

Засновники журналу:
 Подільський державний
 аграрно-технічний університет
 ПВНЗ «Хмельницький економічний
 університет»
 ІП «Інститут економіки, технологій
 і підприємництва»,
 Тернопільська державна
 сільськогосподарська дослідна
 станція Інституту кормів та
 сільського господарства Поділля
 НААН

Головний редактор:
 Стельмашук А.М.,
 д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
 Волощук К.Б.,
 д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
 Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
 Іванишин В.В., д.е.н., проф.
 Кулик С.М.
 Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
 Стельмашук А.М., д.е.н., проф.

Редакційна колегія:
 Варченко О.М., д.е.н., проф.
 Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
 Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
 Жук М.В., д.е.н., проф.
 Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
 Іванишин В.В., д.е.н., проф.
 Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
 Місюк М.В., д.е.н., проф.
 Пуцетейло П.Р., д.е.н., проф.
 Рудик В.К., д.е.н., доцент
 Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
 Ульяновченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор.
 НААН
 Цвігун І.А., д.е.н., доцент
 Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.
 Ясінецька І.А., д.е.н., доцент

Зарубіжні вчені
 Глінковська Беата, д.е.н. (Польща)
 Горновіч Мірослав, хаб. д.е.н., проф.
 (Польща)
 Данкевич Роберт, д.е.н. (Польща)
 Лискава Кшиштоф, хаб. д.е.н., проф.
 (Польща)
 Маркс-Бельська Рената, хаб. д.е.н.,
 (Польща)
 Островська-Данкевич Анна, д.е.н.,
 (Польща)
 Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
 Пармаклі Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
 Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
 Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)

Наукові редактори:
 Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
 Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
 Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
 Петрушенко О.О., к.філ.н.
 Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
 Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

3-4'2019(79)

Зміст

Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Шевчук Л.Т., Федоришина Л.М., Шевчук І.Б. ВПЛИВ
 ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У БАНКІВСЬКУ СФЕРУ ТА
 МОДИФІКАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ НА ФОРМУВАННЯ
 КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....

5

Волощук К.Б., Лісевич Н.А. ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНО-
 ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ
 ТВАРИНИЦТВА АГРОПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ...

12

Желюк Т.Л. РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ
 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....

18

Ватаманюк-Зелінська У.З., Назар Н.В., Кравцова О.В. РОЛЬ
 СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО
 БЮДЖЕТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
 РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....

24

Гурська І.С., Лук'янова М.М. ФУНКЦІОНУВАННЯ
 ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ.....

30

Щуровская А.Ю. ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ РАЗВИТИЯ
 ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ
 АЗЕРБАЙДЖАН.....

39

Герасименко О.О. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК
 КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРИКЛАДНА ПЛАТФОРМА РОЗВИТКУ
 ПЕРСОНАЛУ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА
 ПРАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ.....

45

Іванюк Т.Л. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ.....

52

Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Shapoval V.M., Herasymenko T.V. INCREASING THE
 EFFICIENCY OF USING ECONOMIC POTENTIAL OF COMPANIES OF
 TOURIST COMPLEX.....

58

Андрушків Б.М., Крамар І.Ю., Погайдак О.Б. ОСОБЛИВОСТІ
 ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ
 ГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ЄС (ШЛЯХИ ТА
 ЕЛАСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ).....

65

Нікітін Ю.О., Мельник М.В., Кульчицький О.І. ПРОБЛЕМИ ТА
 ШЛЯХИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ
 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....

72

Водовозов Є.Н., Палант О.Ю. КРИТЕРІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ
 МІСЬКОГО ТРАНСПОРТНОГО СПОЛУЧЕННЯ м. КИЄВА.....

80

Чумак О.В., Мельничук М.О. КОНЦЕПЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО
 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ
 ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....

86

Грей Ю.М. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
 СУЧАСНОЇ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ
 ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВА.....

93

<p>Редактор: Довгань О.М.</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 12 від 30.05.2019 р.</p> <p>Виходить щомісячно</p> <p>Реєстраційне посвідчення Серія KB № 11715-586P від 08.08.2006 р.</p> <p>Перереєстровано: Реєстраційне посвідчення Серія KB № 19945-9745ПР від 28.05.2013 р.</p> <p>Затверджено: <i>Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>ISSN 2309-1533 ISSN 2310-4864 (ел. вар.)</p> <p>Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах: РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html</p> <p>Підписано друку 31.05.2019 р.</p> <p>Формат 70x108/16 Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 22,9</p> <p>Тираж 300 прим.</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб. Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p>	<p><u>Економічна політика регіонального розвитку і місцевого самоврядування</u></p> <p>Місюк М.В., Бец Б.Б. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....</p>		100
	<p>Охота В.І. СУЧАСНІ КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ЩОДО ЗБІЛЬШЕННЯ ВНУТРІШНІХ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ.....</p>		107
	<p>Никига О.В. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТАЦІОНАРНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ТУРІВ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЛЬВОВА).....</p>		113
	<p><u>Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика</u></p> <p>Феленчак Ю.Б. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ ТУРИЗМУ.....</p>		119
	<p>Алілуйко А.М., Миколіук С.М., Стефурак Н.А. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ.....</p>		125
	<p><u>Маркетинг і ринкові відносини</u></p> <p>Россоха В.В., Петриченко О.А. ФОРМУВАННЯ КОНТРАКТНИХ ВІДНОСИН У МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ НА ЗАСАДАХ ТЕХНОЛОГІЙ «БЛОКЧЕЙН» І SMART-КОНТРАКТІВ.....</p>		133
	<p><u>Фінансово-кредитна і грошова політика</u></p> <p>Петрик О.І., Зорянський В.А. ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ.....</p>		141
	<p>Качула С.В. ОСНОВНІ ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....</p>		149
	<p><u>Статистика, облік, аналіз та аудит</u></p> <p>Ясишена В.В. ПРИНЦИПИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ.....</p>		156
	<p>Шмигель О.Є. ОРГАНІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....</p>		163
	<p>Кошинець М.І. ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКИХ ЕКСПЕРТИЗ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....</p>		168
	<p>Мазуренок О.Р., Плекан У.М. СОЦІАЛЬНИЙ АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....</p>		174
	<p><u>Інформаційні технології та економічна безпека</u></p> <p>Кушнерьов О.С. ТЕНДЕНЦІЇ ШАХРАЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ НА БАНКІВСЬКОМУ РИНКУ ТА МОЖЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ.....</p>		180
	<p>РЕФЕРАТИ.....</p>		189
	<p>АВТОРИ НОМЕРА.....</p>		226

<p>Founders of the journal: Podolskyi State Agrarian and Technical University Private Institution of Higher Education “Khmelnyskyi economical University” Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship” Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS</p> <p>Chief editor: Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.</p> <p>Deputy chief editor: Voloschuk K.B., Dr.econ.sc., prof.</p> <p>Executive Secretary: Pecheniuk A.V., Candidate of Economic Sciences, associate professor</p> <p>Editorial Council Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof. Kulyk S.M. Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof. Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.</p> <p>Editorial Board: Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof. Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof. Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS Zhuk M.V., Dr.econ.sc., prof. Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof. Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof. Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS Misiuk M.V., Dr.econ.sc., prof. Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc., prof. Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof. Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS Tsvihun I.A., Dr.econ.sc., assoc. prof. Chyurkova A.D., Dr.econ.sc., prof. Yasinetska I.A., Dr.econ.sc., assoc. prof.</p> <p>Foreign scientists: Dankiewicz Robert, Dr. (Poland) Glinkowska Beata, Dr. (Poland) Gornowicz Mirosław, Dr. hab., prof. UWM (Poland) Łyskawa Krzysztof, Dr. hab., prof. UWM (Poland) Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland) Ostrowska-Dankiewicz Anna, Dr. (Poland) Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova) Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia) Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus) Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)</p> <p>Scientific editors: Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Korzhnivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Petrushenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof. Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow</p>	<table> <tr> <td colspan="2"> <p align="center">INNOVATIVE ECONOMY</p> <p align="center">Scientific and Production journal</p> <p align="center">3-4'2019 (79)</p> </td></tr> <tr> <td align="center" colspan="2">Contents</td></tr> <tr> <td colspan="2"> <p align="center"><u>Economy and innovative development of the national economy</u></p> </td></tr> <tr> <td> <p>Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M., Shevchuk I.B. INFLUENCE OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE BANKING SPHERE AND MODIFICATION OF BANKING SERVICES ON THE FORMATION OF PERSONAL POTENTIAL.....</p> </td><td align="right">5</td></tr> <tr> <td> <p>Voloshchuk K.B., Lisevych N.A. FEATURES OF INNOVATIVE AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF ANIMAL PRODUCTS BY AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES.....</p> </td><td align="right">12</td></tr> <tr> <td> <p>Zheliuk T.L. FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY.....</p> </td><td align="right">18</td></tr> <tr> <td> <p>Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Nazar N.V., Kravtsova O.V. THE ROLE OF STRATEGIC PLANNING OF THE STATE BUDGET EXPENDITURES IN SUPPORT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.....</p> </td><td align="right">24</td></tr> <tr> <td> <p>Hurska I.S., Lukianova M.M. FUNCTIONING OF THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS.....</p> </td><td align="right">30</td></tr> <tr> <td> <p>Shchurovska A.Yu. EVALUATION OF THE IMPACT OF TELECOMMUNICATIONS DEVELOPMENT ON THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN.....</p> </td><td align="right">39</td></tr> <tr> <td> <p>Herasymenko O.O. COMPETENT APPROACH AS A CONCEPTUAL AND APPLIED PLATFORM OF PERSONNEL DEVELOPMENT: INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AND PRACTICAL TOOLS.....</p> </td><td align="right">45</td></tr> <tr> <td> <p>Ivaniuk T.L. THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF “LAND RELATIONS”.....</p> </td><td align="right">52</td></tr> <tr> <td colspan="2"> <p align="center"><u>Economy and competitiveness of the enterprises</u></p> </td></tr> <tr> <td> <p>Shapoval V.M., Herasymenko T.V. INCREASING THE EFFICIENCY OF USING ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES OF TOURIST COMPLEX.....</p> </td><td align="right">58</td></tr> <tr> <td> <p>Andrushkiv B.M., Kramar I.Yu., Pohaidak O.B. FEATURES OF FORMING A STRATEGY OF INTERNATIONALIZATION OF BUSINESS ENTITIES IN THE CONTEXT OF EU REQUIREMENTS (WAYS AND ELASTIC TOOLS TO SOLVE THE PROBLEM).....</p> </td><td align="right">65</td></tr> <tr> <td> <p>Nikitin Yu.O., Melnyk M.V., Kulchytskyy O.I. PROBLEMS AND WAYS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....</p> </td><td align="right">72</td></tr> <tr> <td> <p>Vodovozov Ye.N., Palant O.Yu. CRITERIA FOR OPTIMIZATION OF URBAN TRANSPORT CONNECTION IN KYIV.....</p> </td><td align="right">80</td></tr> <tr> <td> <p>Chumak O.V., Melnuchyk M.O. CONCEPT OF INFORMATION SUPPORT MANAGEMENT OF THE SOCIAL CAPITAL OF ENTERPRISE IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....</p> </td><td align="right">86</td></tr> </table>	<p align="center">INNOVATIVE ECONOMY</p> <p align="center">Scientific and Production journal</p> <p align="center">3-4'2019 (79)</p>		Contents		<p align="center"><u>Economy and innovative development of the national economy</u></p>		<p>Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M., Shevchuk I.B. INFLUENCE OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE BANKING SPHERE AND MODIFICATION OF BANKING SERVICES ON THE FORMATION OF PERSONAL POTENTIAL.....</p>	5	<p>Voloshchuk K.B., Lisevych N.A. FEATURES OF INNOVATIVE AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF ANIMAL PRODUCTS BY AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES.....</p>	12	<p>Zheliuk T.L. FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY.....</p>	18	<p>Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Nazar N.V., Kravtsova O.V. THE ROLE OF STRATEGIC PLANNING OF THE STATE BUDGET EXPENDITURES IN SUPPORT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.....</p>	24	<p>Hurska I.S., Lukianova M.M. FUNCTIONING OF THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS.....</p>	30	<p>Shchurovska A.Yu. EVALUATION OF THE IMPACT OF TELECOMMUNICATIONS DEVELOPMENT ON THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN.....</p>	39	<p>Herasymenko O.O. COMPETENT APPROACH AS A CONCEPTUAL AND APPLIED PLATFORM OF PERSONNEL DEVELOPMENT: INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AND PRACTICAL TOOLS.....</p>	45	<p>Ivaniuk T.L. THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF “LAND RELATIONS”.....</p>	52	<p align="center"><u>Economy and competitiveness of the enterprises</u></p>		<p>Shapoval V.M., Herasymenko T.V. INCREASING THE EFFICIENCY OF USING ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES OF TOURIST COMPLEX.....</p>	58	<p>Andrushkiv B.M., Kramar I.Yu., Pohaidak O.B. FEATURES OF FORMING A STRATEGY OF INTERNATIONALIZATION OF BUSINESS ENTITIES IN THE CONTEXT OF EU REQUIREMENTS (WAYS AND ELASTIC TOOLS TO SOLVE THE PROBLEM).....</p>	65	<p>Nikitin Yu.O., Melnyk M.V., Kulchytskyy O.I. PROBLEMS AND WAYS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....</p>	72	<p>Vodovozov Ye.N., Palant O.Yu. CRITERIA FOR OPTIMIZATION OF URBAN TRANSPORT CONNECTION IN KYIV.....</p>	80	<p>Chumak O.V., Melnuchyk M.O. CONCEPT OF INFORMATION SUPPORT MANAGEMENT OF THE SOCIAL CAPITAL OF ENTERPRISE IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....</p>	86
<p align="center">INNOVATIVE ECONOMY</p> <p align="center">Scientific and Production journal</p> <p align="center">3-4'2019 (79)</p>																																			
Contents																																			
<p align="center"><u>Economy and innovative development of the national economy</u></p>																																			
<p>Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M., Shevchuk I.B. INFLUENCE OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE BANKING SPHERE AND MODIFICATION OF BANKING SERVICES ON THE FORMATION OF PERSONAL POTENTIAL.....</p>	5																																		
<p>Voloshchuk K.B., Lisevych N.A. FEATURES OF INNOVATIVE AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF ANIMAL PRODUCTS BY AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES.....</p>	12																																		
<p>Zheliuk T.L. FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY.....</p>	18																																		
<p>Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Nazar N.V., Kravtsova O.V. THE ROLE OF STRATEGIC PLANNING OF THE STATE BUDGET EXPENDITURES IN SUPPORT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.....</p>	24																																		
<p>Hurska I.S., Lukianova M.M. FUNCTIONING OF THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS.....</p>	30																																		
<p>Shchurovska A.Yu. EVALUATION OF THE IMPACT OF TELECOMMUNICATIONS DEVELOPMENT ON THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN.....</p>	39																																		
<p>Herasymenko O.O. COMPETENT APPROACH AS A CONCEPTUAL AND APPLIED PLATFORM OF PERSONNEL DEVELOPMENT: INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AND PRACTICAL TOOLS.....</p>	45																																		
<p>Ivaniuk T.L. THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF “LAND RELATIONS”.....</p>	52																																		
<p align="center"><u>Economy and competitiveness of the enterprises</u></p>																																			
<p>Shapoval V.M., Herasymenko T.V. INCREASING THE EFFICIENCY OF USING ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES OF TOURIST COMPLEX.....</p>	58																																		
<p>Andrushkiv B.M., Kramar I.Yu., Pohaidak O.B. FEATURES OF FORMING A STRATEGY OF INTERNATIONALIZATION OF BUSINESS ENTITIES IN THE CONTEXT OF EU REQUIREMENTS (WAYS AND ELASTIC TOOLS TO SOLVE THE PROBLEM).....</p>	65																																		
<p>Nikitin Yu.O., Melnyk M.V., Kulchytskyy O.I. PROBLEMS AND WAYS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....</p>	72																																		
<p>Vodovozov Ye.N., Palant O.Yu. CRITERIA FOR OPTIMIZATION OF URBAN TRANSPORT CONNECTION IN KYIV.....</p>	80																																		
<p>Chumak O.V., Melnuchyk M.O. CONCEPT OF INFORMATION SUPPORT MANAGEMENT OF THE SOCIAL CAPITAL OF ENTERPRISE IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....</p>	86																																		

<p>Editor: Dovhan O.M.</p> <p>Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 12 from 30.05.2019</p> <p>Periodicity - once a month</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 11715-586P from 08.08.2006</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 19945-9745ПП from 28.05.2013</p> <p>Approved: as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)</p> <p>as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2309-1533 (Print) ISSN 2310-4864 (Online)</p> <p>The journal “Innovative economy” is included in the international scientometric databases: RYNTS – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html</p> <p>Signed for printing 31.05.2019</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 22,9</p> <p>Circulation is 300 copies.</p> <p>has been printed from ready slides in SMP «TAYP» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others. Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors. Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p>	<p>Hrei Yu.M. METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF THE MODERN EFFICIENT SYSTEM OF MOTIVATION OF LABOUR OF EMPLOYEES OF THE ENTERPRISE.....</p>	93
	<p><u>The economic policy of regional development and local government</u></p> <p>Misiuk M.V., Betz B.B. METHODOLOGICAL APPROACH TO ASSESSING THE USE OF RESOURCE EFFICIENCY OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES.....</p>	100
	<p>Okhota V.I. MODERN COMPETITIVE STRATEGIES ON INCREASING DOMESTIC TOURIST FLOWS.....</p>	107
	<p>Nykyha O.V. SOCIAL AND ECONOMIC PROBLEMS OF ORGANIZATION OF STATIONARY COGNITIVE TOURS (ON THE EXAMPLE OF LVIV).....</p>	113
	<p><u>Demography, population employment and social - economic policy</u></p> <p>Felenchak Yu.B. APPROACHES TO DEFINITION OF SOCIAL TOURISM IN THE CONTEXT OF FORMATION OF SOCIAL TOURISM DOCTRINE.....</p>	119
	<p>Alliluiko A.M., Mykoliuk S.M., Stefurak N.A. APPLICATION OF THE METHOD OF ANALYSIS OF HIERARCHIES IN THE MANAGEMENT ACTIVITY OF THE SPHERE OF SOCIAL ARRANGING CHILDREN.....</p>	125
	<p><u>Marketing and market relations</u></p> <p>Rossokha V.V., Petrychenko O.A. FORMATION OF CONTRACTUAL RELATIONS IN THE DAIRY INDUSTRY ON THE PRINCIPLES OF SMART CONTRACTS AND BLOCK CHAIN TECHNOLOGY.....</p>	133
	<p><u>Financial–credit and monetary policy</u></p> <p>Petryk O.I., Zorianskyi V.A. TAX BURDEN IN THE CONTEXT OF ENSURING THE STABILITY OF THE BANKING SYSTEM.....</p>	141
	<p>Kachula S.V. MAIN STAGES OF TRANSFORMATION OF THE STATE FINANCIAL POLICY OF ENSURING SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY.....</p>	149
	<p><u>Statistics, accounting, analysis and audit</u></p> <p>Yasyshena V.V. PRINCIPLES OF ACCOUNTING POLICIES OF INTANGIBLE ASSETS.....</p>	156
	<p>Shmyhel O.Ye. ORGANIZATION OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING AT THE ENTERPRISES.....</p>	163
	<p>Koshchynets M.I. PROBLEMS OF INFORMATIONAL, NORMATIVE AND LEGAL SUPPORT OF FORENSIC ACCOUNTING EXPERTISE AND WAYS OF THEIR SOLUTION.....</p>	168
	<p>Mazurenok O.R., Plekan U.M. SOCIAL AUDIT AS TOOL FOR ASSESSING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY...</p>	174
	<p><u>Information technology and economic security</u></p> <p>Kushnerov O.S. TRENDS OF FRAUDULENT TRANSACTIONS IN THE BANKING MARKET AND OPPORTUNITIES FOR COUNTERACTION.....</p>	180
	<p>ABSTRACTS.....</p>	189
	<p>INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....</p>	226

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 336.717-043.2:331.522.4

JEL Classification: G29, O31

Шевчук Л.Т.,
д-р екон. наук, професор, проректор з наукової роботи,
ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»,
Федоришина Л.М.,
д-р екон. наук, доцент,
старш. наук. співроб. відділу дослідження митних ризиків,
Науково-дослідний центр митної справи НДІ ФП УДФСУ,
Шевчук І.Б.,
д-р екон. наук, доцент,
завідувач кафедри економічної кібернетики,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У БАНКІВСЬКУ СФЕРУ ТА МОДИФІКАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ НА ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Shevchuk L.T.,
dr.sc.(econ.), professor, vice-rector for science,
PHEE "Lviv University of Business and Law",
Fedoryshyna L.M.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., senior researcher fellow
at the department of research of customs risks,
Scientific and Research Center of Customs Affair of Research Institute
of Fiscal Policy of University of State Fiscal Service of Ukraine,
Shevchuk I.B.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., head at the
department of economic cybernetics,
Ivan Franko National University of Lviv

INFLUENCE OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE BANKING SPHERE AND MODIFICATION OF BANKING SERVICES ON THE FORMATION OF PERSONAL POTENTIAL

Постановка проблеми. Інформаційно-комунікаційні технології надзвичайно стрімко проникають у всі сфери життєдіяльності населення, прискорюючи впровадження інновацій в їх середовище і викликаючи гостру потребу у модифікації цих сфер, що, безумовно, не може не позначитися на формуванні кадрового потенціалу. Як зазначає Дзюблюк О. В., особливо відчутною є динаміка інноваційних процесів у фінансовій, зокрема у банківській сфері [1]. Ми поділяємо цю точку зору, адже систематичне впровадження новітніх продуктів і технологій саме у цій сфері надзвичайно інтенсивно впливає на формування і використання її кадрового потенціалу, а в кінцевому рахунку – на ефективність її функціонування. Досить нагадати, що зовсім недавно в банківську сферу було впроваджено інтернет-банкінг, мобільний банкінг, NFC-технології, діяльність чатботів та інші технології. З'явилися нові ланки у банківській сфері, зокрема були створені необанки чи банки без відділень. Все це висунуло нові вимоги не тільки до фаховості і якості підготовки кадрового складу та до формування кадрового потенціалу цієї сфери, але і до фінансової грамотності практично усіх

верств населення країни. Вважаємо, що в результаті сказаного на порядку денному повинно стояти питання виявлення особливостей впливу інновацій та модифікації банківських послуг на формування кадрового потенціалу, яке є вкрай актуальним з огляду на забезпечення стійкості і безпеки функціонування банківської сфери, а в кінцевому рахунку безпеки функціонування держави загалом. Висвітлення цього питання в контексті окреслення особливостей зазначеної проблематики актуалізує тему цієї публікації, яка присвячена кадровому потенціалу банківської сфери та його формуванню під впливом впровадження інновацій в банківську сферу та модифікації банківських послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на досліджувану нами проблему, можна виокремити кілька блоків досліджень, вивчення наукових результатів яких дозволить поліаспектно висвітлити особливості впливу інновацій та модифікації банківських послуг на формування кадрового потенціалу банківської сфери. Найголовнішими серед них вважаємо наступні: блок впровадження інновацій у банківську сферу, блок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в обслуговування клієнтів банківської сфери, блок банківських ризиків і блок формування кадрового потенціалу.

Блок впровадження інновацій у банківську сферу представлений низкою публікацій, присвячених напрямкам розвитку інноваційної діяльності у банківській сфері (Білошапка В., Дзюблюк О., Лакоснік Є.), тенденціям розвитку банківських технологій (Богашко О.), особливостям створення і функціонування необанків (Гетьман Л.), безпеці банківської діяльності (Диба М., Яременко С.) та ін. У складі досліджень блоку впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в обслуговування клієнтів банківської сфери – публікації Деменкова М., Корнівської В.

Проблемам, які висвітлюються у дослідженнях блоку банківських ризиків, присвячені праці Г. Башнянина, А. Гальчинського, М. Козоріз, О. Копилук, О. Кириченко, С. Мочерного, О. Петрика, М. Савлука, Т. Смовженко та ін.

І, нарешті, блок формування кадрового потенціалу представлений працями як корифеїв вітчизняної науки (Д. Богиня, М. Долішній, С. Злупко, А. Колот, В. Онікієнко, У. Садова, Л. Семів та ін.) і світової спадщини (М. Амстронга, Г. Мартина, С. Хетрика), так і сучасних дослідників, які конкретизують проблеми використання і формування кадрового потенціалу в банківській сфері (І. Вознюк-Богів, М. Луцук, В. Москаленко).

Використання праць з усіх блоків дозволяє глибше зрозуміти особливості формування кадрового потенціалу у банківській сфері в сучасних умовах. Разом з тим, не всі проблеми, пов'язані з цим питанням, розкриті в однаковій мірі, що і обумовило підготовку цієї публікації.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати вплив інновацій та модифікації банківських послуг на формування кадрового потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можливість працювати у банківській сфері завжди приваблювала спеціалістів завдяки відносно високій оплаті праці. Але протягом останніх років кількість зайнятих у банківській сфері скоротилася. Так, якщо говорити про зайнятих у фінансовій та страховій діяльності загалом, то згідно з даними Державної служби статистики України у 2012 році їх було 315,8 тис. осіб, а у 2018 році – 214,9 тис. осіб [2]. Скорочення на 100,9 тис. осіб вражає, навіть якщо взяти до уваги, що ці дані не враховують кількість працюючих у фінансовій та страховій діяльності на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а з 2015 року не враховується також частина тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. І це відбувається також на фоні стабільного зростання середньомісячної номінальної заробітної плати працівників цього виду діяльності, на додачу ще і з переважанням її розміру в 1,8–2 рази порівняно із середньою по Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн

	2014	2015	2016	2017
Усього	3480	4195	5183	7104
Фінансова та страхова діяльність	7020	8603	10227	12865
Коефіцієнт співвідношення розміру заробітної плати	2,02	2,05	1,97	1,81

Джерело: [3, с. 35]

Крім того, варто зауважити, що кількість вакансій у фінансовій та страховій діяльності протягом 2016–2017 рр. залишилась незмінною при зменшенні кількості зареєстрованих безробітних, за рахунок чого навантаження на одну вакансію у цьому виді економічної діяльності зменшилось із 26 до 19 осіб (табл. 2). Проте цей показник майже в 3 рази перевищує середньоукраїнське значення показника навантаження на одну вакансію; це друге місце після такого виду економічної діяльності, як «сільське, лісове та рибне господарство» (59 і 41 особа на одну вакансію у 2016 і 2017 році відповідно).

Таблиця 2

Кількість зареєстрованих безробітних та кількість вакансій

	Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб		Кількість вакансій, тис. осіб		Навантаження на одну вакансію, осіб	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Усього	390,8	354,4	36,0	50,4	11	7
Фінансова та страхова діяльність	12,1	9,1	0,5	0,5	26	19

Джерело: [3, с. 32]

Скорочення зайнятих відбулося насамперед через впровадження новітніх технологій у банківську сферу, а також завдяки впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій в обслуговування клієнтів. Так, розширилися можливості в отриманні послуг інтернет- та мобільного банкінгу як найбільш зручних інструментів для здійснення повсякденних фінансових операцій у віддаленому режимі у форматі 24/7. Через інтернет-банкінг здійснюється перевірка балансу карт, оплата за придбані товари, комунальні та сервісні послуги. Функціонал мобільного банкінгу дещо обмежений і найпопулярнішими операціями в ньому є перевірка балансу, поповнення мобільних телефонів, перекази між картками/рахунками [4].

Незважаючи на велику популярність технологій безконтактної оплати в розвинутих країнах світу, в Україні надання послуг на їх основі ще знаходиться на стадії розвитку [5]. У Європі та США майже 90% всіх угод купівлі-продажу здійснюється із використанням еквайрингу – банківського обслуговування за операціями оплати товарів і послуг, проведеними за допомоги платіжних карток. В Україні цей показник становить лише 35%. За останні 5 років кількість операцій, де використовуються кредитні банківські картки зросла на 28% [6]. А охоплення українців cashless-технологіями становить 21 операцію в розрахунку на душу населення, тоді як у Норвегії, США та Канаді цей показник складає відповідно 331, 248 та 225 операцій [7].

Важко тут не погодитись із думкою Тищенко О. І. про те, що такий позитивний тренд збільшення частки безготівкових операцій буде спостерігатись ще протягом декількох років, оскільки нові покоління клієнтів створюють попит на сучасні банківські сервіси [7]. Найчастіше українці користуються послугою торгового еквайрингу, що передбачає оплату платіжними картками міжнародних платіжних систем VISA Int і MasterCard WorldWide за товари, роботи, послуги в POS-терміналах. Набувають популярності мобільний еквайринг (здійснення платіжної операції із використанням смартфона) та Інтернет-еквайринг (оплата платіжними картками через Інтернет з використанням спеціально розробленого web-інтерфейсу). До найпопулярніших сервісів інтернет-еквайрингу для України можна віднести: Interkassa, iPay.ua, EasyPay, Portmone.com, LiqPay, Platon, Fondy, PayPro Global, MoneXy та privat24.ua. Мобільний еквайринг є найбільш оптимальним рішенням для розрахунку за товари і послуги в магазинах, ресторанах, салонах краси, міні-готелях та хостелах, служб таксі, кур'єрських служб, служб доставки (їжа, товари), автосервісу та технічної допомоги, автомийок, страхових агентів тощо.

Більше 80% ринку платіжних карток припадає на три банки – ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк» та АТ «Райффайзен Банк Аваль» [8], з яких майже 55% належить ПАТ КБ «Приватбанк». Найбільш забезпеченим населення платіжними картками та пристроями для їх обслуговування є у м. Києві, Дніпропетровській та Харківській областях, а найменше – у Чернівецькій та Тернопільській областях.

У структурі загального обсягу трансакцій найбільше оплат банківськими картками населення здійснює у продуктових магазинах і супермаркетах (48,4%), магазинах одягу, взуття та аксесуарів (10,86%), магазинах електроніки та побутової техніки (8,27%), в магазинах товарів для дому (7,72%), в аптеках (6,57%), в кафе, ресторанах й розважальних центрах (6,57%) [9].

Технології безконтактної оплати переважно активно використовуються у мережах приватних структур, інтеграція їх у державний сектор економіки відбувається вкрай повільними темпами. Сказане підтверджується тим, що державний оператор зв'язку ПАТ «Укрпошта», яке є третім роботодавцем в Україні і лідером разом з «Новою поштою» на ринку доставки та електронної комерції України, лише у 2018 р. отримало ліцензію від Національного банку України на переказ грошей у гривнях без відкриття банківських рахунків. Це дасть змогу клієнтам поштового оператора розраховуватися за товари та послуги банківськими картками – у відділеннях (планується встановити 5 тис. терміналів), на офіційному сайті або в спеціальному мобільному додатку «Укрпошти» [10]. Крім того, «Укрпошта» стала першим учасником VISA і MasterCard серед небанківських установ України.

Таке рішення про долучення Укрпошти до еквайрингу розвантажить відділення у пікові періоди оплати за комунальні послуги, сприятиме кращому обслуговуванню населення та підвищить спроможність конкурувати з «Новою поштою».

Для використання кадрового потенціалу дана ініціатива є вкрай важливою, оскільки покращить інфраструктуру не лише в столиці, обласних центрах, а й в невеликих містах. Адже відділення Укрпошти є в тих місцях, де банківська система майже або взагалі не представлена, що обмежувало доступ

населення до традиційних банківських послуг, не говорячи вже про можливість здійснення безконтактної оплати. Поява терміналів у відділеннях Укрпошти у віддалених районах областей України забезпечить можливість доступу населення до отримання фінансових послуг та сприятиме популяризації безготівкових розрахунків як серед пересічних громадян, так і серед місцевого населення.

Балабанова Н.В. та Валінурова А.А., оцінюючи роль карткової індустрії у розвитку держави та економічних суб'єктів, звертають увагу на те, що для держави і її органів вона дає змогу забезпечити підвищення прозорості фінансових операцій та приріст податкових надходжень, а також істотно знижує витрати, пов'язані з обслуговуванням готівкового грошового обороту. А активізація розрахунків банківськими картами прямо пов'язана із збільшенням обсягу грошових коштів, що залучаються в банківську сферу, і кредитних можливостей банків. Для споживачів платіжна карта є ще одним інструментом для розрахунків за товари та послуги, який з кожним роком набуває більш нових функцій [11].

Еквайринг є зручним інструментом для всіх учасників ринку торгових і фінансових послуг і при цьому створює багато переваг для розвитку як окремих міст, так і регіону загалом, в тому числі бізнесу, комерційних банків та підвищення рівня життя населення (табл. 3).

Таблиця 3

Переваги використання технологій безконтактної оплати

Переваги для:	регіону	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення рівня фінансової і банківської культури населення; – задоволення попиту населення у товарах та послугах; – зменшення можливостей підприємств для ухилення від оподаткування; – розвиток малого та середнього бізнесу; – зменшення тіньового обороту готівкових грошей; – інтенсифікація процесів інформатизації; – зниження рівня шахрайства; – розвиненість платіжної інфраструктури; – зростання інтегрованості банківської системи та суспільства; – зменшення заборгованості за комунальні послуги; – посилення конкуренції на регіональних ринках; – зростання витрат іноземних туристів на території регіону; – розвиток грошово-кредитного ринку; – зменшення рівня готівки в обороті сприятиме розвитку економіки.
	бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> – зростання клієнтської бази за рахунок більш забезпечених клієнтів; – гнучкість при наданні послуг; – збільшення швидкості отримання грошей за надану послугу чи проданий товар; – збільшення споживання; – економія витрат (на інкасацію, зберігання коштів тощо); – зменшення ризику прийому фальшивих купюр; – зростання лояльності клієнтів; – безпека зберігання прибутку; – участь у дисконтних програмах, отримання пільг на банківські послуги; – зменшення помилок при роботі з готівкою; – оптимізація розрахунків; – розвиток сфери онлайн продажів; – вихід на міжнародні ринки; – покращення іміджу.
	банківської установи	<ul style="list-style-type: none"> – диверсифікація послуг; – конкурентні переваги; – отримання комісійної винагороди від розміщення POS-терміналів; – інноваційна діяльність; – розширення потенційного кола клієнтів; – завоювання нових ніш на ринку банківських послуг; – розвиток інтернет-банкінгу; – отримання вигоди від трансакцій; – зростання обсягів споживчого кредитування; – членство у міжнародних платіжних системах.
	населення	<ul style="list-style-type: none"> – здійснення операцій незалежно від місця знаходження; – економія часу; – можливість отримати послугу чи купити товар за межами регіону чи країни; – автоматична конвертація валюти; – можливість здійснити операцію у зручний для себе час; – зручність при здійсненні розрахунку; – участь у програмах лояльності від банку; – контроль проведених операцій через Інтернет-банкінг; – можливість отримувати доходи легальним шляхом.

Джерело: складено Шевчук І.Б. на основі [12–16]

Говорячи про переваги безконтактних технологій оплати для підвищення ефективності використання кадрового потенціалу банківської сфери, важливо згадати про основні чинники, які гальмують їх інтеграцію в економічні процеси та потребують нагального вирішення, щоб до 2020 р. розпочати активну розбудову в Україні Cashless-economy [17], у процесі чого передбачається знизити обсяг готівки в обігу до 9,5% до ВВП, який у 2015 р. становив 15,6%.

На думку Тищенко О. І., основними причинами низького попиту на cashless-розрахунки в Україні є: розвиненість мережі банкоматів і платіжних терміналів та одночасно нерозвиненість мережі POS-терміналів для здійснення розрахункових операцій; доволі висока комісія на розрахунки готівкою в порівнянні з більшістю країн Європи; низький рівень фінансової грамотності та культури населення; незначні витрати при здійсненні обслуговування розрахунку готівкою [7].

Черномор В. О., досліджуючи сучасний стан та перспективи розвитку платіжних систем у сфері електронної комерції [15], акцентує увагу на таких двох факторах, що стримують розповсюдження розрахунків з використанням платіжних карт, як витрати для торгово-сервісних підприємств у вигляді виплати комісійної винагороди еквайру (від 1% до 3,5%) та обмеження грошового потоку, доступного для тіньового обороту й можливості ухилення від податків.

У контексті прояву регіональних особливостей розвитку банківської системи і використання кадрового потенціалу банківської сфери можна у якості негативних чинників поширення cashless-розрахунків в Україні виділити територіальну нерівномірність розміщення банківських установ у регіонах як основних надавачів даного виду послуг та наявності у віддалених регіонах відділень тих банків, які займають домінуюче становище на ринку платіжних карток. Очевидно, що в містах більше розміщено POS-терміналів, ніж у сільській місцевості. Старші люди більше переваги віддають розрахунку готівкою, ніж через мережу Інтернет чи термінал. Відповідно у регіонах, де переважає сільське населення або проживає більше осіб старших вікових груп, рівень застосування безконтактної оплати за товари і послуги буде набагато нижчим.

Для активізації процесу проведення cashless-розрахунків в Україні Тищенко О. І. наголошує на необхідності реалізації політики держави, спрямованої на зростання попиту на безготівкові розрахунки, здійсненні НБУ комплексу заходів щодо підтримки розвитку безготівкових розрахунків, спрямування діяльності Незалежної асоціації банків України (НАБУ) на підвищення обізнаності населення в сфері банківських послуг та продуктів, проведення політики комерційними банками щодо підвищення привабливості безготівкових розрахунків [7].

Корецька Н. І. та Якубовський В. О. звертають увагу на те, що для розвитку торгового еквайрингу в Україні потрібно створити сприятливі умови шляхом підвищення рівня фінансової грамотності населення та формування культури безготівкових платежів українців; збільшення частки безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток; зменшення обсягів тіньових доходів суб'єктів господарювання; розширення мережі та технологічного вдосконалення POS-терміналів; регулювання тарифної політики банків щодо торгового-еквайрингового обслуговування; підвищення рівня безпеки здійснення безготівкових платежів [13].

Очевидно, що багато ще потрібно зробити для того, щоб рівень використання населенням банківських карток для оплати за товари та послуги наблизився до рівня розвинутих країн світу. Однак загальні тенденції розвитку інформаційного суспільства, доступ населення до інформації про нові технології та можливість їх отримати, гостра боротьба за клієнта між банками, організаціями різних сфер діяльності вказують на те, що більшість процесів інформатизації в нашій країні та регіонах вже не зупинити, лише потрібно застосовувати різні інструменти на національному та регіональному рівнях для їх інтенсифікації.

Потрібно взяти до уваги, що розвиток технологій безконтактної оплати вплине на зміну територіальної організації внутрішніх просторів торгових центрів, розважальних центрів та інших приміщень, шляхом включення в їх структуру окремих елементів банківської інфраструктури (банкомати, термінали і т.д.). Вони стають точками притягання бізнес-туристів з буренням населення, пов'язаних з вирішенням побутових проблем. Це означає, що ймовірно може виникнути потреба у коригуванні маршрутів громадського транспорту. Крім того, важливо подбати про безпеку людей у таких місцях. При розгортанні дифузних процесів, тобто при проникненні таких інфраструктурних об'єктів у сільську місцевість, пасажиропотоки до великих міст зменшаться, що також вплине на потреби в громадському транспорті.

На формування кадрового потенціалу банківської сфери суттєвий вплив здійснить розвиток подальший розвиток мобільних мереж. Адже, високий рівень забезпеченості населення смартфонами робить можливим використання NFC-технології для здійснення безконтактної оплати за товари та послуги. Тим більше, що з листопада 2017 р. компанія Google в запустила в Україні глобальний сервіс Android Pay, за допомогою якого власники карток Mastercard чи Visa та мобільних пристроїв на операційній системі Android версії KitKat 4.4 і вище можуть здійснювати оплату за покупку в інтернеті чи торговельних мережах безконтактно, просто приклавши смартфон до спеціального терміналу. Сервіс доступний у торговельних мережах «Сільпо», «Фора», Ringoo, ресторанах «Макдональдс», на заправках «ОККО», WOG і в Київському метрополітені. Першим вітчизняним партнером Android Pay став «ПриватБанк», згодом сервіс запрацював і для клієнтів банків «Ощадбанк» і ПУМБ [18]. Для

власників iPhone (6-го покоління чи новіших) або годинника Apple Watch в Україні за підтримки Приватбанку запрацював аналогічний сервіс – Apple Pay [19].

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, наголосимо, впровадження інновацій у банківську сферу та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в обслуговування клієнтів банківської сфери, з однієї сторони, підсилять тенденцію скорочення зайнятих – носіїв кадрового потенціалу (в кількісному аспекті), а з іншої – висунуть нові вимоги до якості освіти, готовності до освоєння інновацій, креативності працівників, що зумовить деяке зростання кадрового потенціалу (в якісному аспекті). Тут важливо мотивувати працівників до саморозвитку, самонавчання; формувати відповідну кадрову політику та коригувати існуючу корпоративну культуру. Безумовно, величина кадрового потенціалу банківської сфери залежатиме також і від поширення та зростання фінансової грамотності якнайширших верств населення (від школярів до пенсіонерів). Для того, щоб визначити, якою буде величина останнього у підсумку, необхідні нові методики і ґрунтовні дослідження. Але реалізація цього завдання стане важливим кроком на шляху забезпечення соціально-економічного зростання України.

Література

1. Дзюблюк О. В., Владимир О. М. Іноземний капітал у банківській системі України: вплив на розвиток валютного ринку та діяльність банків. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 5. С. 26-33.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.05.2019).
3. Україна у цифрах 2017: статистичний збірник / за ред. І. Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 240 с.
4. Win-win рішення для суспільства і банків. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/malinskaya/win-win-rishennja-dlja-suspilstva-i-bankiv-2207923.html> (дата звернення: 10.05.2019).
5. Коломицева О. В., Шевчук І. Б. Потенційні можливості просторового розвитку міст і регіонів від упровадження технологій безконтактної оплати. *Економіка та право*. Київ: Ін-т ек.-прав. досл. НАН України, 2018. № 2(50). С. 103-110.
6. Торговий еквайринг: поняття, види и особенности. URL: <https://kompanion.online/biznes-termi/ekvairing-cto-eto-takoe/> (дата звернення: 11.05.2019).
7. Тищенко О.І. Розвиток cashless-розрахунків в банківському секторі. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. № 6(230). С. 163-168.
8. Огляд ринку платіжних карток та платіжної інфраструктури України за 2017 рік. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64347382> (дата звернення: 11.05.2019).
9. ПриватБанк збільшив мережу cashless до 150 тисяч. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/privatbank-zbilshiv-merezhu-cashless-do-150-000-2455250.html> (дата звернення: 12.05.2019).
10. Клієнти зможуть оплачувати послуги банківською картою у відділенні, в інтернеті або через мобільний додаток. URL: <https://kfund-media.com/kartkam-buty-ukrposhta-otrymala-litsenziyu-nbu-na-ekvajring-platizhnyh-kartok/> (дата звернення: 12.05.2019).
11. Балабанова Н. В., Валинурова А. А. Развитие интернет-эквайринга платежных карт. *Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение*. 2012. № 1(29). С. 11-15.
12. Здір В. А., Дернова І. А. Сутність еквайрингу, його види та переваги. *Гроші, фінанси і кредит*. 2017. Вип. 13. С. 1100-1104.
13. Корецька Н. І., Якубовський В. О. Оцінка сучасного стану розвитку торгового еквайрингу в Україні. *Економічний форум*. 2017. № 2. С. 301-310.
14. Торговий еквайринг – сучасний спосіб підвищення прибутковості. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=24680> (дата звернення: 13.05.2019).
15. Черномор В. О. Сучасний стан та перспективи розвитку платіжних систем в сфері електронної комерції. *Фінансовий простір*. 2015. № 1(17). С. 283-289.
16. Шевчук І. Б. Інформаційні технології в регіональній економіці: теорія і практика впровадження та використання: монографія. Львів: Видавництво ННБК «АТБ», 2018. 448 с.
17. Нацбанк впроваджує проект cashless-економіки. URL: <https://finpost.com.ua/news/2464> (дата звернення: 14.05.2019).
18. Android Pay в Україні: що це і навіщо. URL: <https://innovationhouse.org.ua/statti/android-pay-v-ukrayne-cto-eto-y-zachem/> (дата звернення: 15.05.2019).
19. ТОП-5 міжнародних платіжних систем, доступних для українців. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/TOP-5-mezhdunarodnyx-platezhnyx-sistem-dostupnyx-dlya-ukraincev?from=balance.ua> (дата звернення: 15.05.2019).

References

1. Dziubliuk, O.V. and Vladymyr, O.M. (2014), "Foreign capital in the banking system of Ukraine: the impact on the development of the currency market and the activity of banks", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 5, pp. 26-33.
2. "State Statistics Service of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date May 10, 2019).
3. Verner, I.Ye. (2018), *Ukraina u tsyfrakh 2017: statystychnyi zbirnyk* [Ukraine in figures 2017: statistical collection], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 240 p.
4. "Win-win solutions for society and banks", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/malinskaya/win-win-rishennja-dlja-suspilstva-i-bankiv-2207923.html> (access date May 10, 2019).
5. Kolomytseva, O.V. and Shevchuk, I.B. (2018), "Potential spatial development of cities and regions from the introduction of non-contact payment technologies", *Ekonomika ta pravo*, no. 2(50), pp. 103-110.
6. "Trade acquiring: concept, types and features", available at: <https://kompanion.online/biznes-termini/ekvairing-cho-eto-takoe/> (access date May 11, 2019).
7. Tyshchenko, O.I. (2016), "The development of cashless-payments in the banking sector", *Visnyk Skhidnoukrajinskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 6(230), pp. 163-168.
8. "Overview of the payment cards market and payment infrastructure of Ukraine for 2017", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64347382> (access date May 11, 2019).
9. "PryvatBank has increased the cashless network up to 150 thousand", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/privatbank-zbilshiv-merezhu-cashless-do-150-000-2455250.html> (access date May 12, 2019).
10. "Customers will be able to pay for services by bank card at the branch, on the Internet or through the mobile application", available at: <https://kfund-media.com/kartkam-buty-ukrposhta-otrymala-litsenziyu-nbu-na-ekvajryng-platizhnyh-kartok/> (access date May 12, 2019).
11. Balabanova, N.V. and Valinurova, A.A. (2012), "Development of Internet acquiring of payment cards", *Sovremennye naukoemkie tekhnologii. Regionalnoe prilozhenie*, no. 1(29), pp. 11-15.
12. Zdir, V.A. and Dernova, I.A. (2017), "The essence of acquiring, its types and advantages", *Hroshi, finansy i kredyt*, Iss. 13, pp. 1100-1104.
13. Koretska, N.I. and Yakubovskiy, V.O. (2017), "Estimation of the current state of development of trade acquiring in Ukraine", *Ekonomichnyi forum*, no. 2, pp. 301-310.
14. "Trading acquiring – a modern way to increase profitability", available at: <https://msb.aval.ua/news/?id=24680> (access date May 13, 2019).
15. Chernomor, V.O. (2015), "Current state and prospects of development of payment systems in the field of e-commerce", *Finansovyj prostir*, no. 1(17), pp. 283-289.
16. Shevchuk, I.B. (2018), *Informatsiini tekhnologii v rehionalnii ekonomitsi: teoriia i praktyka vprovadzhennia ta vykorystannia* [Information technologies in the regional economy: the theory and practice of implementation and use], monograph, Vydavnytstvo NNVK "ATB", Lviv, Ukraine, 448 p.
17. "The National Bank introduces a cashless-economy project", available at: <https://finpost.com.ua/news/2464> (access date May 14, 2019).
18. "Android Pay in Ukraine: what is it and why", available at: <https://innovationhouse.org.ua/statti/android-pay-v-ukrayne-cho-eto-y-zachem/> (access date May 15, 2019).
19. "TOP-5 international payment systems available to Ukrainians", available at: <https://uteka.ua/ua/publication/TOP-5-mezhdunarodnyx-platezhnyx-sistem-dostupnyx-dlya-ukraincev?from=balance.ua> (access date May 15, 2019).

Стаття надійшла до редакції 20.05.2019 р.

УДК 338.43.636.631.11.
JEL Classification: O32

Волощук К.Б.,
д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Лісевич Н.А.,
аспірантка*,
Подільський державний аграрно-технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА АГРОПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Voloshchuk K.B.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the department of
economics, business, trade and exchange activities,
Lisevych N.A.,
postgraduate student,
State Agrarian and Engineering University in Podilya

FEATURES OF INNOVATIVE AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF ANIMAL PRODUCTS BY AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Розвиток незалежної України об'єктивно потребує входження її у світове господарство на організаційно-економічних засадах ринкових відносин на принципах рівноправності і взаємної вигоди у співробітництві в напрямку інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва.

В умовах формування сучасної моделі інноваційно-інвестиційного розвитку, основу якого може скласти якісно оновлена технологічна база виробництва, Україна повинна поступово, цілеспрямовано розв'язувати проблеми ефективної участі в цій системі, використовуючи зовнішньоекономічні зв'язки для реалізації національних економічних інтересів.

За кількісними характеристиками і потужностями виробництва продукції тваринництва Україна може бути гідним партнером у світових економічних зв'язках. Наявний науково-технічний потенціал дасть змогу Україні за сприятливих умов втримати передові позиції у світовій науці з цілого ряду науково-технічних напрямів і проводити незалежну економічну політику на включення в систему світових господарських зв'язків. Щодо пріоритетності у партнерах зовнішньоекономічних зв'язків, то для України не існує якоїсь постійної домінанти і вона може співпрацювати з якнайбільшою кількістю країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформування агропромислового сектора економіки України у зв'язку з переходом її до ринкових відносин зумовили необхідність вибору нових методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва, зокрема продукції тваринництва.

Проблемам інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва присвячені праці відомих вітчизняних і зарубіжних вчених: С. Ю. Глазьева, Дж. М. Кейнса, Б. М. Кузика, Н. Л. Маренкова, М. Портера, Р. А. Фатхутдінова, К. Фрімана, Й. Шумпетера, Ю. В. Яковця та багатьох інших.

Теоретико-методологічними та практичними аспектами інноваційно-інвестиційної діяльності у тваринництві займалися такі вчені, як: І. А. Алтухов, А. А. Багмут, Ю. І. Бершицький, І. М. Буробкін, А. С. Всяких, В. І. Гайдук, С. А. Данкверт, П. М. Прохоренко, В. І. Фісінін, І. І. Чинара, М. Ю. Цинков та ін.

Дослідження зазначених авторів охоплювали широке коло питань у галузі розміщення, спеціалізації та концентрації тваринництва, ціноутворення, організації та оплати праці, технологій виробництва тваринницької продукції. Частина їхніх робіт відноситься до дореформеного періоду розвитку агропромислового виробництва. В даний час, в умовах подальшої інтеграції України в систему світогосподарських зв'язків, необхідні нові підходи до створення умов для стабілізації та

* Науковий керівник: Волощук К.Б. – д-р екон. наук, професор

переходу тваринництва на якісно новий динамічний рівень розвитку, що і зумовлює потребу в подальших дослідженнях.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення теоретичних і методичних аспектів сутності, проблем, тенденцій та оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва агропромисловими підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація, яка стала однією з визначальних характеристик світової економіки, поставила перед урядом проблему пошуку нових форм і методів адаптації інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва до сучасних вимог.

Швидкі зміни факторів, які визначають конкурентоспроможність на світових ринках, динамічний розвиток глобального середовища, змушують при формуванні умов економічного зростання більш активно звертатися до проблем забезпечення національної конкурентоспроможності у глобальному масштабі. Саме тому особливої уваги заслуговує дослідження інноваційно-інвестиційних процесів, які є рушійною силою розвитку підприємств галузі тваринництва та визначають стратегічне майбутнє всієї країни.

На сучасному етапі розвитку економіки України, на нашу думку, пріоритетним напрямком повинна бути активізація інноваційно-інвестиційної діяльності. Якщо інвестиційний розвиток передбачає використання раніше розроблених передових технологій, то інноваційний розвиток передбачає певний технологічний монополізм, впровадження останніх передових науково-технічних розробок.

Як зазначає В. Г. Андрійчук, життєвий цикл інновації триває доти, доки суб'єкти набувають конкурентних переваг [1, с. 593]. Отже, інноваційний розвиток забезпечується за рахунок впровадження виключно нових науково-технічних розробок, які забезпечують лідерство у виробництві нових продуктів, організації бізнес-процесів. Значно зростає роль інновацій у сучасній економіці і для окремого підприємства. Інновації визначають його конкурентоспроможність, продуктивність всіх його підсистем, перспективи розвитку та охоплюють увесь спектр його видів діяльності.

Сам термін «інновація» активно використовується у різних аспектах, як у теорії, так і на практиці, як самостійно, так і для позначення низки понять: інноваційний розвиток, інноваційний процес, інноваційна діяльність. Але у світовій економічній літературі не існує загального визначення поняття «інновація». Трактують певного терміну залежить від конкретних цілей дослідження чи аналізу.

Наприклад, в англійських термінологічних словниках «інновація» є синонімом «нововведення» та «новизни» і використовується на рівні з ними, однак на практиці між ними існує певна відмінність [2]. Деякі аспекти інновацій були розглянуті ще в роботі А. Сміта «Дослідження про природу і причини багатства народів». Фактором, що забезпечує зростання доходів населення, є суспільний розподіл праці, який і розглядався ним як економічна інновація [3].

Дослідження ролі інновації зустрічаємо й у теоріях доданої вартості К. Маркса, земельної ренти Д. Рікардо при вивченні ними науково-технічних і організаційних поліпшень, що впливають на збереження праці та капіталу, на зростання прибутку у різних його формах [4]. Проте, необхідно зауважити, що у всіх цих концепціях дія інновацій розглядалася у сукупності з іншими факторами і майже не враховувалася в еволюційних моделях економічного розвитку. Виникнення самостійної інноваційної теорії відбулося на початку XX ст. у працях таких відомих економістів, як В. Зомбарт, В. Мітчерліх та Й. Шумпетер.

Більш витоків інноваційної теорії економічного розвитку стояв і видатний український вчений М. Туган-Барановський, який на підставі проведеного аналізу дійшов до висновку: не споживання й попит керують виробництвом, а саме виробництво керує споживанням, і це відбувається через накопичення капіталу та його інвестування у нові технології й виробництво [5]. Й. Шумпетер у роботі «Теорія економічного розвитку» поставив інновації у центр теоретичної концепції розвитку, розглянув питання нових комбінаційних змін в економічному розвитку (тобто питання інновації) і дав опис інноваційного процесу. На його думку, інновація – це процес втілення нових технологій, нових видів споживчих товарів, нових виробничих та транспортних засобів, нових джерел постачання та нових форм індустріальної організації. Він виділив п'ять типів нових комбінацій змін або інновацій, які є різними за своєю суттю, але мають дещо спільне – елементи новизни: виготовлення нового продукту або відомого продукту в новій якості; використання нових матеріалів і компонентів; введення нових процесів, які ще не використовувались в даній галузі; освоєння нового ринку збуту, на якому до цього часу дана галузь не була представлена; введення нових організацій, включаючи створення монополії або її підлив у конкурентів.

Наукові підходи до трактування сутності інновації наведені у табл. 1.

На відміну від інших галузей, в аграрному секторі процес розробки інновацій відбувається більш повільно.

На основі виділення стратегічних моделей розвитку територіального утворення обґрунтовано основні напрями інноваційно-інвестиційної політики у галузі тваринництва відповідно до кожної моделі:

– стійкого розвитку – комплекс використання сировини і матеріалів; безвідходне виробництво; реалізація замкнених циклів виробництва; реалізація критичних технологій; реалізація ноу-хау;

– інтенсивного розвитку – реалізація комплексних ресурсо- і енергозберігаючих технологій; збільшення обсягів товарів для населення; збільшення обсягів експорту; реалізація програм соціально-економічного розвитку;

– інтеграційного розвитку – участь у діяльності транснаціональних структур; регулювання діяльності національних структур; створення холдингів, концернів, фінансово-промислових груп тощо; формування інтеграційних структур;

диверсифікація – створення нових видів продукції; вихід на нові ринки збуту; створення спільних підприємств.

Таблиця 1

Наукові підходи до трактування сутності інновацій

Автор	Характеристика підходу
М. Туган-Барановський	Попит на товари створюється самим виробництвом і ніяких зовнішніх обмежень розширеного відтворення, крім браку продуктивних сил, не існує. Якщо тільки запас продуктивних сил досить великий, завжди можна розширити виробництво і знайти застосування для нового капіталу [5, с. 32]. Виробництво керує споживанням і це відбувається через нагромадження капіталу та його інвестування в нові технології та виробництво [5, с. 175].
Й. Шумпетер	Інновації – не просто нововведення, а нова функція виробництва . Це – зміна технології виробництва речей, яка має історичне значення і є необхідною. Інновація становить стрибок від старої виробничої функції до нової. Великі інновації викликають створення нових підприємств і нового устаткування, але не кожне нововведення, нове виробництво є інновацією. Інновація в економічному сенсі завершується тільки з першою комерційною операцією за участю нового продукту, процесу, системи або пристрою, хоча слово «інновація» зазвичай також використовується для опису всього процесу просування такого рішення [6, с. 159].
А. Томпсон	Інновація – це ідея, практика чи продукт, що сприймаються індивідом як нові , а на думку та інших, інновацією є генерування, прийняття і впровадження нових ідей, процесів, продуктів і послуг. Тобто, в одному випадку інновація – це результат творчого процесу у вигляді нової продукції (техніки), технології, методу тощо, в іншому – процес введення нових виробів, елементів, підходів, принципів замість існуючих. Проте головна їх ознака полягає в обов'язковій наявності науково-технічної новизни та здатності до виробничого застосування [7].
Б. Твісс	Нове, яке є або результатом появи нової технології (технічне рішення), або результат нетрадиційного застосування відомої технології . Б. Твісс відмітив, що «... Винахід – формулювання, висунення ідеї. Нововведення – застосування, тобто процес, в якому дослідження або ідея набувають економічного змісту. Іншими словами, «винахід» стає «нововведенням», якщо здобуває успіх на ринку ...». Отже, комерційний аспект визначає інновацію як економічну необхідність, що усвідомлена потребами ринку [8].

Джерело: узагальнено авторами на основі [5-8]

Державне регулювання інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва має ґрунтуватися на аналізі можливостей території сформувати інноваційні напрямки розвитку і залучити та реалізувати інвестиції для інноваційних проектів. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження проблеми через вплив інноваційно-інвестиційного потенціалу території. Інноваційно-інвестиційний потенціал за своєю суттю представляє складну динамічну ієрархічну систему, до складових якої, крім характеристик структури і стану основних фондів, товарно-матеріальних ресурсів, рівня науково-технічного прогресу, трудового потенціалу і системи управління має бути включений показник рівня розвитку маркетингу на території (підприємстві).

Комплексний характер інновацій, їхня різноманітність і багатоаспектність вимагають серйозної розробки й обґрунтованої класифікації. Хоч на практиці певні види інновацій чітко відокремити доволі важко.

Різновиди інновацій з урахуванням критеріїв наведені у табл. 2.

Прагнення України до інтеграції у світову ринкову економіку вимагає підвищення інноваційно-інвестиційної активності на підприємствах усіх галузей національної економіки та галузі тваринництва зокрема.

Інноваційно-інвестиційна діяльність в агропромисловому комплексі – це складний динамічний процес, у якому проблеми ефективного використання фінансових ресурсів, пошуку додаткових джерел інвестування, залучення потенційних інвесторів тісно пов'язані з формуванням нових знань та ідей; виробничим освоєнням нових наукових відкриттів, винаходів, результатів досліджень і розробок; впровадженням нововведень у вигляді енергоощадних та ресурсозберігаючих технологій, прогресивної техніки і устаткування, селекції рослин і тварин, нових видів продукції, напівфабрикатів, добавок, продуктів харчування, невиробничих товарів, добрив, засобів захисту рослин; вибором оптимальних сучасних форм організації та управління виробництвом його розміщення, а також з

іншими важливими видами інвестиційно-інноваційної діяльності у навчанні кадрів, дорадництві, інформаційному забезпеченні.

Таблиця 2

Різновиди інновацій з урахуванням критеріїв

Критерії	Різновиди інновацій		
	Радикальна	Рекомбінаційна	Модифікаційна
Причини інновації	Здобуття або утримання позиції лідера, досягнення конкурентоспроможності	Диверсифікація, пошук нових ринків, підвищення ефективності управління підприємством	Задоволення потреб клієнта
Джерела інновації	Власні лабораторії, спеціальні колективи, зовнішня експертиза, ідеї	Рекомендації клієнтів, внутрішні ідеї	Рекомендації клієнтів
Спосіб впровадження інновації	На підставі внутрішньої та зовнішньої експертизи, зазвичай централізований процес	Головним чином на підставі внутрішньої експертизи	На підставі внутрішніх та зовнішніх вимог, процес значною мірою децентралізований
Рівень інноваційного розвитку	Конкурентоздатність	Високого рівня, середнього або низького рівня	На місцевому, обласному, державному рівні

Джерело: узагальнено авторами на основі [1–9]

У сучасних умовах розвитку світової економіки розвинуті країни здійснюють перехід від індустріального типу економічного розвитку до інноваційного типу, тобто до створення саме науково-технічного, технологічного базису виробничих процесів.

Інноваційна діяльність переміщується безпосередньо у виробництво, зберігання, транспортування та реалізацію продукції, стає його складовою частиною і набуває іншого соціально-економічного змісту. Такий тип економічного розвитку визначається рівнем розробок та впровадження інновацій, використання досягнень науково-технічного прогресу, сучасними технологіями управління національним господарством та агропромисловим комплексом зокрема.

Виходячи з цього, головними завданнями науки та органів державного управління інвестиційно-інноваційною діяльністю стає вироблення сучасної науково-технічної політики, що включає найбільш ефективні організаційно-економічні механізми освоєння інновацій і подальшого нарощування науково-технічного потенціалу в економіці регіону та країни.

Інновації, у своїй основі, містять не тільки технічну складову, але й економічне та соціальне наповнення. Особливості сучасного періоду освоєння інновацій полягають у тому, що організація і управління цим процесом все більшою мірою переміщуються на регіональний рівень. Це пов'язано з тим, що саме в регіонах застосування застарілих технологій, ресурсо- та енергоємної техніки, недосконалих методів господарювання породжують або збільшують безліч проблем, що негативно впливають на ефективність агропромислової діяльності.

Класифікація агропромислових інновацій наведена у табл. 3.

Таблиця 3

Класифікація агропромислових інновацій

Селекційні	Технологічні	Організаційно-управлінські	Економіко-соціальні	Екологічні
Виведення нових порід, типів тварин, птахів, стійких до захворювань, несприятливих факторів оточуючого середовища.	Нова техніка, нові технології вирощування, ресурсозберігаючі технології виробництва і зберігання харчових продуктів, направлені на підвищення споживчої цінності продуктів харчування. Біотехнології. Нанотехнології.	Формування інтегрованих структур, кооперування, інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств. Нові форми менеджменту організацій і адміністрування, мотивації і оплати праці, управління, маркетингу.	Формування нових систем кадрового і науково-технічного забезпечення. Поліпшення умов праці, вирішення проблем охорони здоров'я, освіти і культури працівників села. Нові форми забезпечення безпеки: продовольчої, економічної, т.д.	Охорона навколишнього середовища. Нові форми забезпечення сприятливих умов для життя, праці та відпочинку.

Джерело: складено авторами на основі [1–9]

Повільне та несистемне надходження основних засобів в останні роки не може перекрити темпи

їх вибуття. При цьому має місце вторинне використання техніки та обладнання, що були в експлуатації та надходять з-за кордону. Вітчизняні розробки, що пропонуються, відстають від зарубіжних аналогів. Особливо це стосується селекції, організації безвідходного виробництва, органічного землеробства, енерго- та ресурсоощадного забезпечення, господарювання, розвитку виробництва продукції тваринництва, підвищення продуктивності галузей АПК.

У сучасних економічних умовах в галузі тваринництва (виробнича діяльність, яка супроводжується ризиками та не вважається інвестиційно привабливою) загострюються питання пошуку джерел залучення інвестицій, розробки сучасних методів управління економічними процесами і впровадження систем ефективного використання інвестиційних ресурсів для підвищення інноваційної активності.

Вирішити ці проблеми можливо лише за умови визначення відповідності інвестицій перспективним інноваціям, тісної взаємодії інвестиційних та інноваційних процесів в агропромисловому виробництві та тваринництві зокрема. Такий підхід обумовлює необхідність розгляду інвестицій та інновацій як єдиної інноваційно-інвестиційної системи, від успішного розвитку і функціонування якої залежить стабілізація розвитку та економічне зростання АПК.

Саме тому вивчення і обґрунтування наукових основ та практичне забезпечення інноваційно-інвестиційного напрямку розвитку аграрної сфери господарювання є важливим фактором розвитку всієї національної економіки країни, забезпечення національної, особливо продовольчої безпеки, отже, є стратегічним завданням науки та виробництва.

На сучасному етапі розвитку активізація інноваційних процесів в Україні можлива при наявності платоспроможного попиту реального сектору економіки на результати наукових досліджень і науково-технічних розробок. Щоб досягти цієї мети державі потрібно здійснювати ефективну інноваційну політику, котра повинна спрямовуватись не тільки на вибір пріоритетів і механізмів прямого державного фінансування інноваційних проектів, а й на забезпечення стимулу вкладання коштів та одержування прибутків від використання наукових розробок суб'єктами підприємництва.

Слід відмітити, що посилення конкурентної боротьби та намагання одержати на ринку конкурентні переваги та максимізувати прибуток; зростання попиту споживачів; забезпечення престижу підприємства та швидке вирішення проблем, що можуть виникнути на підприємстві; вивчення наукових новинок та їх впровадження у виробничий процес з метою поліпшення результатів діяльності підприємства є основними причинами вивчення та введення інновацій у підприємствах галузі тваринництва.

Інновації, як результат інноваційної діяльності, з одного боку, повинні бути орієнтовані на краще, більш повне задоволення запитів споживачів, а з іншого – на отримання певного економічного ефекту у вигляді прибутку для підприємств, що ініціюють їх розробку і впровадження. На нашу думку, інноваційна діяльність – це вид діяльності, пов'язаний із трансформацією наукових досліджень і розробок у новий чи покращений продукт, який запропонований на ринку, в новий чи покращений технологічний процес або якісно новий підхід до виробництва та надання суспільно необхідних послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Інноваційна діяльність підприємства повинна враховувати особливості тієї галузі, до якої воно належить. Розуміння суті інновацій і механізму інноваційної діяльності у сучасних умовах дасть змогу підприємствам галузі більш ефективно здійснювати свою діяльність, підвищувати результативність функціонування підприємства та конкурентоспроможність на ринку.

На основі узагальнення наукових підходів до трактування сутності інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва, вважаємо, що інновації – не просто нововведення, а нова функція виробництва, нові технології; принципово нові соціально корисні продукти харчування; особливий інструмент підприємництва; ідея, практика чи продукт, що сприймаються індивідом як нові, ознака яких полягає в обов'язковій наявності науково-технічної новизни та здатності до виробничого застосування; економічна необхідність, що усвідомлена потребами ринку.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. Київ: КНЕУ, 2002. 624 с.
2. Краус Н. М., Краус К. М. Українсько-російсько-англійський термінологічний словник з економічної теорії. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 328 с.
3. Адам Сміт. Дослідження про природу і причини багатства народів / переклад з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ: Наш формат, 2018. 736 с.
4. Маркс К. Теорії додаткової вартості (IV том «Капіталу»). Частина III. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1964. 560 с.
5. Туган-Барановский М. И. Экономические очерки. Москва: РОССПЭН, 1998. 537 с.
6. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Капіталізм, соціалізм, демократія. Москва: Ексмо, 2007. 863 с.

7. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. Москва: Экономика, 1989. 217 с.
8. Томпсон А. А., Стрикленд III А. Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации: учебник для вузов / пер. с 9-го англ. изд. Москва: ИНФРА-М, IRWIN, 2000. 412 с. URL: <http://znanium.com/catalog/product/453177> (дата звернення: 20.03.2019)
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI, оновлення: 05.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (дата звернення: 20.03.2019).

References

1. Andriichuk, V.H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [Economics of agrarian enterprises], textbook, Kyiv. nats. ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, 624 p.
2. Kraus, N.M. and Kraus, K.M. (2015), *Ukrainsko-rosiisko-anhliiskyi terminologichnyi slovnyk z ekonomichnoi teorii* [Ukrainian-Russian-English Terminology Dictionary on Economic Theory], Tsentr uchb. lit-ry, Kyiv, Ukraine, 328 p.
3. Smit, Adam (2018), *Doslidzhennia pro pryrodu i prychyny bahatstva narodiv* [An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations], trans. from English O. Vasyliiev, M. Mezhevikina, A. Malivskiy, Nash format, Kyiv, Ukraine, 735 p.
4. Marks, K. (1964), *Teorii dodatkovoi vartosti (IV tom «Kapitalu»)* [Theories of Surplus Value (Volume IV of Capital)], Chastyna III, Derzhavne vydavnytstvo politychnoi literatury URSR, Kyiv, Ukraine, 560 p.
5. Tugan-Baranovskiy, M.I. (1998), *Ekonomicheskiye ocherki* [Economic essay], Moscow, Russia, 537 p.
6. Shumpeter, J.A. (2007), *Teoriya ekonomicheskoho razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* [The theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy], EKSMO, Moscow, Russia, 863 p.
7. Tvis, B. (1989), *Upravleniye nauchno-tekhnikeskimi novovvedeniyami* [Managing technological innovation], Ekonomika, Moscow, Russia, 217 p.
8. Thompson A.A., and Strickland III, A.J. (2000), *Stratehicheskiy menedzhment: kontseptsii i situatsii* [Strategic management: concepts and cases], textbook, trans. from the 9th English ed., INFRA-M, IRWIN, Moscow, Russia, 412 p., available at: <http://znanium.com/catalog/product/453177> (access date March 20, 2019).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On priority directions of innovation activity in Ukraine" dated 08.09.2011 № 3715-VI, update date 05.12.2012, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (access date March 20, 2019).

Стаття надійшла до редакції 24.04.2019 р.

УДК 338.24; 336.2.3
JEL Classification: E60, G10

Желюк Т.Л.,
д-р екон. наук, професор, професор кафедри
менеджменту та публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Zheliuk T.L.,
dr.sc.(econ.), professor, prof. at the department
of management and public administration,
Ternopil National Economic University

FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY

Постановка проблеми. В умовах посилення процесів політичної та економічної глобалізації скорочується автономія економічної політики національних держав. В цій ситуації необхідно підвищувати регулятивний потенціал фінансових ринків, адже розвинутий фінансовий ринок створює основу для національного економічного суверенітету, унеможливорює інвестиційну та кредитну залежність від більш розвинутих країн, попереджає скорочення виробництва у ряді базових галузей національної економіки, запобігає незбалансованому експорту. Зростаюча фінансова глобалізація створює можливості для переміщення значних потоків капіталу, але одночасно призводить до збільшення кількості іноземних банків на національному ринку і до зменшення потенціалу вітчизняних банків в управлінні своїми операціями, що впливає на фінансову безпеку. Міждержавні потоки капіталів не забезпечують повноцінного інвестиційного, технологічного обміну. Все це вимагає переосмислення фінансової позиції національної економіки передусім в руслі посилення параметричних характеристик національної безпеки.

Саме дослідження можливостей підвищення конкурентоспроможного потенціалу фінансового ринку є актуальним і становить науковий та прикладний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий базис для розвитку та реформування фінансових ринків національних економік закладено в працях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичні і практичні аспекти формування моделей фінансових ринків різних країн розкрито у працях Ф. Аллена, Т. Бека, В. Бейджхота, Л. Гершенкрона, Р. Гільфердінга, Р. Голдсмита, Р. Левайна, Й. Шумпетера та інших.

Серед вітчизняних науковців варто виокремити праці Юрія С. І., Федосова В. М., Андрущенка В. Л., Гарбара Ж. В., Козюка В. В., Семенова А. Ю., Руденко Ю. М., Токара В. В. [1–5], в яких досліджено еволюцію зарубіжних концепцій та вплив фінансових ринків на економічний розвиток. На увагу заслуговують праці Виговської Н. Г., Загороднього А. Г., Онишко С. В., Стрижиченко К. А. [6–9], які досліджують проблеми регулятивного потенціалу фінансового ринку; Бондаренка О. С., Карчевої Г. Т. [10; 11], які розглядають вплив цифровізації на фінансові ринки національних економік. Урядом України затверджено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [12].

Визнаючи беззаперечний вклад даних науковців у формування світової фінансової думки, слід зазначити, що виклики четвертої промислової революції продовжують впливати на трансформацію фінансових систем та фінансових ринків національних економік. В цій ситуації вкрай важливо, щоб функціонування цих ринків, з одного боку, посилювало конкурентний статус країни, а з другого, зберігало її стратегічні інтереси та фінансову безпеку. Науковий імператив дослідження підсилюється потребою підвищення довіри інвесторів та населення до фінансового ринку національної економіки. Він повинен перетворитися з інструменту швидкого отримання прибутків на інструмент фінансування довгострокових проектів розвитку національної економіки та формування конкурентоспроможного середовища з високим інвестиційно-інноваційним потенціалом.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити детермінанти підвищення конкурентного потенціалу ринку фінансових послуг в забезпеченні економічної безпеки, бо саме остання забезпечує збалансований розвиток всіх інституційних секторів, визначає можливості до розширеного відтворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий ринок можна характеризувати як з

позицій мега-, так і макросередовища. Фінансовий ринок є складовою глобальної фінансової архітектури, яка є сукупністю національних та міжнародних стандартів функціонування фінансового сектору, а також засобів діагностики його ефективності для забезпечення конвергенції національного фінансового сектору із світовою фінансовою системою, активізацією участі в міжнародних та глобальних організаціях та підтримки власної фінансової стабільності та безпеки.

З позицій макроекономічного аналізу фінансовий ринок є трансмісійним механізмом економічної та фінансової системи і виконує роль своєрідної інституційної надбудови, через яку координується робота всієї фінансової системи (бюджетної, податкової, банківської, фондової, системи фінансів домашніх господарств, суб'єктів господарювання тощо). Фінансовий ринок об'єднує ринок грошей, валютний ринок, ринок капіталу, який включає ринок цінних паперів та ринок заощаджень і інвестицій або ринок кредитів ринок фінансових послуг.

Кожен із цих ринків визначається певними функціональними детермінантами: грошовий ринок працює з короткостроковими фінансовими інструментами і підтримує ліквідність фінансового ринку; ринок капіталу працює із середньо- та довгостроковими інструментами та виконує алокаційну та перерозподільчу функцію, концентруючи тимчасово вільні кошти економічної системи та забезпечуючи їх рентабельне використання. Від кон'юнктури цих ринків залежить макроекономічна стабільність, збалансованість розвитку національної економіки, її конкурентоспроможність та національна безпека.

Сучасна інституційна структура фінансового ринку України забезпечується сформованим контуром ринкового права і необхідними організаційно-інституційними передумовами здійснення обігу фінансових активів і функціонування фінансових інститутів [8, с. 66].

Власні розвідки та огляд експертних думок дозволяє виокремити стримуючі чинники розвитку ринку фінансових послуг України. До них слід віднести: обмеженість фінансових інструментів з огляду на виклики цифровізації економіки; високий рівень доларизації готівкових розрахунків та процентних ставок; недосконалу структуру емісійного механізму; невідповідність у темпах приросту грошової маси, капіталу, банківських активів і пасивів; недостатню ефективність трансмісійного механізму грошово-кредитної політики щодо досягнення визначених цілей розвитку національної економіки і, як наслідок, неадекватність реального сектора економіки на монетарні рішення. Ці чинники є наслідком неефективної економічної політики минулих років, низки дисбалансів, які можна демаркувати через відтворювальні, технологічні, просторові, секторальні, галузеві, економічні, екологічні, соціальні, факторні тощо. Недостатня інституційна активність у проведенні структурних реформ, які би активізували інвестиційно-інноваційні детермінанти розвитку, брак довгострокових капіталоемних проектів, ризики політичного та економічного характеру, інфляційні очкування лише послаблюють потенціал фінансового ринку.

Найнебезпечнішою для національної безпеки є доларизація державного боргу. На кінець першого кварталу 2019 року Україна мала 68,2% державного в іноземній валюті. Наприкінці 2018 року валютна складова державного боргу становила 43,2% ВВП (для порівняння: 15–25% в Угорщині, 15% у Чехії, 30% у Польщі, 40–55% в Румунії) [13]. Це значний ризик для державних фінансів, бо в разі девальвації різко зростають відношення боргу до ВВП та вартість обслуговування боргу у гривневому вимірі. З позицій фінансової безпеки така ситуація створює ризики для інвестування, зменшує державне інвестування і збільшує боргове навантаження для майбутніх поколінь. Саме тому Міжнародний валютний фонд встановлює мінімальний ризик на рівні 20%, середній – 20–60%, високий – понад 60%. Висока доларизація має низку негативних наслідків: слабшає трансмісійний механізм монетарної політики, бо облікова ставка прямо і швидко впливає лише на гривневий сегмент фінансового ринку; знижується ефективність інфляційного таргетування; посилюється вплив девальвації на інфляцію; зростає вразливість боржників і кредиторів до зміни обмінного курсу; в уряді збільшується ризик суверенного дефолту; підвищується ринковий ризик від відкритої валютної позиції; зменшується рівень депозитів, а звідси і кредитної активності. Україна проходить період пікових виплат за зовнішнім боргом. Такі виплати, за обмежених можливостей залучення на міжнародних ринках капіталу призводять до скорочення обсягів міжнародних резервів. Тому уряд повинен великий акцент робити на розвиток ринку гривневих боргових інструментів та зменшувати частку державного боргу.

На макроекономічному рівні довгострокові орієнтири розвитку фінансового ринку національної економіки демарковано в Стратегії «Україна – 2030», згідно якої передбачено детермінанти сталого розвитку фінансового сектору в розрізі забезпечення фінансової стабільності, захисту прав споживачів та інвесторів, забезпечення інституційної спроможності регуляторів в реалізації фінансової політики (табл. 1).

Цілі та цілереалізуючі системи щодо розвитку фінансового сектору закладено:

– в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року [14], метою якої є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС. Дана Програма має стати засобом наближення стандартів регулювання платоспроможності та ліквідності банків до

рекомендацій Базельського комітету, запровадження накопичувального пенсійного забезпечення, стимулювання ринку страхових та інших фінансових послуг і розвитку інфраструктури та інструментів фінансового сектору, створення додаткових гарантій фінансової надійності в разі економічної рецесії, підвищення надійності системно важливих банків, підвищення інституційної спроможності регуляторів;

– Угоді про Асоціацію Україна – ЄС в контексті досягнення рівня вимог ЄС щодо розвитку фінансового сектору. Саме тому концептуальні засади подальшого розвитку та реформування ринку фінансових послуг повинні лежати в площині [15]: регуляторної апроксимації фінансових послуг України до правил та норм ЄС; лібералізації фінансових ринків; збалансованості економічних інтересів усіх інституційних секторів; прозорості роботи фінансового сектору та регуляторів; цілісності фінансової системи, захисту прав кредиторів, споживачів та інвесторів.

Таблиця 1

Цілі та цілереалізуючі системи реформування фінансового ринку національної економіки відповідно до потреб збалансованого розвитку

Детермінанти сталого розвитку фінансового ринку:		
забезпечення фінансової стабільності	захист прав споживачів та інвесторів	забезпечення інституційної спроможності регуляторів
<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення умов для конкуренції у фінансовому секторі. 2. Забезпечення вимог до платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору (упровадження рекомендацій Basel III, Solvency II). 3. Упровадження вимог ліквідності стратегічно важливих банків та інших фінансових установ. 4. Удосконалення регулювання та нагляду за фінансовим сектором: ліцензування банків та небанківських фінансових установ. 5. Забезпечення прозорості діяльності та звітності учасників фінансового сектору: протидія зменшенню податкової бази та переміщенню прибутків за кордон, використання єдиного стандарту обміну фінансовою інформацією. 6. Підвищення ефективності запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом. 7. Розвиток безготівкових розрахунків, інфраструктури фінансового ринку та оверсайта. 8. Підвищення рівня корпоративного управління учасників фінансового сектору. 9. Інноватизація фінансових інструментів. 10. Запровадження II рівня пенсійної системи. 11. Розвиток інфраструктури: розвиток фінансового лізингу, ринку небанківського кредитування, ринку FinTech, комплексний розвиток ринку страхових послуг, розвиток біржової, розрахункової та клірингової інфраструктури товарних ринків та ринків капіталу, інституту рейтингових агентств. 13. Податкове стимулювання та гармонізація системи оподаткування інструментів фінансового сектору. 14. Підвищення продуктивності банківської системи. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення рівня фінансової грамотності, культури та інклюзії населення. 2. Підвищення стандартів розкриття інформації емітентами цінних паперів та небанківськими фінансовими установами. 3. Підвищення ефективності захисту прав інвесторів та споживачів фінансових послуг. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення ефективності інструментів впливу регуляторів на учасників фінансового сектору. 2. Трансформація регуляторів: вихід Національного банку на міжнародний ринок із виробництва грошових одиниць, перерозподіл функцій регуляторів (SPLIT). 3. Поетапний перехід до нагляду на основі оцінки ризику. 4. Вдосконалення комунікації регуляторів зі споживачами та учасниками фінансового сектору. 5. Підвищення ефективності протидії зловживанням у фінансовому секторі. 6. Впровадження єдиних стандартів звітності та обміну інформацією. 7. Використання новітніх ІТ-технологій учасниками фінансового сектору.

Джерело: авторське бачення

В рамках реалізації програми реформування фінансового сектору вже впроваджено механізм захисту прав кредиторів; вдосконалено механізм фінансового планування в частині ліквідації проблемних активів, вчасного та в повній мірі формування резервів за ризиками; спостерігається зростання частки депозитів із терміном розміщення понад 9 місяців (співвідношення кредитів до депозитів 110%–130%); запроваджено макропруденційний та мікропруденційний нагляд на основі оцінки наявних і потенційних ризиків, контрциклічне регулювання фінансового сектору; запускається технологічна платформа «DEPEND Q», яка використовується у розвинених європейських ринках цінних паперів, що забезпечить повну технологічну інтеграцію українського фондового ринку в європейську систему обліку цінних паперів, суттєво підвищить можливості залучення іноземних і вітчизняних інвестицій у цінні папери, створить передумови для запровадження нових послуг на фінансовому ринку.

Банківський сектор впродовж 2018 року суттєво підвищив операційну ефективність та отримує високі прибутки другий рік поспіль. Банки, на які припадає близько половини чистих активів сектору, мають ROA понад 3% та ROE понад 30% [13]. Така ситуація стала наслідком високої чистої процентної маржі та зростання комісійних доходів від підвищення попиту на банківські послуги, стрімкого розвитку роздрібного кредитування.

У першому півріччі 2019 року запрацювала принципово нова система валютного регулювання, метою якої є поступова лібералізація валютного ринку і покращення параметричних характеристик валютної складової фінансової безпеки національної економіки. Запроваджено ризик-орієнтований підхід у валютному надгляді. Набув чинності Кодекс України з процедур банкрутства, який створює законодавче підґрунтя для вирішення накопичених проблем неплатоспроможності юридичних та фізичних осіб.

Щоб забезпечити конкурентоспроможність фінансового сектору, фінансову стабільність та безпеку національної економіки, необхідно на засадах міжсекторного синергізму працювати над його подальшим розвитком та реформуванням. Зокрема, необхідним є прийняття закону «Про консолідацію регулювання ринку фінансових послуг» та «Захист прав споживачів ринку фінансових послуг», які підвищать якість регулювання фінансового ринку та відновлять до нього довіру. Банківським установам необхідно провести аудит непрацюючих кредитів; використовувати новітні моделі прогнозування кредитних ризиків (штучних нейронних мереж, опорних векторів); зменшувати рівень доларизації кредитних портфелів; утримувати більш стійке та довгострокове фондування.

На нашу думку, посилення конкурентного потенціалу фінансового ринку можна та необхідно підвищувати за рахунок розвитку сучасних фінансових сервісів, впровадженню технологічних і фінансових інновацій, провідне місце серед яких має відводитися технологіям «Fintech». Fintech (Financial technology) – це новітній тренд надання фінансових послуг, який реалізується у формі стартапів, що впроваджують сучасні технології у сферу фінансів з метою підвищення їх ефективності.

У 2017 році в фінтек-стартапи у світі було проінвестовано \$16,6 млрд. та укладено 1128 угод. Найбільший ріст фінтек-галузі продемонстрував впродовж 2018 року європейський ринок, який виріс на 120%. За прогнозами Bank of England до 2023 року фінтек-індустрія може привести до зменшення прибутку британських банків на 1,1 млрд. фунтів стерлінгів через скорочення прибутків від овердрафту і вартості платних послуг, а також до зростання ризику ліквідності, адже клієнти здійснюватимуть розрахунки без прив'язки до банку [16].

За дослідженням Javelin Strategy & Research з 2013 по 2015 рік обсяг мобільних безконтактних платежів у світі зріс втричі і досяг \$10 млрд. Очікується, що до 2019 року він досягне \$92 млрд, а продажі в додатках для смартфонів і браузерів досягнуть \$319 млрд [17]. З погляду на цю динаміку, банки Goldman Sachs, JP Morgan, Barclays і BNP Paribas почали активно інвестувати у фінтек-стартапи, що призвело до зменшення витрат на надання фінансових послуг та інноватизації фінансових послуг.

В Україні в фінтек-галузі на початок 2019 року працювало понад 100 компаній, що на 25% більше в порівнянні з 2017 роком, 30% серед них працює на ринку фінансових послуг. Основною сферою діяльності українського фінтеку є грошові перекази та кредитування. Інші учасники працюють в галузях управління фінансами, інфраструктури, маркетплейсів, телекомунікації, блокчейну, медіа та інших сферах. Більша половина (63%) українських фінтех-компаній фінансуються власними ресурсами. На міжнародному ринку працює 43% українських фінтех-компаній [16].

Ще однією новітньою технологією в системі фінансових розрахунків є технологія блок-чейну. Українські банки за допомогою розподіленої банківської системи Smart Money будують інфраструктуру для операцій з електронними грошима. У НБУ розглядають можливість впровадження електронної національної валюти – е-гривні, яка не буде прив'язана до жодних фінансових установ і забезпечить миттєвість веб-розрахунків.

На засадах блок-чейну починають працювати інвестиційні фонди. З кінця 2017 року в Україні діє новий криптофонд Vanhealing Cryptofund of biotech innovations, який розробляє проекти у сфері біотехнології і блокчейн. Його партнерами є декілька організацій, зокрема венчурний фонд USP Capital, компанії Planexta і Sikorsky Challenge. Криптофонд відрізняється від традиційних фондів приватних інвестицій перш за все тим, що збирає кошти через Initial Coin Offering (ICO).

Для подальшого активного впровадження стартапів у систему вітчизняного фінансового ринку необхідно подолати свого роду інституційні пастки, які закладені діючою системою управління ризиками, регулювання та контролю якості фінансових послуг та безпеки фінансових платежів, адже саме ця система є серйозним викликом для запровадження інновацій на ринку фінансових послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Основними детермінантами розвитку фінансового ринку національної економіки з позицій забезпечення її економічної безпеки мають бути: підвищення регулятивного потенціалу фінансового ринку, інституційна консолідація в регулюванні фінансового ринку на засадах сталого розвитку; макроекономічний моніторинг факторів, які викликають загрозу фінансовій безпеці країни, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання; запровадження сучасних стартапів у систему фінансових послуг, технологій блок-чейну та криптографії у системі платіжних операцій, що дозволить забезпечити позитивні трансформаційні зміни з огляду на виклики та потреби четвертої промислової революції.

Література

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті. Львів: Каменярь, 2016. 304 с.
2. Гарбар Ж. В. Розвиток фінансових ринків у країнах з розвинутою економікою. *Наука й економіка*. 2013. № 4(32). Т. 1. С. 32-42.
3. Семенов А. Ю. Еволюція зарубіжних концепцій впливу моделей фінансової системи на економічне зростання країни. *Фінансова система України: збірник наукових праць*. 2010. Випуск 13. С 388-395.
4. Фінанси: підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, 2012. 687 с.
5. Руденко Ю. М., Токар В. В. Фінансові системи зарубіжних країн. Київ: КНЕУ, 2010. 348 с.
6. Виговська Н. Г., Стеблянка О. Л. Державне регулювання фінансового ринку в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1189> (дата звернення: 16.03.2019).
7. Загородній А. Г. Ринок фінансових послуг: термінологічний словник. Львів: Бескид Біт, 2008. 544 с.
8. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів: монографія / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. 452 с.
9. Стрижиченко К. А. Державне регулювання фінансового ринку в умовах нової економіки: монографія. Бердянськ: ФО-П Ткачук О.В., 2013. 352 с.
10. Бондаренко О. С. Тенденції функціонування фінансового ринку в економіці України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 15. С. 5-9.
11. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3(27). С. 13-21.
12. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 16.03.2019).
13. Звіт про фінансову стабільність НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766> (дата звернення: 16.03.2019).
14. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391 зі змінами від 31 травня 2018 року № 304. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (дата звернення: 18.03.2019).
15. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu> (дата звернення: 18.03.2019).
16. FinTech в Україні 2018. URL: fintech.unit.city/guide2018 (дата звернення: 16.03.2019).
17. Стрімкий розвиток українського фінтеку. URL: <https://business.ua/finances/4251-shcho-take-fintech-ta-iaki-ioho-perspektivu-na-rynku-finposluh-ukrainy/> (дата звернення: 20.03.2019).
18. Goldsmith R. W. Financial Structure and Economic Development. New Haven: Yale University Press, 1969. 158 p.

References

1. Andrushchenko, V.L. (2016), *Finansova dumka Zakhodu v XX stolitti* [Financial thought of the West in the XX century], Kameniar, Lviv, Ukraine, 304 p.
2. Harbar, Zh.V. (2013), "Development of financial markets in advanced economies", *Nauka i ekonomika*, no. 4(32), Vol. 1, pp. 32-42.
3. Semenov, A.Yu. (2010), "Evolution of foreign concepts of the influence of financial system models on the economic growth of the country", *Finansova systema Ukrainy*, Iss. 13, pp. 388-395.
4. Yurii, S.I. and Fedosov, V.M. (2012), *Finansy* [Finance], Kyiv, Ukraine, 687 p.

5. Rudenko, Yu.M. and Tokar, V.V. (2010), *Finansovi systemy zarubizhnykh krain* [Financial systems of foreign countries], KNEU, Kyiv, Ukraine, 348 p.
6. Vyhovska, N.H. and Steblianko, O.L. (2012), "State regulation of the financial market in the conditions of globalization", *Efektivna ekonomika*, no. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1189> (access date March 16, 2019).
7. Zahorodnii, A.H. (2008), *Rynok finansovykh posluh: terminolohichniy slovnyk* [Financial Services Market: Glossary], Beskyd Bit, Lviv, Ukraine, 544 p.
8. Onyshko, S.V. (2016), *Rehuliatyvnyi potentsial finansovoho rynku v umovakh hlobalnykh vyklykiv* [Financial Market Regulatory Potential in the face of Global Challenges], Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy, Irpin, Ukraine, 452 p.
9. Stryzhychenko, K.A. (2013), *Derzhavne rehuliuвання finansovoho rynku v umovakh novoi ekonomiky* [State regulation of the financial market in a new economy: a monograph], FO-P Tkachuk O.V., Berdiansk, Ukraine, 352 p.
10. Bondarenko, O.S. (2018), "Trends in the functioning of the financial market in the Ukrainian economy", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 15, pp. 5-9.
11. Karcheva, H.T., Ohorodnia, D.V. and Openko, V.A. (2017), "The digital economy and its impact on the development of national and international economies", *Finansovyi prostir*, no. 3(27), pp. 13-21.
12. "Concept of development of digital economy and society of Ukraine for 2018-2020", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (access date March 16, 2019).
13. "NBU Financial Stability Report", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766> (access date March 16, 2019)..
14. Comprehensive Program for the Development of the Financial Sector of Ukraine to 2020: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated June 18, 2015, no. 391, available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (access date March 18, 2019).
15. "Association Agreement between Ukraine and the EU", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> (access date March 18, 2019).
16. "FinTech in Ukraine", available at: fintech.unit.city/guide2018 (access date March 16, 2019).
17. "Rapid development of Ukrainian fintech", available at: <https://business.ua/finances/4251-shcho-take-fintech-ta-iaki-ioho-perspektyvy-na-rynku-finposluh-ukrainy/> (access date March 20, 2019).
18. Goldsmith, R.W. (1969), *Financial Structure and Economic Development*. New Haven: Yale University Press. 158 p.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019 р.

УДК 336.144

JEL Classification: G 28, H 50

Ватаманюк-Зелінська У.З.,
д-р екон. наук, доцент,
проф. кафедри державних та місцевих фінансів,
Назар Н.В.,
Кравцова О.В.,
Львівський національний університет імені Івана Франка

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Vatamaniuk-Zelinska U.Z.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the
department of state and local finances,
Nazar N.V.,
Kravtsova O.V.,
Ivan Franko Lviv National University

THE ROLE OF STRATEGIC PLANNING OF THE STATE BUDGET EXPENDITURES IN SUPPORT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Постановка проблеми. У системі видатків Державного бюджету України важливо визначити основні напрями раціонального розподілу коштів між галузями національної економіки та сферами господарської діяльності суб'єктів господарювання. Це пов'язано із тим, що обсяги надходжень до державного та місцевих бюджетів України є низькими, боргові зобов'язання держави значні, а динаміка бюджетних витрат, зважаючи на політичну ситуацію, яка склалася в країні, постійно збільшується. Виходячи з цього, вагомого значення набуває підвищення рівня результативності використання бюджетних коштів. І, оскільки основним інструментом бюджетної політики є система планування бюджетних видатків, – її удосконалення має відбуватися шляхом забезпечення перспективних видатків відповідними бюджетними надходженнями та з подальшим використанням програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Із цією метою необхідне застосування стратегічного бюджетного прогнозування та планування для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку держави, а від своєчасності прийняття рішень щодо ефективного розподілу бюджетних коштів залежить результативність бюджетної політики, яка має вплив на збалансованість фінансової системи усієї країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику планування бюджетних видатків в системі фінансово-економічного регулювання розглядали такі зарубіжні вчені, як: Ш. Бланкарт, Дж. Бьюкенен, А. Вагнер, С. Вітте, Дж. М. Кейнс, А. Лаффер, Р. А. Масгрейв, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, В. Танзі. Шляхи вирішення багатьох проблем, пов'язаних з бюджетним плануванням видатків, також висвітлені у працях українських вчених: Т. Бондарука, О. Ковтуна, І. Ігнатова, К. Павлюка, Ю. Пасічника, І. Пилипенка, Л. Момотюка. Та, незважаючи на те, що проблематика організації бюджетного планування розглядалася багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими, питання визначення пріоритетних напрямків фінансового забезпечення та раціонального спрямування бюджетних коштів, враховуючи зміни економічної ситуації у нашій державі, потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні заходів для збалансування дохідної та видаткової частини державного бюджету України на основі аналізу планових показників їх фінансового забезпечення періоду 2016–2018 рр. Завдання дослідження передбачають обґрунтування потреби удосконалення прогнозування, а відтак – стратегічного бюджетного планування видатків держбюджету із урахуванням необхідності їх фінансового забезпечення на законодавчому рівні; підвищення результативності та ефективності державних видатків шляхом впровадження стратегічного планування в практику роботи головних розпорядників бюджетних коштів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетна політика держави впливає на її фінансову стабільність, конкурентоспроможність національної економіки; сприяючи активізації

підприємницької діяльності, забезпеченню соціального захисту населення країни та підвищення рівня добробуту її громадян. На сучасному етапі економічного розвитку важливого значення набуває потреба удосконалення заходів бюджетної політики, зокрема системи планування державних витрат задля стабілізації соціально-економічної ситуації в країні. Таким чином підвищення ефективності та забезпечення результативності бюджетних видатків, як і оптимізація обсягів фінансування витрат за пріоритетами, вимагає застосування стратегічного плану соціально-економічного розвитку держави. Це пов'язано із тим, що саме процес планування дає змогу ефективно управляти бюджетними коштами, спрямовуючи їх у ті сфери суспільного розвитку та галузі економіки держави, які потребують першочергового фінансування видатків, сприяючи тим самим вирішенню проблемних питань стабілізації економічної ситуації в країні та прозорості управлінських рішень.

Система видатків бюджету представляє собою сукупність певних напрямків видатків (програм), їх структуру, а також відносини між відповідними органами в процесі планування і виконання видатків, складання звітності та контролю за виконанням видаткової частини бюджету [1, с. 62].

Державні видатки плануються у відповідних обсягах, а їх фінансування забезпечується державними коштами. Прогнозування і планування обсягів видаткової частини бюджетів ґрунтується на аналізі тенденцій формування та виконання доходів кожного бюджету і макроекономічних показників економічного та соціального розвитку територій.

Для забезпечення процесу виконання державних повноважень необхідні значні витрати фінансових ресурсів не лише на першочергові потреби, а й на обслуговування державного боргу. Тому витрати, як і видатки державного бюджету безпосередньо пов'язані із мобілізацією коштів, тобто мають бути забезпечені необхідними доходами. Значне відхилення фактичних показників виконання бюджетів по видатковій і дохідній частинах бюджету порівняно із плановими їх величинами, свідчитиме про недосконалу організацію бюджетного планування.

Крім того, в Україні апробовано програмно-цільовий метод бюджетного планування, яке має обов'язковий характер для державного та місцевих бюджетів. За основу береться очікуване виконання відповідного бюджету згідно даних за попередні звітні періоди. Наприклад, звіт про виконання видаткової частини державного бюджету за рік доповнюється оцінкою очікуваного виконання показників за аналогічний звітний період, для місцевих бюджетів – півріччя. Це дає змогу «виключити» ті видатки, які у плановому році відсутні. Використання програмно-цільового методу під час бюджетного планування дає можливість виявити джерела фінансування видатків, здійснити контроль за цільовим та ефективним використанням таких коштів. Важливим є й те, що процес формування бюджету зосереджується на необхідних ресурсах, а також результатах, яких треба досягти в поточному бюджетному періоді та у перспективі.

Під час складання проекту державного бюджету та формування прогнозних бюджетних показників виникають питання щодо перегляду основних напрямів бюджетної політики в контексті реалізації пріоритетів економічного реформування, зокрема модернізації інфраструктури та базових секторів. Важливим є забезпечення взаємоузгодженості видатків у певній галузі із соціально-економічними прогнозами розвитку країни на середньострокову перспективу та органів державної влади на коротко- і середньостроковий періоди [2, с. 84].

Показники виконання видаткової частини Державного бюджету України за період 2016–2018 рр. подано у табл. 1.

Таблиця 1

Видатки державного бюджету України за період 2016–2018 рр., млн грн

Сфера спрямування державних коштів	2016		2017		2018	
	План на 2016 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2016 рік	План на 2017 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2017 рік	План на 2018 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2018 рік
1	2	3	4	5	6	7
Загальнодержавні функції	121952,65	118049,27	147019,04	142492,71	179283,73	162958,09
Оборона	66696,41	59350,77	77832,80	74346,23	97793,97	97024,06
Громадський порядок, безпека та судова влада	72525,70	71670,44	92082,71	87850,49	123477,23	116875,93
Економічна діяльність	35932,94	31422,32	51656,48	47000,12	74434,48	63600,87
Охорона навколишнього природного середовища	5353,33	4771,62	5247,51	4739,95	6137,12	5241,20
Житлово-комунальне господарство	38,72	12,51	38,8	16,95	414,78	296,93

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Охорона здоров'я	12816,22	12464,61	17328,28	16729,38	23338,42	22618,05
Духовний та фізичний розвиток	5058,87	4958,95	8216,93	7898,07	10477,96	10107,07
Освіта	38946,83	34826,48	46695,66	41297,31	50224,25	44324,34
Соціальний захист та соціальне забезпечення	152513,69	151961,47	145147,64	144478,88	164172,15	163865,59
Разом	511835,37	489488,45	591265,84	566850,09	729754,11	686912,12
Міжбюджетні трансферти	196743,30	195395,27	279224,16	272602,95	304672,23	298939,71
Усього	708578,66	684883,73	870490,00	839453,03	1034426,33	985851,82

Джерело: сформовано на основі [3]

Для проведення аналізу показників виконання державного бюджету України за період 2016–2018 рр. скористаємося розрахунком показників, поданих у табл. 2.

Таблиця 2

**Виконання державного бюджету України за 2016–2018 рр.
у розрізі абсолютних та відносних показників**

Показник	Роки					
	2016		2017		2018	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Загальнодержавні функції	-3903,38	96,80	-4526,33	96,92	-16325,64	90,89
Оборона	-7345,64	88,99	-3486,57	95,52	-769,91	99,21
Громадський порядок, безпека та судова влада	-855,26	98,82	-4232,22	95,40	-6601,3	94,65
Економічна діяльність	-4510,62	87,45	-4656,36	90,99	-10833,61	85,45
Охорона навколишнього природного середовища	-581,71	89,13	-507,56	90,33	-895,92	85,40
Житлово-комунальне господарство	-26,21	32,31	-21,85	43,69	-117,85	71,59
Охорона здоров'я	-351,61	97,26	-598,9	96,54	-720,37	96,91
Духовний та фізичний розвиток	-99,92	98,02	-318,86	96,12	-370,89	96,46
Освіта	-4120,35	89,42	-5398,35	88,44	-5899,91	88,25
Соціальний захист та соціальне забезпечення	-552,22	99,64	-668,76	99,54	-306,56	99,81
Разом	-22346,92	95,63	-24415,75	95,87	-42841,99	94,13
Міжбюджетні трансферти	-1348,03	99,31	-6621,21	97,63	-5732,52	98,12
Усього	-23694,93	96,66	-31036,97	96,43	-48574,51	95,30

Джерело: сформовано на основі [3]

Виходячи з даних, які характеризують виконання державного бюджету України за період 2016–2018 рр. у розрізі абсолютних та відносних показників, зауважимо, що протягом аналізованого періоду планові показники державного бюджету України не виконувалися. Це пов'язано, зокрема, із кризовою ситуацією в країні. Зауважимо, що неможливість профінансувати потреби держави тісно пов'язана із надходженнями до бюджету, які теж зменшилися (див. табл. 2). Порівняння показників виконання видаткової частини державного бюджету з плановими показниками демонструє рис. 1.

Виконання запланованих показників видаткової частини Державного бюджету України у 2016 році пояснюється тим, що його доходи є меншими від запланованих. Це пов'язано із несвоєчасним прийняттям нормативно-правових актів, необхідних для реалізації закону про державний бюджет, неналежною організацією проведення видатків окремими учасниками бюджетного процесу та неефективним перерозподілом бюджетних призначень наприкінці року. У 2017 році несвоєчасне затвердження порядків використання коштів державного бюджету, розподілів бюджетних призначень між адміністративно-територіальними одиницями за напрямками (об'єктами, заходами) і довготривала підготовка документів, необхідних для державних закупівель, також не сприяли проведенню видатків у запланованих обсягах. Таким чином, неналежна організація проведення видатків учасниками бюджетного процесу завадила використанню у запланованих обсягах коштів, передбачених на виконання більшості бюджетних програм. Зауважимо, що основними причинами невиконання розпису видаткової частини Державного бюджету в 2018 році є:

– серед об'єктивних чинників – економія видатків на обслуговування боргу, фінансування соціальних видатків відповідно до фактично зареєстрованих зобов'язань;
– серед суб'єктивних чинників – систематичні затримки із проведенням тендерів та інших необхідних процедур в сфері державних закупівель [4].

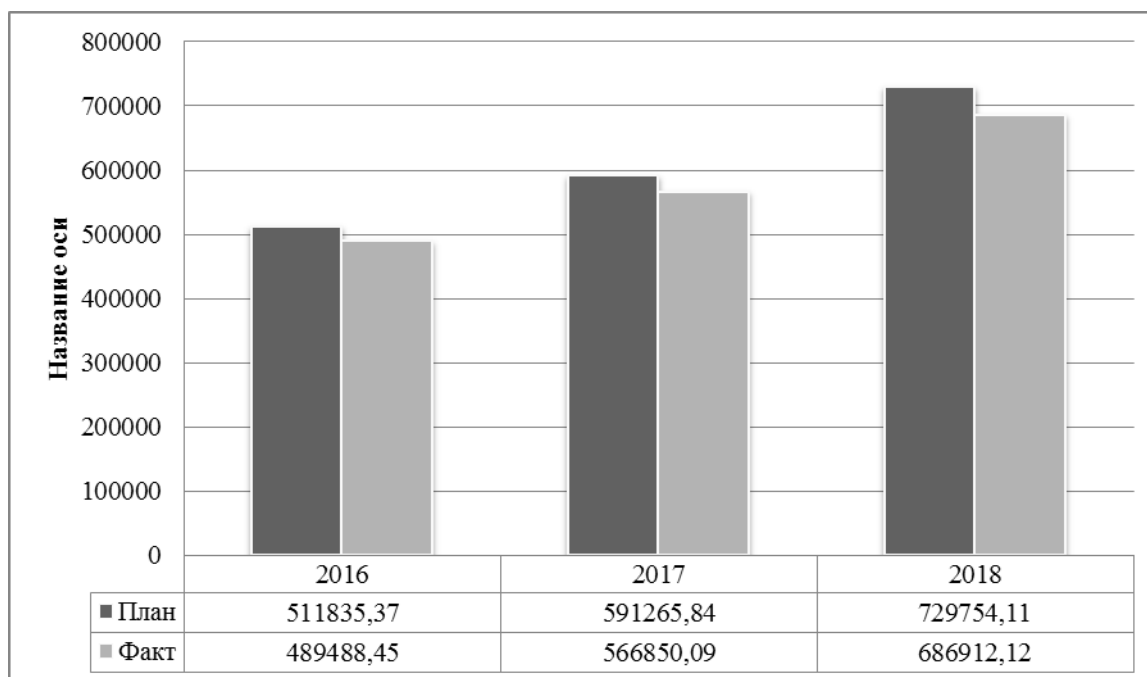

Рис. 1. Показники виконання державного бюджету України за період 2016–2018 рр., млн грн

Джерело: побудовано на основі [3]

Досліджуючи виконання Державного бюджету України за період 2016–2018 рр., можна констатувати, що показники його видаткової частини не наближаються до оптимального рівня, адже такі видатки за функціональними категоріями, як охорона здоров'я, економічна діяльність, культура та охорона довкілля залишаються помітно недофінансованими порівняно із показником фінансового забезпечення видаткової частини державних бюджетів у європейських країнах. Тим часом на соціальний захист, освіту, громадський порядок, обслуговування боргу передбачено відносно більшу частку фінансування саме за рахунок першочергових видатків Державного бюджету України.

Результати аналізу видаткової частини Державного бюджету України також свідчать, що протягом 2016–2018 рр. існує тенденція збільшення її обсягів, однак спостерігається й усталена динаміка недовиконання планових показників. Найбільше недовиконання по видатковій частині спостерігається в 2018 р. – це на 42841990784,13 грн., найменше – в 2016 р., на 22346913730,87 тис. грн. Для визначення та обґрунтування пріоритетних напрямків фінансування видатків необхідно визначити питому вагу кожної складової (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз структури видатків Державного бюджету України за 2016–2018 рр., %

Напрямок видатків	Роки			Абсолютне відхилення (+, -)	
	2016	2017	2018	2017/2016	2018/2017
1	2	3	4	5	6
Загальнодержавні функції	17,24	16,97	16,53	-0,26	-0,44
Оборона	8,67	8,86	9,84	0,19	0,99
Громадський порядок, безпека та судова влада	10,46	10,47	11,86	0,00	1,39
Економічна діяльність	4,59	5,60	6,45	1,01	0,85
Охорона навколишнього природного середовища	0,70	0,56	0,53	-0,13	-0,03
Житлово-комунальне господарство	0,00	0,00	0,03	0,00	0,03
Охорона здоров'я	1,82	1,99	2,29	0,17	0,30
Духовний та фізичний розвиток	0,72	0,94	1,03	0,22	0,09

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6
Освіта	5,09	4,92	4,50	-0,17	-0,42
Соціальний захист та соціальне забезпечення	22,19	17,21	16,62	-4,98	-0,59
Разом	71,47	67,53	69,68	-3,94	2,15
Міжбюджетні трансферти	28,53	32,47	30,32	3,94	-2,15
ВСЬОГО	100,00	100,00	100,00	–	–

Джерело: розроблено авторами за даними [3]

Аналіз структури видатків державного бюджету України за 2016–2018 рр. показує, що найбільше фінансовані сфери соціального захисту та соціального забезпечення населення, зокрема частка їх видатків у загальній структурі становить 22,19%, 17,21% та 16,62% відповідно. Протягом аналізованого періоду спостерігається недовиконання планових показників видаткової частини Державного бюджету України (див. табл. 2). Зокрема, у 2018 році план недовиконано на 306,56 млн. грн., що у відсотковому еквіваленті становить лише 0,19% запланованого показника. За результатами 2018 року уряд повністю профінансував усі захищені статті видатків: було повністю профінансовано дотацію Пенсійному фонду, соціальні допомоги особам з інвалідністю внаслідок війни з числа учасників бойових дій на території Республіки Афганістан, а також громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та іншим пільговим категоріям населення. Рівень виконання видатків по субсидіях становив 98% [5].

Високий ступінь значущості також у видатків на фінансування загальнодержавних функцій. У 2018 році держава не профінансувала 9,11% від запланованих по них витрат, що в гривневому еквіваленті становить 16325,64 млн грн. Загалом це найвищий рівень невиконання видатків за останні три роки. Значне недовиконання основного планового показника, зокрема, зумовлено недофінансуванням інших видатків у цій категорії, а саме:

- на іншу діяльність у сфері державного управління (66,08% від плану);
- проведення виборів та референдумів (77,97% від плану);
- на інші загальні функції державного управління (81,63% від плану);
- обслуговування боргу (90,39% від плану).

Крім того, у 2018 р порівняно з 2017 р. зросла частка державних видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу з 10,47% до 11,8%. Однак, у 2018 році Міністерством фінансів України не профінансовано 5,35% або 6601,3 млн грн видатків із запланованих 123477,23 млн грн. Протягом останніх трьох років спостерігається тенденція до збільшення частки недофінансованих видатків по цій статті, що і спричинило найбільше невиконання їх планових показників у 2018 році.

Видатки на оборону з державного бюджету залишаються об'єктивно високими, зважаючи на складну політичну ситуацію, яка склалася на Сході України. Значне недовиконання плану по цій статті видатків спостерігалось у 2016 році на 7345,64 млн грн, що у відсотковому еквіваленті становило 11,01% планового показника. При цьому, частка видатків на оборону з кожним роком за весь аналізований період зростає (див. табл. 3) – у 2018 році на 1,17% порівняно з 2016 р.

У бюджеті-2018 є 19 статей видатків, кошти на які не були виділені взагалі. Загальна сума невиділеного ресурсу – 1,3 млрд грн. Зокрема, Мінфін не профінансував 250 млн. грн для Нацгвардії на підвищення обороноздатності і безпеки держави. Ще 190 млн. грн держава зекономила на розбудові прикордонної дорожньої інфраструктури [6].

Розглядаючи структуру державних видатків, звертаємо увагу на те, що протягом аналізованого періоду значна частка їх загального обсягу відводиться міжбюджетним трансфертам – 28,53–32,47%. Велика частка міжбюджетних трансфертів із Державного бюджету України є усталеною практикою сьогодення. Так, з одного боку, держава повинна бути зацікавлена, щоб фінансування заходів соціально-економічного характеру відбувалося у належному обсязі в усіх регіонах, перетворивши територіальні громади із дотаційних на таких, які зможуть забезпечити суспільний добробут своїх мешканців, – таким чином забезпечуються прямі міжбюджетні трансферти із новоствореними адміністративно-територіальними одиницями – об'єднаними територіальними громадами.

З іншого боку, вплив міжбюджетних трансфертів на громади, які не об'єдналися, створює їх місцевій владі пряму залежність від центральних органів державного управління. Зауважимо, що у країнах з ринковою економікою бюджетне планування є тим механізмом, що забезпечує успішну реалізацію реформ у їх адміністративному і територіальному устрої. Таким чином, ефективне планування видатків державного бюджету має стати пріоритетом побудови стабільної системи фінансово-економічного регулювання в Україні.

Найбільш точним бюджетом, тобто таким, у якому фактичні показники виявилися найближчими до планових, є бюджет на 2018 рік. Середньозважене відхилення становить 5%. Найважливіша відмінність фінплану-2018 – скоригований макропрогноз. У грудні 2017 року під час доопрацювання

проекту державного бюджету на 2018 рік до другого читання уряд уточнив показники номінального ВВП та інфляції. Варто зауважити, що попередні бюджети й бюджет 2019 року розраховувалися на макропоказниках, затверджених навесні, як того вимагає бюджетне законодавство. З іншого боку, це позитивно вплинуло на якість прогнозу доходів у 2018 році: він виявився точнішим. Протягом року бюджет коригувався чотири рази, однак, були й причини, які не дозволили виконати його на 100%. Водночас, найточнішим виявився бюджет, який ухвалювався з певним відхиленням від стандартної процедури [7].

Розробка прогнозних бюджетних показників на довгострокову перспективу на основі діючих нормативно-правових актів, бюджетної стратегії з урахуванням незмінності законодавчої бази та циклічності економічного розвитку сприятиме підвищенню керованості бюджетного процесу. Від виваженості та своєчасності прийняття зазначених рішень залежить рівень ефективності бюджетної політики та функціонування бюджетної системи в цілому [8].

Висновки з проведеного дослідження. Для збалансування державного бюджету необхідно забезпечити ефективність системи довгострокового планування, що, своєю чергою, створить сприятливі умови для стабілізації макроекономічних показників, дасть змогу оптимізувати першочергові державні видатки, підвищити їх результативність удосконалюючи процес формування структури бюджету та його виконання. Стратегічне бюджетне планування потребує удосконалення нормативно-правової та методологічної бази, що стане передумовою для розрахунку обсягів бюджетних призначень на перспективу та забезпечить успішну реалізацію строкової бюджетної політики. Сьогодні вагомим значення набуває взаємна узгодженість всіх нормативних і програмних документів із питань стратегічного бюджетного прогнозування. Попри те, щоб уникнути виключно декларативного його характеру, необхідно передбачити фінансове забезпечення видатків, пов'язаних із плануванням показників соціально-економічного розвитку держави та їх узгодження із першочерговими цілями державної бюджетної політики. Необхідне зміщення термінів формування макроекономічних показників розвитку держави на 4-ий квартал поточного року і встановлення норми скорочення державного боргу по відношенню до рівня ВВП відповідно до термінів реалізації середньо- і довгострокового бюджетного планування.

Крім того, із метою розширення самостійності та посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів, упорядкування і підвищення результативності та ефективності державних видатків – доцільним є впровадження стратегічного планування також в практику роботи головних розпорядників бюджетних коштів й складання ними належних планів діяльності на поточний і наступні три бюджетні періоди, орієнтовані на результат. За цієї умови необхідним є забезпечення ефективної системи моніторингу та здешевлення оцінки виконання бюджетних програм.

Література

- 1.Проць Н. В. Система видатків державного бюджету України: проблеми та необхідність оптимізації. *Фінансовий простір*. 2016. № 2 (22). С. 61–68.
- 2.Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 4. С. 79-91.
- 3.Річний звіт про виконання Державного бюджету України / Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення: 23.04.2019).
- 4.Виконання державного бюджету / Міністерство фінансів України. URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/MinFin_budget_2018_.pdf (дата звернення: 23.04.2019).
- 5.Непереломний тренд. Що завадило виконати бюджет 2018 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/02/20/645433/> (дата звернення: 23.04.2019).
- 6.Що завадило виконати бюджет 2018 року. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/shcho-zavadylo-vykonaty-biudzhety-2018-roku/> (дата звернення: 23.04.2019).
- 7.Між планом і фактом: чому не виконується держбюджет. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2019/05/3/647499/> (дата звернення: 04.05.2019).
- 8.Корнієнко Н. М. Перспективне бюджетне планування у системі економічного розвитку. *Економічний вісник університету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди»*. 2014. № 23/1. С. 216-222.

References

1. Prots, N.V. (2016), "System of Expenditures of the State Budget of Ukraine: Problems and the Need for Optimization", *Finansovyi prostir*, no. 2 (22), pp. 61-68.
2. Chuhunov, I.Ya., and Makohon, V.D. (2014), "Budgetary and fiscal policy in the context of institutional reforms", *Visnyk KNTEU*, no. 4, pp.79-91.
3. The State Treasury Service of Ukraine (2019), "Annual report on implementation of the State Budget of Ukraine", available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (access date Апрель 23, 2019).

4. Ministry of Finance of Ukraine (2019), "Implementation of the state budget", available at: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/MinFin_budget_2018_.pdf (access date Апрель 23, 2019).
5. "Unperturbed trend. That prevented the 2018 budget from running", available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/02/20/645433/> (access date Апрель 23, 2019).
6. "What prevented the 2018 budget from running", available at: <https://www.volynnews.com/news/all/shcho-zavadylo-vykonaty-biudzheth-2018-roku/> (access date Апрель 23, 2019).
7. "Between the plan and the fact: why the state budget is not fulfilled", available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2019/05/3/647499/> (access date May 04, 2019).
8. Korniienko, N.M. (2014), "Perspective Budget Planning in the System of Economic Development", *Ekonomichnyi visnyk universytetu DVNZ "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody"*, no. 23/1, pp. 216-222.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019 р.

УДК 338.439.5-035.57:637.1 (477)
JEL Classification Q 130, Q 180

Гурська І.С.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Лук'янова М.М.,
канд. екон. наук, старший викладач
кафедри економіки підприємства,
Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ

Hurska I.S.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of economics of enterprise,
Lukianova M.M.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer
at the department of economics of enterprise,
Separated Subdivision of National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine
"Berezhany Agrotechnical Institute"

FUNCTIONING OF THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS

Постановка проблеми. Ринок молока і молочних продуктів є одним із основних компонентів продовольчого ринку, розвиток якого розглядається як умова соціальної і політичної стабільності та економічної незалежності держави. Україна має всі необхідні географічні та економічні умови для розвитку ринку молока і молочних продуктів, однак даний сегмент ринку має нестабільний характер, який обумовлений недостатньою кількістю сировини та її невідповідною якістю за стандартами ЄС. Такі проблеми призводять до зниження попиту на молочну продукцію вітчизняного виробництва, що вимагає подальших досліджень з метою вирішення існуючих проблем на науковому та практичному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу даній проблематиці присвятили свої праці такі науковці, як М. Ільчук [1], С. Кваша [2], Т. Мостенська [4], І. Новак [5], П. Саблук [9],

І. Свиноус [10], О. П'янкова [7], Ю. Кернасук [3] та ін. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень із цієї проблематики, ще залишаються багато питань щодо сучасного функціонування ринку молока і молочних продуктів, які мають важливе науково-теоретичне значення та практичну цінність, зокрема визначення та оцінка ключових факторів впливу на функціонування національного ринку молока, що склалися в процесі формування попиту (споживання) та пропозиції на молоко та молочні продукти в сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка сучасного стану ринку молока та молочних продуктів в Україні на основі комплексного аналізу обсягів виробництва та реалізації, формування цін й рівня споживання молока та молочної продукції та обґрунтування пріоритетних напрямів забезпечення ефективного функціонування вітчизняного ринку молока та молочних продуктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування ринку молока та молочних продуктів відбувається під впливом дії складових ринкового механізму: попиту, пропозиції, ціни і конкурентоспроможності продукції. Ринковий механізм, реагуючи на попит через зміну цін, забезпечує відповідний баланс виробництва й пропозиції, оскільки це дві протилежні сили, які формують відносини на ринку.

Ефективне функціонування ринку молока і молочних продуктів залежить від взаємодії певних структур економічної системи даного ринку (рис. 1).

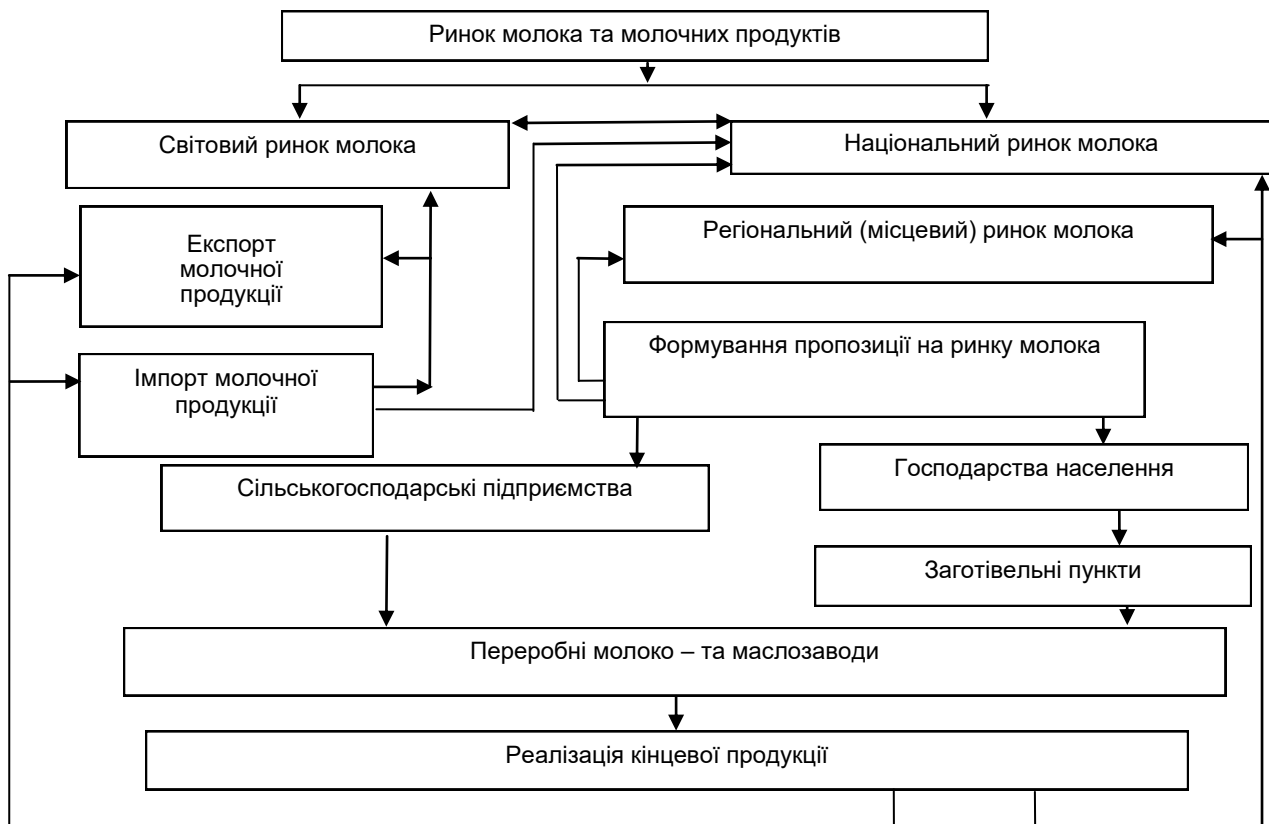

Рис. 1. Структура ринку молока та молочних продуктів

Джерело: власні дослідження

Структура ринку молока включає в себе: світовий та національний ринки молочної продукції, які забезпечують виробництво, переробку, систему збуту та реалізації продукції.

Щодо формування пропозиції на національному ринку молокопродуктів, то обсяги виробництва молока як сировини у господарствах всіх категорій протягом 2005-2017 рр. скоротилися на 3433,9 тис. т. У господарствах населення виробництво молока за вказаний період зменшилось на 3617,1 тис. т, а в сільськогосподарських підприємствах спостерігається незначна тенденція до нарощування обсягів виробництва даної продукції (табл. 1). Питома вага виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами в 2017 р. становила 26,9 відсотки.

Виробництво молочної сировини в Україні забезпечує дрібнотоварний сектор, а саме – господарства населення. Як відомо, конкурентоздатність дрібнотоварного виробництва в масштабах ринку невисока. Тому проблема конкурентоспроможності молока (як сировини, як кінцевої продукції) постає в Україні особливо гостро. Її вирішення набуває надзвичайної ваги, оскільки від цього залежать такі процеси, як інтегрування України до світових ринків.

Таблиця 1

Динаміка виробництва молока в Україні, тис. т

Показники	Рік							Відхилення (+/-) 2017 р. до 2005 р.
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	
Усі категорії господарств	13714,4	11248,5	11488,2	11132,8	10615,4	10381,5	10280,5	-3433,9
в т.ч. сільськогосподарські підприємства	2582,5	2216,6	2582,5	2647,5	2669,2	2705,6	2765,7	183,2
господарства населення	11131,9	9031,9	8905,7	8485,3	7946,2	7675,9	7514,8	-3617,1

Джерело: на основі звітності Державної служби статистики України [6]

Молоко належної якості сьогодні можуть постачати на ринок лише ті сільськогосподарські підприємства, де здійснюється механічне доїння, очистка й охолодження молока. Господарства населення не мають ні умов, ні можливостей забезпечити необхідний технологічний процес виробництва молока. На підтвердження вищезазначеного, розглянемо динаміку та структуру надходження молока за якістю на переробні підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Якість молока купленого переробними підприємствами за ґатунками

Показники	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
	2016 р.	2017 р.	2016 р.	2017 р.
Маса молока коров'ячого сирого, т	1853086	1951300	972483	985408
У перерахунку на молоко сире встановленої базисної жирності, т	1938866	2053887	986894	1004436
За ґатунками:				
екстра	267146	318340	43	377
питома вага, %	13,8	15,5	0,0	0,1
вищого ґатунку	705287	735358	493	1186
питома вага, %	36,4	35,8	0,1	0,1
I ґатунок	834686	809859	90598	90341
питома вага, %	43,0	39,3	9,2	9,0
II ґатунок	126101	184706	844978	875959
питома вага, %	6,5	9,0	85,6	87,2
негатункового	5646	5624	50782	36573
питома вага, %	0,3	0,3	5,1	3,6
Масова частка у купленому молоці коров'ячому сирому, %:				
жиру	3,56	3,58	3,45	3,47
білка	3,05	3,07	2,93	2,94

Джерело: на основі звітності Державної служби статистики України [6]

Слід зазначити, що показники якості молока, яке надійшло на переробку від сільськогосподарських підприємств у 2017 р., покращились, порівняно з 2016 р. Так, кількість молока ґатунку «екстра» збільшилась на 51194 т (19,2 %), вищого ґатунку на 30071 т (4,3 %), а неґатункового зменшилась на 22 т (0,4 %). Протягом двох років майже незмінною залишається частка молока вищого ґатунку (36,4 та 35,8 %) в обсязі молока, що надходило на переробку від сільськогосподарських підприємств. У той же час, у 2017 р. від господарств населення переробними підприємствами було придбано для переробки 0,1 % молока ґатунку «екстра» за ДСТУ 3662-97, такою ж низькою є частка молока вищого ґатунку. В основному від населення на переробку надходить молоко II ґатунку (87,2 % від загального обсягу).

Однією з важливих проблем, що зумовлює кризову ситуацію на молочному ринку є порушення цінової кон'юнктури, яка характеризується декількома видами регіональних цін: заготівельні; роздрібні; оптово-відпускні; ринкові.

За останні п'ять років закупівельна ціна на молоко від сільськогосподарських підприємств в Україні майже зрівнялася із середньою ціною на молоко в країнах ЄС. Основною причиною подорожчання молока стало зростання собівартості молочної продукції, а також зменшення її пропозиції на ринку. У зв'язку з цим, ціна на молочну сировину зросла з 1126,9 грн/т у 2005 р. до 7234 грн/т у 2017 р. (табл. 3).

Таблиця 3

Заготівельна ціна на ринку молоко в Україні, грн/т

Показники	Рік							Відхилення (+/-) 2017 р. до 2005 р.
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	
Сільськогосподарські підприємства	1126,9	2938,7	3364,0	3588,4	4347,3	5461,8	7234,0	6107,1
Господарства населення	1035,2	2563,4	3108,0	3189,9	3619,9	4351,4	5550,2	4515

Джерело: на основі звітності Державної служби статистики України [6]

Виробництво молока і молокопродуктів характеризується певними особливостями, які пов'язані з властивостями молочної сировини: транспортабельність на невеликій відстані, непридатність до тривалого зберігання. Тому створення стабільних каналів реалізації є гарантією, що надходження молока на молокопереробні підприємства буде ритмічним, що забезпечить населення продуктами щоденного попиту: незбираним молоком, кисломолочною продукцією, сиром, сметаною та іншими молочними виробами у достатньому обсязі. При цьому всі ланки технологічного ланцюга: «виробництво → заготівля → переробка → реалізація продукції» повинні функціонувати скоординовано.

Збут цих продуктів має локальний характер і задовольняють потреби регіонального ринку. Своєю чергою вершкове масло, тверді сири, сухе та згущене молоко можуть зберігатись тривалий час і охоплюють більш широкий ринок збуту України та ближнього зарубіжжя.

Вітчизняний ринок молока та молочних продуктів, як доводить Т. Л. Мостенська, формується переважно під тиском рівня купівельної спроможності населення [4]. Основними принципами сегментації ринку молочних продуктів є вік споживачів молочних продуктів із групи демографічних факторів, рівень доходів споживачів із групи економічних факторів.

Продукцію молочної галузі в цілому можна умовно розділити на два сегменти: сегмент традиційних продуктів (сметана, молоко, сир, масло) і нових продуктів (йогурти, десерти, пудинги, ароматизоване молоко).

На сучасному етапі розвитку українського продовольчого ринку важливим є пошук шляхів ефективного функціонування одного із його сегментів – ринку молока. Згідно Закону України «Про молоко та молочні продукти» від 24.06.2004 №1870-VI із внесеними змінами до закону в 2015 р., контроль за якістю і безпекою молока, молочної сировини та молочних продуктів повинно здійснюватися центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики разом з центральним органом виконавчої влади у сфері технічного регулювання та споживчої політики [8].

Національний ринок представлений значною кількістю переробних підприємств (понад 300) та великим асортиментом молочної продукції (більше 250 видів), що свідчить про передумови високої конкуренції між переробними підприємствами як за молкосировину, так і за ринок споживача.

Ситуація на молочному ринку України в 2017 р. була наступною: збільшилася пропозиція молока обробленого рідкого – на 86 тис. т, зменшилася пропозиція сирів сичужних та плавлених – на 154 тис. т (більш ніж удвічі), сирів свіжих – на 16,3 тис. т, кисломолочних продуктів – на 93 тис. т та масла вершкового – на 13 тис. т порівняно з 2005 р. (табл. 4). Спостерігається скорочення виробництва тих видів готової продукції (масло, сири, кисломолочні продукти), які потребують більше затрат на переробку і в результаті мають більшу вартість, на користь дешевшої – молока рідкого. Ці трансформації в структурі асортименту пропозиції молочної продукції зумовлені зниженням купівельної спроможності населення на внутрішньому ринку, а також заборонаю поставок молочної продукції в Росію та складністю доставки товару в країни Середньої Азії на зовнішньому ринку.

Ринок молока та молочної продукції слід характеризувати з позицій інтересів споживачів, які безпосередньо впливають на кон'юнктуру ринку. Формування його структури відбувається під впливом різних економічно-правових чинників і проявляється через купівельну спроможність, що визначається рівнем доходів населення, ціни на молочну продукцію, яка постійно змінюється через дію різних чинників. Фонд споживання молока та молочних продуктів в Україні, згідно з даними Державної служби статистики, за 2017 р. знизився на 2129,2 тис. т порівняно з 2005 р., і складав – 8495,9 тис. т за рік (табл. 5).

Таблиця 4

Формування пропозиції молочної продукції на ринку України, тис. т

Показники	Рік							Відхилення (+/-) 2017 р. до 2005 р.
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	
Молоко оброблене рідке	864	801	972	1117	972	961	950	86,0
Масло вершкове	121	79,5	93,9	113	101	102	108	-13,0
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; включаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир)	83,5	87,2	83,7	74,7	67,8	70,1	67,2	-16,3
Сири сичужні та плавлені	274	207	165	130	124	113	120	-154,0
Кисломолочні продукти	499	479	522	473	426	426	406	-93,0

Джерело: на основі звітності Державної служби статистики України [6]

Таблиця 5

Фонд споживання молока та молочних продуктів в Україні, тис. т

Країна, область	Рік							Відхилення (+/-) 2017 р. до 2005 р.
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	
Україна	10625,1	9469,8	10050	9581,1	8995,0	8942	8495,9	-2129,2
Вінницька	398,4	355,5	355,2	349,8	343,8	327,3	318,1	-80,3
Волинська	280,2	249,0	251,9	244,9	230,8	218,8	218,4	-61,8
Дніпропетровська	670,4	598,5	661,7	675,0	635,8	663,5	647,2	-23,2
Донецька	911,5	793,0	902,7	864,6	732,9	720,4	682,8	-228,7
Житомирська	378,5	311,7	304,9	296,4	288,9	272,2	256,1	-122,4
Закарпатська	323,5	294,8	317,9	311,7	280,8	288,4	278,3	-45,2
Запорізька	353,8	318,8	338,5	344,6	328,1	317,7	285,0	-68,8
Івано-Франківська	421,1	365,3	372,8	360,7	358,5	388,7	376,4	-44,7
Київська	927,9	885,9	1059,2	1042,2	1031,1	1030,7	956,5	28,6
Кіровоградська	245,5	205,7	206,7	205,2	203,0	196,6	192,0	-53,5
Луганська	409,0	399,6	440,7	425,1	320,5	304,0	298,4	-110,6
Львівська	667,0	536,1	606,2	627,8	597,2	589,8	542,8	-124,2
Миколаївська	298,8	260,7	266,0	265,0	240,1	245,4	231,4	-67,4
Одеська	515,4	442,1	460,1	492,5	465,6	449,1	430,9	-84,5
Полтавська	385,4	328,2	351,9	342,8	322,9	312,2	298,2	-87,2
Рівненська	314,6	284,0	269,1	257,8	247,5	236,5	231,0	-83,6
Сумська	273,2	252,2	242,2	244,9	227,6	216,0	211,4	-61,8
Тернопільська	310,3	257,7	260,0	253,2	251,0	261,0	249,4	-60,9
Харківська	617,6	598,7	629,0	648,7	622,1	650,2	596,0	-21,6
Херсонська	245,3	203,4	214,7	225,8	208,3	225,9	214,9	-30,4
Хмельницька	390,6	322,1	326,6	318,6	302,4	290,3	285,9	-104,7
Черкаська	335,1	285,4	293,1	298,4	283,0	273,5	252,8	-82,3
Чернівецька	239,3	219,0	219,2	226,9	221,9	228,2	218,5	-20,8
Чернігівська	330,5	277,9	258,4	258,5	251,2	235,6	223,5	-107

Джерело: на основі звітності Державної служби статистики України [6]

Споживання молока і молочних продуктів в цілому по Україні зумовлене певними факторами: економічними та демографічними. До найбільш вагомих відносяться економічні, а саме купівельна спроможність населення, що визначає попит, оскільки його розмір формує пропозицію. Тобто, обсяги споживання в умовах ринку зумовлюють виробництво певної продукції. Демографічні фактори визначають співвідношення міського й сільського населення, його вік, звички, смаки, традиції та вподобання.

Споживання молока і молочних продуктів в Україні становило в 2017 р. на душу населення 200 кг за рік, що на 25,6 кг менше порівняно з 2005 р. Це значно менше від науково обґрунтованої річної норми споживання в розмірі 380 кг і становить лише 52,6% від норми (табл. 6, рис. 1).

Таблиця 6

Споживання молока та молочних продуктів (на одну особу за рік, кг)

Країна, область	Рік							Відхилення (+/-) 2017 р. до 2005 р.
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	
Україна	225,6	206,4	220,9	222,8	209,9	209,5	200,0	-25,6
Вінницька	232,9	216,0	218,9	216,7	214,0	205,0	200,9	-32
Волинська	268,8	240,1	242,1	235,0	221,3	210,0	210,1	-58,7
Дніпропетровська	193,7	178,9	200,5	205,5	194,7	204,6	200,3	6,6
Донецька	196,1	178,2	207,1	200,1	171,2	169,3	161,7	-34,4
Житомирська	282,9	243,1	240,9	235,4	230,8	218,8	207,2	-75,7
Закарпатська	259,4	236,6	253,2	247,7	223,0	229,1	221,1	-38,3
Запорізька	189,3	176,5	190,1	194,6	186,4	181,9	164,6	-24,7
Івано-Франківська	302,7	264,7	269,8	260,9	259,3	281,4	273,0	-29,7
Київська	208,5	196,3	231,2	226,3	222,8	221,7	204,6	-3,9
Кіровоградська	228,3	202,9	208,5	208,5	207,8	202,8	199,8	-28,5
Луганська	168,7	173,6	196,0	190,6	144,8	138,2	136,8	-31,9
Львівська	258,3	210,5	238,7	247,4	235,5	232,7	214,4	-43,9
Миколаївська	244,0	219,7	227,2	227,2	206,8	212,6	202,0	-42
Одеська	213,9	185,0	192,0	205,5	194,5	188,0	180,7	-33,2
Полтавська	246,5	219,7	240,5	235,8	223,6	217,9	210,0	-36,5
Рівненська	271,5	246,5	232,4	222,2	213,1	203,5	198,8	-72,7
Сумська	221,2	216,1	212,8	217,1	203,5	194,8	192,3	-28,9
Тернопільська	278,1	237,2	241,8	236,3	235,1	245,7	236,2	-41,9
Харківська	217,6	216,8	229,5	237,2	228,3	239,9	220,9	3,3
Херсонська	216,6	186,5	199,6	211,0	195,6	213,3	204,4	-12,2
Хмельницька	282,9	242,1	249,2	244,3	233,0	225,1	223,4	-59,5
Черкаська	248,4	221,2	231,8	237,6	226,9	221,1	206,2	-42,2
Чернівецька	263,0	242,2	241,5	249,6	243,9	251,0	240,8	-22,2
Чернігівська	280,5	251,7	241,0	243,6	239,2	226,7	217,7	-62,8

Джерело: на основі звітності Державної служби статистики України [6]

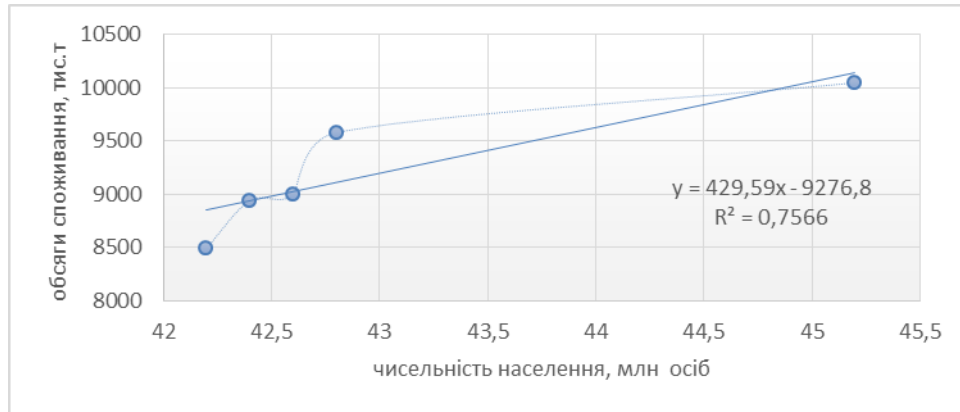

Рис. 1. Рівень достатності споживання молока і молокопродуктів в Україні

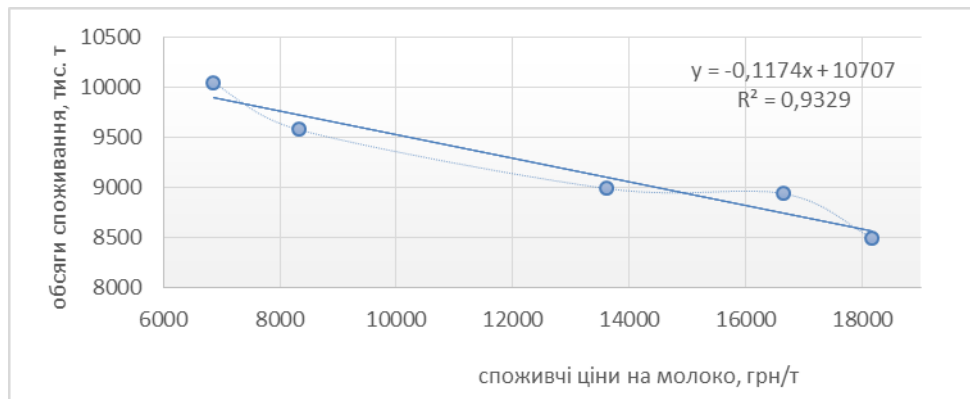
Джерело: на основі звітності Державної служби статистики України [6]

Основними чинниками впливу на обсяги споживання молока і молокопродуктів є рівень цін на продукцію та рівень доходів населення. Так, залежність обсягів споживання молока визначається чисельністю населення на 75,7%, рівнем цін на 93,3%, та рівнем доходів населення – на 79,2% (рис. 2).

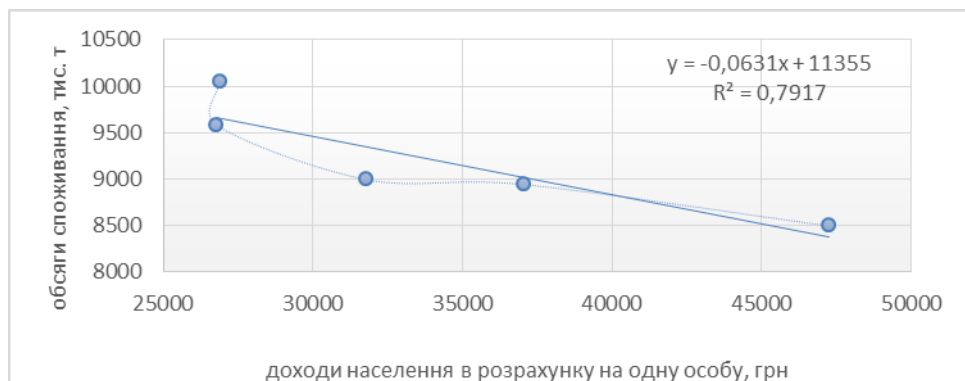
Проте, підвищення доходів населення не призводить до очікуваного зростання споживання молока, а навіть показує його скорочення, що зумовлене інфляційними процесами та перерозподілом сімейних бюджетів на соціальні витрати (рис. 2в). У зв'язку з цим, даний фактор при подальшому аналізі зміни обсягів споживання враховуватися не буде.

а) залежність обсягів споживання молока від чисельності населення

б) залежність обсягів споживання молока від рівня споживчих цін

в) залежність обсягів споживання молока від рівня середньодушових доходів населення
Рис. 2. Вплив основних факторів на зміну обсягів споживання молока та молочних продуктів в Україні

Джерело: власні дослідження на основі звітності Державної служби статистики України [6]

Економетрична модель залежності обсягів споживання молока населенням від обраних нами факторів матиме вигляд:

$$Y_c = 4010,16 + 0,147x_{1c} - 0,089x_{2c} \quad (1)$$

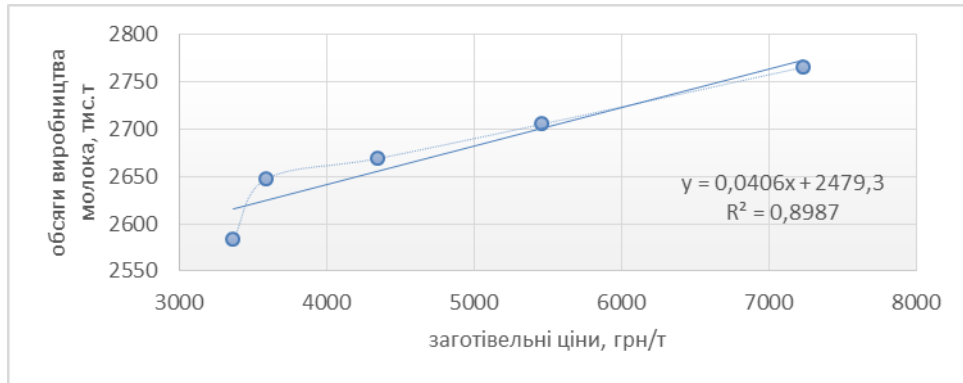
де Y_c – обсяги споживання молока та молокопродуктів, тис. т;

x_{1c} – чисельність населення, млн осіб;

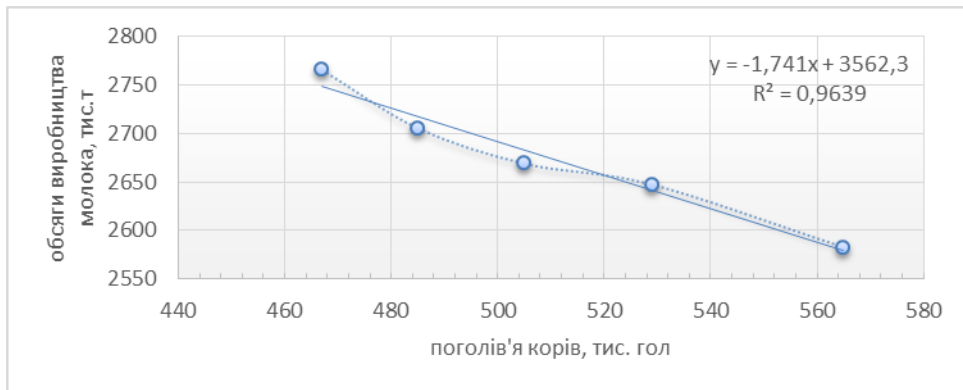
x_{2c} – рівень споживчих цін на молоко, грн/т.

Отже, із збільшенням чисельності населення на 1 тис. осіб обсяги споживання молока зростуть на 147 т, а із збільшенням ціни молока на 1 грн, обсяги споживання скоротяться на 89 т (рис. 2 а).

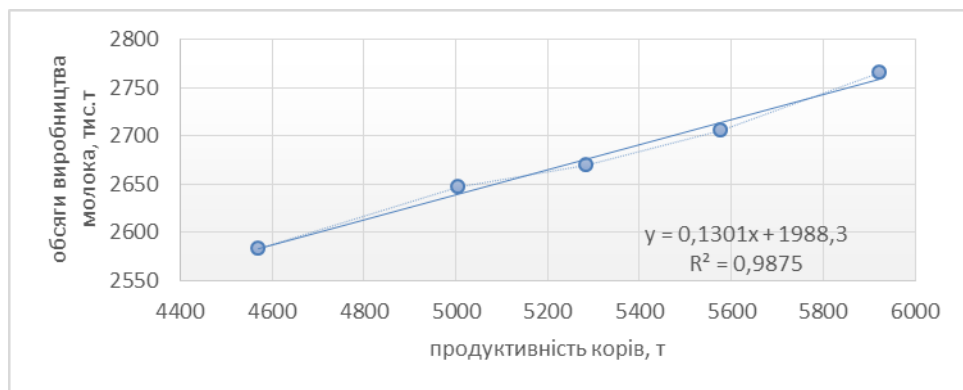
Основними чинниками, які мають вагомий вплив на зміну пропозиції молока на ринку є заготівельна ціна на молочну сировину (рівень впливу 89,87 %), обсяги поголів'я (рівень впливу 96,39 %) та продуктивність корів (рівень впливу 98,75 %) (рис. 3). Слід звернути увагу на те, що із збільшенням поголів'я приросту обсягів виробництва молока не спостерігається. Натомість має місце тісна залежність пропозиції молокосировини від продуктивності корів. Це свідчить про застосування прогресивних технологій виробництва сучасними агропідприємствами.

а) залежність обсягів виробництва молока від рівня заготівельних цін

б) залежність обсягів виробництва молока від поголів'я корів

в) залежність обсягів виробництва молока від продуктивності корів

Рис. 3. Вплив основних факторів на зміну обсягів виробництва молока в Україні
Джерело: власні дослідження на основі звітності Державної служби статистики України [6]

Економетрична модель залежності обсягів пропозиції молока сільськогосподарськими виробниками від обраних нами факторів матиме вигляд:

$$Y_B = 2035,86 + 0,00458x_{1B} + 0,11689x_{2B}, \quad (2)$$

де Y_B – обсяги виробництва молока, тис. т;

x_{1B} – заготівельні ціни на молоко, грн/т;

x_{2B} – продуктивність корів, т.

Коефіцієнт детермінації – 0,9888, що свідчить про дуже високу тісноту зв'язку між обраними факторами та обсягами виробництва молока. Із збільшенням заготівельних цін на молоко на 1 грн обсяги пропозиції молока агропідприємствами зростають на 4,6 т, а із збільшенням продуктивності корів на 1 т обсяги виробництва зростають на 116,9 т.

У результаті проведеного кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що за досліджуваний період формування попиту й пропозиції ринку молока і молокопродуктів України перебуває в тісній залежності від чисельності населення, рівня цін на готову продукцію, рівня заготівельних цін на молокосировину та рівня продуктивності поголів'я. При цьому формування пропозиції молока сільськогосподарськими підприємствами має більш стабільний характер, ніж формування попиту з боку споживачів. На останній визначальний вплив має забезпечення достатнього рівня купівельної спроможності населення.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна виділити наступні фактори, що формують ринок молока та молочних продуктів в Україні: поголів'я корів та їх продуктивність; якість молочної сировини, яка відповідає стандартам ЄС; формування достатньої пропозиції на молочну сировину та достатнього попиту з врахуванням купівельної спроможності населення.

Література

1. Ільчук М. М., Коновал І. А., Кирилюк О. Ф., Гурська І. С. Формування попиту та пропозиції на ринку основних видів тваринницької продукції. Київ: Нічлава, 2012. 363 с.
2. Кваша С. М., Іванько А. В. Моделювання часткової рівноваги на ринку молока та молочної продукції в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 37-46.
3. Кернасюк Ю. Молочний сектор: реалії і перспективи. *Агробізнес сьогодні*. 2015. № 6(301). С. 10-15.
4. Мостенська Т. Г. Розвиток ринку молочної продукції. *Збалансування продовольчого ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки*: монографія. Київ: Кондор-Видавництво, 2015. С. 153-183.
5. Новак І. М. Тенденції розвитку світового ринку молока та досвід міжнародної торгівлі на зовнішніх ринках вітчизняних виробників молочної продукції. *Інноваційна економіка*. 2012. № 10. С. 98-102.
6. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 19.04.2019).
7. П'янова О. В. Обґрунтування напрямів розвитку товарних портфелів підприємств молочної промисловості відповідно до загальносвітових та українських тенденцій споживчої поведінки. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. 2014. № 2. С. 89-95.
8. Про молоко та молочні продукти. Закон України від 24.06.2004 р. № 1870-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15> (дата звернення 11.05.2019).
9. Саблук П. Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: монографія. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2005. 340 с.
10. Свиноус І. В., Іванова Л. С. Організаційно-економічні засади виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України. *Сталий розвиток економіки*. 2014. № 3. С. 91-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2014_3_16 (дата звернення 11.05.2019)

References

1. Ilchuk, M.M., Konoval, I.A., Kyriliuk, O.F., Hurska, I.S. (2012), *Formuvannia popytu ta propozytsii na rynkakh osnovnykh vydiv tvarynnytskoi produktsii* [Formation of demand and supply on the markets of the main types of livestock products], Nichlava, Kyiv, Ukraine, 363 p.
2. Kvasha, S.M. and Inanko, A.V. (2017), "Modeling of the partial equilibrium at the milk and dairy market in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 37–46.
3. Kernasiuk, Yu. (2015), "Dairy sector: realities and prospects", *Ahrobiznes sohodni*, no. 6 (301), pp. 10–15.
4. Mostenska, T.H. (2015), "Development of the dairy market", *Zbalansuvannia prodovolchoho rynku v konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky* [Balancing the food market in the context of food security], monograph, Kondor-vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine, pp. 153–183.
5. Novak, I.M. (2012), "Trends in the development of the global milk market and the experience of international trade in foreign markets of domestic producers of dairy products", *Innovatsiina ekonomika*, no. 10, pp. 98–102.
6. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (access date April 19, 2019).
7. Piankova, O. V. (2014), "Justification directions of commodity portfolio dairy industry in accordance with global trends and Ukrainian consumer behavior", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zb. nauk. pr.*, no. 2, pp. 89-95.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "About milk and dairy products" dated 24.06.2004, № 1870-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15> (access date May 11, 2019).

9. Sabluk, P.T. (2005), *Ekonomika vyrobnytstva moloka i molochnoi produktsii v Ukraini* [Economics of milk production and dairy products in Ukraine], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 340 p.

10. Svyynous, I.V. and Ivanova, L.S. (2014), "Organizational and economic principles of milk production in agricultural enterprises of Ukraine", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 3, pp. 91-96, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2014_3_16 (access date May 11, 2019).

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

*Рецензент: д-р екон. наук, професор ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут» С.М. Судомир*

УДК 338.47

JEL Classification: C15, O53, L96

**Щуровская А.Ю.,
канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры
экономической теории и управления проектами,
Одесская национальная академия связи имени А.С. Попова**

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ РАЗВИТИЯ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ АЗЕРБАЙДЖАН

**Shchurovska A.Yu.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the
department of economic theory and project management,
O.S. Popov Odessa National Academy of Telecommunication**

EVALUATION OF THE IMPACT OF TELECOMMUNICATIONS DEVELOPMENT ON THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Постановка проблемы. На современном этапе развития экономики Азербайджана важную роль во взаимодействии и экономическом развитии предпринимательских структур играет телекоммуникационная сфера, и, в частности, рынок телекоммуникационных услуг. Эта сфера не просто служит необходимым условием эффективного функционирования предприятий всех отраслей, но и энергично влияет на сами процессы управления. Роль телекоммуникационной связи в экономическом развитии определяется тем, что путем внедрения новейших информационных и коммуникативных технологий (ИКТ) она позволяет включить и потребителей, и производителей в единое информационное пространство не только Азербайджана, но и всего мира.

Сфера телекоммуникаций является одним из наиболее существенных секторов мировой экономики, которая динамически развивается и формирует предпосылки для дальнейшего развития информационного общества. Мировая телекоммуникационная сфера предоставляет широкий спектр современных телекоммуникационных и инфокоммуникационных услуг, качественные характеристики которых отвечают высоким потребностям потребителей. При этом развитие сферы телекоммуникаций существенно влияет как на социальное, так и на экономическое развитие многих стран. Поэтому исследование вопросов, связанных с определением степени и закономерностей влияния развития телекоммуникаций на развитие экономических систем являются актуальными.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам определения состояния и перспектив развития сферы телекоммуникаций, а также влиянию этой сферы на развитие национальной и мировой экономики посвящены труды многих ученых [1-4]. В частности, вопросам взаимосвязи развития сферы телекоммуникаций и национальной экономики посвящены работы

А. Джипа и Л. Е. Варакина. В этих работах определены основные принципы и закономерности развития телекоммуникационной связи во взаимосвязи с развитием мировой и национальных экономических систем. Анализ научных трудов, посвященных вопросам развития сферы телекоммуникаций, позволил определить, что в работах А. Джипа [1] сформулированы основные закономерности, пропорционально-опережающее развития отрасли связи относительно экономики страны (региона), то есть зависимость телефонной плотности (ТП – количество стационарных телефонных аппаратов на 100 жителей) от валового внутреннего продукта (ВВП), который приходится на душу населения. В соответствии с этой закономерностью, для стабильного экономического роста национальной экономики должен быть обеспечен опережающий рост сферы телекоммуникаций над ростом ВВП.

В работах Л.Е. Варакина [2; 3] сформулированный информационно-экономический закон: объем производственной информации, созданной в стране за год в процессе производства товаров и услуг, пропорциональный ВВП страны, достигнутому за год. В соответствии с данным законом, пропускная способность сетей связи в n -ом году должна определяться уровнем ВВП в следующем $(n+1)$ -ом году, потому что иначе будет наблюдаться замедленный рост ВВП. Таким образом, только пропорционально-опережающее развитие сферы телекоммуникаций способствует росту экономики страны.

Проблемы использования закономерностей влияния ИКТ на экономическое развитие страны рассмотрены в работах Воробийченко П.П. и Гранатурова В.М. [4].

Но, несмотря на достаточное количество научных трудов, выбранная тематика требует постоянного исследования. Стремительные преобразования, конвергенция сетей, услуг, систем и технологий в сфере связи и информатики диктуют необходимость исследования закономерностей его развития во взаимосвязи с национальной экономикой, причин и факторов формирования сферы телекоммуникаций.

Но отмеченные научные исследования, в результате которых установлены приведенные закономерности, проводились в середине XX века, потому не учитывают существенные изменения, которые состоялись в современной телекоммуникационной сфере на грани XX-XXI веков, а именно появление и стремительное развитие мобильной связи, что существенно влияет на развитие всей телекоммуникационной сферы. Также диаграмма А. Джипа, которая строится на основании приведенной закономерности, не учитывает часовой аспект, то есть на диаграмме можно видеть лишь положение конкретной страны лишь на конкретное время, что не позволяет прогнозировать дальнейшее развитие сферы телекоммуникаций или исследовать ее предыдущую динамику.

Постановка задачи. Целью статьи является выявление закономерностей развития телекоммуникаций, как комплексной сферы экономики, корреляционной взаимосвязи с экономическим ростом Азербайджана, закономерностей потребления и макрогенерации телекоммуникационных услуг. Для достижения цели были поставлены следующие задачи: определение телекоммуникаций и их роль в современном мире; рассмотреть информационно-экономический закон и закономерности развития телекоммуникаций; рассмотреть состояние и тенденции развития телекоммуникаций в Азербайджане; выявить и оценить влияние развития телекоммуникации и информационных технологий на экономический рост Азербайджана.

Изложение основного материала исследования. Исследования, которые проводятся в этом направлении в последние годы, позволили установить, что на сегодня, учитывая современные тенденции развития мировой экономики, зависимость относительной величины развития телекоммуникаций и экономики на разных этапах развития экономики разная. До определенного уровня ВВП на душу населения зависимость прямая, то есть чем выше уровень ВВП на душу населения, тем выше доля телекоммуникаций в ВВП. Потом зависимость становится обратной: при условии достижения определенного уровня развития часть телекоммуникаций в ВВП начинает снижаться, что свидетельствует о существовании предельного набора телекоммуникационных услуг, необходимого потребителю, стоимость которого не превышает определенного объема [5].

В соответствии с информационно-экономическим законом, пропускная способность телекоммуникационных сетей пропорциональна ВВП. Поскольку валовой продукт создается производителями товаров и услуг, то он зависит от их производительности труда. Между производительностью труда и ВВП существует прямо пропорциональная зависимость. Корреляция между развитием телекоммуникаций и экономикой, отображенная в диаграмме Джипа, характеризует взаимосвязь телефонной плотности и душевого валового внутреннего продукта (ДВВП – совокупная стоимость выработанных внутри страны товаров и услуг за год в пересчете на одного жителя). То есть чем ближе взаимосвязь между ДВВП и телефонной плотностью к прямолинейной зависимости, тем более сбалансированной является взаимосвязь между телекоммуникационной инфраструктурой и экономикой страны.

Кроме того, сформированная модель зависимости количества фиксированных сетевых телефонов на 100 человек от ДВВП, что разработана на основании использования существующих закономерностей, доказанных А. Джипом и Л.Е. Варакиным, не учитывает современные

технологические инновации, которые в последние годы существенно влияют на развитие сферы телекоммуникаций, а именно развитие мобильной связи и Интернет.

Поскольку мобильная связь в последнее время представляет существенную альтернативу стационарной связи, плотность мобильной телефонии (по данным 2017 года) находится на грани 150%, возникает необходимость учета этого вида связи при условии установления закономерностей и взаимосвязей развития ВВП и сферы телекоммуникаций. Как следствие, появляется объективная необходимость пересмотра пропорционально-опережающего закона и определения современной закономерности, которая учитывает влияние на развитие экономики страны не только стационарной, но и мобильной связи и Интернет.

Для определения взаимосвязи и взаимовлияния развития сферы телекоммуникаций и экономики Азербайджана проведем исследование динамики и тенденций развития телекоммуникаций и ДВВП Азербайджана. В табл. 1 приведены объемы ДВВП и данные относительно развития сферы телекоммуникаций за 2006-2017 годы [6; 7].

Таблица 1

Тенденции объемов ДВВП и развитию телекоммуникаций Азербайджана

Период	ВВП на душу населения, (дол. США)		Количество фиксированных сетевых телефонов на 100 человек, ед.		Количество абонентов мобильной связи на 100 человек, абонент		Количество интернет-пользователей на 100 человек, чел.	
	Значение	Кр	Значение	Кр	Значение	Кр	Значение	Кр
2007	3818	–	15	–	52	–	11	–
2008	5579	1,46	15	1,00	70	1,35	17	1,55
2009	4964	0,89	16	1,07	87	1,24	27	1,59
2010	5881	1,18	16	1,00	99	1,14	46	1,70
2011	7243	1,23	16	1,00	104	1,05	65	1,41
2012	7546	1,04	16	1,00	105	1,01	70	1,08
2013	7926	1,05	17	1,06	105	1,00	73	1,04
2014	7939	1,00	17	1,00	107	1,02	75	1,03
2015	5300	0,67	16	0,94	112	1,05	77	1,03
2016	3898	0,74	15	0,94	106	0,95	78	1,01
2017	4200	1,08	15	1,00	104	0,98	79	1,01

Источник: составлено автором на основе [6; 7]

Данные табл. 1 свидетельствуют, что ДВВП растет не равномерно, в то время как проникновение интернет и мобильной связи растут с большими темпами, однако их рост до предыдущего года уменьшается, что свидетельствует об определенной насыщенности телекоммуникационными услугами.

Применяя как научную почву теории пропорционально-опережающего роста телекоммуникаций над ростом ВВП, в работе построены зависимости душевого валового внутреннего продукта в Азербайджане от количества фиксированных сетевых телефонов на 100 чел., количества абонентов мобильной связи на 100 чел. и количества интернет-пользователей на 100 человек. Функции аппроксимации для заданных динамических рядов, статистическая база которых приведена в табл. 1, получено с помощью пакета прикладных программ *Excel*. Полученные функции имеют вид:

– модель зависимости количества фиксированных сетевых телефонов на 100 человек от ДВВП (рис. 1):

$$y = -0,979 + 2,012x_1 \quad (1)$$

где y – коэффициенты роста ДВВП;

x_1 – коэффициенты роста количества фиксированных сетевых телефонов на 100 человек.

– модель зависимости количества абонентов мобильной связи на 100 человек от ДВВП имеет вид (рис. 2):

$$y = -0,012 - 0,97x_2 \quad (2)$$

где y – коэффициенты роста ДВВП;

x_2 – коэффициенты роста количества абонентов мобильной связи на 100 человек.

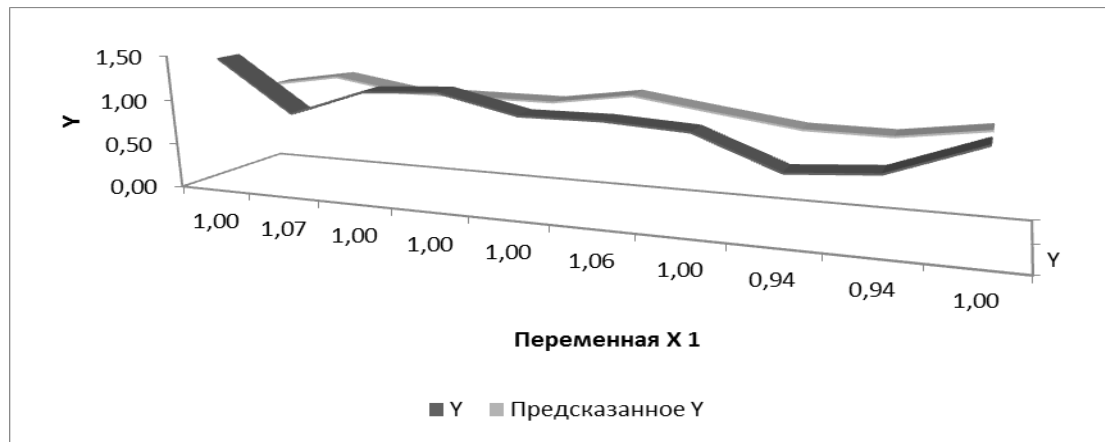

Рис. 1. Зависимость ДВВП от количества фиксированных сетевых телефонов на 100 человек

Источник: разработка автора

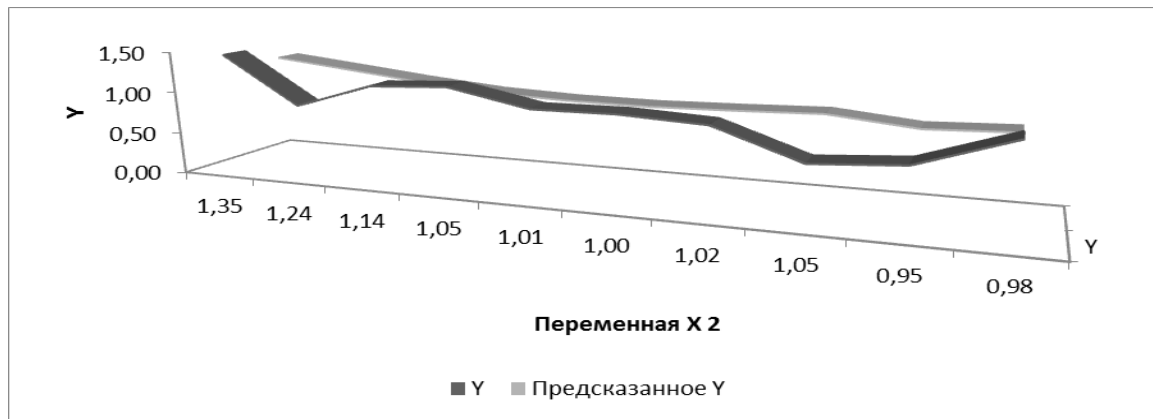

Рис. 2. Зависимость ДВВП от количества абонентов мобильной связи на 100 человек

Источник: разработка автора

- модель зависимости количества интернет-пользователей на 100 человек от ДВВП имеет вид (рис. 3):

$$y = 0,475 - 0,449 x_3 \quad (3)$$

где y – коэффициенты роста ДВВП;

x_3 – коэффициенты роста количества интернет-пользователей на 100 человек.

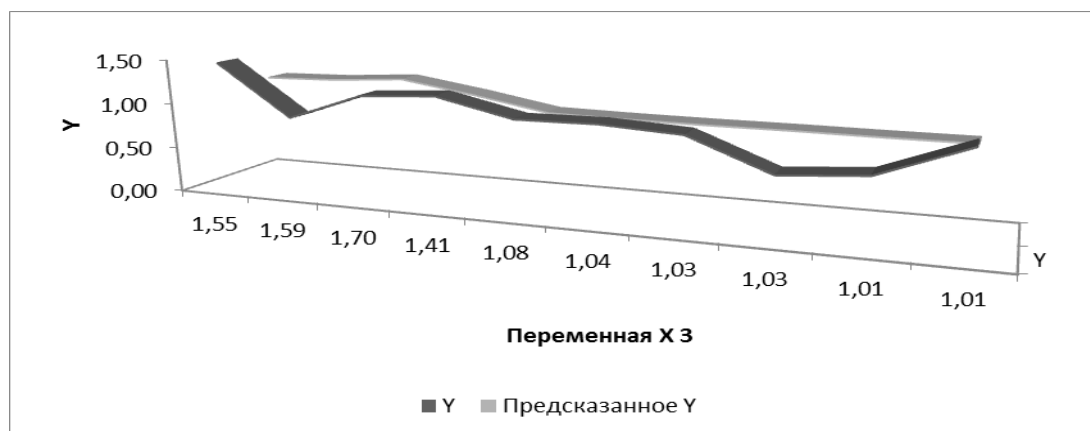

Рис. 3. Зависимость ДВВП от количества интернет-пользователей на 100 человек

Источник: разработка автора

Функция (1) представляет собой линейную зависимость, коэффициент корреляции (R) которой равняется 0,36, что говорит о не очень тесной связи между количеством фиксированных сетевых телефонов на 100 человек и ДВВП. Но поскольку модель зависимости ДВВП и количества фиксированных сетевых телефонов на 100 человек не имеет прямолинейной зависимости, можно утверждать, что на сегодня отсутствует сбалансированная взаимосвязь между телекоммуникационной инфраструктурой и экономикой страны. Развитие телекоммуникаций в стране характеризуется растущей равноускоренной зависимостью, которая означает опережающий-ускоренный рост процента интернет пользователей над уровнем ДВВП.

Функция (2) представляет собой линейную зависимость, коэффициент корреляции (R) которой равняется 0,53, что свидетельствует о слабой связи между коэффициентами роста количества абонентов мобильной связи на 100 человек и коэффициентами роста ДВВП.

Функция (3) представляет собой линейную зависимость, коэффициент корреляции (R) которой равняется 0,53, что свидетельствует о слабой связи между коэффициентами роста количества интернет-пользователей на 100 человек и коэффициентами роста ДВВП.

Поскольку модели зависимости ДВВП от абонентов мобильной связи на 100 человек и количества интернет-пользователей на 100 человек имеет прямолинейную зависимость, можно утверждать, что на сегодня присутствует сбалансированная взаимосвязь между телекоммуникационной инфраструктурой и экономикой страны. Развитие телекоммуникаций в стране характеризуется растущей равноускоренной зависимостью, которая означает опережающий-ускоренный рост абонентов мобильной связи на 100 человек и количества интернет-пользователей на 100 человек над уровнем ДВВП.

Анализ моделей (1)–(3) позволяет сделать вывод, что существует определенная закономерность, которая характеризует опережающее ускоренное развития современных телекоммуникаций сравнительно с показателями ДВВП. То есть можно утверждать, что пропорционально-опережающий закон развития телекоммуникаций трансформируется в опережающий-ускоренный. Это значит, что развитие современных телекоммуникаций происходит не на основании уровня ВВП в следующем $(n+1)$ -ом году, а происходит рост мобильной плотности и интернет пользователей к определенной критической точке (точки перегиба линии тренда), после чего начинает снижаться, то есть наблюдается замедленный рост сферы телекоммуникаций, которая подтверждается также данными [6]. Это объясняется многими факторами, но, на наш взгляд, наиболее существенным является влияние теории больших циклов хозяйственной конъюнктуры М.Д. Кондратьева [8], в соответствии с которой каждая повышательная волна инновационного развития экономики страны сопровождается инновационными изменениями кластерного характера, за которой следует насыщенность, которая изменяется спадом.

Основываясь на этой теории и статистической информации, приведенной в табл. 1, можно утверждать, что за последнее десятилетие сфера связи находилась на повышенной волне инновационного роста, обусловленной стремительным развитием инновационной технологии мобильной связи первых трех поколений и Интернет. В 2008-2010 гг. начался период насыщенности телекоммуникационными услугами этих поколений, характеризуется замедлением темпов роста абонентской базы операторов мобильной связи и подтверждается статистическими данными (табл. 1). В конце 2010 года наблюдался спад, то есть началась понижательная волна, для которой характерно сокращение темпов развития телекоммуникаций и появление обратной зависимости – опережения динамики ДВВП над телекоммуникациями.

Стремительное развитие современных телекоммуникаций существенно влияет на социально-экономическое развитие многих стран, и Azerbaijan в том числе. Поэтому в имеющихся научных исследованиях доказана зависимость развития телекоммуникационной связи и развития мировой и национальных экономических систем, сформулированная закономерность, доказывает пропорционально-опережающий рост сферы телекоммуникаций относительно экономики страны. Но эта закономерность не учитывает современные технологические инновации, а именно развитие нового вида телекоммуникаций – Интернет и мобильной связи.

Выводы из проведенного исследования. Представленное в работе исследование позволило установить равноускоренную зависимость роста Интернет-пользователей и плотности мобильных телефонов над уровнем ДВВП. На основании чего доказано, что пропорционально-опережающая закономерность развития телекоммуникаций трансформируется в опережающе-ускоренную. Эта закономерность характеризуется наличием критических точек (точек насыщенности), после пересечения которых происходит дальнейшее опережающее-ускоренное развитие телекоммуникаций на основании внедрения нового поколения инновационных телекоммуникационных технологий.

Полученная модель дает возможность получить информацию о зависимости развития телекоммуникаций страны от развития ее экономических показателей, а также позволяет прогнозировать развитие этих показателей во взаимосвязи.

Литература

1. Jipp A. Wealth of nations and telephone density. *Telecommunications Journal*. 1963. July. P. 199-201.
2. Варакин Л. Е. Электросвязь и экономика: информационно-экономический закон. *Электросвязь*. 1992. № 12. С. 2-6.
3. Варакин Л. Е. Информационно-экономический закон. Взаимосвязь инфокоммуникационной инфраструктуры и экономики. Москва: Международная академия связи, 2006. Т. 2. 160 с.
4. Воробієнко П. П. Проблеми використання закономірностей впливу ІКТ на економічний розвиток країни. *Економіка України*. 2011. № 8. С. 26–32.
5. Дергачова В. Глобалізація як основна тенденція розвитку світової економіки та її напрямки. URL: <http://www.library.tane.edu.ua>. (дата звернення: 10.05.2019).
6. Азербайджан – Валовой внутренний продукт. URL: <https://knoema.ru/atlas> (дата звернення: 11.05.2019).
7. Telekomunikasiya və poçt. URL: <https://www.stat.gov.az/source/communication/> (дата звернення: 11.05.2019).
8. Кондратьев В. Б. Сектор информационных технологий правит миром / Специально для портала «Перспективы». URL: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/sektor_informacionnyh_tehnologij_pravit_mirom_2011-12-13. (дата звернення: 12.05.2019).

References

1. Jipp, A. (1963), "Wealth of nations and telephone density", *Telecommunications Journal*, July, pp. 199-201.
2. Varakin, L.E. (1992), "Telecommunications and Economics: Information and Economic Law", *Elektrosvyaz*, no. 12, pp. 2-6.
3. Varakin, L.E. (2006), *Informatsionno-ekonomicheskiy zakon. Vzaimosvyaz' infokommunikatsionnoy infrastruktury i ekonomiki* [Information economic law. Interrelation of infocommunication infrastructure and economy], Vol 2, Mezhdunarodnaya akademiya svyazi, Moscow, Russia.
4. Vorobiyenko, P.P. and Granaturov, V.M. (2011), "Problems of laws impact of ICT on economic development", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 26–32.
5. Dergacheva, B. "Globalization as the main trend of the world economy and its direction", available at: <http://www.library.tane.edu.ua>. (access date May 10, 2019).
6. "Azerbaijan – Gross domestic product", available at: <https://knoema.ru/atlas>. (access date May 11, 2019).
7. "Telecommunication and post", available at: <https://www.stat.gov.az/source/communication/>. (access date May 11, 2019).
8. Kondratyev, V.B. (2011), The information technology sector rules the world. Especially for the "Perspectives" portal, available at: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/sektor_informacionnyh_tehnologij_pravit_mirom_2011-12-13. (access date May 12, 2019).

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор Одеської національної академії зв'язку імені О.С. Попова О.А. Князева

УДК 331.36:005.336.2-043.86
JEL Classification J 530

Герасименко О.О.,
канд. екон. наук, доцент кафедри управління
персоналом та економіки праці
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРИКЛАДНА ПЛАТФОРМА РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ПРАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ

Herasymenko O.O.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the department
of personnel management and labour economics,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

COMPETENT APPROACH AS A CONCEPTUAL AND APPLIED PLATFORM OF PERSONNEL DEVELOPMENT: INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AND PRACTICAL TOOLS

Постановка проблеми. Світовий соціум на початку XXI століття отримав потужний імпульс розвитку – становлення нової економіки, багатовекторність якої принципово відрізняє її від економіки традиційної – індустріальної. Одним із трендів такої економіки стало суттєве підвищення ролі та зростання значущості людського ресурсу як стратегічно важливої компоненти конкурентних переваг. Стійку позитивну динаміку та посилення конкурентних позицій підприємств на ринку можуть забезпечити лише висококваліфіковані та креативні працівники, від компетентностей яких залежить як постановка стратегічно важливих цілей, так і результати їх досягнення. Саме компетентності працівників є передумовою ефективної діяльності сучасних організацій.

Різновекторні та неоднозначні трансформації характеру та змісту праці, зумовлені зміною технологічних укладів нової економіки, вимагають адекватних перетворень в системі менеджменту персоналу, передусім – переходу від кваліфікації як симбіозу професійних знань та навичок до компетентностей, які відображують здатності працівників успішно соціалізуватися та провадити професійну діяльність.

Проте, компетентнісний підхід в менеджменті персоналу, набуваючи масштабного поширення та варіативності імплементації в управлінські технології, не отримав належного інституціонального забезпечення та закріплення в організаційних регламентах корпоративного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні підвалини та прикладні аспекти компетентнісного підходу закладено в роботах іноземних вчених, які стали класиками сучасної теорії компетентностей. Серед них – М. Армстронг [2], Р. Бояцис [27], Дж. Бургойн та Р. Стюарт [28], Дж. Равен [20], Лайл М. Спенсер-мол. та Сайн М. Спенсер [10], С. Сангі [30], Шродер Х. [31], С. Холліфорд та С. Уїддет [24] та інші.

У науковому доробку українських вчених проблематика компетентнісного підходу розглядається, з одного боку, як інноваційна платформа розвитку системи освіти за принципом: від «школи знань» до «школи компетентності», базис якої закладено передусім шляхом системного аналізу понять «компетенція» та «компетентність», обґрунтування компонентного складу компетентності, виокремлення функцій компетентностей. Такий ракурс знайшов відображення в роботах Голованя М. С. [4], Грудиніна Б. О. [5], Рудницької К. В. [21] та інших. Особлива увага приділяється багатоаспектним та широкоплановим питанням якості освіти, які знайшли відображення у працях Волівач А. П. та Хімічевої Г. І. [3], Ківалова С. В. [6], Колота А. М. [7], Полякової Г. А. [13], Рябченка В. І. [22] та інших.

З другого боку, компетентнісний підхід є рамковою умовою ефективних управлінських технологій та інструментарію. Під таким кутом зору українськими вченими здійснено напрацювання щодо формування компетентності працівників як напрямку розвитку особистості в умовах переходу до інформаційного суспільства (Крушельницька Я. В.) [9], співвідношення понять «компетентність», «компетенція» та «професійна придатність» (Савченко В. А.) [23], загальних компетенцій для створення власного бізнесу молоддю (Колот А. М., Петюх В. М.) [8], теоретико-прикладних аспектів

розвитку та реалізації компетентностей персоналу, необхідних для забезпечення стійких конкурентних переваг організації та досягнення її стратегічних цілей, як контент стратегічного управління людськими ресурсами (Петрова І. Л.) [11], методологічних проблем моделювання компетенцій в аспекті вивчення питань формування конкурентоспроможності фахівця на ринку праці (Столярчук Х. С.) [26], загальних компетенцій ефективної роботи в команді (Петюх В. М., Шеїна В. О., Шепель А. Ю.) [12], компетентнісного підходу як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємства (Арапова О. М., Фрідріф В. П., Модирка В. А.) [1], використання компетентнісного підходу до управління персоналом в умовах трансформаційних перебудов зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства (Синиченко А. В.) [25].

З огляду на зазначене можна стверджувати, що українськими та іноземними вченими зроблено суттєвий внесок в дослідження теоретико-методологічних і прикладних аспектів управління персоналом на компетентнісних засадах. Проте, невирішеність низки питань інституціонального характеру, наявність науково-практичних проблем щодо управлінського інструментарію запровадження компетентнісного підходу у практику розвитку персоналу обумовили вибір теми статті, визначили мету, предмет і логіку дослідження.

Постановка завдання. Виходячи з актуальності теми, головною метою статті є опрацювання наявного інституціонального формату компетентнісного підходу та узагальнення практичного інструментарію його запровадження у процеси розвитку персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Генезис теорії та практики компетентнісного підходу переконує: якість і конкурентоспроможність людських ресурсів як носія трудового потенціалу та власника людського капіталу в нових соціально-економічних умовах, беззаперечно, закладається на етапі здобуття освіти і безперервно розвивається у процесі професійної діяльності. З метою прискорення інтеграції України у міжнародний освітній простір розроблено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Стратегія конкретизує основні шляхи реалізації концептуальних ідей та поглядів розвитку освіти, визначених Національною доктриною розвитку освіти у ХХІ ст., за якою освіту визнано основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави, визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, оскільки саме освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства [16].

Згідно з Національною стратегією розвитку освіти одним із стратегічних напрямів державної політики у сфері освіти повинна стати модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу [17].

Стратегічним орієнтиром освітньої реформи в Україні, започаткованої прийняттям нового Закону «Про освіту», став перехід від «школи знань» до «школи компетентності». Нова філософія та концептуально-прикладна платформа розвитку української освіти має забезпечити підготовку фахівців нового покоління, які дадуть поштовх для піднесення української економіки та посилення української держави. Згідно із зазначеним Законом компетентність трактується як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [18]. Складовою «формули» нової школи є новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.

За визначенням, що наведене у ст. 1 Закону України «Про вищу освіту», компетентність характеризує здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [14].

З метою введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців; забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин; сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні; налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці введено Національну рамку кваліфікацій, яка містить системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів [15].

Каркас інституціонального середовища розвитку персоналу формують Конституція України, Кодекс законів про працю України, закони України, Укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, інші регламенти органів виконавчої влади держави, в яких закладено базові положення щодо системи розвитку особистості.

У 2012 році в Україні ухвалено Закон «Про професійний розвиток працівників» [19], який визначає сутність основних термінів, мету та принципи державної політики, державне управління, діяльність роботодавців у сфері професійного розвитку працівників, організаційно-економічні умови професійного навчання та атестації працівників. Зокрема, під професійним навчанням згідно з цим законом розуміється процес цілеспрямованого формування у працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок та вмінь, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, що включає первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників відповідно до

потреб виробництва (ст. 1). У статті 1 зазначеного закону професійне навчання працівників розмежовується на формальне та неформальне. Формальне професійне навчання трактується як набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок у навчальному закладі або безпосередньо у роботодавця відповідно до вимог державних стандартів освіти, за результатами якого видається документ про освіту встановленого зразка; неформальне – набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання.

Зазначимо, що в аналізованому законодавчому акті компетентнісний підхід не знайшов відображення. Рівень професіоналізму працівників визначається традиційними його компонентами – знаннями, уміннями та навичками, що є аргументом необхідності внесення змін та доповнень до даного законодавчого акту в контексті компетентностей.

Логічно описати функції та елементи компетентностей, важливі для організації, дозволяє корпоративна модель компетентностей. В такій моделі має бути змістовно та детально відображено стандарти поведінки працівників за певними рівнями ієрархії та конкретними посадами. Корпоративна модель компетентностей, відіграючи роль універсального інструмента управління персоналом, дозволяє скоординувати всі кадрові процеси.

Імплементація моделей компетентностей в систему управління персоналом посилює здатність організації вчасно та гнучко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, відповідати на нові виклики, ризики та загрози; забезпечує можливості щодо підвищення рівня ефективності управління персоналом, оскільки дозволяє стандартизувати кількісні та якісні характеристики кандидатів на заміщення вакантних посад, проводити оцінювання потенціалу та визначити ключові показники діяльності. Таким чином, посилюється об'єктивність у виявленні сильних і слабких сторін працівників, з'являється можливість визначення реальної потреби в навчанні, забезпеченні ефективного управління діловою кар'єрою, удосконаленні мотиваційних систем та програм, організації ефективної роботи в команді, запровадженні нових корпоративних традицій та цінностей.

У сфері розвитку персоналу в умовах становлення нової економіки, в якій першочергового значення набуває інтелектуально-креативна компонента людських ресурсів, актуалізується питання формування та успішного функціонування системи управління талантами. Розрив у компетентностях, що необхідні для виконання поставлених завдань, та наявних компетентностях визначає горизонти розвитку персоналу, дозволяє розробити комплексні програми та підібрати дієвий інструментарій формування принципово нових та вдосконалення існуючих компетентностей працівників.

Компетентнісний підхід у практиці розвитку персоналу має забезпечити підвищення рівня компетентності працівників як стратегічного активу організації для забезпечення стійкої позитивної соціально-економічної динаміки. Побудова системи управління персоналом на основі ідеології компетентнісного підходу передбачає визначення предметної сфери діяльності. Так, розвиток персоналу є комбінацією часткових кадрових процесів – навчання, просування (кар'єра), оцінювання. На етапі навчання предметною сферою менеджменту персоналу є формування та прищеплення здатностей, які дозволяють працівникам гнучко реагувати на зміни у функціоналі, забезпечують готовність до роботи в команді, створюють умови для досягнення максимальної результативності праці. При просуванні працівників, зокрема – реалізації ділової кар'єри домінантою стають управлінські технології щодо кадрового резерву та лідерства. При оцінюванні персоналу важливо виявити наявність та ступінь сформованості необхідних компетентностей, визначити здобутки та втрати працівників, діагностувати проблеми у рівні компетентності. Такий управлінський сценарій може бути покладений в основу алгоритму розвитку персоналу на засадах компетентнісного підходу (рис. 1).

Для застосування компетентнісного підходу в ролі концептуально-прикладної платформи управління персоналом загалом та його розвитком зокрема на практиці використовуються бібліотеки та моделі компетентностей, авторами яких є відомі у цій сфері гуру – Р. Бояцис, Лайл М. Спенсер-мол. та Сайн М. Спенсер, Дж. Бургойн та Р. Стюарт, Дж. Равен, С. Сангі, Х. Шродер, С. Холліфорд та С. Уїддет. Так, до моделі компетенцій ефективного керівника, яка розроблена Р. Бояцисем, ввійшов перелік з 19 менеджерських компетенцій, що об'єднані у такі групи компетенцій, як управління цілями та діями; лідерство; управління працівниками; керівництво підлеглими; турбота про оточуючих та спеціалізовані знання [27]. Модель компетенцій Спенсер Л. і Спенсер С. містить 14 компетенцій менеджера – вплив і надання впливу; орієнтація на досягнення; командна робота і співпраця; аналітичне мислення; ініціатива; розвиток інших; впевненість в собі; директивність/наполегливість; пошук інформації; командне лідерство; концептуальне мислення; розуміння компанії; побудова відносин; міжособистісне розуміння – за кожною з яких наведено поведінкові індикатори [10]. В модель компетенцій Ланкастер, запропонованій Дж. Бургойн та Р. Стюарт, закладено 11 якостей, які розділені на три групи відповідно до трьох різних рівнів – 1) базові знання та інформація; 2) навички та атрибути; 3) «мета-компетенції» [28]. Перелік компетенцій Дж. Равена містить 37 позицій [20]. Х. Шродером виокремлюється три групи компетенцій – вхідні, базові та компетенції, що сприяють високій ефективності управління [31].

Рис. 1. Алгоритм процесу розвитку персоналу на засадах компетентнісного підходу
Джерело: складено автором

Практичне спрямування має модель компетентностей із 67 елементів, розроблена американською компанією Ломінгер, за якою оцінюють і професійні, і особистісні якості людини, її роботу в команді, здатність до навчання, вміння працювати у невизначеній ситуації [29].

Варто зазначити, що при розробленні моделей компетентностей важливо уникати найбільш поширених помилок, серед яких, на думку практиків у сфері менеджменту персоналу, – перетинання компетенцій; складні компетенції; протиріччя в компетенціях; компетенції, що містять в описі не індикатори поведінки, а бажаний результат діяльності. Важливо враховувати, що кожна компетенція розписується за поведінковими індикаторами та рівнями з урахуванням цілей і цінностей організації та переглядається в залежності від організаційних змін. Для організацій, в яких використовується плоска організаційна структура, акценти зміщуються з контролю на ефективну співпрацю.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах становлення нової економіки, коли суттєво зростає роль та посилюється значення людського ресурсу, ефективність діяльності та конкурентоспроможність організацій залежить від компетентності їх працівників, що здатні діяти в мінливих ринкових умовах з невизначеністю зовнішнього середовища та приймати вірні професійні рішення в ситуаціях з високим рівнем ризику. Забезпечення необхідного потенціалу компетентностей можливе в разі дієвості інституціонального поля та досконалості корпоративного управлінського інструментарію, що зумовлює необхідність впровадження компетентнісного підходу у практику управління персоналом в цілому та його розвитку зокрема.

Узагальнення чинного законодавчого поля засвідчило інституціональне закріплення компетентнісного підходу у сфері розвитку персоналу на етапі здобуття освіти та необхідність імплементації такого підходу у практику професійного розвитку працівників.

Універсальним інструментом запровадження компетентнісного підходу в управлінні персоналом слід визнати моделі компетентностей, в яких поєднуються загальні або часткові (об'єднані у групи) компетентності з індикаторами поведінки.

Основою алгоритму процесу розвитку персоналу на засадах компетентнісного підходу має бути визначення розриву у компетентностях, які необхідні для досягнення стратегічних цілей і виконання

завдань, та наявних компетентностях, що дозволяє розробити комплексні програми та підібрати дієві інструменти формування принципово нових та вдосконалення існуючих компетентностей працівників.

Горизонти подальших наукових розвідок автор пов'язує з механізмами та інструментами оптимізації комплексного та цілісного ланцюгу кадрових процесів на основі компетентнісного підходу, що дозволить суттєво підвищити ефективність менеджменту персоналу та, як наслідок – посилити конкурентоспроможність організацій і забезпечити передумови для їх стійкого соціально-економічного розвитку.

Література

1. Арапова О. М., Фрідріф В. П., Модирка В. А. Компетентнісний підхід як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 1. С. 207–211.
2. Армстронг М. Практика управління людськими ресурсами. 8-е изд. / пер. с англ. под. ред. С. К. Мордовина. Санкт-Петербург: Питер. 832 с.
3. Волівач А. П., Хімічева Г. І. Застосування європейських стандартів забезпечення якості освіти для підвищення загальних компетентностей студентів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Сер. Технічні науки*. 2016. № 2. С. 154–165.
4. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23–30.
5. Грудинін Б. О. Компетентнісний підхід: сутність висхідних понять та положень. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2015. № 7, т. 2. С. 140–146.
6. Ківалов С. В. Компетентнісний підхід в оцінюванні якості освіти в контексті нового Закону України «Про вищу освіту». *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 3–11.
7. Колот А. Інституційні засади та інноваційні технології забезпечення якості економічної освіти. *Вища школа*. 2011. № 12. С. 16–38.
8. Колот А. М., Петюх В. М. Створення власного бізнесу молоддю: загальні компетенції, мотиви та бар'єри. *Воспитание предпринимательского духа и консультация начинающих предпринимателей: украинский, российский и европейский взгляд на воспитание предпринимательского духа и консультацию начинающих предпринимателей* / под. ред. Рихарда Фортмюллера. MANZ Verlag, Wien, 2016. С. 211–219.
9. Крушельницька Я. В. Формування компетентності працівників як важливий напрямок людського розвитку в умовах переходу до інформаційного суспільства. *Український соціум*. 2006. № 5 (16). С. 124–130.
10. Лайл М. Спенсер-мл., Сайн М. Спенсер. Компетенции на работе. Модели максимальной эффективности работы / пер. с англ. М. Яковенко. Москва: HIPPO, 2005. 371 с.
11. Петрова І. Інтеграційна роль компетенцій у стратегічному управлінні людськими ресурсами. *Україна: аспекти праці*. 2008. №8. С. 23–28.
12. Петюх В. М., Шеїна В. О., Шепель А. Ю. Загальні компетенції та якості, необхідні для ефективної роботи в команді. *Соціально-трудові відносини: теорія і практика*. 2016. Вип. 1. С. 31–41.
13. Полякова Г. Показники якості освіти та освітнього середовища вищого навчального закладу в контексті компетентнісного підходу. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»*. Сер. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2013. Вип. 28 (2). С. 271–277.
14. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення 20.03.2019).
15. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23.11.2011. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>. (дата звернення 24.03.2019).
16. Про Національну доктрину розвитку освіти у XXI ст. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. (дата звернення 23.03.2019).
17. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (дата звернення 23.03.2019).
18. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення 20.03.2019).
19. Про професійний розвиток працівників. Закон України від 12.01.2012 № 4312-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>. (дата звернення 24.03.2019).
20. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва: «Когито-Центр», 2002. 396 с.
21. Рудницька К. Сутність понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1. С. 241–244.

- 22.Рябченко В. Проблема якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітянських реформ: ретроспектива й сучасність з позицій світоглядно-компетентнісного підходу. *Вища освіта України*. 2015. № 1. С. 12–27.
- 23.Савченко В. А. Про співвідношення понять «компетентність», «компетенція» та «професійна придатність». *Формування ринкової економіки. Спец. вип.: Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2010. Т. 2. С. 314–322.
- 24.Сара Холлифорд, Стив Уиддет. Руководство по компетенциям. Пер. с англ. Москва : HIPPO, 2003. 224 с.
- 25.Синиченко А. В. Компетентнісний підхід як сучасна парадигма управління персоналом. *Фінанси, учет, банки*. 2016. Вип. 1. С. 288–294.
- 26.Столярук Х. С. Розробка сценарію дослідження методологічних проблем моделювання компетенцій фахівців. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 2 (8). С. 268–273.
- 27.Boyatzis R. E. The competent manager: A model for effective performance. John Wiley & Sons. 1982.
- 28.Burgoyne J. G., Stuart R. The nature, use and acquisition of managerial skills and other attributes. *Personnel Review*. 1976. Vol. 5. Issue 4, pp.19–29. URL: <https://doi.org/10.1108/eb055318>. (дата звернення 20.03.2019.)
- 29.Lominger Competency Model. URL: <http://library.constantcontact.com/download/get/file/1107007864445-56/Lominger+Competencies.pdf> (дата звернення 20.03.2019).
- 30.Sanghi S. The handbook of competency mapping: Understanding, designing and implementing competency models in organizations. SAGE Publications, Incorporated, 2007. 227 p.
- 31.Schroder H. M. Managerial Competence: The Key to Excellence. Dubuque, Iowa : Kendall/Hunt, 1989.

References

1. Arapova, O.M., Fridrif, V.P., and Modyrka, V.A. (2013), "Competence-based approach as a factor in increasing the competitiveness of the enterprise", *Ekonomika: realii chasu*, no. 1, pp. 207–211.
2. Armstrong, M. (2008), *Praktika upravlenija chelovecheskimi resursami* [Practice of Human Resource Management], 8nd ed, Piter, St. Petersburg, Russia.
3. Volivach, A.P. and Khimicheva, H.I. (2016), "European standards of quality education for increasing students' overall competence", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu*. Ser. Tekhnichni nauky, no. 2, pp. 154–165.
4. Holovan, M.S. (2008), "The competence and ability: experience theory, theory of experience", *Vyscha osvita Ukrainy*, no. 3, pp. 23–30.
5. Hrudynin, B.O. (2015), "Competency approach: the essence of ascending concepts and provisions", *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]*. Ser. Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity, vol. 2, no. 7, pp. 140–146.
6. Kivalov, S.V. (2014), "Competency Approach in Assessing the Quality of Education in the Context of the New Law of Ukraine "On Higher Education", *Aktualni problemy polityky*, iss. 53, pp. 3–11.
7. Kolot, A. (2011), "Institutional Foundations and Innovative Technologies for Quality Assurance in Economic Education", *Vyscha shkola*, no. 12, pp. 16–38.
8. Kolot, A.M., and Petiukh, V.M. (2016), Starting an own business by youth: general competencies, opportunities and barriers // Bringing up the entrepreneurial spirit and consultation of start-up entrepreneurs: a Ukrainian, Russian, and European perspective on educating the entrepreneurial spirit and consulting start-up entrepreneurs. MANZ Verlag, Wien, pp. 211–219.
9. Krushelnyska, Ya.V. (2006), "The formation of a competence of workers as an important direction of the development of persons under conditions of the transition to an informational society", *Ukrainskyi sotsium*, no. 5 (16), pp. 124–130.
- 10.Lajl M. Spenser-ml. and Sajn M. Spenser (2005), *Kompetentsii na rabote. Modeli maksimalnoy effektivnosti raboty* [Competence at Work: Models for Superior Performance], HIPPO, Moscow, Russia, 384 p.
- 11.Petrova, I. (2008), "Integration role of competencies in strategic human resource management". *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 8, pp. 23–28.
- 12.Petiukh, V.M., Sheina, V.O., and Shepel, A.Yu. (2016), "Common competencies and qualities necessary for effective teamwork", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka*, iss. 1, pp. 31–41.
- 13.Poliakova, H. (2013), "Quality indicators of education and educational environment of a higher educational institution in the context of a competent approach", *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyschoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni H. S. Skovorody»*. Ser. Pedahohika. Psykholohiia. Filosofiia, iss. 28 (2), pp. 271–277.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Higher Education" dated 01.07.2014 № 1556-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (access date March 20, 2019).
15. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), The Resolution of Ukraine "On approval of the National Qualifications Framework" dated 23.11.2011 № 1341, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (access date March 24, 2019).
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), Decree of the President of Ukraine "On the National Doctrine of Education Development in the XXI century" dated 17.04.2002 no. 347/2002, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. (access date March 23, 2019).
17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), Decree of the President of Ukraine "On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine by 2021" dated 25.06.2013 no. 344/2013, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (access date March 23, 2019).
18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Education" dated 05.09.2017 № 2145-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (access date March 20, 2019).
19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Professional Development of Employees" dated 12.01.2012 № 4312-VI, available at: [tps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17) (access date March 24, 2019).
20. Raven, J. (2002), *Kompetentnost v sovremennom obshchestve: vyavleniye, razvitiye i realizatsiya* [Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release], Kogito-Centr, Moscow, Russia, 396 p.
21. Rudnitska, K. (2016), "The essence of concepts of "competence approach", "competency", "competence", "professional competency" in the light of modern educational paradigm". *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Pedagogika. Sotsialna robota*, iss. 1, pp. 241–244.
22. Riabchenko, V. (2015), "The problem of the quality of domestic higher education in the context of educational reforms: retrospective and modernity from the standpoint of ideological and competence approach", *Vyscha osvita Ukrainy*, no. 1, pp. 12–27.
23. Savchenko, V.A. (2010), "On the correlation of the concepts of "competence", "purview" and "professional suitability", *Formuvannia rynkovoi ekonomiky. Spets. vyp.: Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, vol. 2, pp. 314–322.
24. Sara Holliford and Stiv Uiddet (2003), *Rukovodstvo po kompetentsiyam* [The Competencies Handbook], HIPPO, Moscow, Russia, 224 p.
25. Synychenko, A.V. (2016), "Competence approach as a modern paradigm of personnel management", *Finansy, uchety, banky*, iss. 1, pp. 288–294.
26. Stoliaruk, Kh.S. (2014), "Creation a scenario study of methodological problems modeling of professional competency of professional", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 2 (8), pp. 268–273.
27. Boyatzis, R.E. (1982), *The competent manager: A model for effective performance*, John Wiley & Sons.
28. Burgoyne, J.G. and Stuart, R. (1976), "The nature, use and acquisition of managerial skills and other attributes", *Personnel Review*, Vol. 5, Issue 4, pp. 19–29. available at: <https://doi.org/10.1108/eb055318>. (access date March 20, 2019).
29. Lominger Competency Model: available at: <http://library.constantcontact.com/download/get/file/1107007864445-56/Lominger+Competencies.pdf>. (access date March 20, 2019).
30. Sanghi, S. (2003), *The handbook of competency mapping: Understanding, designing and implementing competency models in organizations*.
31. Schroder, H.M. (1989), *Managerial Competence: The Key to Excellence*. Kendall/Hunt Publishing Company.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор ДВНЗ «Київський національний Економічний університет імені Вадима Гетьмана» А.М. Колот

УДК 332.2
JEL Classification: Q15, R52

Іванюк Т.Л.,
аспірант*,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ»

Ivaniuk T.L.,
postgraduate student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF “LAND RELATIONS”

Постановка проблеми. Земля – це основна складова національного багатства держави та суспільства. Від рівня ефективності використання земель буде залежати зростання аграрного сектору країни та стан продуктивних сил. Земельні відносини є невід’ємною частиною економічного функціонування сільськогосподарських підприємств.

Розвиток земельних відносин полягає у ефективному впровадженні земельної реформи, що включає спрямованість державної політики на економічно-правове, екологічно безпечне та високотехнологічне користування землею. Від оперативної реалізації цих перетворень буде залежати рівень економічної кризи та подальший вихід з неї. Фахівці все частіше наголошують, що земля, як природний ресурс, є обмеженою, тому досить є важливим її ефективне використання.

Земельні відносини є складною категорією, тому, незважаючи на те, що навколо цього поняття точиться досить жвава дискусія, єдиного підходу до трактування ні в економічній, ні в юридичній, ні в науковій літературі не існує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поняття «земельні відносини» були представлені у працях провідних вчених-економістів, таких як: Л. М. Бойко [1], М. В. Бочков [2], Г. Д. Гуцуляк [3], А. М. Третяк [7], П. Т. Саблук [6], М. В. Шульга [9]. В даних працях було сформульовано термінологічний апарат земельних відносин. Також досліджувався і аналізувався механізм формування та шляхи удосконалення земельних відносин. Проте, земельні відносини є складною категорією, тому, незважаючи на те, що навколо цього поняття точиться досить жвава дискусія, єдиного трактування ні в економічній, ні в юридичній, ні в науковій літературі не існує. Тому необхідно дослідити та проаналізувати наукові підходи та простежити за їхньою ґенезою розвитку в умовах ринкового обігу землі.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити сутність поняття «земельні відносини» та дослідити основні особливості становлення даної економічної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційний процес переходу національної економіки до умов ринкового середовища зумовив перетворення у земельних відносинах:

- зміни форм власності на землю;
- приватизацію землі;
- відповідальність суб’єктів господарювання за ефективне використання та охорону землі.

Тому єдиної думки щодо визначення дефініції «земельні відносини» на сьогоднішній день немає. Проте всі ці підходи не перечать один одному, а навпаки одна думка доповнює іншу.

П. Т. Саблук вважає, що земельні відносини становлять основу для формування та утворення трудових, управлінських, майнових та інших видів відносин у сільськогосподарських підприємствах [6, с. 173].

М. В. Бочков зазначає, що земельні відносини формуються в окремій області володіння землею та її користуванням як виробничим засобом [2, с. 3]. Роблячи акцент на тому, що земельні відносини є частиною виробничих відносин і конструюються на основі знарядь виробництва та формі власності.

Л. М. Бойко звертає увагу, що такого відокремленого поняття як земельні відносини не існує [1, с. 7]. Його потрібно розглядати в різних аспектах: суспільні відносини, відносини володіння землею, користування та управління нею, відносини, що пов’язані з охороною землі та рентні відносини.

Г. Д. Гуцуляк трактує поняття земельні відносини, як складову виробничих відносин, а їх соціальну природу відносить до бази економіки суспільства [3, с. 6]. Тобто якщо брати до уваги будь-

яку форму власності на землю та різноманітні засоби виробництва, то на піднесення продуктивних сил усього суспільства буде впливати характер користування землею та володіння нею, рівень раціонального використання землі та різноманітні засоби виробництва.

А. М. Третяк вказує на те, що земельні відносини – це, насамперед, відносини між людьми (суспільні), що взаємопов'язані із володінням та користуванням землею, також є вони є невід'ємним елементом виробничих відносин кожного історичного періоду [7, с. 147].

На думку М. В. Шульги, земельні відносини – це суспільні відносини, об'єктом яких є земля, що є елементом біосфери та надає належне постачання для усієї фауни, флори й життєвої діяльності людини [9, с. 118].

Під поняттям «земельні відносини» В. П. Ситник розуміє суспільні відносини стосовно володіння, користування та розпорядження. Вони також містять в собі і управління в області використання й охорони земельних ресурсів на різних рівнях: державному, регіональному і господарському [5, с. 75].

На думку М. М. Федорова, земельні відносини слід розглядати як суспільні взаємини відносно володіння, користування землею, розпорядження, а також управління на державному, регіональному, господарському та внутрігосподарському рівнях, як засобу виробництва та об'єкта господарювання в сільськогосподарському господарстві [8, с. 4].

П. М. Петришин визначає земельні відносини як самостійну категорію специфічних відносин, які включають в себе володіння, користування та розпорядження землею, що є базою для соціально-економічних відносин в загальному, в тому числі аграрних [4, с. 301].

Загальна схема щодо визначення та формування земельних відносин представлена на рис. 1.

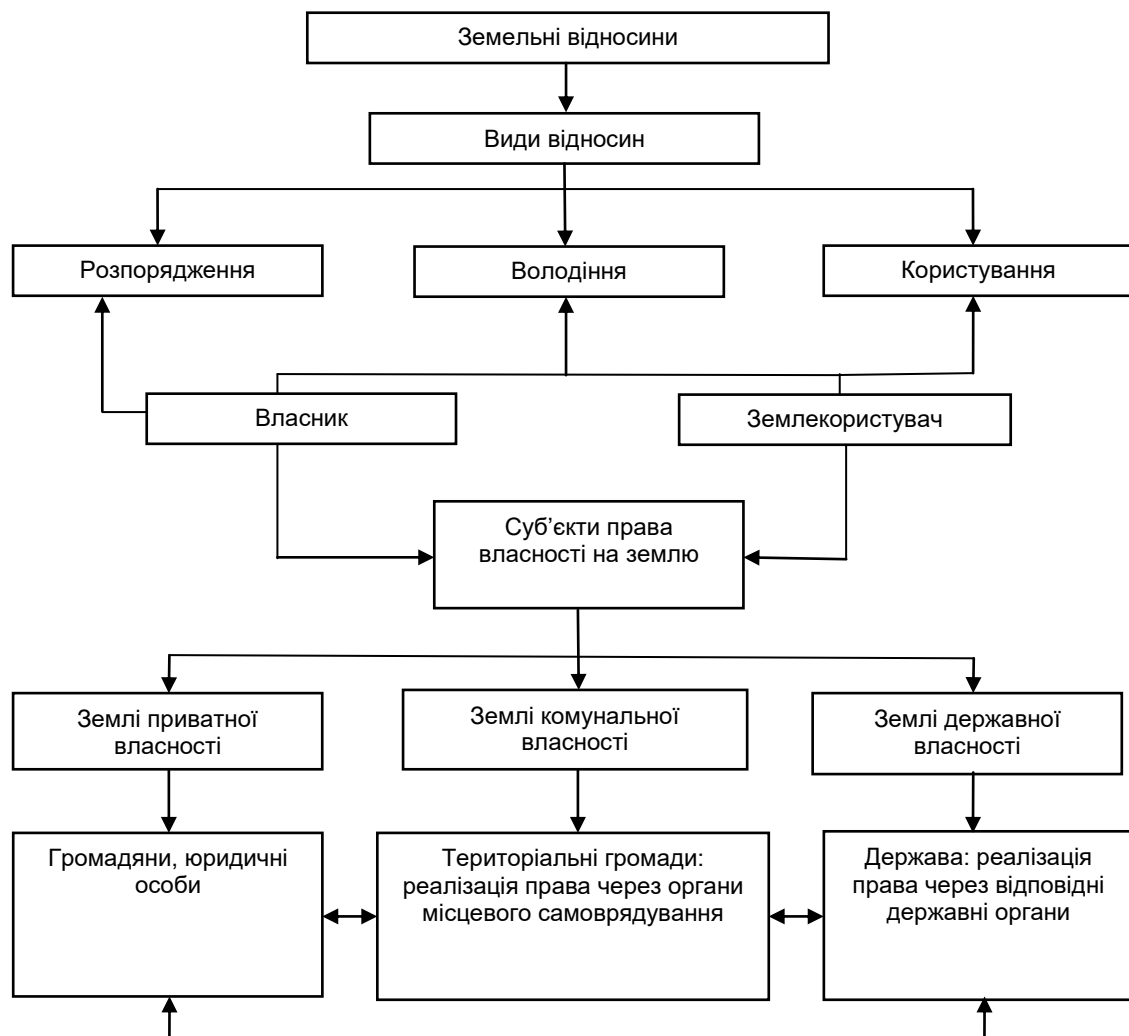

Рис. 1. Схема визначення та формування земельних відносин

Джерело: розроблено автором

У Земельному Кодексі України чітко визначено основні елементи земельних відносин – це володіння, розпорядження та користування. Дані складові становлять основу для визначення сутності земельних відносин.

Володіння – це термін, що позначає фактичне і юридичне право власності на будь-що. А володіння землею – це фактична належність об'єкта визначеному суб'єкту, тобто змога власника панувати законно над землею, шляхом встановленим згідно законодавства. Проте володіння землею може бути уособлене і незаконним чином через її захоплення, незаконні угоди і т.д. Право володіння землею набуває як і власник, так і користувач, який перейняв тимчасово права власності на землю через емфітевзис, орендні договори тощо.

Щодо користування, то цей елемент є первісною формою права на землю. Користування землею – це закріплена законодавчо можливість над експлуатацією земельних ділянок, та споживання їх корисних властивостей під час виробництва благ. Ця складова земельних відносин дає можливість присвоювати результати господарської діяльності та використовувати їх в особистих цілях користувача. Проте частим явищем є те, що користувач не завжди виступає власником земельної ділянки, що експлуатується – тоді використовується договірні відносини. Договірні відносини – це відносини, при яких укладаються договори, із зазначенням умов, які оговорюються, термінів сплати та суми оплати, серед суб'єктів між якими утворюються зв'язки, що виникають через спільний об'єкт домовленості.

Розпорядження землею – це законно встановлена можливість юридично визначати долю земельної ділянки щодо продажу, дарування, надання у тимчасове користування тощо. Даний елемент земельних відносин є тільки привілеєм для власників.

Фундаментом, який служить для становлення і розвитку відносин, є власність на землю. Згідно до чинного законодавства, можна виокремити три основні форми власності: приватну, комунальну та державну. Проте всі форми власності між собою є рівноправними.

Суб'єктами форми власності виступають:

- на землі приватної власності – громадяни та юридичні особи;
- на землі комунальної власності – територіальні громади, які реалізують ці права через місцеві органи самоврядування або через місцеві референдуми;
- на землі державної власності – через відповідні органи державної влади.

Приватна власність на землю є однією із найпоширеніших форм власності. Дана форма власності означає, що конкретно визначена ділянка землі на місцевості може належати громадянам або юридичній особі.

Набуття громадянами України приватної форми власності на землю може відбуватися через наступні підстави:

- безплатна передача земель із комунальної та державної власності;
- придбання за договором купівлі-продажу, міни, дарування та іншими угодами;
- отримання спадщини належної земельної ділянки (частки, паю);
- приватизація землі, раніше отриманої в користування.

Особи без громадянства та іноземці можуть набувати право власності на землю тільки на ділянки сільськогосподарського призначення в межах населених пунктів та за межами населеного пункту, якщо на них розташовані об'єкти нерухомого майна, які є в їхній приватній власності. Але землі сільськогосподарського призначення, що отримали іноземні громадяни та іноземні юридичні особи у спадщину, протягом одного року підлягають обов'язковому відчуженню.

Юридичні особи також виступають суб'єктами приватної форми власності, але тільки ті, які виступають юридичними особами України, та ті, які створені громадянами України.

Набуття юридичними особами України приватної форми власності на землю можна через наступні підстави:

- придбання за договором купівлі-продажу, міни, дарування та іншими угодами;
- отримання спадщини належної земельної ділянки (частки, паю);
- внесення засновниками до статутного капіталу земельної ділянки та ін.

Наступна форма власності – комунальна. Правом комунальної власності можуть бути наділені територіальні громади. В їхній власності перебувають землі в межах населених пунктів, а також поза їх межами, де знаходяться об'єкти комунальної власності. Сюди не належать землі приватної та державної форми власності.

Територіальні громади реалізують свої права власності на землю через спеціальні органи місцевого самоврядування (сільські, селищні та міські ради). Вони одержують право на землю у разі:

- передавання їм земельних ділянок державної власності;
- отримання спадщини;
- купівлю за цивільно-правовою угодою;
- обов'язкового і примусового відчуження земель від власників із становленням суспільної небезпеки.

Ще однією формою власності виступає державна. Суб'єктами права державної власності виступають органи державної виконавчої влади.

Набуття державною власності на землю можна через наступні підстави:

- передавання їм земельних ділянок комунальної власності;

- отримання спадщини;
- купівлю за цивільно-правовою угодою;
- обов'язкового і примусового відчуження земель від власників із становленням суспільної небезпеки та потреб;
- конфіскації землі.

Саме право власності на земельну ділянку виникає тоді, коли потенційний власник отримує документ, що засвідчує це право та пройшов державну реєстрацію.

Похідним правом від права власності на землю є користування нею. При передачі землі у користування, власник віддає частину своїх правомочностей землекористувачу. Земельний кодекс України передбачає постійне та тимчасове користування. Право постійного користування набувають тільки комунальні та державні підприємства, установи та організації безстроково на земельній ділянці комунальної та державної власності відповідно. Право тимчасового користування засновується через тимчасові (строкові) договори та за визначену плату.

Земельне законодавство закріплює за землекористувачами певні права та обов'язки. Землекористувачі мають право на:

- самостійне господарювання на землі;
- володіння усіма посівами та насадженнями й іншими культурами, а також виготовлення продукції сільськогосподарського призначення;
- використання для особистих потреб присутні на земельній ділянці загальнопоширені ресурси (водні об'єкти, лісові угіддя, торф та інші земельні властивості);
- здійснення будівництва житлових, виробничих та інших будівель та споруд;
- компенсування збитків у випадках, що встановлені законом.

Якщо з певних причин та умов порушуються права землекористувача, то вони підлягають обов'язковому відновленню у порядку, що передбачається законодавством.

До обов'язків землекористувачів належать:

- використання земельних ділянок за цільовим призначенням;
- дотримання законодавчих вимог щодо охорони землі;
- зберігання усіх властивостей землі, зокрема підвищувати її родючість усіма можливими способами;
- дотримання термінів сплати оренди або земельного податку;
- не порушувати права інших власників та землекористувачів сусідніх земельних ділянок;
- своєчасне надавання усіх потрібних даних про використання землі та інших ресурсів відповідним органам місцевого самоврядування та виконавчої влади;
- додержання усіх обов'язкових правил щодо обмежень та сусідства з іншими земельними ділянками, що мають відношення до охоронних зон та земельних сервітутів.

Також Земельне законодавство надає право на обмежене користування землею – право земельного сервітуту. Земельний сервітут може бути платним або безкоштовним, постійним або строковим. За певною домовленістю між власниками на підставі договору або рішенням суду встановлюється право обмеженого користування чужою частиною землі. Власники або землекористувачі мають право на встановлення таких земельних сервітутів, як: проїзд на транспортному засобі через наявних шлях, проїзд на велосипеді або здійснення проходу, прогін худоби через наявний шлях, прокладання ліній зв'язку, електропередачі, трубопроводів та ін.

Одним із основних обов'язків землекористувача є використання землі за цільовим призначенням. Цільове використання землі часто ототожнюють із поняттям раціональне використання, при якому здійснюється оптимальне поєднання суспільних, колективних та індивідуальних інтересів під час використання землі; забезпечується охорона та відтворення усіх корисних та продуктивних властивостей землі; досягається зростання ефективності виробничої та іншої діяльності; враховуються економічні, природні та інші умови та властивості усіх земельних ділянок як в загальному, так і конкретно по кожній ділянці.

Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення – це, насамперед, використання земель за призначенням, при якому здійснюється їх охорона, ефективне використання та впроваджується система заходів щодо оптимізації розподілу земельного фонду та запобігання необґрунтованому вилученню земель.

Для повноти розкриття сутності твердження «раціональне використання земель сільськогосподарського призначення» можна виокремити такі принципи:

- використання земель сільськогосподарського призначення тільки за цільовим призначенням;
- забезпечення економічно-ефективного та раціонального використання сільськогосподарської землі;
- здійснення охорони землі;
- врахування усіх належних умов для конкретної земельної ділянки під час сільськогосподарського виробництва;
- зменшення антропогенного навантаження на землі в процесі здійснення господарської діяльності;

– контроль з боку органів державного управління щодо використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Щодо охорони земель, то дане поняття можна визначити як сукупність економічних, правових, організаційних, та інших факторів, що спрямовані на раціональне використання землі. Її мета – це запобігти незаконному вилученню земель, призначених для сільського господарства та захист від надмірного шкідливого людського впливу; відтворення і підвищення родючості землі та зростання продуктивності землі лісового фонду; забезпечення нормативного функціонування режиму для використання земель будь-якого призначення.

Законодавством також розроблені види економічного стимулювання щодо охорони земель та їх раціонального використання, такі як:

– громадянам та юридичним особам надаються податкові та кредитні пільги, якщо ті здійснюють за власні кошти заходи, що відповідають програмам охорони і використання земель;

– звільняються від плати ті земельні ділянки, які знаходяться на етапі освоєння або покращення відповідно до регіональних та державних програм;

– здійснюється виділення коштів з бюджету громадянам та юридичним особам на покращення та відновлення земель, що були пошкодженими не з їх вини.

Основним завданням державної політики при трансформації землекористування є розроблення гарантій, соціального захисту інтересів та прав, а також обов'язкове запобігання розвитку негативних явищ та процесів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, провівши аналіз наведених вище тверджень, вважаємо, що земельні відносини – це відносини між державою, суб'єктами господарювання та людиною, що виникають при володінні, користуванні, відтворенні та охороною землі, як основного засобу виробництва.

Основним об'єктом права власності на землю виступає земельна ділянка. Земельні відносини виникають між фізичними та юридичними особами, органами місцевого самоврядування та органами державної влади щодо володіння, користування, розпорядження землею, пов'язаних із її розподілом та перерозподілом, зміною форм власності та щодо охорони земельних ділянок і їх раціонального та правомірного використання.

Література

1. Бойко Л. М. Регулювання земельних відносин у сільському господарстві: монографія. Київ: ІАЕ, 2011. 316 с.
2. Бочков Н. В. История земельных отношений и землеустройства. Москва: Изд-во с.-х. лит., 1956. 247 с.
3. Гуцуляк Г. Д. Земельно-ресурсний потенціал Карпатського регіону. Львів: Світ, 1991. 152 с.
4. Петришин П. М. Нариси аграрних проблем будівництва соціалізму. Київ: Наук. думка, 1973. 339 с.
5. Ситник В. П. Трансформація АПК України в ринкові умови: монографія. Київ: ІАЕ, 2002. 518 с.
6. Трансформація земельних відносин до ринкових умов: збірник матеріалів Одинадцятих зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників (Київ, 26–27 лют. 2009 р.) / Редкол.: П. Т. Саблук та ін. Київ: ІАЕ, 2009. 518 с.
7. Третяк А. М. Історія земельних відносин і землеустрою в Україні: навч. посіб. Київ: Аграрна наука, 2002. 280 с.
8. Федоров М. М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов: доповідь. *Економіка АПК*. 2009. № 3. С. 4-18.
9. Шульга М. В. Співвідношення земельно-правових та цивільно-правових приписів при регулюванні земельних відносин: стан та перспективи. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 1(36). С. 115-124.

References

1. Boiko, L.M. (2011), *Reguluvannia zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi* [Regulation of land relations in agriculture], monograph, IAE, Kyiv, Ukraine, 316 p.
2. Bochkov, N.V. (1956), *Istoriya zemelnykh otnosheniy i zemleustroystva* [History of land relations and land management], Izd-vo s.-kh. lit., Moscow, Russia, 247 p.
3. Hutsuliak, H.D. (1991), *Zemelno-resursnyi potentsial Karpatskoho rehionu* [Land-resource potential of the Carpathian region], Svit, Lviv, Ukraine, 152 p.
4. Petryshyn, P.M. (1973), *Narysy ahrarykh problem budivnytstva sotsializmu* [Essays on the agrarian problems of building socialism], Nauk. dumka, Kyiv, Ukraine, 339 p.
5. Sytnyk, V.P. (2002), *Transformatsiia APK Ukrainy v rynkovi umovy* [Transformation of agro-industrial complex of Ukraine into market conditions], monograph, IAE, Kyiv, Ukraine, 518 p.

6. Sabluck, P.T. et al. (Ed.) (2009), *Transformatsiia zemelnykh vidnosyn do rynkovykh umov: zbirnyk materialiv Odynadtsiatykh zboriv Vseukrainskoho konhr. vchen. ekonomistiv-ahrarynykiv* [Transformation of land relations to market conditions: Collection of materials of the eleventh meeting of the all-Ukrainian congress scientists agricultural economists] (Kyiv, 26-27 February 2009), IAE, Kyiv, Ukraine, 518 p.

7. Tretiak, A.M. (2002), *Istoriia zemelnykh vidnosyn i zemleustroi v Ukraini* [History of land relations and land management in Ukraine], tutorial, Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine, 280 p.

8. Fedorov, M.M. (2009), "Transformation of land relations to market conditions: a report", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 4-18.

9. Shulha, M.V. (2004), "The ratio of land and civil law regulations in the regulation of land relations: status and prospects", *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, no. 1 (36), pp. 115-124.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" І.Ф. Баланюк

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

UDC 658.14.17

JEL Classification: L83

Shapoval V.M.,
dr.sc.(econ.), professor,
head at the department of economics of enterprise,
National Technical University "Dnipro polytechnic"
Herasymenko T.V.,
cand.sc.(geological), assoc. prof., associate professor
at the department of economics of enterprise,
National Technical University "Dnipro polytechnic"

INCREASING THE EFFICIENCY OF USING ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES OF TOURIST COMPLEX

Шаповал В.М.,
д-р екон. наук, професор,
завідуюча кафедрою економіки підприємства
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»
Герасименко Т.В.,
канд. геологіч. наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Problem statement. The development of the world tourism market and its globalization at the present stage shows that tourism is the integral part of the life of any civilized society. The number of international arrivals in 2016 reached 1340 million people, which is 12.5% more than in 2015. Tourism exports account for 5% of the total exports of goods and services. The contribution of tourism at world gross domestic product is estimated at about 7%. The total number of jobs all over the world that directly or indirectly belong to tourism is about 8% [3].

The development of the tourist complex of Ukraine is characterized by a steady upward tendency in the volume of services in general, however the functioning of the main objects of the tourist complex directly related to the tourist service remains at a low level and this significantly influences the efficiency of the enterprises of the complex which find themselves in crisis. In today's conditions, we can distinguish the main problem of improving the theory of efficiency – this is the nature of the interaction of conditions, resources and factors in the process of providing tourist services.

The functioning of tourist enterprises in the current conditions is also complicated by a number of adverse factors such as: a high degree of dynamism of the market environment, instability of the political and economic situation, insufficient infrastructure provision, increased competition, dependence on effective demand. The negative impact of these factors reflects the per cent of tourism in the state's GDP, which currently does not exceed 2% with an average global value of 10%. The current economic state of enterprises in this area is characterized by poor efficiency: extremely low profitability of economic activity,

and in some cases unprofitable activity. In such conditions, there invariably increases the role of identifying and using internal sources of self-development of subjects of tourism and recreation [4].

The formation and use of economic potential makes the basis of the functioning of enterprises. It is this quality that forms the current and future performance of enterprises in the tourism and recreation sector.

In these conditions, research in the field of the formation and use of the economic potential of organizations in tourism business acquires a special practical significance, which determines the relevance of the research topic.

Analysis of recent research and publications. Many theoretical aspects of the development and operation of enterprises of the tourist complex are reflected in the works of foreign and domestic scientists: O. Andrash [1], V. Herasymenko [4], L. Diadechko [2], T. Tkachenko [5], N. Chornenka [7], L. Shulhina [8], etc. However, the problem of establishing the main factors and substantiating the principles of development and effective functioning of enterprises of the tourist complex has not yet received the necessary reflection in research papers in economics. This circumstance determined the choice of the research topic, setting its goals and objectives.

Formulation the purpose of the article. The purpose of this article is to substantiate the approach to the study of the effectiveness of using the economic potential of the tourist complex enterprises, identifying the factors of its increasing, taking into account the conditions of the current stage of the Ukrainian economy.

Presentation of the main research material. The available interpretation of the concept of the tourist complex which operates in modern market conditions differ in their approaches to assessing the concept of tourism, as well as to substantiating the functions of the tourist complex: economic, distributional and social one [8].

The functions listed above determine the development of tourism depending on the following factors: tourism resources; developed infrastructure; qualified personnel; population growth and their real incomes; changes in the structure of consumer demand and the redistribution of property in the regions.

When analyzing a tourist product, it is necessary to get a clear answer to the question: "What will a tourist actually buy?" After all, until a certain moment the tourist product has no value for the consumer. People buy not only goods on the market, but their ability to satisfy certain needs. Only by realizing that a product can satisfy a specific need, a person becomes a buyer. The lack of funds has deprived tourist organizations and related sectors of the economy of the possibility of uninterrupted provision of tourist product with the necessary resources, which led to a reduction and in some cases closure of a number of travel agencies [6].

The changes that occurred caused the following:

1. The discontinuity in the movement of capital, which has turned into instability in the functioning of both the process of reimbursing preliminary values and withdrawing value added that make a condition and source of development of entrepreneurship.

2. The change in the functional forms of capital has become more complicated. The difficulties of marketing a tourist product due to its non-compliance with new requirements, deterioration of life of the population, levelling of the middle class as the main consumer of a tourist product slowed the transition of value from goods to money. Having abundant resources, tourist organizations could not form a product available for wide consumption, which led to insufficient workload of individual tourist facilities.

3. Faced with difficulties in implementation, tourist organizations are forced to reduce the load on their facilities, and therefore they lack money. This caused a violation of the effective use of tourism potential and, as a consequence, an increase in production costs.

4. The need for restructuring of tourism organizations and the industry as a whole, which requires significant financial resources for its implementation and makes it necessary to turn to credit resources markets, for which the demand is sharply increasing.

Taking into account on the specifics of the tourism industry, it should be noted that the process of reproducing a tourist product is ambiguous and complex. Considering the innovative nature of the development of tourism in the modern economy, we will follow a scheme that takes into account the complexity and versatility of the process of offering a tourism product which lies in its inter-sectoral relationship with other sectors of the economy and in the specifics of consumption and demand formation (Fig. 1).

Organizations of tourism business are trade enterprises operating on the basis of relevant licenses issued by the civil administration. Their professional and commercial activities are based on information and organization of tourism services using their own or other companies' funds, acting as an inter-mediator [1].

The economic potential of tourism enterprises is a system of interrelated processes of using, engaging and implementing a system of resources, including economic resources generated by enterprises, as well as specific resources that interact with each other and are aimed at resolving the contradiction between sufficiency and restoration of resources [7].

Improvement of theoretical approaches to the economic potential of enterprises in the tourism sector has allowed us to create the basis for the formation of a system for evaluating and optimizing the economic potential. The possibility of optimizing the process of using and shaping the economic potential is compared

with finding the area of effective interaction between the indicators of resource endowment and operational efficiency (Fig. 2).

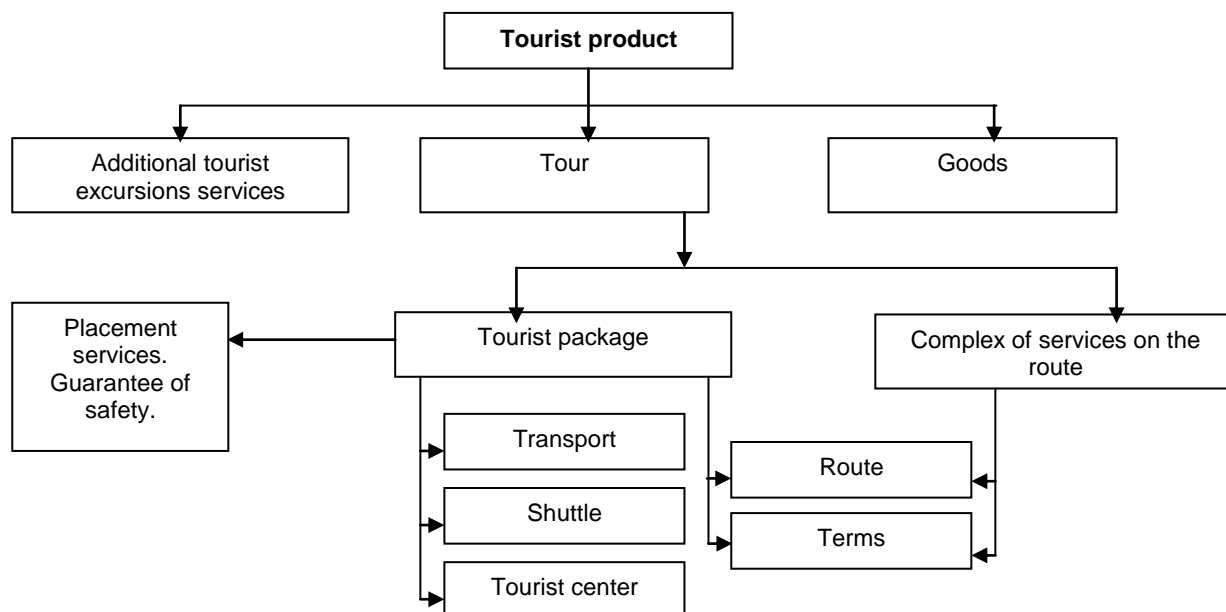

Fig. 1. The structure of the tourist product

Source: developed by the authors

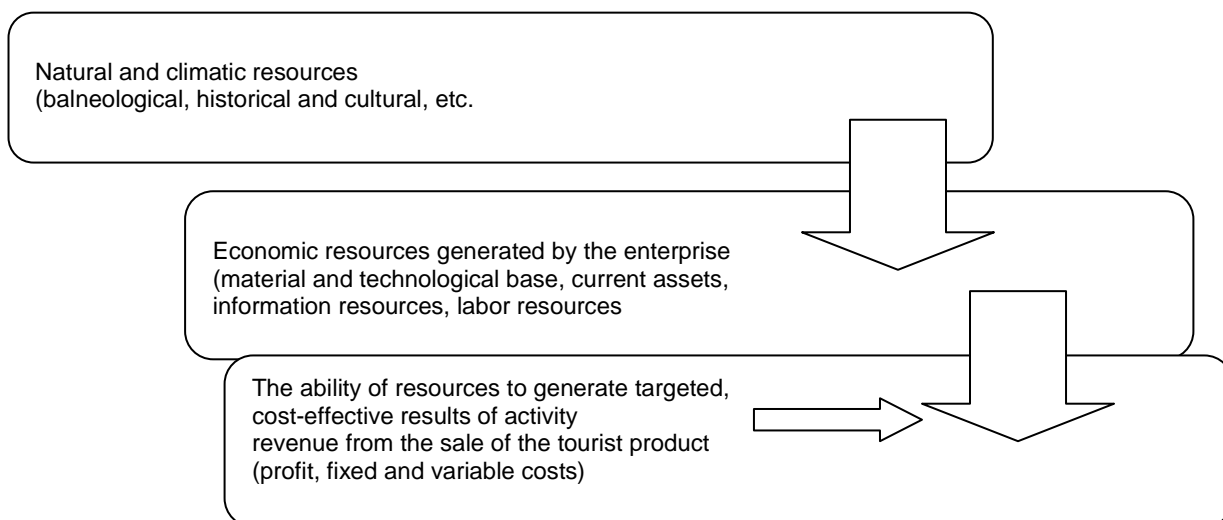

Fig. 2. The economic potential of tourism enterprises from the standpoint of a comprehensive assessment of the effectiveness of a travel agency

Source: developed by the authors

Trends in the development of economic potential that affect the efficiency of enterprises, including: the presence of unprofitability, obsolescence of fixed assets and equipment, inefficient management of resources, significant receivables and payables, which allowed defining the strategic objectives of enterprises and shaping an approach to assessing economic potential (table 1).

Under the current economic conditions, enterprises in the tourism industry are faced with the need to find new management methods that allow them to more efficiently organize the supply, production and sale of a tourist product, as well as stockpiling. This determines the need for new approaches to the improvement of managing the resources and results through the use of an assessment tool and optimization of the economic environment of enterprises.

There is no single approach to assessing the economic potential of a travel agency. The tourism business is focused on a large number of factors and conditions that operate in a constantly changing external environment. As a result, the efficiency of the tourism business organizations cannot be viewed in isolation from social, economic and organizational factors, since an increase in production efficiency results from the interrelation of these aspects, which leads to a certain result, recognized as a goal.

Table 1

The main tasks of tourism enterprises in the framework of a new approach to the use of economic potential

Development trends of economic potential	Current tasks	Strategic objectives
A sufficient level of liquidity (in terms of the availability of accommodation – beds) and financial independence (taking into account the annual operation index).	Keeping sustainability of development while ensuring year-round operation.	Ensuring future development by improving the efficiency of resource and results management.
The presence of unprofitable enterprises of the tourism sector, reduction in profitability without taking into account the time aspect of the balance of economic and specific resources.	Optimization of resource management policies, the formation of economic potential, taking into account the time aspect.	Optimization of economic potential as a system of interaction of resources and results.
Outdated equipment, lack of funds for modernization during the implementation of the resource and source management policy in case of underutilization of production capacity in the offseason.	Optimization of loading, updating, modernization of fixed assets and equipment.	Increasing the efficiency of resource management and productive components of the economic potential.
Inefficient using of equity without the necessary reconstruction of the material and technical base.	Optimization of capital management policy with effective depreciation policy.	Using internal sources of development by optimizing the economic potential.
Inefficient ways of institutional transformation, and, as a result, an increase in transaction costs and a corresponding increase in the cost of recreational services.	Expansion of the range of tourist services, minimization of risks with effective cost management.	Increasing the efficiency of the economic potential of enterprises.

Source: developed by the authors.

The efficiency of using the economic potential of tourism enterprises lies not so much in their independent successful operation, as in the development of the segment as a whole through attracting foreign partners to the Ukrainian tourism market, which broaden the perspectives for tourism industry enterprises in the field of inbound tourism.

The overall efficiency of the tourist complex functioning is possible under the condition of the rational use of its resource potential. This economic function is closely interconnected with financial, material, labour and other resources.

Substantiating the rational use of resource potential is based on studying the current state of the tourist market, analyzing the role of the tourist services sector in the economy of the country and the region, the characteristics of tourism services consumption and product specifics, and its impact on other sectors of the national economy.

Adequate assessment of the effectiveness of using the economic potential of tourism enterprises will allow to actively influence the current state and development trends of the tourist complex, establish their size, monitor and correct uncontrollable processes and phenomena, make forecasts and plans for the development of the complex [5].

Efficient using of the economic potential of tourist enterprises is a process in which a kind of “exchange” of resources necessary for tourism takes place, for some beneficial effect. As a result of this exchange, the organization “pays for” the acquired economic benefit (profit) with a certain amount of resources (financial, labour, information, etc.) [2].

The use of advanced approach, proposed in the framework of the modern interpretation of the production function, allowed us to identify a group of factors influencing the increase in profits of a tourist enterprise, and to correlate the revenue of a tourist enterprise with a group of factors that caused this revenue.

The methodology for assessing the effectiveness of using the economic potential of tourist complex enterprises is based on a specific system of calculations that show the dynamics of quality indicators of resource use and their relative savings, which allows to determine the effect obtained through the intensive use of resources, and assess the impact of individual factors on it.

The hypothesis of the study consists in the assumption of the presence of a complex of factors determining the efficiency of using the economic potential of enterprises of the tourist complex. The identification of such factors and the establishment of the predominant factor make it possible to determine the specific directions of increasing the efficiency of the activities of this complex taking into account the nature and specifics of the economic relations of the tourist complex enterprises (Fig. 3).

To measure the effectiveness of using the economic potential of organizations of the tourist complex, one can use two approaches: assessment of efficiency based on attributing the organization's profit to the factors that led to its receiving; performance evaluation based on the allocation of total revenue to the factors

that led to this revenue. The combination of these two approaches allows us to give a comprehensive assessment of efficiency.

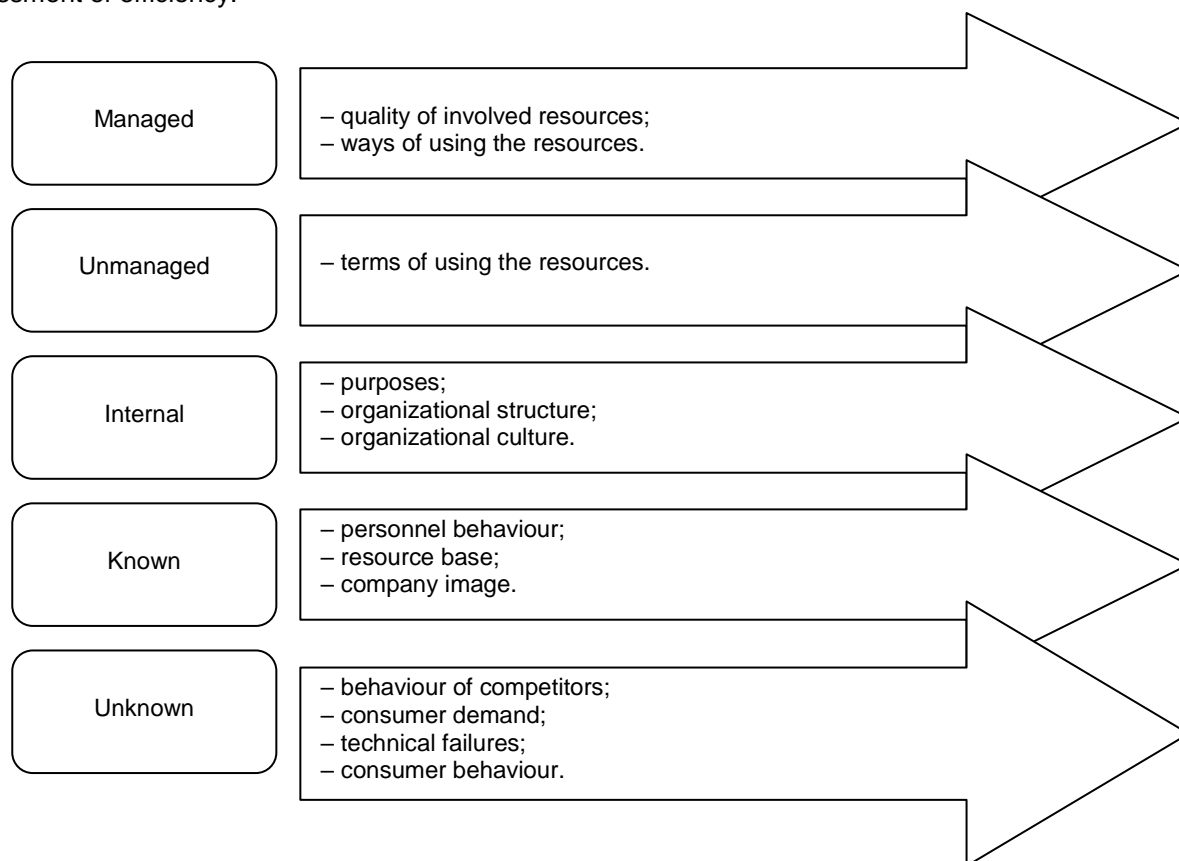

Fig. 3. Groups of factors affecting the efficiency of using the economic potential of tourism enterprises

Source: developed by the authors.

The effect of the interaction between the components of the indicators system of economic potential allowed us to substantiate and formalize the area of optimization of the economic potential of enterprises in the tourist sphere in the form of an integral indicator of economic growth (*Economic Growth Indicators*).

The use of the indicator allows assessing both the actual and the prospective level of the economic potential of enterprises in the tourist sphere. Since the operation of enterprises in the tourist sphere is carried out under the conditions of a complex interaction in whole complex of factors, it is recommended to use indicators for a more deep assessment for a more complete assessment of the effectiveness of using the economic potential of enterprises.

Indicators of the effectiveness of the economic potential of enterprises in the tourism sector are as follows:

$$Ieg = \frac{0,04 \times Co + Rp}{La \times (S + R + C)}, \quad (1)$$

where Co – is own capital; Rp – is resource productivity; La – is absolute liquidity; S – is stocks; R – is receivables; C – is cash.

$$Iao = \frac{365}{N}, \quad (2)$$

where Iao – is Index of annual operation; N – is average number of days of the duration of vouchers.

$$Rp = \frac{Sr}{Nb \times Iao}, \quad (3)$$

where Sr – is cumulative sum of resources; Nb – is number of beds.

$$Ep = \frac{\Delta An + \Delta Srg + \Delta Erg + \Delta Its + \Delta Sg + \Delta R}{Nb + Iao}, \quad (4)$$

where Ep – is the level of sufficiency of the economic potential; ΔAn – is need in assets growth; ΔSrg – sources growth; ΔErg – retained earnings growth; ΔIts – growth of funds invested in the production of tourism services; ΔSg – growth of stocks; ΔR – growth of receivables.

The tourist sphere has a strongly marked orientation on seasonality. Such an impact affects not only the economy of tourist services, but also the rhythm of the functioning of business entities. Thus, the assessment of the interaction of resources and results and the degree of their impact on the economic potential allows its adaptation to the conditions of a changing economic environment.

The previously identified factors negatively affect the economic potential of enterprises, which confirms the hypothesis that there is a need to optimize the processes of formation and effective use of the economic potential of enterprises in the tourism sector (Fig. 4).

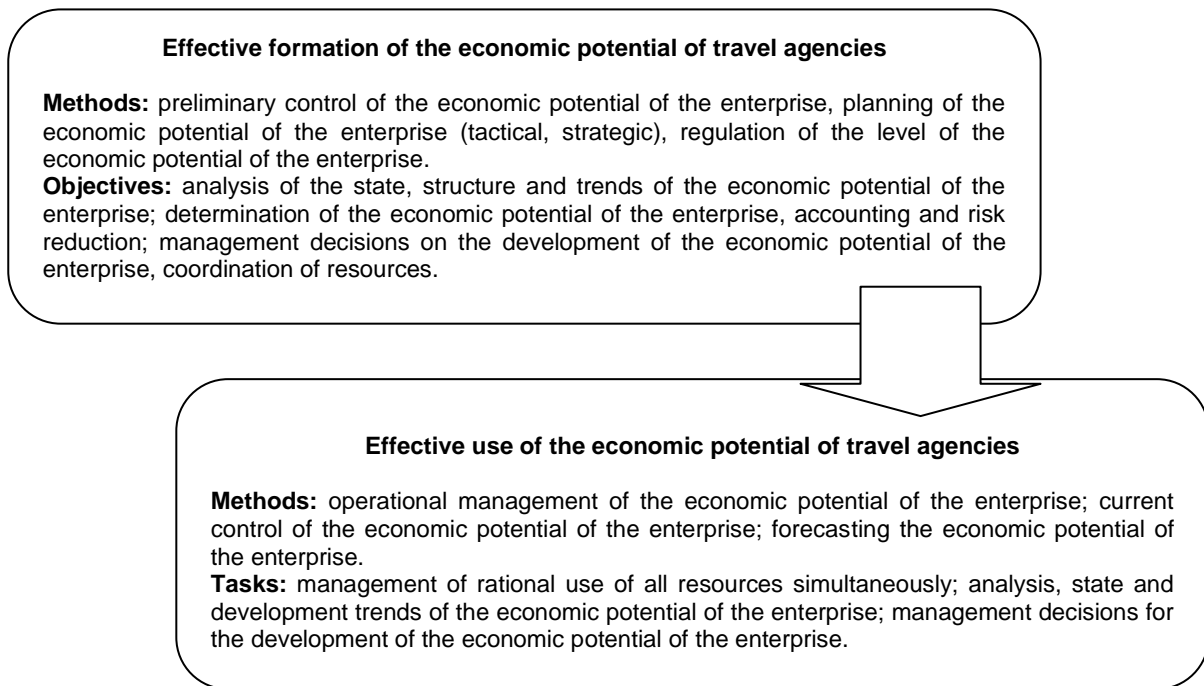

Fig. 4. Economic potential development in the tourism sector enterprises

Source: developed by the authors.

The concept of effective use of the economic potential of tourism enterprises provides for the creation of a competitive world-class complex for various segments of tourists from Ukraine and other countries, makes the contribution to the consolidated financial result.

The findings of the study. The primary role in enhancing the efficiency of using the economic potential of organizations of the tourist business is played by the optimal management of the development of a travel agency.

Optimal control, according to the authors, should:

- ensure effective, coordinated interaction of all forces involved in the production,
- create the conditions and prerequisites for ensuring the effective operation of the enterprise;
- purposefully develop and optimally use the potential of the entire production team.

The ranking of a comprehensive indicator of qualitative assessment of economic growth, which was carried out using a hierarchical classification, made it possible to evaluate and fix the sphere of optimal interaction of resources and the results of the economic potential of enterprises in the tourist sphere. In the framework of the system of effective use and development of enterprises' economic potential in the tourist sphere, methods and tasks have been developed that ensure its adaptability in a changing operating environment based on the use of internal sources of economic growth of tourism enterprises.

These principles of effective activity of enterprises of the tourist complex, based on the optimal combination and balance of factors affecting the performance of operations, contribute to improving the performance of both a single business entity and the economy of Ukraine as a whole.

Література

1. Андраш О. А. Оцінка інвестиційної привабливості підприємств туристичної галузі. *Вісник НТУ «ХПІ»*. Тематичний випуск: «Технічний прогрес і ефективність виробництва». 2012. № 8. С. 3–12.

2. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 224 с.
3. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: www.unwto.org (дата звернення: 20.04.2019).
4. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк, С. Г. Нездойминов та інші. Одеса: Астропринт, 2013. 304 с.
5. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 537 с.
6. Хаустова В. Є., Горбатова Є. Ф. Проблеми розвитку туристичної галузі в Україні. *Проблеми економіки*. 2010. № 2. С. 28–33.
7. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії: навч. посіб. Київ: Атіка, 2006. 254 с.
8. Шульгіна Л. М., Ткешелашвілі М. Л. Маркетингове управління туристичними підприємствами: монографія. Нац. техн. ун-т України «КПІ», Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Європейський ун-т. Київ-Тернопіль: Астон, 2011. 296 с.

References

1. Andrash, O. (2012), "Estimation of investment attractiveness of enterprises of tourism industry", *Visnyk NTU «KhPI». Tematychnyi vypusk: «Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva»*, no. 8, pp. 3–12.
2. Diadechko, L. (2007), *Ekonomika turystychnoho biznesu* [Economics of tourism], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 224 p.
3. "The official site of the World Tourism Organization", available at: www.unwto.org (access date April 20, 2019).
4. Herasymenko, V.H., Halasiuk, S.S., Nezdoimynov, S.H. et al. (2013), *Rynky turystychnykh posluh: stan i tendentsii rozvytku* [Markets of tourist services: the state and trends of development] monograph, Astroprynt, Odesa, Ukraine, 304 p.
5. Tkachenko, T. (2009), *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu* [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities], monograph, Kyiv. nats. toh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, 537 p.
6. Khaustova, V.Ye. and Horbatova, Ye.F. (2010), "Problems of Development of Tourism Industry in Ukraine", *Problemy ekonomiky*, no. 2, pp. 28–33.
7. Chornenka, N. (2006), *Orhanizatsiia turystychnoi industrii* [The organization of tourism industry], tutorial, Atika, Kyiv, Ukraine, 254 p.
8. Shulhina, L.M. and Tkeshelashvili, M.L. (2011), *Marketynhove upravlinnia turystychnymy pidpriemstvamy* [Marketing Management of Tourist Enterprises], monograph, Nats. tekhn. un-t Ukrainy «KPI», Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Yevropeyskyi un-t, Aston, Kyiv-Ternopil, Ukraine, 296 p.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019 р.

УДК 339.944

JEL Classification: F63, L16, O47

Андрушків Б.М.,
д-р екон. наук, професор, Президент
Академії соціального управління,
Крамар І.Ю.,
канд. екон. наук, доцент,
Погайдак О.Б.,
д-р екон. наук, старш. наук. співроб.,
Тернопільський національний технічний
університет ім. Івана Пулюя

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ЄС (ШЛЯХИ ТА ЕЛАСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ)

Andrushkiv B.M.,
dr.sc.(econ.), professor, President of the
Academy of Social Management,
Kramar I.Yu.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
Pohaidak O.B.,
dr.sc.(econ.), senior research fellow,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

FEATURES OF FORMING A STRATEGY OF INTERNATIONALIZATION OF BUSINESS ENTITIES IN THE CONTEXT OF EU REQUIREMENTS (WAYS AND ELASTIC TOOLS TO SOLVE THE PROBLEM)

Постановка проблеми. Політико-економічна криза в країні, що супроводжує нашу державу всі роки (особливо за період незалежності), нагромадження протягом багатьох десятиліть системних проблем в промисловому комплексі – з одного боку, підвищення динамізму зовнішнього середовища, обумовленого подальшою євроінтеграцією зовнішньоекономічних зв'язків України – з другого, дали серйозні негативні наслідки діяльності вітчизняних промислових виробників. Євроінтеграційний курс України та інші обставини обумовлюють необхідність розробки державної стратегії та основних принципів інтернаціоналізаційної політики суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС. Організація господарської діяльності в умовах державної незалежності та інтеграції України у Європейську співдружність обумовлює необхідність використання інноваційних підходів до розвитку промислових підприємств. Зважаючи на те, що сьогодні в Україні іде гібридна війна, а відтак промисловий потенціал східних областей частково заблокований, то українська економіка потербує реструктуризації й нових підходів до активізації діяльності промислових підприємств, зокрема, в частині їх інтернаціоналізації [1].

Активізація розвитку промислових підприємств на засадах інтернаціоналізації обумовлює необхідність підвищення якості продукції, робіт та послуг, підняття їх конкурентоспроможності. Постановка і реалізація таких завдань можуть забезпечити не лише досконалі організаційно-економічні механізми, а і гнучкий (еластичний) мотиваційний інструментарій. Власне ці та інші обставини обумовлюють актуальність та своєчасність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інтернаціоналізації підприємств присвячені праці таких іноземних вчених, як: Johanson J. [2], Vahlne J.-E. [2], Cavusgil S. [3], Casson M. [4] тощо, а також українських вчених: Ільчука П. [5], Стрельник С. [6], Безвух С. [7], Тарасенко С. тощо. Основні методи та способи виходу вітчизняних підприємств на міжнародний ринок досліджували: Багрова І., Болотіна І., Босак А., Григор'єв О., Дідівський М., Тонких О. [8], Панкова М. [9], Шкурупій О., Шмаленко Я., Альбаум Д., Дуерр Е. та ін. Конкурентоспроможність українських підприємств, як важливий чинник інтеграції у світову економічну систему для реалізації їх експортного потенціалу, є предметом досліджень Малащук Л., Коваленко Н., Гвоздецької І. Питання інноваційної політики з метою підвищення рівня конкурентоспроможності промислових підприємств досліджували

Андрушків Б., Галушко О., Кирич Н., Шерстюк Р.

Тим часом, мало дослідженими залишаються питання формування власне стратегії інтернаціоналізації суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС, розкриття шляхів та еластичного інструментарію вирішення проблеми, розробки організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств з інноваційних позицій, регіонального підходу та умов адміністративно-територіальної реформи.

Звертаємо увагу на те, що актуальним питанням дослідження інтернаціоналізації промислових підприємств є регіональна складова. Зважаючи на те, що в Україні зберігається суттєва диференціація між регіонами в структурі виробництва та результатами діяльності промислових підприємств, то важливим аспектом регіональної політики в даному контексті є максимізація результатів використання наявного потенціалу, використовуючи власні сильні сторони, перетворивши їх у можливості для розвитку інтернаціоналізації [10]. Одним із найдієвіших чинників активізації процесу інтернаціоналізації промислових підприємств та входження України в ЄС є робота за Європейськими стандартами. Стартом для активізації цих процесів є забезпечення їх досконалим еластичним інструментарієм та організаційно-економічними механізмами.

При цьому потребують дослідження питання стратегічної складової у процесі прийняття управлінських рішень, з метою коригування тактичних планів щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності та визначення готовності підприємства до впровадження інтернаціоналізації.

Власне ці та інші обставини обумовлюють потребу у формуванні стратегії інтернаціоналізації суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС, розкритті шляхів та еластичного інструментарію вирішення проблеми, розробці організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, а також визначенні особливостей регіону з позицій перспективно-проблемного підходу до окреслення пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що в ньому функціонують.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити особливості формування стратегії інтернаціоналізації суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС; розробити еластичний інструментарій та досконалі організаційно-економічні механізми, які створюють можливості забезпечення їх конкурентоспроможності на основі підвищення якості продукції, робіт та послуг, ефективності господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний час розвиток економіки підприємств та напрямів зовнішньоекономічної діяльності відбувається в умовах жорсткої конкуренції та зростаючих вимог до якості результатів всіх видів діяльності, обумовлених вимогами вступу нашої держави до ЄС. Особливо актуальною є ця проблематика не лише в умовах підприємств, а і в умовах великих комерційно-виробничих об'єднань як вертикально-інтегрованих структурах, корпораціях та фінансово-промислових групах, які є основним різновидом виробничо-господарських структур (ВГС) в Україні [11]. Через ці обставини управлінські органи постали перед питанням пошуку не лише нових ефективних методів управління, а і шляхів розвитку євроінтеграційних процесів. Аналіз діяльності найкрупніших виробничо-господарських структур в умовах розірвання традиційних торгових відносин з Росією та боротьби з наслідками політико-економічної кризи в країні показав, що найчастіше підприємства, що входять до складу ВГС, для підтримання розвитку та виживання на ринку вдаються до зниження капітальних витрат, розширення можливостей сервісного обслуговування, коригування географії ринків збуту, продажу активів та ін. Такі кроки підвищують їх конкурентоздатність і, як наступний етап цивілізованості виробничих відносин у міжнародному плані, – інтернаціоналізації промислових підприємств.

Загалом нами пропонується схема (модель) переходу цього процесу від посттоталітарного етапу розвитку національної економіки до інтернаціоналізації підприємств (рис. 1).

З часу проголошення незалежності, економічний розвиток України відбувається за іншим сценарієм, ніж той, який прогнозували провідні експерти на момент розпаду Радянського Союзу. Україна посідала перше місце серед інших країн Радянського Союзу за рівнем індустріалізації, кадровим та науковим потенціалом тощо. При цьому важливим сектором для розвитку економіки України є саме машинобудування. Зокрема, у розвинутих країнах частка експорту продукції машинобудування складає від 30% (Франція, Великобританія) до 64% (Японія) [1].

В останні десятиліття у світі активізувалися глобалізаційні процеси, що мають безпосередній вплив на національні економіки, стан та розвиток яких безпосередньо залежить від функціонування суб'єктів господарювання. Разом з тим, на сучасному етапі економічного розвитку та в умовах глобалізації інтернаціоналізація підприємств є двигуном «потягу», що прямує до Європи, до цивілізації, суттєвим чинником забезпечення як розвитку самого підприємства, так і країни загалом.

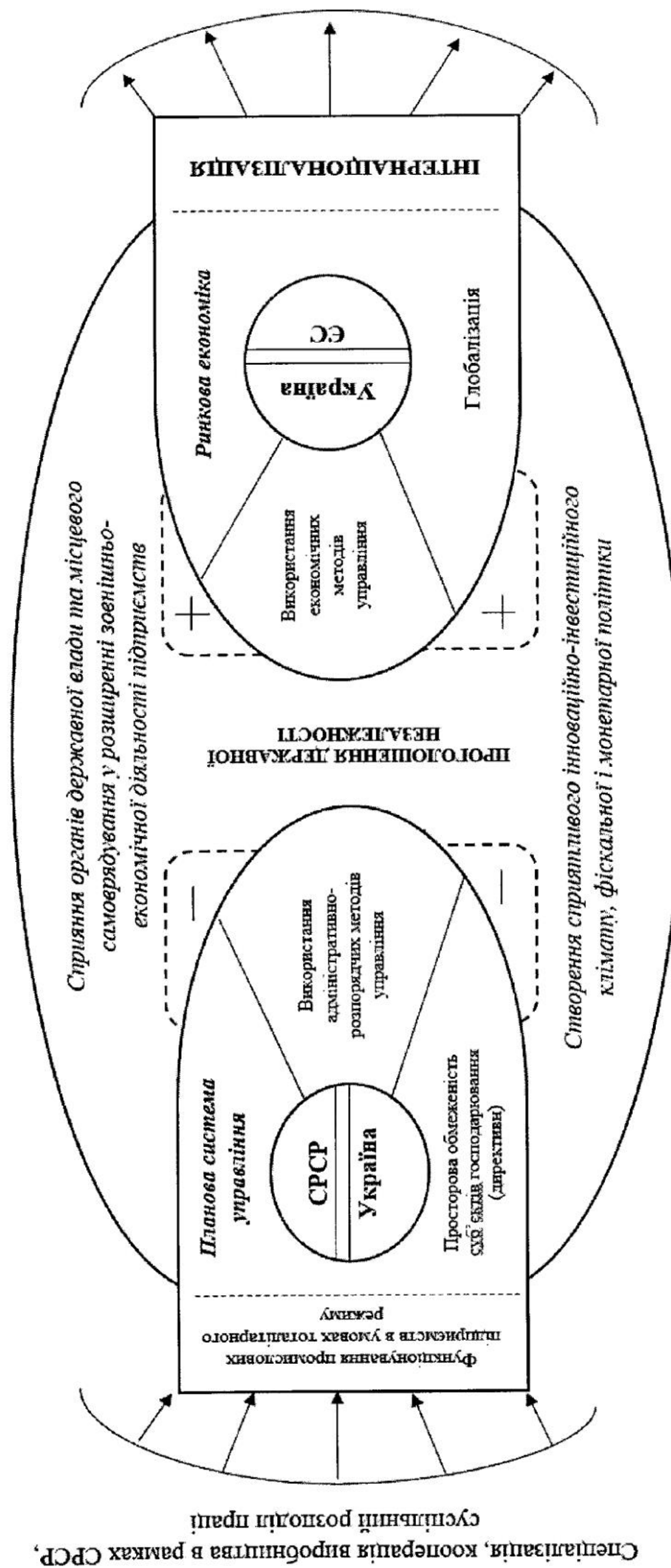

Рис. 1. Найбільш загальна схема переходу суб'єктів господарювання (промислових підприємств) від тоталітаризму до інтернаціоналізації: Вузол переходу від тоталітаризму до інтернаціоналізації

Джерело: розроблено авторами

Довідково: Інтернаціоналізація діяльності підприємства (за визначенням Інтернет-видань) – це будь-який вид господарської діяльності, яку воно розпочинає за кордоном у поєднанні з діяльністю у власній країні з метою реалізації своїх довгострокових стратегічних цілей на основі використання більш сприятливих загальноекономічних, ринкових, адміністративно-правових, екологічних, географічних і соціально-політичних умов ведення бізнесу в приймаючій країні.

Національні підприємства, виступаючи підсистемами національної господарської системи, забезпечують конкурентоспроможність країни як суб'єкта світового господарства, яка суттєво залежить від кількісних і якісних показників діяльності суб'єктів господарювання, що її представляють на глобальних ринках. Крім того, саме в межах реалізації стратегій інтернаціоналізації здійснюється вихід підприємств на закордонні ринки. За цих, нових умов господарювання важливою проблемою є дослідження процесу інтернаціоналізації підприємств машинобудування для забезпечення розвитку їх експортного потенціалу, що стане основою стабільного зростання економіки України.

Нами пропонується покрокова схема та найважливіші віхи формування еластичного інструментарію та організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств (рис. 2).

Динамізм та мінливість зовнішнього середовища ставить перед керівниками підприємств на перший план завдання з миттєвого реагування на виникаючі потреби міжнародного ринку, запитів споживачів та ін. Ефективність розвитку інтернаціоналізації промислових підприємств залежить від здатності швидко та вчасно пристосовуватися до змін. Тому проблема формування стратегії інтернаціоналізації суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС, розкриття шляхів та еластичного інструментарію вирішення проблеми, розробка організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств та пошук можливостей їх оптимального розвитку потребує наукового та практично-еластичного вирішення.

Між тим, питання управління розвитком інтернаціоналізації не є новим. На сьогоднішній день існує багато загально спрямованих та специфічних досліджень з даної проблематики.

На основі розглянутих методологічних підходів до розвитку інтернаціоналізації підприємств кожен конкретний підхід (або комбінація декількох) має широкі переваги у використанні, проте вони відображають лише один специфічний аспект, що набуває певних властивостей в ході розвитку підприємства. Однією загальною особливістю, що пов'язує між собою розглянуті підходи, є необхідність пристосування підприємства до нових умов функціонування в зовнішньому середовищі в ході інноваційних, економічних або маркетингових перетворень, що забезпечується відповідними організаційно-економічними механізмами, які реалізуються покроковою схемою та найважливішими віхами формування еластичного інструментарію інтернаціоналізації промислових підприємств.

Необхідно пам'ятати, що не всі з представлених існуючих підходів до управління інтернаціоналізаційним розвитком враховують внутрішні особливості взаємодії підприємств в складі виробничо-господарської структури, характер їхніх взаємозв'язків. Ці особливості визначили необхідність розроблення іноваційних підходів до ефективного управління адаптивним розвитком промислових підприємств за допомогою забезпечення чіткого функціонування внутрішньої структури підприємств та організаційних змін, що мають на меті адаптацію промислового підприємства до впливів зовнішнього середовища.

Недостатність теоретичних і практичних розробок у даній сфері, неможливість практичного використання багатьох із них обумовили використання для реалізації мети конкретних завдань, серед яких – розроблення науково-методичних підходів і практичних рекомендацій, при тому не лише з управління інтернаціоналізацією, а й адаптивним розвитком виробничо-господарських структур.

Для досягнення зазначеної мети доцільно здійснити діалектичний аналіз понятійного апарату системи управління інтернаціоналізаційним розвитком промислових підприємств; проаналізувати наукові підходи до вирішення проблеми та визначити відповідно до рекомендованої схеми науково-методичний підхід до оцінки зміни рівня потенціалу адаптивного розвитку підприємства під впливом реалізації обраних управлінських рішень у сфері інтернаціоналізації.

Безпосередньо на підприємстві інформаційною базою для підготовки управлінських рішень повинні стати дані Державної служби статистики України та безпосередньо фінансово-економічна звітність промислових підприємств.

На практиці у роботі доцільно використати сукупність загальнонаукових і прикладних методів статистичного аналізу – при виявленні основних тенденцій та особливостей розвитку промислових підприємств; абстрактно-логічного підходу – при теоретичному узагальненні та формулюванні висновків; ситуаційного, системного, синергетичного та ієрархічного підходу – при розробці та реалізації концепції формування організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств.

Отже, в умовах розбудови національної економіки України, активізації розвитку інтернаціоналізації підприємств надзвичайно важливим чинником, що суттєво впливає на формування їх висхідного економічного поступу, виступає стратегічне управління цими процесами з використанням інноваційної компоненти.

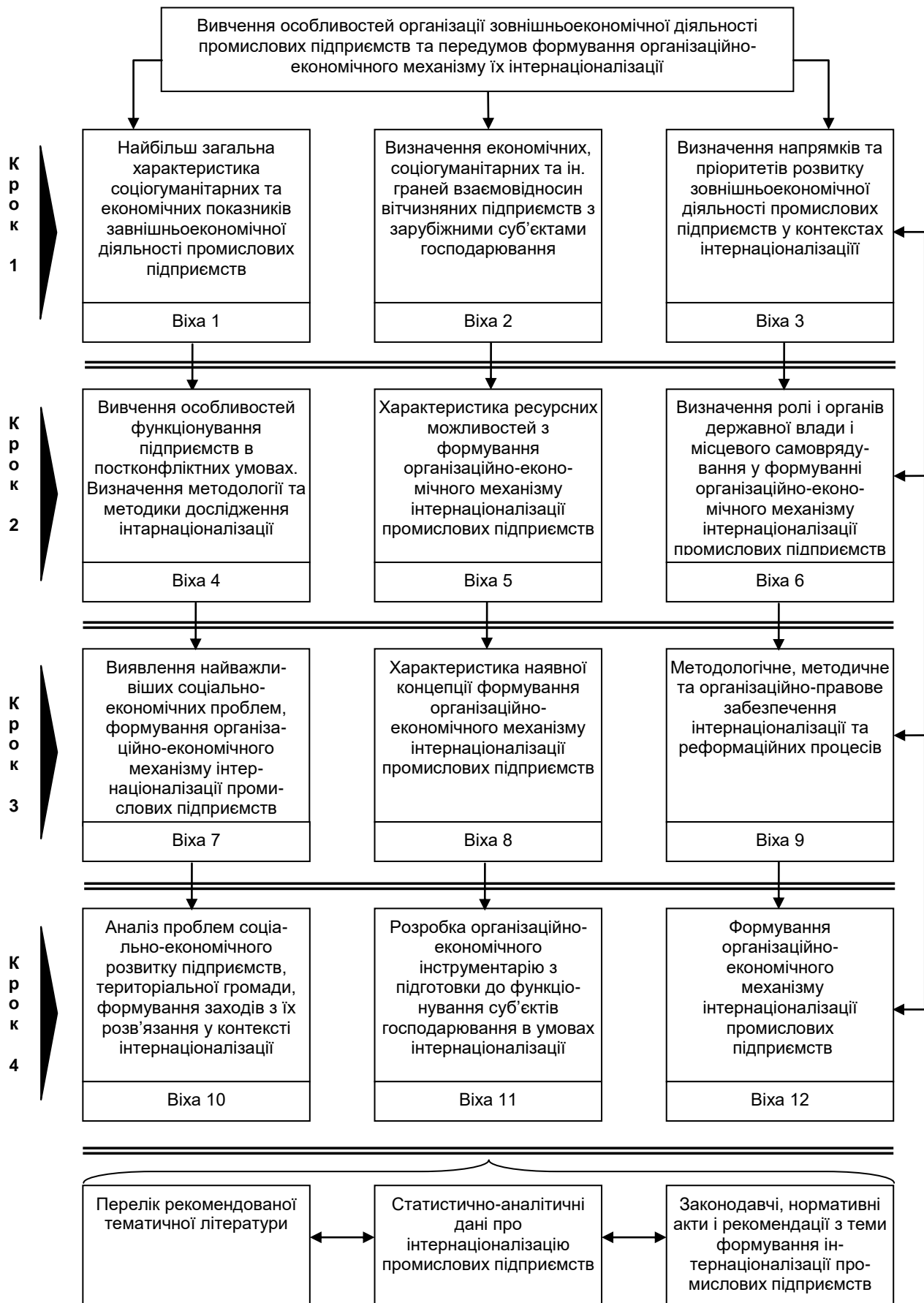

Рис. 2. Покрокова схема та найважливіші віхи формування еластичного інструментарію та організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств
Джерело: розроблено авторами

Інноваційний курс розвитку національної економіки, визначений у «Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2020 року в умовах глобалізаційних викликів», є пріоритетом оновлення та виходу на новий якісний рівень не лише внутрішньоекономічних процесів, а і у контексті входження у світовий економічний простір. Саме ефективне формування стратегічних орієнтирів в інноваційній політиці та вироблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств можуть стати основою якісного інтегрування у європейську та світову економічні системи, забезпечивши достатній рівень їх конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості.

Державна політика України у цьому плані має орієнтуватися на різні моделі інноваційного розвитку залежно від стану науково-технічного потенціалу і конкретних проблем, що постають як перед суспільством, так і безпосередньо підприємствами, але всі вони повинні бути скеровані на вимоги цивілізованого світу, на європейські стандарти. Загалом в реалізації розробок можна рекомендувати використання досить широкого еластичного інструментарію та аналітично-статистичної бази, яка закладена в концепції задуму.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, вирішення актуальної, наукової проблеми активізації розвитку промислових підприємств на засадах інтернаціоналізації може бути здійснено при умові розробки еластичного інструментарію та досконалих організаційно-економічних механізмів, які створюють можливість забезпечення їх конкурентоспроможності на основі підвищення якості продукції, робіт та послуг, ефективності господарювання. Розвиток теоретичних положень, розроблення науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо інтернаціоналізації підприємств та управління адаптивним розвитком, покрокова схема подані у контексті входження України до ЄС.

З огляду на ці обставини, активізація розвитку промислових підприємств на засадах інтернаціоналізації за рахунок досконалості організаційно-економічних механізмів та його гнучкого мотиваційного інструментарію, може отримати висхідний розвиток та суттєво підняти їх конкурентоспроможність, забезпечити успішне входження України до ЄС.

Література

1. Крамар І., Мариненко Н. Передумови інтернаціоналізації машинобудівних підприємств. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль: ТНТУ, 2018. Том 55. № 2. С. 27-40.
2. Johanson J., Vahlne J.-E. The Internationalization Process of the Firm – A model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments. *Journal of International Business Studies*. 1977. Vol. 8 (Spring / Summer). P. 23-32.
3. Cavusgil S. T. On the Internationalization Process of Firms. *European Research*. 1980. Vol. 8 (November). P. 273-281.
4. Casson M. The firm and the market: Studies on multinational enterprise and scope of the firm. Oxford; Blackwell, 1987. XII. P. 51, 160-161.
5. Ільчук П. Г. Основні етапи інтернаціоналізації та показники, що їх характеризують, відповідно до інноваційних теорій інтернаціоналізації підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2013. № 12. URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-12_0-pages-259_264.pdf (дата звернення: 05.04.2019).
6. Стрельник С. О. Глобальне підприємництво: еволюція поняття та сутнісна характеристика. *Управління розвитком*. 2016. № 3(185). URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/21186/1/Strelnyk%20GE%20evolution.pdf> (дата звернення: 02.05.2019).
7. Безвух С. В., Стопчак А. Ю. Соціальне партнерство науки і бізнесу: форми взаємодії, проблеми і рекомендації щодо їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 3. Т. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3%283%29__3 (дата звернення: 20.04.2019).
8. Тонких О. Г. Вплив інноваційних факторів на мотивацію розвитку зовнішньоекономічної діяльності. *Теорії мікро- і макроекономіки: зб. наук. праць*. 2009. Випуск 32. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tmm/2009_32/30.pdf (дата звернення: 20.04.2019).
9. Панкова М. О. Підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства за рахунок регіонально-інноваційної взаємодії. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2011. № 6. С. 170-175.
10. Kramar Iryna. Incentive measures for enterprises internationalization: case of the Western region of Ukraine. *Galician economic bulletin*. 2018. № 1(54). P. 12-19.
11. Мариненко Н. Ю. Теоретичні підходи до управління адаптивним розвитком виробничо-господарських структур. *Науковий вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія "Економіка"*. 2016. Вип. 5(47). Том 21. С. 101-106.

References

1. Kramar, I. and Marynenko, N. (2018), "Prerequisites for the internationalization of machine-building

enterprises", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2, Vol. 55, TNTU, Ternopil, Ukraine, pp. 27-40.

2. Johanson, J. and Vahlne, J.-E. (1977), "The Internationalization Process of the Firm – A model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments", *Journal of International Business Studies*, Vol. 8 (Spring / Summer), pp. 23-32.

3. Cavusgil, S.T. (1980), "On the Internationalization Process of Firms", *European Research*, Vol. 8 (November), pp. 273-281.

4. Casson, M. (1987), *The firm and the market: Studies on multinational enterprise and scope of the firm*. Oxford; Blackwell, XII, pp. 51, 160-161.

5. Ilchuk, P.H. (2013), "The main stages of internationalization and indicators that characterize them, in accordance with the innovative theories of internationalization of enterprises", *Biznes-Inform*, no. 12, available at: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-12_0-pages-259_264.pdf (access date April 05, 2019).

6. Strelnyk, S.O. (2016), "Global entrepreneurship: evolution of concept and essential characteristics", *Upravlinnia rozvytkom*, no. 3(185), available at: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/21186/1/Strelnyk%20GE%20evolution.pdf> (access date May 02, 2019).

7. Bezvukh, S.V. and Stopchak, A.Yu. (2015), "Social partnership of science and business: forms of interaction, problems and recommendations for their solution", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 3, Vol. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3%283%29__3 (access date April 20, 2019).

8. Tonkykh, O.H. (2009), "Influence of innovative factors on motivation of development of foreign economic activity", *Teorii mikro- i makroekonomiky: zb. nauk. Prats*, Issue 32, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tmm/2009_32/30.pdf (access date April 20, 2019).

9. Pankova, M.O. (2011), "Increase of efficiency of foreign economic activity of the enterprise due to regional-innovative interaction", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 6, pp. 170-175.

10. Kramar, Iryna (2018), "Incentive measures for enterprises internationalization: case of the Western region of Ukraine", *Galician economic bulletin*, no. 1(54), pp. 12-19.

11. Marynenko, N.Yu. (2016), "Theoretical approaches to the management of adaptive development of production and economic structures", *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I.I. Mechnykova. Seriya "Ekonomika"*, Iss. 5(47), Vol. 21, pp. 101-106.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2019 р.

УДК 338.24.021.8
JEL Classification: E00

Нікітін Ю.О.,
д-р техн. наук, проф. Державного університету
інфраструктури та технологій, пров. наук. співроб.
Інституту надтвердих матеріалів НАНУ,
Мельник М.В.,
аспірантка* Державного університету
інфраструктури та технологій, мол. наук. співроб.
Інституту надтвердих матеріалів НАНУ,
Кульчицький О.І.,
аспірант Державного університету**
інфраструктури та технологій,
менеджер Громадської організації
«Агенція Європейських Інновацій»

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ****

Nikitin Yu.O.,
dr.sc.(techn.), professor of the State University
of Infrastructure and Technologies, leading researcher of the
Institute for Superhard Materials V. Bakul NAS Ukraine,
Melnyk M.V.,
postgraduate student of the State University of Infrastructure and
Technologies, junior research fellow of the
Institute for Superhard Materials V. Bakul NAS Ukraine,
Kulchytskyi O.I.,
postgraduate student of the State University
of Infrastructure and Technologies,
manager of the NGO Agency of European Innovations

PROBLEMS AND WAYS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Постановка проблеми. Розвинуті країни використовують нові знання та інновації для підвищення конкурентоздатності своїх підприємств на міжнародних ринках. У 1991 році 27 галузей народного господарства України були представлені одним підприємством із самостійним балансом, 21 галузь – по два підприємства, 25 – були сконцентровані на трьох підприємствах, 9 – на чотирьох, 6 – на п'яти [1]. Подолання високого рівня монополізації українського виробництва відбувалося шляхом розділу великих підприємств, ліквідації міцних виробничих і науково технічних комплексів, зростанням собівартості продукції, збитковості виробництва, зниженням продуктивності та конкурентоспроможності. У подальшому, збільшенням експорту сировини та напівфабрикатів, залученням іноземних інвесторів для розпорядження національним ресурсним потенціалом, здешевленням робочої сили [2]. Недостатня ефективність механізмів управління інноваційним розвитком України впливала на зниження обсягів інноваційної активності промислових підприємств України, що призвело до зниження інноваційної активності промислових підприємств [3]. Участь держави у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств є незначною: від 0,3% до 2%; участь

* Науковий керівник: Нікітін Ю.О. – д-р техн. наук, проф.

** Науковий керівник: Нікітін Ю.О. – д-р техн. наук, проф.

*** Статтю підготовлено при сприянні проекту № 52646 «Адвокація проєвропейських змін в національній інноваційній політиці України», який виконується за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження» в межах грантового компоненту проекту «Громадська синергія» (<http://www.irf.ua/programs/eu/civicsynergy>). Зміст цього аналітичного дослідження є особистою позицією авторів і необов'язково відображає точку зору Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження».

іноземних інвесторів: від 0,4% до 30%; а основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є власні кошти підприємств, на частку яких приходиться 72,9-79,6% [4]. У 1990 р. в Україні було зосереджено 6,5% світового науково-технічного потенціалу при чисельності населення, яке становило близько 0,1% світового. З кожної тисячі зайнятих 11 осіб працювало в науково-технічній сфері [5]. На сьогодні, спостерігається тенденція суттєвого скорочення наукових та науково-технічних працівників (порівняно із 1990 р. зниження майже в 3,7 рази – на кожну тисячу працюючих 4,2 особи зайнято в науково-технічній сфері) [4]. До основних проблем економічного зростання України відносять: стимулювання імпорту; у структурі промисловості переважає виробництво третього технологічного укладу із низькою конкурентоспроможністю; орієнтація бізнесу на «швидкі малі вигоди»; відтік талантів за кордон у всіх сферах діяльності; низька ефективність системи фінансування програм регіонального розвитку; підтримка великої кількості неефективних державних підприємств з низьким технологічним рівнем та неефективним менеджментом (близько 9% ВВП, в той час, як у країнах ЄС до 1–2 % ВВП) [6].

Таким чином, для України активізація інноваційної діяльності є дуже важливою умовою зростання її конкурентоздатності, а дослідження проблем активізації інноваційної діяльності є дуже актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні підходи управління інноваційним розвитком пройшли шлях від застосування моделей просування, слідування за ринком, поєднання та комбінацій до розуміння застосування концепції відкритих інновацій із поєднанням інноваційного співробітництва і мереж [7–11].

В економічну практику розвинених країн світу, в тому числі Європейського Союзу, успішно впроваджується підхід інноваційного розвитку, заснованого на концепції потрійного партнерства університетів/наукових організацій, бізнесу і влади (Triple Helix Model), в якій кожен учасник партнерства, спрямовує свої зусилля на підвищення інноваційного потенціалу учасників партнерства [12–13].

На основі розвитку цих підходів було запропоновано модель інноваційного розвитку України «Six Helix Model» [14–17], що враховує ролі і функції всіх інституційних учасників інноваційного розвитку України, пояснюючи інноваційні відмінності розвитку національної та регіональних інноваційних систем, та обґрунтовує джерело творчої та організаційної синергії для створення відкритих інновацій у відкритих інноваційних процесах.

Опубліковані дослідження не мають достатньо обґрунтованих шляхів переходу до застосування моделі інноваційного розвитку України. Більшість досліджень стосується аналізу проблем економічного та інноваційного розвитку України, проте мало робіт було присвячено дослідженню бачення проблем та шляхів інноваційного розвитку України представників таких фокус-груп, як: бізнесу, науково-дослідних інститутів, університетів, державних установ та громадських організацій, що і зумовлює необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити бачення проблем та шляхів інноваційного розвитку України представників таких фокус-груп, як: бізнесу, науково-дослідних інститутів, університетів, державних установ та громадських організацій.

Дослідження здійснювалось в два етапи. На першому етапі досліджено фактори конкурентних переваг підприємств України; бар'єри, щодо впровадження вітчизняних інновацій та розвитку системи взаємодії між українськими підприємствами, науковими організаціями і університетами. На цьому етапі дослідження фокус-групи включали представники: бізнесу (41 респондент), науково-дослідних інститутів та університетів (44 респондентів), громадських організацій (15 респондентів) із більш ніж 100 учасників круглих столів у Києві та Харкові.

На другому етапі досліджено шляхи інноваційного розвитку України: необхідність економічного розвитку на основі моделі інноваційного розвитку України «Six Helix Model» та основних компонентів плану пріоритетних дій розвитку інноваційної сфери в Україні. На цьому етапі дослідження фокус-групи включали представники: бізнесу (7 респондентів), науково-дослідних інститутів та університетів (13 респондентів), державних установ (11 респондентів), громадських організацій (6 респондентів) із більш ніж 80 учасників круглого столу у Києві.

Розподіл респондентів анкетних досліджень за віком становив: 55% респондентів від 25 до 45 років; 33% респондентів від 46 до 60 років; 12% респондентів більше ніж 61 рік. Дослідження у фокус-групах експертів проводились шляхом анкетного опитування за бальною шкалою та представлення результатів у відсоткових значеннях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід економіки України на шлях інноваційного розвитку потребує суттєвих змін у системі взаємодії підприємств, державних установ та наукових організацій, університетів у створенні та впровадженні інновацій, зміцнюючи синергію співробітництва між всіма інституційними учасниками інноваційної системи України [17].

Дослідження показали, що представники підприємств, наукових організацій і університетів визначили основні фактори конкурентних переваг підприємств України, а саме: дешеві енергоносії,

кредити, іноземні інвестиції, ефективний менеджмент, впровадження інновацій, тісні відносини із владою, висока кваліфікація працюючих (рис. 1).

Рис. 1. Фактори конкурентних переваг підприємств України, %

Джерело: розробка авторів на основі результатів дослідження

До основних бар'єрів впровадження вітчизняних інновацій було віднесено: відсутність підтримки із боку держави, відсутність податкових пільг для впровадження вітчизняних інновацій, відсутність достовірної інформації про вітчизняні науково-технічні розробки, недостатність фінансів у підприємств для придбання нових вітчизняних технологій (рис. 2).

Рис. 2. Бар'єри щодо впровадження вітчизняних інновацій, %

Джерело: розробка авторів на основі результатів дослідження

Щодо факторів розвитку системи взаємодії українських підприємств із науковими організаціями і університетами у створенні та впровадженні інновацій, то було визначено наступні: розвиток державної політики у сфері науки, стратегія розвитку науки, покращення системи комунікацій та взаємодії між основними стейкхолдерами у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, залучення додаткового фінансування, підвищення ефективності системи управління (рис. 3).

Рис. 3. Фактори розвитку системи взаємодії українських підприємств та наукових організацій і університетів, %

Джерело: розробка авторів на основі результатів дослідження

Таким чином, на першому етапі дослідження встановлено, що, незважаючи на те, що українські підприємства визначають, що впровадження інновацій є один із основних факторів їх конкурентних переваг, присутні суттєві бар'єри щодо впровадження вітчизняних інновацій на підприємствах України та незначне стимулювання розвитку взаємодії українських підприємств із науковими організаціями і університетами.

На другому етапі досліджено необхідність розвитку економіки України на основі моделей інноваційного розвитку та основні напрямки та компоненти плану пріоритетних дій розвитку інноваційної сфери в Україні в рамках впровадження національних програм (проектів), а саме:

1. *Формування та розвиток компетенцій інноваційної діяльності* (підвищення актуальності і якості наукових результатів; Європейська система захисту прав інтелектуальної власності, підтримка закордонного патентування; Європейська система підвищення кваліфікації державних службовців; впровадження Європейської системи управління та фінансування української науки; Європейська інтеграція науково-дослідного українського середовища).

2. *Формування та розвиток інноваційних підприємств* (програми стимулювання інновацій, стартапів та інноваційного розвитку компаній; формування механізмів стимулювання попиту на інновації, розвиток високотехнологічних та цифрових технологій; експорт інноваційної продукції; формування іміджу України, як провідного виробника якісної інноваційної високотехнологічної продукції та послуг; Європейська інтеграція українських інноваційних підприємств).

3. *Технологічний прорив: створення умов економічного розвитку* (оновлення пріоритетів у дослідженнях та інноваціях в Україні; циркулярна та цифрова індустрія України (фабрики майбутнього; передові матеріали; переробна енергоефективна промисловість; високопродуктивні обчислення; робототехніка; фотоніка; масштабні дані; 5G мережева інфраструктура); розумна спеціалізація (регіону, міст); якість та безпечність харчових продуктів; зелені транспортні засоби); інтеграція економіки України у Європейські та світові ринки.

Необхідність розвитку економіки України на основі моделі інноваційного розвитку «Six Helix Model», заснованої на концепції потрібного партнерства підтримали 78,2% учасників опитування.

Потрібність у застосуванні запропонованих основних компонентів *Плану пріоритетних дій інноваційного розвитку України* у контексті Угоди про асоціацію із ЄС підтримали 78,0% опитаних учасників.

Перший напрямок запропонованого Плану пріоритетних дій інноваційного розвитку України: «*Формування та розвиток компетенцій інноваційної діяльності*» підтримали 74,2% опитаних учасників (рис. 4(а)).

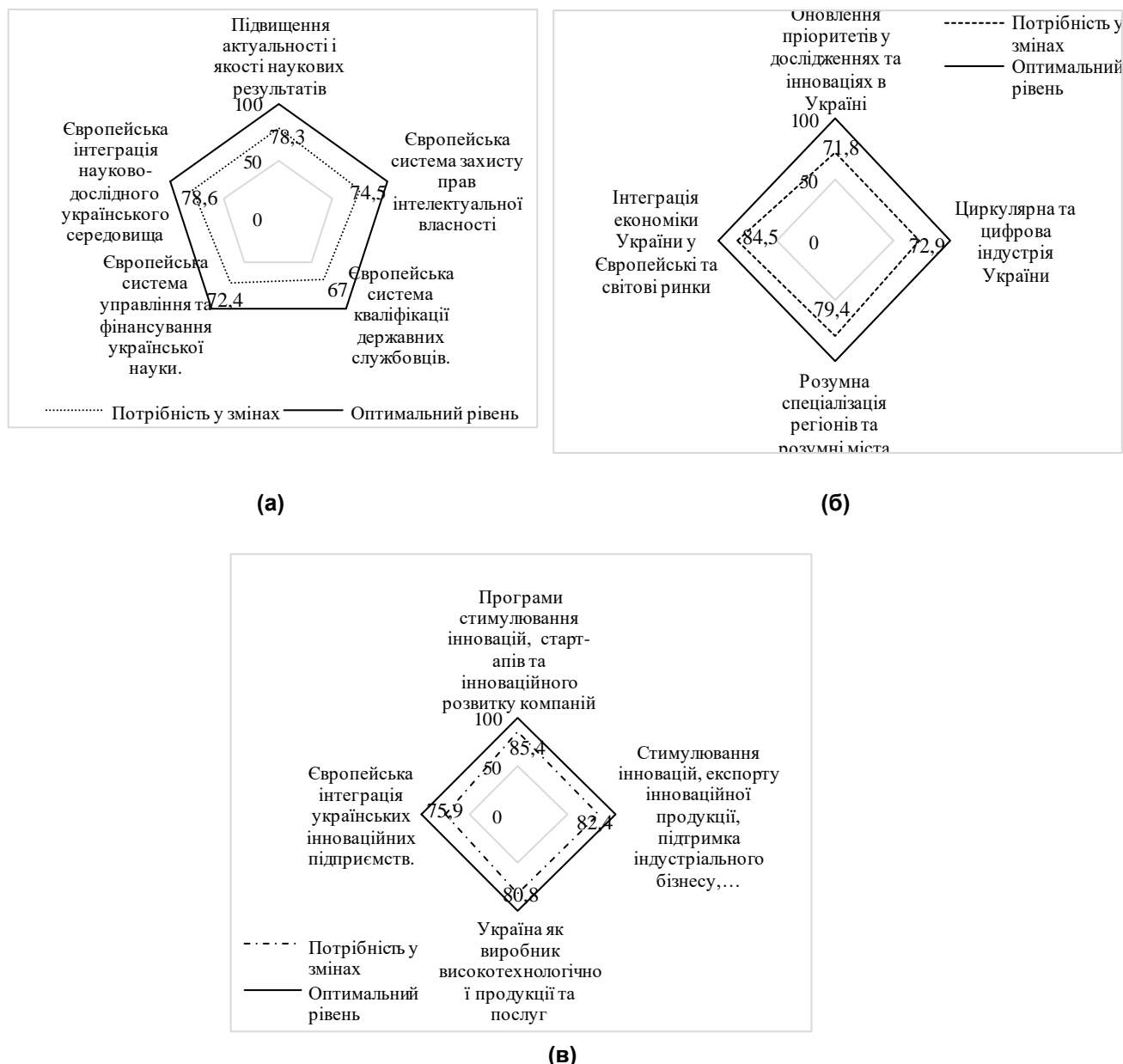

Рис. 4. Оцінка фокус груп щодо напрямків та пріоритетних дій інноваційного розвитку України:

- а – формування та розвиток компетенцій інноваційної діяльності;**
б – формування та розвиток інноваційних підприємств;
в – технологічний прорив: створення умов економічного розвитку
Джерело: розробка авторів на основі результатів дослідження

Учасники дослідження запропонували доповнити цей напрямок наступними діями: впровадження фінансування на конкурсній умові за європейськими принципами; залучення активної молоді та європейських партнерів; орієнтація на пріоритети ЄС при визначенні напрямків розвитку української науки та наукових досліджень; актуалізація та конкретизація напрямків наукових досліджень.

Другий напрямок Плану пріоритетних дій інноваційного розвитку України: «*Формування та розвиток інноваційних підприємств*» підтримали 81,1% учасників опитування із оцінкою 4,1 (рис. 4(б)).

Запропонований другий напрямок Плану пріоритетних дій щодо інноваційного розвитку України привернув більшу увагу, ніж інші. Результати дослідження вказують на необхідність першочергових заходів з реалізації стратегії інноваційного розвитку України в напрямку надання державної підтримки стимулювання розвитку інноваційних підприємств та стартапів (85,4% підтримки учасників опитування).

Учасники дослідження запропонували доповнити цей напрямок наступними діями: впровадження державної інвестиційної політики в інновації; розвиток ефективних правових та

фінансових механізмів фінансування спеціальних економічних зон в країні; створення Фонду стимулювання венчурного фінансування; перевірка екологічності виробництва; боротьба із списуванням та копіюванням.

Третій напрямок Плану пріоритетних дій інноваційного розвитку України: «Технологічний прорив: створення умов економічного розвитку» підтримали 77,5% опитаних учасників (рис. 4(в)).

Дослідженнями встановлено найбільш високу потребу таких пріоритетних дій інноваційного розвитку України, як: «Впровадження програм стимулювання інновацій, стартапів та інноваційного розвитку компаній»; «Забезпечення формування механізмів стимулювання попиту на інновації, підтримки експорту інноваційної продукції, підтримки високотехнологічного індустріального бізнесу та застосування цифрових технологій»; «Формування іміджу України як провідного виробника якісної інноваційної високотехнологічної продукції та послуг»; «Інтеграція економіки України у Європейські та світові ринки».

Учасники дослідження запропонували доповнити цей напрямок наступними діями: аналіз програм ЄС в сфері циркулярної економіки, цифрової економіки та біоекономіки; визначення пріоритетів інноваційного розвитку та запиту від бізнесу; забезпечення підвищення фінансування у конкретні напрямки науки; створення синергії між основними стейкхолдерами інноваційного розвитку України; визначення нових кваліфікацій важливих для економіки України, організація навчання та сертифікації; підвищення соціального рівня життя, протидія трудовій міграції; вдосконалення системи моніторингу якості та безпечності харчової продукції; поширення в медіа конкретних прикладів успішних історій; створення сприятливих умов для функціонування стартапів.

Щодо загальних пропозицій, учасники дослідження запропонували доповнити План пріоритетних дій інноваційного розвитку України наступними діями: удосконалення нормативно-правової бази відповідно до міжнародних стандартів та законів; застосування грантового фінансування на всіх рівнях, в тому числі на регіональному рівні; пришвидшення імплементації ключових директив ЄС в законодавчому полі України, приведення національних стандартів до ISO; усунення суперечностей в законодавстві в сфері інтелектуальної власності; зміна статусу установ науки із бюджетних на суб'єктів господарської діяльності; наказом МОНУ провести пілоти у декількох наукових установах на готовність до індустрії 4.0.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином:

1. На основі аналізу встановлено, що основні проблеми інноваційного розвитку України пов'язані із:

- суттєвим зменшенням кількості великих успішних промислових індустріальних підприємств і науково-технічних комплексів;
- суттєвим скороченням наукових та науково-технічних працівників;
- зниженням інноваційної активності промислових підприємств;
- наявністю у структурі промисловості виробництв третього технологічного укладу із низькою конкурентоспроможністю;
- підтримкою великої кількості неефективних державних підприємств з низьким технологічним рівнем та неефективним менеджментом;
- збільшенням експорту сировини і напівфабрикатів;
- стимулюванням імпорту та залученням іноземних інвесторів для розпоряджання національним ресурсним потенціалом;
- низькою заробітною платою та відтоком талантів закордон;
- низькою ефективністю національної інноваційної системи.

2. Проведено дослідження бачення фокус групи представників: бізнесу, науково-дослідних інститутів, університетів, державних установ та громадських організацій, яке показало необхідність:

- економічного розвитку України на основі моделі інноваційного розвитку «Six Helix Model» із використанням відкритого інноваційного процесу (підтримка 78,2% учасників опитування);
- пріоритетних дій інноваційного розвитку України, а саме: «Формування та розвиток компетенцій інноваційної діяльності»; «Формування та розвиток інноваційних підприємств»; «Технологічний прорив: створення умов економічного розвитку» (підтримка 78,0% опитаних учасників).

3. Визначено найбільш високу потребу таких пріоритетних дій інноваційного розвитку України, як:

- «Впровадження програм стимулювання інновацій, стартапів та інноваційного розвитку компаній» (підтримка 85,4% учасників);
- «Забезпечення формування механізмів стимулювання попиту на інновації, підтримки експорту інноваційної продукції, підтримки високотехнологічного індустріального бізнесу та застосування цифрових технологій» (підтримали 82,4% опитаних учасників);
- «Формування іміджу України, як провідного виробника якісної інноваційної високотехнологічної продукції та послуг» (підтримка 80,8% учасників);
- «Інтеграція економіки України у Європейські та світові ринки» (підтримка 84,5 % учасників).

4. Модель інноваційного розвитку «Six Helix Model» із використанням відкритого інноваційного процесу та основні компоненти Плану пріоритетних дій інноваційного розвитку України рекомендується до впровадження із урахуванням пропозицій учасників дослідження щодо покращення запропонованих підходів та дій.

Література

1. Киндзерский Ю., Паламарчук Г. Проблемы национальной конкурентоспособности и приоритеты конкурентной политики в Украине. *Економіка України*. 2006. № 8. С. 19-29.
2. Мельникова В. І., Мельникова О. П. Підвищення конкурентоспроможності як основа виходу України з економічної кризи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2009. № 2. С. 82-89.
3. Гринько Т. В. Інноваційний розвиток України: тенденції та проблеми. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 2013. № 1/3(9). С. 17-21.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.05.2019).
5. Петрина М. Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України. *Економіка України*. 2006. № 8. С. 35-40.
6. Проект середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 р. URL: <https://nazk.gov.ua/proekt-serednostrokovogo-planu-priorytetnyh-diy-uryadu-do-2020-roku> (дата звернення: 15.05.2019).
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 174 с.
8. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / пер. с англ. Москва: Экономика, 1989. 271 с.
9. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике. Киев: Феникс, 2006. 560 с.
10. Споткай Д. В. Управление инновационным процессом на предприятии. *ФЭН-Наука*. 2012. № 6. С. 1-2.
11. Щодо відкритих інновацій. URL: <http://www.innoget.com/about-open-innovation> (дата звернення: 18.05.2019).
12. Чесборо Генри Открытые инновации: создание прибыльных технологий / Пер. с англ. В. Н. Егорова. Москва: Поколение, 2007. 336 с.
13. Чесборо Генри Открытые бизнес модели. IP менеджмент / Пер. с англ. В. Н. Егорова. Москва: Поколение, 2008. 352 с.
14. Никитин Ю. А., Рукас-Пасичнюк В. Г. Модели инновационного развития и трансфера технологических инноваций научных организаций. *Вестник Национальной академии наук*. 2015. № 3. С. 81-87.
15. Нікітін Ю. О., Мельник М. В. Парадигма «відкритих інновацій», як визначення «відкритого інноваційного процесу». *Інноваційна економіка*. 2016. № 7-8 [64]. С. 42-45.
16. Nikitin, Y. A., Melnik, M. V. Development of innovation evolution and open innovation process model of scientific organizations and enterprises of Ukraine. *Technology audit and production reserve*. 2017. № 3/5(35). Р. 38-43.
17. Nikitin, Y. A., Melnik, M. V. The model of innovation development of Ukraine and Ukraine's integration to European Union. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір: збірник матеріалів XXII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 11-13 вересня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 169-172.

References

1. Kindzerskiy, Yu. and Palamarchuk, G. (2006), "Problems of national competitiveness and priorities of competition policy in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 19-29.
2. Melnykova, V.I. and Melnykova, O.P. (2009), "Increasing competitiveness as the basis for Ukraine's exit from the economic crisis", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, no. 2, pp. 82-89.
3. Hrynko, T.V. (2013), "Innovative development of Ukraine: trends and problems", *Tekhnolohichniy audyt ta rezervy vyrobnytstva*, no. 1/3(9), pp. 17-21.
4. "Official site of the State Statistics Service of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date May 15, 2019).
5. Petryna, M. (2006), "Basic principles of the development of an innovative model for the development of the Ukrainian economy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 35-40.
6. "The draft of the medium-term plan of priority actions of the Government until 2020", available at: <https://nazk.gov.ua/proekt-serednostrokovogo-planu-priorytetnyh-diy-uryadu-do-2020-roku> (access date May 15, 2019).

7. Shumpeter, J. (1982), *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia* [The theory of economic development], Progress, Moscow, Russia, 174 p.
8. Tviss, B. (1989), *Upravlenie nauchno-tehnicheskimi novovvedeniyami* [Managing Technological Innovation], trans. from English, Ekonomika, Moscow, Russia, 271 p.
9. Solovyov, V.P. (2006), *Innovatsionnaia deiatelnost kak sistemnyy protsess v konkurentnoy ekonomike* [Innovation activity as a system process in a competitive economy], Feniks, Kiev, Ukraine, 560 p.
10. Spotkay, D.V. (2012), "Management of the innovation process in the enterprise", *FEN-Nauka*, no. 6, pp. 1-2.
11. "In terms of open innovation", available at: <http://www.innoget.com/about-open-innovation> (access date May 18, 2019).
12. Chesborough, Henry (2007), *Otkrytye innovatsii: sozdanie pribylnykh tekhnologiy* [Open innovations: creating profitable technologies], Translated by Egorov V.N., Pokolenie, Moscow, Russia, 336 p.
13. Chesborough, Henry (2008), *Otkrytye biznes modeli. IP menedzhment* [Open business models. IP management], Translated by Egorov V.N., Pokolenie, Moscow, Russia, 352 p.
14. Nikitin, Yu.A. and Rukas-Pasichniuk, V.G. (2015), "Models of innovative development and transfer of technological innovations of scientific organizations", *Vestnik Natsionalnoy akademii nauk*, no. 3, pp. 81-87.
15. Nikitin, Yu.A. and Melnik, M.V. (2016), "The paradigm «Open innovation» as the definition «Open innovation process»", *Innovatsiina ekonomika*, no. 7-8 [64], pp. 42-45.
16. Nikitin, Yu.A. and Melnik, M.V. (2017), "Development of innovation evolution and open innovation process model of scientific organizations and enterprises of Ukraine", *Technology audit and production reserve*, no. 3/5(35), pp. 38-43.
17. Nikitin, Yu.A. and Melnik, M.V. (2017), "The model of innovation development of Ukraine and Ukraine's integration to European Union", *Problemy i perspektivy innovatsiinoho rozvytku ekonomiky v konteksti intehratsii Ukrainy v Yevropeyskyi naukovo-innovatsiinyi prostir: zbirnyk materialiv XXII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Problems and prospects of innovative development of the economy in the context of Ukraine's integration into the European science and innovation space: a collection of materials at the XXII International Scientific and Practical Conference], (Odessa, 11-13 September 2017), pp. 169-172.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2019 р.

УДК 330.342.3
JEL Classification: L900

Водовозов Є.Н.,
канд. екон. наук, доц. кафедри економіки підприємств,
бізнес-адміністрування і регіонального розвитку,
Палант О.Ю.,
д-р екон. наук, доц. кафедри економіки підприємств,
бізнес-адміністрування і регіонального розвитку,
Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова

КРИТЕРІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ МІСЬКОГО ТРАНСПОРТНОГО СПОЛУЧЕННЯ м. КИЄВА

Vodovozov Ye.N.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of enterprise economics,
business administration and regional development,
Palant O.Yu.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of enterprise economics,
business administration and regional development,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

CRITERIA FOR OPTIMIZATION OF URBAN TRANSPORT CONNECTION IN KYIV

Постановка проблеми. Економіка країни зараз проходить непростий період трансформаційних перетворень. Транспортна система, як одна із гілок економіки, що забезпечує переміщення вантажів та населення, активно включилась в державну стратегію впровадження інновацій та інституційних змін. Міський громадський транспорт теж зазнає деяких змін. Але перешкод на цьому шляху чимало: від неефективного управління транспортними підприємствами та зношеного рухомого складу до невідповідності між пропозицією та попитом на послуги громадського транспорту, відсутності дієвої та всеохоплюючої єдиної безготівкової системи оплати транспортних послуг, нераціональної маршрутної мережі з повсюдним дублюванням маршрутів та неузгодженістю розкладів руху різних видів громадського транспорту тощо.

Київ, як столиця України та найбільше місто держави за кількістю та щільністю населення, негайно потребує перегляду та оптимізації міського транспортного сполучення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці сталого функціонування та підвищенню економічної результативності діяльності міського громадського транспорту останнім часом присвячено чимало публікацій як вітчизняних, так і закордонних фахівців [1–12]. Предметом широкої дискусії щодо впровадження єдиної електронної системи оплати за послуги громадського транспорту стали роботи [1–7] науковців-економістів та фахівців-практиків, в тому числі закордонні [6; 7]; методології розробки раціональної маршрутної мережі та тарифну політику на міському транспорті з висвітленням проблем перевезення пільгового контингенту пасажирів розглядали, зокрема, науковці В. К. Доля та К. Є. Вакуленко [8–9]; модернізацію та реструктуризацію транспортної системи, а також аналіз її сучасного стану висвітлили в своїх роботах, крім авторів даної статті [1; 2], ще зокрема О. І. Никифорок [10], Н. А. Сментина, Н. В. Доброва [11], І. О. Башинська, В. Ю. Філіппов [12].

Попри всі зусилля науковців-економістів та практиків-транспортників, галузь міського пасажирського транспорту залишається збитковою. Одне з не вирішених питань, що залишається без належного розгляду – її застаріла нераціональна маршрутна мережа, а методологія, що пропонується в науковій літературі, не завжди є життєздатною в реальних умовах функціонування міського громадського транспорту.

Постановка завдання. Основна мета статті – надати обґрунтовані з наукової точки зору практичні рекомендації щодо оптимізації мережі громадського транспорту м. Києва, що стане запорукою поліпшення життєздатності міста, призведе до підвищення якості життя кожного городянина, який буде забезпечений швидким і зручним громадським транспортом. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних ключових завдань оптимізації: перш за все, це

забезпечення відповідності мережі громадського транспорту потребам користувачів; забезпечення того, що мережа найкращим чином обслуговує місто; підвищення економічної ефективності функціонування транспортних підприємств; розв'язання ряду проблем, що залишалися довгий час без розгляду, а саме – підвищення іміджу та привабливості громадського міського пасажирського транспорту для пасажирів та підвищення соціального добробуту громадян за рахунок надання якісних транспортних комунальних послуг. Не залишається без уваги й питання охорони навколишнього середовища за рахунок зменшення викидів вихлопних газів в атмосферу за рахунок заміни автобусних маршрутів тролейбусними та заміни декількох одиниць автобусів на маршруті меншою кількістю, але з більшою пасажиромісткістю.

Метою процесу оптимізації є створення мережі громадського транспорту м. Києва, що обслуговує переміщення пасажирів з витратою ними мінімального часу на поїздки та з мінімальною кількістю пересадок. Розробку пропозицій з оптимізації доцільно зробити ітеративним процесом, а транспортну модель столиці – інструментом для тестування набору пропозицій з оптимізації для кожного з виділених умовних транспортних районів та використання результатів для їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Генеральний план розвитку Києва прогнозує значний приріст до 2025 року чисельності населення в місті та прилеглих районах. Найбільш вірогідними місцями росту народонаселення є периферійні райони міста, де ведеться інтенсивне будівництво багатоквартирних житлових будинків підвищеної етажності. Отже, така розбудова столиці надає велике значення ролі та місцю міського пасажирського сполучення віддалених районів Києва з центром міста та іншими популярними серед киян місцями. Транспортне сполучення (особливо це стосується новостворюваних маршрутів) повинно бути добре організованим та пропонувати широкий спектр вибору шляхів пересування з декількох наявних варіантів. Варіанти переміщення пасажирів громадським транспортом мають мінімально відрізнятися від найкоротшого за часом та відстанню між точками відправлення та призначення та відображати попит на пересування. Отже, пропонується враховувати планування нових маршрутів в місцях високої щільності населення. Це наблизить відповідність пропозиції до попиту на транспортні послуги.

Визначивши першочергові проблеми, пріоритети оптимізації маршрутної мережі та можливості поліпшення стану транспортного сполучення, які були визначені на основі висновків із аналізу невідповідності між попитом та пропозицією на транспортні послуги, автори дійшли висновку, що транспортну модель Києва можна оптимізувати в такий спосіб. Пропозиції зведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Визначені пріоритетні питання оптимізації маршрутної мережі м. Києва
та заходи щодо їх вирішення**

Пріоритетні питання	Захід, що пропонується
Певна невідповідність між попитом та пропозицією на громадський транспорт	Спрощення занадто складної мережі для кращого обслуговування наявних та залучення нових пасажирів
Деякі місця розташування зупиночних пунктів та місць пересадок мають погану прив'язку до значущих місць, розташованих вздовж маршрутів міського транспорту	Перегляд місць розташування деяких зупиночних пунктів та місць пересадок, покращення доступності завдяки більш прямим маршрутам та меншій кількості пересадок
Розробка нових масових більш коротких маршрутів для скорочення заторів на дорогах	Пряме з'єднання найбільш популярних потоків переміщень без необхідності робити пересадку між початковими та кінцевими точками маршрутів
Поганий доступ за допомогою громадського транспорту до важливих об'єктів, особливо в центрі міста	Зменшення залежності від піших пересувань та пересадок. Якомога більш пряме з'єднання з місцями розташування популярних об'єктів
Неефективність функціонування міського громадського транспорту, що збільшує витрати на утримання системи і, як наслідок, збільшує навантаження на бюджет	Менші парки більших за розмірами та пасажиромісткістю транспортних засобів, що обслуговують меншу кількість маршрутів при вищій завантаженості
Погана обізнаність пасажирів про роботу громадського транспорту, що робить пересування власним автомобілем більш привабливим	Скорочення часу тривалості поїздки завдяки інвестиціям в нові транспортні засоби громадського транспорту
Погана інтеграція метрополітену, швидкісного трамваю та міської електрички з мережею наземного громадського транспорту	Створення відповідних проміжних маршрутів та обмеження дублювання маршрутів різних видів транспорту

Джерело: авторська розробка

Як вже було наголошено, на основі проведеного аналізу було визначено низку принципів, що стали основою для пропозицій щодо оптимізації міської мережі громадського транспорту Києва. Вони були доповнені набором кількісних показників – напруженість пасажиропотоку, наявність дублювання маршрутів різними видами транспорту, наявна кількість маршрутів та можливість щодо їх розширення, скорочення чи введення нових маршрутів та досліджена прямота слідування, що надалі були

використані для порівняння відносної ефективності наявних та оптимізованих мережевих сценаріїв.

Для вирішення пріоритетних питань, що зазначені в табл. 1, та послідовно застосовуючи запропоновані заходи з оптимізації та застосовуючи досліджені кількісні показники, що зведені в табл. 2, були визначені шляхи ітеративного застосування принципу такої оптимізації.

Таблиця 2

Принципи оптимізації мережі громадського транспорту м. Києва

Принцип оптимізації	Показники
Підтримка пасажиропотоку	Якщо на маршруті менше 5000 пас./день, треба розглядати можливість видалення чи об'єднання; якщо на маршруті біля 8000 пас./день, треба розглядати можливість заміни автобусного сполучення на тролейбусне; якщо на маршруті 50000-80000 пас./день, треба розглядати можливість розвитку маршруту
Усунення дублювання	Розглядається наявність схожих маршрутів; якщо так, розглядається можливість об'єднання маршрутів для максимізації коефіцієнтів завантаження рухомого складу
Розширення кількості маршрутів	Кількість пасажирів, що регулярно здійснюють посадку в одному і тому ж місці; відповідність маршруту бажаним напрямкам; якщо так, розглядається можливість розширення для більш повного задоволення попиту
Скорочення кількості маршрутів	Рухомий склад робить холостий пробіг на частині маршруту (порожній салон); чи будуть два окремих маршрути більш ефективними; якщо так, розглядається можливість поділу на два окремих маршрути
Прямота слідування (напрямки) маршрутів	Чи прийнятний час у дорозі відносно досягнення пункту призначення; чи можливо змінити маршрути для скорочення часу у дорозі; якщо так, розглядається можливість зміни слідування маршруту для оптимізації часу в дорозі
Введення нових маршрутів	Чи є пункти призначення, що не зустрічаються на існуючих маршрутах; якщо так, розглядається можливість введення нового маршруту

Джерело: авторська розробка

Домінуючою пропозицією оптимізації стало спрощення існуючої складної мережі з одночасним збільшенням частоти транспортного обслуговування та ємності маршрутів. Спрощення міської мережі треба проводити поступово. Для цього пропонується розбити місто на 12 умовних транспортних районів: Троєщина, Оболонь, Святошинський, Північно-Дніпровський, Південно-Дніпровський, Виноградар, Солом'янський, Нивки, Голосіївський, Дарницький, Сирець та центральний, та застосовувати до кожного з них процес оптимізації, діючи поступово та дотримуючись наступного алгоритму:

- визначення нових стратегічних маршрутів для обслуговування потреб у перевезеннях на довгі відстані й оптимізації розриву між попитом та пропозицією на громадський транспорт і таких, що скорочують відстань між початковою та кінцевою точкою слідування, та таких, що не обслуговуються наявними маршрутами; їх визначення засновано на аналізі пасажиропотоків та планів доступності місць призначення;

- оцінка наявних маршрутів щодо слідування принципам, які представлені в табл. 2 (фактичне використання, подовження, дублювання, скорочення, прямота або інші недоліки);

- переформатування (коригування) маршрутів відносно стратегічних міських розв'язок (пунктів пересадки), де це доречно;

- переформатування (коригування) або об'єднання маршрутів, розробка нових місцевих маршрутів для обслуговування районів з низькою локальною місцевою доступністю;

- заміна автобусного сполучення тролейбусним там, де це доречно;

- заміна на маршруті декількох одиниць автобусів меншою кількістю одиниць, але з більшою пасажиромісткістю.

Цей алгоритм був застосований для всіх 12 умовних транспортних районів столиці, для кожного окремо. Як тільки цей процес був завершений, запропонована оновлена маршрутна мережа була перевірена на життєздатність на ЕОМ в рамках транспортної моделі Києва, яка постійно змінюється та розвивається як в бік розширення, так і в бік скорочення та перетікання на інші маршрути чи шляхи пересування. Тобто була потрібна перевірка життєздатності запропонованих змін в рамках реально існуючої маршрутної мережі міста. Послідовність алгоритму неодноразово повторювалася для того, щоб відчувати комбінований вплив на загальну транспортну картину Києва пропозицій, які попередньо були розроблені для кожного з 12 умовних транспортних районів. Зміни торкнулись як маршрутів, так і шляхів пересування транспортних засобів. Таким чином сценарії були вдосконалені протягом декількох «прогонів».

Раціоналізувавши маршрутну мережу кожного з умовних транспортних районів, максимально оптимізувавши пасажирські навантаження на транспортні засоби (як це можливо в години-пік), приступили до наступного кроку процесу оптимізації, а саме – переконалися, що жодні із

запропонованих змін не погіршили якість пасажироперевезень. Це передбачало перевірку, по-перше, найпопулярніших прямих з'єднань, використовуючи карти доступності; та, по-друге, чи існують варіанти заміни, які дозволяють здійснювати зв'язок між менш популярними напрямками з мінімальною пересадністю між різними транспортними засобами. І такі перевірки довели, що запропоновані сценарії змін не повинні позначитись на якості пасажироперевезень.

Наведемо приклад того, як саме були застосовані запропоновані принципи. Одною з перших була досліджена група маршрутів, що з'єднує район Троєщини на Лівобережжі з популярними місцями міста на правому березі. Першим кроком став перегляд існуючих маршрутів. Визначено 16 маршрутів, які можуть бути консолідовані або усунені (13 з них належать КП «Київпастрас», інші – приватним перевізникам), оскільки вони перевозять менше 1000 пасажирів на день (або 60 осіб на годину). Деякі з них виявилися соціальними, але більшість – ні. Запропоновано переконфігурувати їх із суміжними маршрутами, що дасть можливість підприємствам заощадити на операційних витратах та підвищити комерційну життєздатність маршрутів, водночас пасажирів не відчують незручностей. Другим кроком стало видалення дублюючих послуг комерційних автобусних перевізників. Виявлено, що 19 маршрутів, більшість з яких комерційні автобусні, перетинаються в різних точках дорожньої мережі, і всі вони забезпечують сполучення через Північний міст до Правобережжя. Визначено шість маршрутів, які можна об'єднати у три, враховуючи їх низький пасажирооборот внаслідок дублювання одним одним. Також є можливість скоротити маршрути, зробивши їх кінцеві зупинки перед станціями метрополітену, який перевезе пасажирів з одного берега Дніпра на інший. Кінцевий результат – половинна кількість маршрутів, що мають загальний пасажирооборот близько 65000 пасажирів щодня. Завдяки таким обсягам пасажирів набувається можливість використовувати великі автобуси, але пропонується в подальшому замінити їх на великі тролейбуси. Вирішується декілька важливих проблем: досягається той же рівень транспортного обслуговування меншою кількістю транспортних засобів, розвантажується напружена дорожня обстановка, розвантажується Північний міст, зменшується шкідливий вплив на довкілля за рахунок використання екологічно чистого електротранспорту. Третій крок – визначення декількох тролейбусних маршрутів, які значною мірою використовуються для підвезення пасажирів к станції метро Почайна (колишня Петрівка). Запропоновано їх об'єднати з метою створити єдиний прямий тролейбусний маршрут та уникнути дублювання з комерційними автобусними маршрутами. При цьому оновлений тролейбусний маршрут стане рентабельним, бо буде обслуговувати 140000 пасажирів на день. Кроком четвертим виявив кілька місць на Троєщині, що не охоплені маршрутною мережею жодного з видів громадського транспорту. Використавши ці дані, були визначені два можливі нові маршрути, які пропонують пасажирів з Троєщини пряме сполучення з Подолом, центром міста, центральним залізничним вокзалом та ТРЦ «Оушен Плаза». Пропонується спочатку за цими маршрутами запустити автобусне сполучення, а згодом на основі вивчення попиту на пасажироперевезення замінити їх на тролейбусні.

В таблицю 3 зібрані описані показники з наданням їх цифрових значень.

Таблиця 3

**Кількісні показники до та після оптимізації маршрутної мережі
умовного транспортного району Троєщина**

Показники	До	Після
Загальна довжина двосторонніх маршрутів, км	685	339
Кількість маршрутів, шт.	19	9
Середня довжина двостороннього маршруту, км/маршрут	35	37,6
Пробіг усіх транспортних засобів за день, км/день	55 000	38 000
Середньодобова кількість перевезених пасажирів одним маршрутом, чол./маршрут	10 800	22 800
Середня завантаженість транспортного засобу у час-пік, %	125	100
Приблизні добові викиди оксидів азоту (NOx), кг	520	87

Джерело: авторська розробка

Оцінений вплив оптимізації по району, що описується, це 30 % скорочення пробігу транспортних засобів, який вони здійснюють щодня; врівноваження пікових навантажень для запобігання переповнення транспортних засобів; експлуатація меншої кількості, але більшої місткості транспортних засобів при більш високих середніх навантаженнях на одиницю транспортного засобу; можливість досягти до 80 % зниження щоденних викидів вихлопних газів при заміні маломісних автобусів, що нині експлуатуються, на нові великовмісні з викидами вихлопних газів стандарту Євро 5.

Наведемо ще один приклад того, як саме були застосовані запропоновані принципи оптимізації маршрутної мережі. В таблицю 4 зібрані отримані результати досліджень щодо транспортних засобів, які були б підходящими для використання на оптимізованих маршрутах. Нами враховувались потужності транспортного засобу та розрахункові пороги (коефіцієнти) пропускної здатності маршрутів

(виражені у пасажирів на годину на напрямок) як основа для розподілу транспортних засобів на оптимізовані маршрути (в рамках транспортної моделі Києва).

Таблиця 4

**Транспортні засоби, доречні для оптимізації маршрутів
в рамках транспортної моделі м. Києва**

Тип транспортного засобу	Пасажиромісткість	Коефіцієнти пропускної здатності маршрутів
Автобус малої місткості (маршрутка)	30	<750
Автобус 12 м	80	750-1200
Автобус шарнірно-зчленований	120	>1200
Тролейбус 12 м	80	750-1200
Тролейбус зчленований	120	>1200
Трамвай (один вагон)	80	750-1200
Трамвай (більше одного вагона)	240	>2000

Джерело: авторська розробка

Подальші зміни щодо оптимізації громадського транспортного сполучення столиці пропонуються на проїзних шляхах маршрутів, але ці пропозиції вже поза темою статті.

Висновки з проведеного дослідження. Докладний аналіз проведених досліджень показує, що поступово оптимізована в такий спосіб маршрутна мережа Києва відповідає чотирьом критеріям оптимізації, а саме:

- мережа відображає попит на пересування, відповідає потребам користувачів (пасажирів), забезпечуючи їм широкий спектр вибору шляхів пересування з декількох запропонованих варіантів, та принаймні один із них буде мінімально відрізнятися від найкоротшого за часом та відстанню між точками відправлення та призначення;

- мережа якнайкраще слугує потребам міста, розвантажуючи напружену дорожньо-транспортну ситуацію столиці;

- підвищиться економічна ефективність функціонування транспортних підприємств за рахунок зменшення операційних затрат на утримання мережі; більш ефективна транспортна мережа дасть підприємствам-перевізникам більший дохід, що зменшить їх залежність від місцевих бюджетів;

- підвищиться соціальний добробут громадян за рахунок надання якісних транспортних комунальних послуг; буде забезпечений захист довкілля за рахунок заміни частини автобусних маршрутів тролейбусними та використання транспортних засобів більшої місткості натомість кількох одиниць меншої.

Література

1. Палант О. Ю. Стратегія системної модернізації міського електричного транспорту: монографія. Харків: Золоті сторінки, 2016. 360 с.

2. Проблеми реструктуризації підприємств наземного електричного транспорту: монографія / Є. Н. Водовозов та ін. Харків: Золоті сторінки, 2018. 208 с.

3. Чайковський Я. І. Платіжна карта як інноваційний засіб оплати транспортних послуг. *Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств-надавачів послуг громадського транспорту: актуальні проблеми та європейський досвід їх вирішення*: зб. тез доп. І Всеукраїн. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молодих вчен. з міжнар. участю (м. Тернопіль, 19 квітня 2018 р.). Тернопіль: THEU, 2018. С. 122-125.

4. Паламарчук Н. Переваги та недоліки електронної сплати за проїзд в громадському транспорті. *Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств-надавачів послуг громадського транспорту: актуальні проблеми та європейський досвід їх вирішення*: зб. тез доп. І Всеукраїн. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молодих вчен. з міжнар. участю (м. Тернопіль, 19 квітня 2018 р.). Тернопіль: THEU, 2018. С. 86-89.

5. Біліченко В. В., Цимбал С. В., Цимбал О. В., Чумак В. Ю. Аналіз проблем при впровадженні єдиного електронного квитка на громадському транспорті. *Проблеми і перспективи розвитку автомобільного транспорту*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12-13 квітня 2018 р.). Вінниця: ВНТУ, 2018. С. 25-27. URL: <http://atmconf.vntu.edu.ua/material2018.pdf> (дата звернення: 04.05.2019).

6. Arnone M., Delmastro T., Giacosa G. et al. The potential of e-ticketing for public transport planning: the Piedmont region case study. *Transportation Research Procedia*. 2016. Vol. 18. P. 3-10. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146516307542> (дата звернення: 04.05.2019).

7. Puhe M. Integrated urban e-ticketing schemes – conflicting objectives of corresponding stakeholders. *Transportation Research Procedia*. 2014. Vol. 4. P. 494-504. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146514003214> (дата звернення: 04.05.2019).
8. Доля В. К. Пасажирські перевезення. Харків: Форт, 2011. 504 с.
9. Вакуленко К. Є., Доля В. К. Особливості управління міськими пасажирськими транспортними системами: монографія. Харків: НТМТ, 2013. 171 с.
10. Никифоров О. І. Модернізація наземних транспортних систем України: монографія. Київ: НАН України, 2014. 440 с.
11. Сментина Н. В., Доброва Н. В. Модернізація міського електротранспорту на шляху забезпечення збалансованого розвитку міста. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 5/2. С. 55-62.
12. Башинська І. О., Філіппов В. Ю. Проблеми та шляхи удосконалення функціонування міського пасажирського транспорту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 7/1. С. 35-37.

References

1. Palant, O. (2016), *Strategiia systemnoi modernizatsii miskoho elektrychnoho transportu* [Strategy of system modernization of urban electric transport], monograph, Zoloti storinky, Kharkiv, Ukraine, 360 p.
2. Vodovozov, Ye.N. et al. (2018), *Problemy restrukturyzatsii pidpriemstv nazemnoho elektrychnoho transportu* [Problems of restructuring of enterprises of ground electrical transport], monograph, Zoloti storinky, Kharkiv, Ukraine, 208 p.
3. Chaikovskiy, Ya.I. (2018). "Payment card as an innovative means of payment for transport services", *Konkurentospromozhnist vitchyznanykh pidpriemstv-nadavachiv posluh hromadskoho transportu: aktualni problemy ta yevropeyskyi dosvid yikh vyrishennia: zb. tez dop. I Vseukrain. nauk.-prakt. konf. stud., aspir. ta molodykh vchen. z mizhnar. uchastiu* [Competitiveness of domestic enterprises - providers of public transport services: current problems and European experience in solving them: collection of abstracts of reports of 1st All-Ukrainian scientific and practical conf. of students, graduate students and young scientists with international participatio], (m. Ternopil, 19 kvitnia 2018 r.), TNEU, Ternopil, Ukraine, pp. 122-125.
4. Palamarchuk, N. (2018), "Advantages and disadvantages of electronic fare payment in public transport", *Konkurentospromozhnist vitchyznanykh pidpriemstv-nadavachiv posluh hromadskoho transportu: aktualni problemy ta yevropeyskyi dosvid yikh vyrishennia: zb. tez dop. I Vseukrain. nauk.-prakt. konf. stud., aspir. ta molodykh vchen. z mizhnar. uchastiu* [Competitiveness of domestic enterprises - providers of public transport services: current problems and European experience in solving them: collection of abstracts of reports of 1st All-Ukrainian scientific and practical conf. of students, graduate students and young scientists with international participatio], (m. Ternopil, 19 kvitnia 2018 r.), TNEU, Ternopil, Ukraine, pp. 86-89.
5. Bilichenko, V.V., Tsymbal, S.V., Tsymbal, O.V. and Chumak, V.Yu. (2018), "Analysis of problems with the introduction of a single electronic ticket on public transport", *Problemy i perspektyvy rozvytku avtomobilnoho transportu: materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Problems and prospects for the development of road transport: proceedings of the Sixth International scientific and practical conference] (m. Vinnytsia, 12-13 kvitnia 2018 r.). Vinnytsia: VNTU, pp. 25-27, available at: <http://atmconf.vntu.edu.ua/material2018.pdf> (access date May 04, 2019).
6. Arnone, M., Delmastro, T., Giacosa, G. et al. (2016), "The potential of e-ticketing for public transport planning: the Piedmont region case study", *Transportation Research Procedia*, Vol. 18, pp. 3-10, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146516307542> (access date May 04, 2019).
7. Puhe, M. (2014), "Integrated urban e-ticketing schemes – conflicting objectives of corresponding stakeholders", *Transportation Research Procedia*, Vol. 4, pp. 494-504, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146514003214> (access date May 04, 2019).
8. Dolia, V.K. (2011), *Pasazhyrski perevezennia* [Passenger transportation], Fort, Kharkiv, Ukraine, 504 p.
9. Vakulenko, K.Ye. and Dolia, V.K. (2013), *Osoblyvosti upravlinnia miskymy pasazhyrskymy transportnymy systemamy* [Features of management of urban passenger transport systems], monograph, NTMT, Kharkiv, Ukraine, 171 p.
10. Nykyforuk, O.I. (2014), *Modernizatsiia nazemnykh transportnykh system Ukrainy* [Modernization of surface transport systems of Ukraine], monograph, NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 440 p.
11. Smentyna, N.V. and Dobrova, N.V. (2017), "Modernization of urban electric transport in the way of sustainable development of the city", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 5/2, pp. 55-62.
12. Bashynska, I.O. and Filipov, V.Yu. (2017), "Problems and ways of improving the functioning of urban passenger transport", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 7/1, pp. 35-37.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

УДК 336.02:657.01

JEL Classification M11; M41; Q01

Чумак О.В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
фінансів, банківської справи та страхування,
ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна
академія управління персоналом»,
Мельничук М.О.,
старший викладач кафедри обліку, аудиту
та економічного аналізу,
Харківський інститут фінансів Київського
національного торговельно-економічного університету

КОНЦЕПЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Chumak O.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the
department of finance, banking and insurance
PJSC Higher education institution
Interregional Academy of Personnel Management
Melnuchyk M.O.,
senior lecturer at the department of
accounting, audit and economic analysis,
Kharkov Institute of Finance of the Kyiv
National University of Trade and Economics

CONCEPT OF INFORMATION SUPPORT MANAGEMENT OF THE SOCIAL CAPITAL OF ENTERPRISE IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Постанова проблеми. Підприємства за сучасних умов функціонують як відкриті системи економічного середовища на різних ринках, яке характеризується непередбачуваністю, складністю та турбулентністю. Мінливість та невизначеність спричиняють необхідність обрання такої концепції управління економічною діяльністю підприємства, яка передбачає модифікацію існуючих підходів задля збереження й забезпечення сталого розвитку. Формування сталого розвитку підприємства повинне проявлятися у трьох сферах: економічній, екологічній та соціальній, які взаємопов'язані між собою [1]. У той же час, на сьогодні, організація управлінського обліку здебільшого не передбачає виокремлення інформації та формування звітності за означеними сферами, чим унеможлиблюється отримання даних для управління соціальним капіталом. Відтак, відсутність інформації зумовлює значні ускладнення у формуванні системи збалансованих показників. Враховуючи зазначене, актуалізується питання формування методологічного підґрунтя формування інформаційного забезпечення концепції управління соціальним капіталом підприємства в умовах сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові напрацювання щодо інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом підприємства за різними аспектами висвітлено у працях О.В. Височана, В.В. Євдокимова, В.М. Жука, С.Я. Король, Н.О. Лоханової, Н.В. Пилипів, О.В. Фоміної та інших. Питанням управлінського обліку соціального капіталу підприємств приділяли увагу незначне коло вчених, у тому числі й перелічені вище. Сфера управління соціальним капіталом з точки зору синергії економічного та облікового підґрунтя є дискусійним предметом дослідників та викликає наукові суперечності через його економічну природу, складність визнання й передбачення ризиків й втрат, формування звітності, впливу на результативність економічної діяльності та капіталізацію в цілому. Впровадження збалансованої системи показників для визначення ефективності економічної діяльності здійснювалось Р. Капланом й Д. Нортеном та у подальшому досліджувалось й розвивалось багатьма зарубіжними й вітчизняними вченими.

Тим часом, дослідження потребують питання формування концепції інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом підприємства в умовах сталого розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування концепції інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом підприємства в умовах сталого розвитку. Для цього необхідно виконати такі завдання: сформулювати модель управлінського обліку соціального капіталу та розробити систему якісних показників оцінки економічної діяльності підприємства відповідно стратегічних цілей розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепції інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом підприємства в умовах сталого розвитку, за сучасних умов, характеризується відсутністю чітко сформованої методології, яка б при застосуванні в практичній діяльності підприємств надавала інформаційну підтримку прийняття управлінських рішень щодо стратегічного розвитку. Теоретичні аспекти розвитку інформаційної функції бухгалтерського обліку досліджувались у контексті інформаційної економіки через наявне зростання економічної цінності інформації [2]. Н.О. Лоханова розвиток усіх управлінських функцій інформаційного характеру рекомендує спрямовувати на створення умов для реалізації стратегічних цілей підприємства, що передбачає забезпечення ефективності процесу прийняття рішень [3]. Височан О.В. у зв'язку із розширенням системи знань про інформаційне суспільство та інформаційну економіку систематизував низку стратегічно важливих завдань у сфері бухгалтерського обліку: вивчення особливостей інформаційних процесів, оцінка дії законів і закономірностей поширення облікової інформації; виконання обліком новітніх функцій (соціальної, координаційної тощо), обґрунтування їх трансформації відповідно до тенденцій розвитку інформаційного суспільства; забезпечення подальшого розвитку національних моделей обліку на основі міжнародного досвіду [2]. Н.О. Лоханова, провівши ґрунтовне дослідження у цій царині, вважає, що удосконалення інформаційного забезпечення системи управління економічною стійкістю слід здійснювати саме за рахунок використання можливостей облікової системи, причому завдяки її розвитку на інтеграційних засадах, в частині підтримання її цілісності та поглиблення зв'язків між функцією обліку й іншими функціями управлінського циклу: плануванням, економічним аналізом, контролем тощо [4]. Соціальний капітал є тією категорією, для управління якою необхідно мати дані про витрати й втрати на персонал, на розвиток соціальної інфраструктури, на забезпечення екологічної безпеки, на благодійність, на забезпечення репутації й соціальної відповідальності, на просування товарів (послуг) в Інтернет середовищі та інше. Інформація про такі процеси і явища має бути згенерована в системі управлінського обліку й на її основі можна розрахувати систему збалансованих показників для звітів з управління підприємством. До цього питання привертав увагу професор В.В. Євдокимов, який відзначив, що інформація конструє соціальну та економічну реальність, при цьому становлення інформаційного суспільства передбачає підпорядкування економічного зростання якісним параметрам соціального та економічного розвитку [5]. Під економічною складовою сталого розвитку розуміють скорочення витрат, збільшення розміру прибутку, збільшення рівня конкурентоспроможності підприємства та інше; під екологічною – скорочення кількості використаних ресурсів і відходів та інше; соціальна складова – із покращення якості створеного продукту, умов якості життя населення та інше [1]. В.В. Жук пропонує бухгалтерський облік розглядати у якості значущого соціально-економічного інституту, та привертає увагу до слів Б. Солозано – бухгалтерський облік забезпечує взаєморозуміння людей (в соціально-економічних відносинах) та забезпечує керованість господарського світу, тобто виступає свого роду регулятором частини суспільної діяльності [6]. Таким чином, провідними вченими наголошується на важливості побудови якісної інформаційної бази, яка, за сучасних умов, має не лише відображати стан і рух майна, а й генерувати дані, що характеризують економічні та соціальні процеси, до яких причетне підприємство. Тому, побудова моделі управлінського обліку соціального капіталу є на часі й вимагає перегляду об'єктів обліку і управління, їх взаємозв'язок та вплив на виконання стратегічної мети.

На сьогодні вченими рекомендовано та практиками розроблено численні моделі управлінського обліку або в цілому для підприємств окремих галузей, або їх фрагменти для окремих об'єктів управління. Під організацією управлінського обліку розуміють систему умов та елементів побудови облікового процесу з метою отримання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність підприємства, здійснення контролю за раціональним використанням ресурсів та інформаційного забезпечення користувачів інформації, яку продукує система управлінського обліку [7]. Проте, автономна модель управлінського обліку не вбачається доцільною за умови отримання даних для управління соціальним капіталом з метою визначення капіталізації й рівня досягнення стратегічних цілей. В.В. Євдокимов запропонував інтегровану систему бухгалтерського обліку через інтеграцію облікових підсистем для реєстрації облікових даних на базі єдиного технологічного циклу фіксації, зберігання, обробки та надання інформації [5, с. 9]. Розвиток інтеграції управлінського обліку, системи бюджетування та BSC на підприємствах досліджувалися через завдання менеджменту для раціонального розподілу обмежених ресурсів з урахуванням перспективних цілей і стратегічних ініціатив, проведення ефективного обліку витрат і здійснення контролю за виконанням плану й ступенем

реалізації стратегії [8; 9]. На нашу думку, моделювання в частині управлінського обліку соціального капіталу також має бути детерміновано показниками соціально-орієнтованого бізнес середовища, а формування інформаційного забезпечення доцільно здійснювати на трьох етапах (рис. 1).

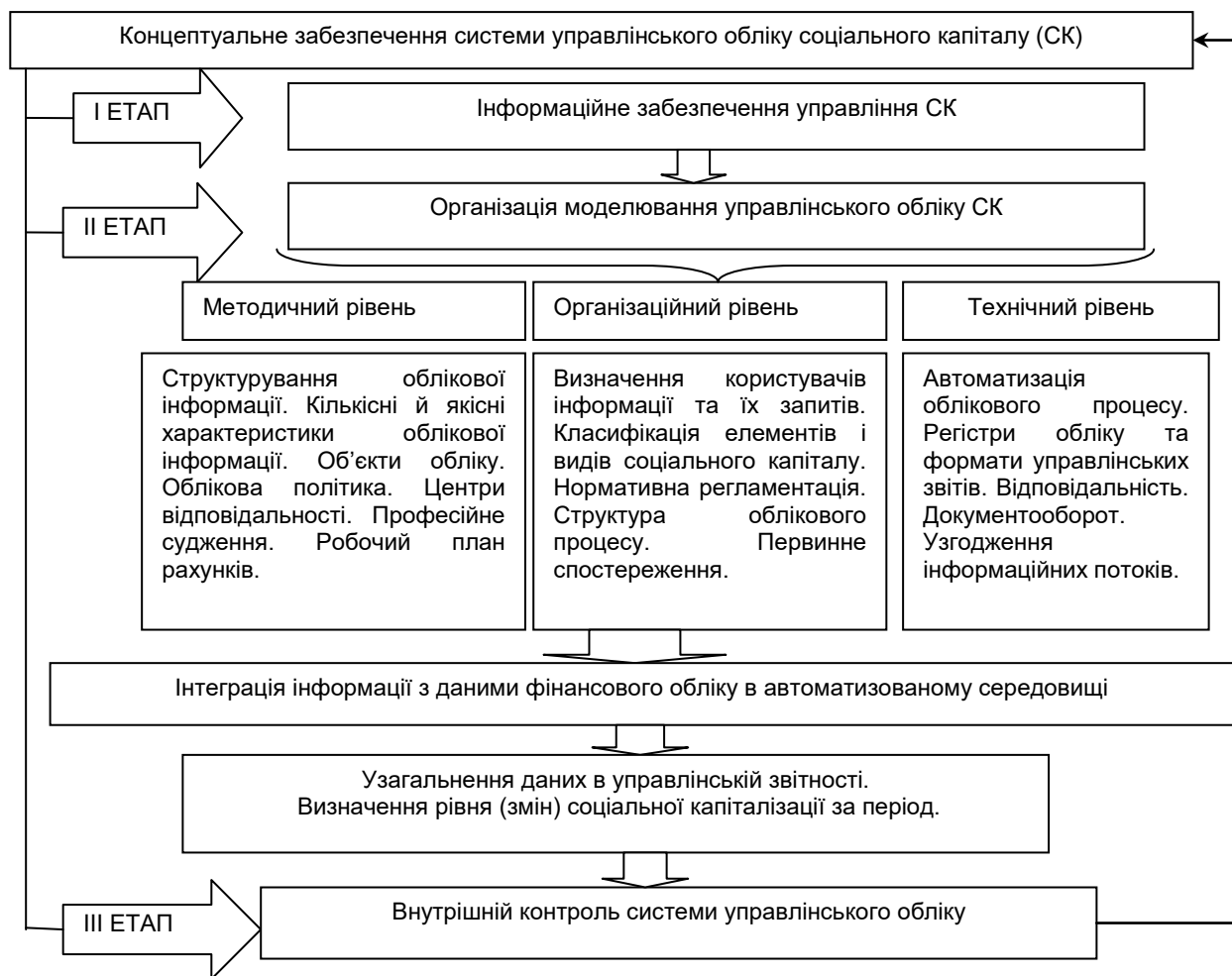

Рис. 1. Концепція моделювання системи управлінського обліку соціального капіталу торговельного підприємства

Джерело: авторська розробка

У моделі (рис. 1) використано суть інтеграції облікових систем – коли функціонування підсистеми управлінського обліку забезпечено функціонуванням системи фінансового обліку та дозволяє здійснювати внутрішній контроль.

Методичний рівень є підґрунтям формування облікової інформації, тому вибір методичних підходів, прийомів і способів є важливим при побудові моделі. Для цілей управлінського обліку соціального капіталу варто зосередитись на об'єктах, які є доволі дискусійними, розробці розділу політики з управлінського обліку та професійному судженні за окремими операціями й процесами, коли реалізується здатність обліку до інтерпретації інформації. Отже, необхідно чітко визначити процедури організації імплементації нових елементів управлінського обліку соціального капіталу для формування обліково-економічних даних, щоб розрахувати на аналітичному й контрольному етапах економічний ефект від управлінських рішень.

Організаційний рівень управлінського обліку забезпечує реалізацію методичного рівня та будується на управлінських запитах користувачів інформації. Вбачаємо доцільним на цьому рівні розробити регламент управлінського обліку соціального капіталу, де передбачити доцільні регістри обліку та управлінської звітності, класифікацію елементів і видів соціального капіталу, графік документообороту, структурування облікового процесу, інтеграцію з іншими управлінськими структурами підприємства, представлення інформації у звітності.

Технічний рівень рекомендовано будувати за ітологічним напрямом управлінського обліку як системи інформаційного забезпечення прийняття рішень із використанням сучасних комп'ютеризованих технологій через міждисциплінарні зв'язки [10]. Автор пропонує такі ітологічні ознаки управлінського обліку: розподільне використання комп'ютерних ресурсів, вільне маніпулювання даними, інформаційна підтримка користувача, повний електронний процес. Побудова консолідованого

автоматизованого середовища є дорогим проектом, хоча дозволяє реалізувати значну кількість рішень через те, що є можливість відображати вимірювальні й не вимірювальні явища, документовані й не документовані дані, що характерно для окремих складових соціального капіталу. Інформаційна система має акумулювати інформаційні ресурси управлінського обліку, забезпечувати виконання контрольних і аналітичних функцій та пропонувати альтернативні рішення щодо управління соціальним капіталом. Алгоритм прийняття таких рішень рекомендовано здійснювати за схемою, поданою на рис. 2.

Рис. 2. Алгоритм прийняття рішень щодо елементів соціального капіталу в інформаційному середовищі підприємства

Джерело: авторська розробка

Узагальнення згенерованих в облікових регістрах управлінського обліку даних щодо соціального капіталу відбувається в управлінській звітності. Керівництвом компанії, яке бере участь у проектуванні системи управлінської звітності, приймається остаточне рішення про конфігурацію системи управлінської звітності на основі зіставлення своїх потреб в управлінській інформації, наявних можливостей і ресурсів, які можуть бути задіяні при формуванні та впровадженні такої інформаційної системи [7]. Відтак постає необхідність розробки порядку формування відповідних показників щодо соціального капіталу і рекомендацій щодо змісту та видів звітів. На цьому етапі найбільш складним завданням є визначити перелік нефінансових показників, які можуть бути й не вимірювальними, й бездокументарними, але з очевидним у майбутньому економічним ефектом. Одним із найбільш важливих для підприємства активом є людські ресурси (персонал) через складність залучення, кваліфікації, мотивації, навчання, утримання, що зумовлює підвищення продуктивності праці, зростання капіталізації, освоєння нових ринків тощо. Також на часі є розробка показників, які характеризують ефект від використання сучасних технологій, що застосовані для зростання соціального капіталу (мобільні додатки, хмарні технології, он-лайн платформи з продажу тощо), від дотримання екологічних стандартів, від проведення благодійних заходів тощо. Таким чином, розробка концепції формування моделі управлінського обліку підприємства будується шляхом єдності мети, завдань, етапів, вимог користувачів, належного організаційного та інформаційного супроводу за раціонального підходу обліку усіх фактів.

Якщо розглядати інтегровану систему обліку як найбільш об'єктивну та таку, що надає консолідовану інформацію, то варто завершити її функціонування за період шляхом розрахунку системи збалансованих показників (BSC, за Kaplan, R. S. та Norton, D. P. «The balanced scorecard: measures that drive performance. Boston: Harvard Business Review») як інструменту управління для ефективної реалізації стратегії. За [3] застосування BSC в системі управління може суттєво змінити інформаційно-аналітичні потоки, адже оцінка ефективності діяльності компанії базується на комплексі фінансових і нефінансових показників, в яких втілені її стратегічні цілі. Традиційно, суть концепції полягає у тому, що при досягненні мети діяльності задіяти вплив виконання стратегічних завдань, чим збалансувати результат економічної діяльності для досягнення ефективності.

Додатковими зобов'язаннями щодо впровадження нових концепцій та різних систем звітності є такі, як: міжнародна ініціатива з інтегрованої звітності, звіти про соціальну відповідальність, звіти про

сталий розвиток або звіти про інтелектуальний капітал [11]. Відсутність інтегрованої системи управління при необхідності надання різних пов'язаних між собою звітів до єдиного суб'єкта, який охоплює різні проблеми та інтереси, стане великим викликом [12]. Для забезпечення сталого розвитку необхідними є як органи управління юридичними та соціальними питаннями, так і забезпечення корпоративної рентабельності шляхом запровадження інтегрованої системи управління та звітності на основі стандарту ISO 9001:2015 [12]. За цим стандартом передбачено такі нові теми, як управління ризиками, управління змінами та управління знаннями.

Огляд літератури дозволив встановити, що збалансована система показників забезпечує реалізацію стратегії через вбудовані до її структури стратегічно орієнтовані системи виміру ефективності, адаптовані до галузі та специфіки діяльності. Тож підприємства вимагають інтегрований підхід до збереження ефективності BSC, коли розвиток підприємства розглядається через призму гнучких чотирьох основних проєкцій: навчання і зростання, внутрішні бізнес-процеси, покупки, фінанси. Отже, кожна проєкція містить складові генерування соціального капіталу підприємства, тому варто окреслити ті напрями й дані, які його визначають. Блок – навчання і зростання співробітників: знання про тенденції галузі, обмін знаннями та ідеями між співробітниками, доступ до навчання й стажування, рівень технологій, якими користуються співробітники. Блок – внутрішні бізнес-процеси: ефективність діяльності, скорочення відходів, екологізація, можливості адаптації до нового, визначення переваг. Блок – покупки: клієнтоорієнтованість. Блок – фінанси: грошові потоки, значення фінансових показників. Усі блоки є взаємозалежними за результативністю та впливають на кожен наступний рівень управління через наявність причинно-наслідкових вимірів вжитих управлінських заходів. Для розробки системи показників передбачається розробка стратегічної карти з блоками із взаємозв'язком елементів кожного блоку, при цьому обов'язково у кожному блоці мають бути вимірювальні показники, обрані за критеріями їх актуальності та доступності. На рис. 3 подано фрагмент стратегічної карти на прикладі взаємозв'язку між стратегічними цілями блоків за одним елементом – підвищення рівня знань персоналу, показано взаємозв'язок з елементами інших блоків та показники, які характеризують позитивні зміни в елементах.

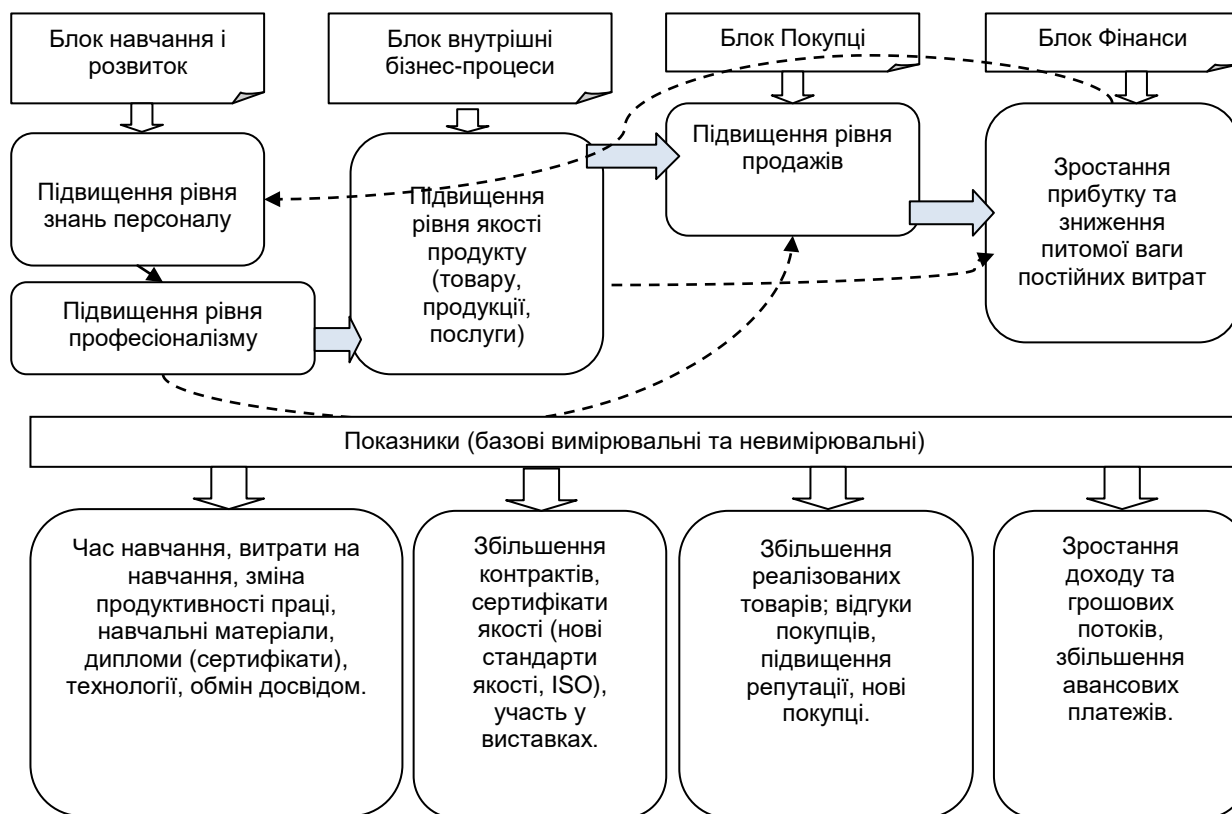

Рис. 3. Фрагмент стратегічної карти за блоками збалансованої системи показників

Джерело: авторська розробка

До прикладу, для кожного блоку рекомендовано такі нефінансові показники:

1. Навчання і розвиток: охорона праці (кількісні показники забезпечення безпеки працівників), час на навчання й розвиток персоналу, корпоративна культура, умови праці, час на наради, особистісне зростання тощо.

2. Внутрішні бізнес-процеси: якість продуктів (сертифікати ISO та інше), технологічні інновації, гнучкість процесів, ризики (операційні, технологічні, розвитку), шкода оточуючому середовищу, простої, брак тощо.

3. Покупці: ІТ канали збуту продукції, відгуки на сайтах, репутація, імідж, знижки, розважальні заходи, ребрендинг, контракти на умовах передоплати тощо.

4. Фінанси: умови оплати з постачальниками і покупцями, доступність інформації, гудвіл, цінність підприємства тощо.

Відсутність ефективної інтеграції між фінансовими та іншими показниками дає змішані сигнали про збереження довгострокового успіху [13]. Автори [12] вважають, що оскільки стійкість є важливим і успішним фактором одночасно, то інтегрована система управління може бути визначена таким чином: система управління якістю, система управління ризиками, управління знаннями, управління ІТ-безпекою, здоров'я, управління охороною праці та управління навколишнім середовищем, взаємопов'язані через стратегічне планування через систему збалансованих показників і оприлюднені через інтегровану систему звітності. У зв'язку із цим, модель управлінського обліку соціального капіталу необхідно будувати з врахуванням можливості генерувати таку інформацію в облікових регістрах та звітах.

Сталий розвиток підприємств забезпечується, зокрема, створенням додаткової вартості та/або цінності на основі обраної стратегії розвитку. Нова концепція – компліментарність бізнес-вартості [14], була розроблена, використовуючи підхід моделювання бізнес-вартості для оцінки впливу змінних параметрів на показники ефективності. Концепція передбачає розуміння взаємодоповненості через питання «Чи збільшується значення, отримане за рахунок збільшення одного фактора, шляхом збільшення інших факторів у відповідних напрямках?» [14, с. 416]. Важливо, що зміни, внесені через додаткові фактори, повинні бути узгоджені й цей синергетичний підхід, який використовує переваги, створені за допомогою синергії, являє собою абсолютно новий метод підтримки рішень про зміни. Відтак, концепції доданої вартості бізнесу та компліментарності бізнес-вартості, для успішної їх реалізації потребують достовірних й доступних даних – якісного інформаційного забезпечення, яке, зокрема, в частині соціального капіталу, має бути сформовано в системі управлінського обліку підприємства й оприлюднено в управлінській звітності.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі основні висновки: 1. Розвиток облікових систем підприємств для формування інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом доцільно здійснювати шляхом їх інтеграції, побудованій на досягненні стратегічних цілей. Модель управлінського обліку соціального капіталу доречно формувати за блоками збалансованої системи показників та вона має бути детермінована показниками соціально-орієнтованого бізнес-середовища 2. Одним із перспективних напрямів розвитку інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом вбачається запровадження системи збалансованих показників (BSC), за якої є можливість співставлення фінансових і нефінансових показників щодо соціального капіталу через площину досягнення стратегії діяльності підприємства ефективними діями й процесами. 3. Перспективи подальших досліджень пов'язані із визначенням напрямів удосконалення системи інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом шляхом впровадження інформаційних технологій.

Література

1. Пилипів Н. І., П'ятничук І. Д., Максимів Ю. В. Забезпечення сталого розвитку підприємства сучасним інструментарієм стратегічного управління: концепція бізнес-адміністрування. *Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 11-13 жовтня 2017 р.). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2017. С. 376-379.
2. Височан О. С. Трансформація інформаційної функції бухгалтерського обліку як відповідь на виклики сучасної економіки. *Бізнес Інформ*. 2016. № 3. С. 160-165.
3. Лоханова Н. О. Застосування системи збалансованих показників у системі стратегічного управлінського обліку закладів ресторанного господарства. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_21. (дата звернення: 05.04.2019).
4. Лоханова Н. О. Поглиблення інтеграційних процесів як напрям розвитку облікової системи в управлінні економічною стійкістю підприємств. *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3484> (дата звернення: 05.04.2019).
5. Євдокимов В. В. Концепція інтегрованої системи бухгалтерського обліку: теорія, методологія, організація: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.09 / Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир, 2011. 37 с.
6. Жук В. М. Наукова гіпотеза трактування бухгалтерського обліку як соціально-економічного інституту. *Облік і фінанси АПК*. 2012. № 2. С. 14-22.
7. Фоміна О. В. Організація управлінського обліку на підприємстві торгівлі. *Бізнес Інформ*. 2015.

№ 7. С. 295-299.

8. Васильева В. В. Методические подходы к интеграции систем управленческого учета, бюджетирования и сбалансированных показателей как эффективных инструментов управления на предприятии. *Вестник АГТУ*. 2010. № 1. С. 36–46.

9. Фоміна О. В. Моделювання функціональних систем управлінського обліку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2017. Вип. 3. С. 126-132.

10. Матюха М. М. Ітологічна концепція організації управлінського обліку та звітності. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 36-43.

11. Abeysekera, I. A template for integrated reporting. *Journal of Intellectual Capital*. 2013. Vol. 14. NO. 2. P. 227-245.

12. Nagel-Picioruş C., Nagel-Picioruş L. and Sârбу R. Milestones in implementation of an integrated management system in the health sector. *Case study Radiologische Netzwerk Rheinland. Amfiteatru Economic*. 2016. Vol. 18. No. 42. P. 432-445.

13. Bisbe J., Barrubés J. The Balanced Scorecard as a Management Tool for Assessing and Monitoring Strategy Implementation in Health Care Organizations. *Revista Española de Cardiología (English Edition)*. 2012 Oct. Vol. 65. NO. 10. P. 919–927.

14. Barua A., Lee S.C.H., Whinston A.B. The calculus of reengineering. *Information Systems Research*. 1996. Vol. 7. No. 4. P. 409–428.

References

1. Pylypiv, N.I., Piatnychuk, I.D., Maksymiv, Yu.V. (2017), "Ensuring sustainable development of the enterprise by modern tools of strategic management: the concept of business administration", *Teoriia i praktyka stratehichnoho upravlinnia rozvytkom haluzevykh i rehionalnykh suspilnykh system: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceeding from Theory and practice of strategic management of the development of sectoral and regional social systems: materials of the VI International Scientific and Practical Conference], IFNTUNH, Ivano-Frankivsk, Ukraine, pp. 376-379.

2. Vysochan, O.S. (2016), "Transformation of the information function of accounting as a response to the challenges of the modern economy", *Biznes Inform*, no. 3, pp. 160-165.

3. Lokhanova, N.O. (2015), "Application of a system of balanced indicators in the system of strategic management accounting of restaurant facilities", *Efektivna ekonomika*, 11. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_21. (access date April 05, 2019).

4. Lokhanova, N.O. (2014), "The deepening of the integration process as the direction of the accounting system to manage the economic stability of businesses", *Efektivna ekonomika*, no. 11. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3484> (access date April 05, 2019).

5. Ievdokymov, V.V. (2011), "The concept of an integrated accounting system: theory, methodology, organization", Thesis abstract for Dr. Sc. (Econ.). Zhytomyr State Technological University, Zhytomyr, Ukraine.

6. Zhuk, V.M. (2012), "Scientific hypothesis of accounting as a socio-economic institute", *Oblik i finansy APK*, no. 2, pp. 14-22.

7. Fomina, O.V. (2015), "Organization of managerial accounting at the trade enterprise", *Biznes Inform*, no. 7, pp. 295-299.

8. Vasyleva, V.V. (2010), "Methodical approaches to the integration of management accounting systems, budgeting and balanced indicators as effective management tools in the enterprise", *Vestnyk AHTU*, no. 1, pp. 36–46.

9. Fomina, O.V. (2017), "Modeling of functional management accounting systems", *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, iss. 3, pp. 126-132.

10. Matiukha, M.M. (2015), "The ethic concept of management accounting and reporting", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4, 36-43.

11. Abeysekera, I. (2013), "A template for integrated reporting", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 14 (2), pp. 227-245.

12. Nagel-Picioruş, C., Nagel-Picioruş, L. and Sârбу. R. (2016), "Milestones in implementation of an integrated management system in the health sector", *Case study Radiologische Netzwerk Rheinland. Amfiteatru Economic*, Vol. 18(42), pp. 432-445.

13. Bisbe, J. and Barrubés, J. (2012), "The Balanced Scorecard as a Management Tool for Assessing and Monitoring Strategy Implementation in Health Care Organizations", *Revista Española de Cardiología (English Edition)*, Vol. 65 (10), pp. 919–927.

14. Barua, A., Lee, S.C.H., and Whinston. A.B. (1996), "The calculus of reengineering", *Information Systems Research*, Vol. 7 (4), pp. 409–428.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор Харківського державного університету харчування та торгівлі А.С. Крутова

УДК 331.101
JEL Classification: P210

Грей Ю.М.,
аспірант кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування,
Подільський державний аграрно-технічний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Hrei Yu.M.,
*postgraduate student at the department of
management, public management and administration,
State Agrarian and Engineering University in Podilya*

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF THE MODERN EFFICIENT SYSTEM OF MOTIVATION OF LABOUR OF EMPLOYEES OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Внаслідок змін форм господарювання, удосконалення процесів, що відбуваються в зовнішньому середовищі діяльності, перед підприємствами постають численні проблеми. Розвиток підприємства в довгостроковій перспективі залежить від уміння своєчасно передбачити зміни на ринку та відповідно адаптувати свою діяльність, визначити цілі на майбутнє, добитись конкурентних переваг, здійснити стратегічний вибір. А в більшості конкретних ситуацій почати будь-які значимі стратегічні зміни можна тільки за допомогою людського фактора.

Мотиваційна система відіграє велику роль в ефективному управлінні персоналом. Стан економіки та суспільних відносин в Україні й, що не менш важливо, стан розвитку самоусвідомлення її громадян є нестійким, складним. У цей період особливо важливо діяти ефективно у сфері управління персоналом підприємства. Ситуація постійно змінюється і, відповідно, повинні змінюватися й підходи до вибору ефективних методів роботи з персоналом. Структура сучасної мотиваційної системи на більшості підприємств недостатньо враховує взаємовплив стимулів і мотивів керівників та працівників окремих виробничих підрозділів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи аналізу праці та її мотивації закладені в роботах таких видатних науковців, як М. Блауга [2], А. Кібанова [11], Г. Кулікова [12], Д. МакГрегора [17], А. Маслоу [18] та інших. Різномісні аспекти місця і ролі людини у виробництві, формування ефективної системи мотивації праці досліджуються в роботах О. Герасименко [8], О. Грішнєвої [5; 8], Д. Доманчука [6; 7], А. Колота [8], С. Лучик [6; 7], М. Маліка [13], Л. Червінської [15], А. Чикуркової [6; 7], О. Шпикуляка [16] та інших.

Теоретичні основи аналізу типів та моделей мотивації закладені в роботах таких видатних дослідників-економістів, як: В. Брич [9], П. Буряк [1], М. Григор'єв [1], О. Дяків [9], М. Жибак [10], Б. Карпінський [1], В. Літвінов [10], С. Надвичиний [9], В. Островерхов [9], С. Прохоровська [9], Н. Слівінська [9], В. Смачило [14] та інших.

Разом з тим, проблеми розробки дієвої системи мотивації праці працівників кожного окремого підприємства залишаються відкритими для подальшої розробки в економічній теорії та управлінській практиці. Віддаючи належне вітчизняним вченим і фахівцям, які безпосередньо досліджують проблеми механізму створення мотиваційних систем, слід зауважити, що існуючих наукових джерел теоретичного і прикладного характеру все ще недостатньо.

Широта та складність поставленої проблеми вимагають продовження наукових досліджень, подальшої конкретизації набутих знань. Недостатнє розроблення окремих положень даної проблеми та необхідність подальшого розкриття методологічних підходів до формування сучасної ефективної системи мотивації праці працівників підприємства зумовили актуальність теми, визначили мету й завдання дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення методологічних підходів до формування сучасної ефективної системи мотивації праці працівників в системі управління підприємством.

* Науковий керівник: Чикуркова А.Д. – д.е.н., професор

Виклад основного матеріалу дослідження. Систему мотивації праці персоналу можна визначити як сукупність дій з формування та задоволення потреб різних носіїв інтересів під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів праці. Тісний зв'язок мотивів, стимулів, інтересів та потреб пояснюється схожістю сутностей, бо потреби людини – це нестача чогось, інтереси – зацікавленість у чомусь, мотиви – це внутрішня спонукальна сила, а стимули – спонукання людини до чогось зовнішніми факторами, тому мотив та стимул представляють собою відображення потреби. Мотиви з'являються майже одночасно з виникненням потреб і проходять певні стадії, аналогічні стадіям формування потреб. Різноманітність актуалізованих потреб обумовлює широкий спектр мотивів і стимулів, які застосовуються на підприємстві.

Для комплексного розуміння та аналізу економічної категорії «мотивація праці» доцільно звернутись до поглядів науковців на дану проблематику (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «мотивація праці»

Визначення	Автор	Джерело
Процес створення умов, при яких активна трудова діяльність дає певні, раніше зафіксовані результати, стає необхідною і достатньою умовою задоволення значних і соціально обумовлених потреб працівника, формування у нього мотивів до праці	Буряк П. Ю., Карпінський Б. А., Григор'єва М. І.	1, с. 294
Спонукання, елемент трудової ситуації, що впливає на поведінку людини у сфері праці, матеріальна оболонка мотивації персоналу	Богданов Ю. Н., Зорін Ю. В., Шмонін Д. А.	3
Процес спонукання діяльності людини, спрямованої на досягнення накреслених цілей з урахуванням впливу сукупності внутрішніх і зовнішніх економічних, соціальних, організаційних, виробничих, трудових, політичних, екологічних та інших чинників	Доманчук Д. П., Лучик С. Д., Чикуркова А. Д.	7, с. 68
Спонукання людей до активної діяльності, процес вибору людиною певної лінії поведінки, що має привести до задоволення її потреб та інтересів	Колот А. М., Грішнова О.А.	8, с. 405
Процес спонукання до діяльності, пов'язаної із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, які викликають активність суб'єкта та визначають її направлення	Брич В. Я., Дяків О. П., Надвиничний С. А., Островерхов В. М., Слівінська Н. М., Прохоровська С. А.	9, с. 159
Система мотивів, що визначає конкретні форми діяльності або поведінки окремого працівника чи колективу	Кібанов А. Я.	11, с. 55
Процес спонукання людини, соціальної групи або спільноти людей здійснювати спадково закріплені або набуті досвідом дії, спрямовані на задоволення різного роду потреб і досягнення особистої, групової та суспільної мети	Куліков Г.Т.	12, с. 14
Сукупність факторів, що викликають активність особистості та визначають її спрямованість	Шпикуляк О. Г.	16, с. 129

Джерело: складено за дослідженнями автора

Проаналізувавши представлені у табл. 1 визначення, на нашу думку, найбільш повним буде наступне: мотивація праці – це сукупність різноманітних методів організації праці, які направлені на спонукання персоналу до праці в залежності від цілей підприємства та працівників. Це спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта, сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, які викликають активність суб'єкта та визначають її направлення. Мотивація праці одночасно несе в собі і нематеріальне навантаження, що надає співробітнику можливості реалізувати себе як особистість і як працівника одночасно. Стимулювання виконує економічну, моральну й соціальну функції.

Працівник має знати, які вимоги ставляться перед ним, яка буде винагорода при їх отриманні і які санкції будуть застосовуватися у випадку невиконання вимог. Ціль мотивації – не взагалі спонукати людину працювати, а зацікавити її працювати краще, продуктивніше, ніж це обумовлено трудовими відносинами. Внутрішні фактори стимулювання пов'язані з виникненням самої трудової діяльності. Це – зміст роботи, усвідомлення своїх переваг, визнання їх оточуючими, прагнення до підвищення, відчуття відповідальності та інші. На основі таких мотивів праця приносить найбільше задоволення і не потребує контролю та тиску. Зовнішні фактори знаходяться за межами праці. До них належать: політика вищої організації, методи управління кадрами, стиль керівництва, умови праці, психологічний клімат, соціально-грошова винагорода та інші. Внутрішній мотив створює основу для формування високого типу ставлення до праці як до засобу самореалізації особистості. Якщо ж визначальним є зовнішній мотив, то праця є ціною за придбання інших благ та речей, як «інструментальна цінність» [5, с. 28].

Мотивація праці включає й здобуття певного іміджу в суспільній ієрархії. Вона зумовлена

природною особливістю людини і перш за все створення нормальних житлових, побутових та інших матеріальних умов його життя, забезпечення умов для духовного розвитку особистості, природного відтворення, необхідності забезпечення нормального фізіологічного існування працівника.

На думку Л. П. Червінської, оскільки змінюється зміст і характер праці, так само не може залишатися незмінним і механізм управління мотивації праці. Найбільші зміни у соціально-трудових відносинах відбуваються в результаті суттєвих перетворень у технологічній, організаційній, соціально-економічній структурі виробництва. Виходячи з цього, можна вести мову про різні організаційно-мотиваційні типи чи моделі стимулювання праці персоналу [15, с. 67].

Можна виділити чотири моделі, котрі показують з певною часткою умовності сутність процесу еволюції трудової мотивації. Треба відзначити, що кожен із пропонованих типів моделей відображає етап у розвитку мотивації працівника, показує основні риси визначеного виду зв'язків між працівником і роботодавцем. У основу цих моделей покладено певну працю і якісні зміни мотивації працівника, виникнення у нього нових потреб більш високого гатунку, ніж ті, котрі визначали його трудову поведінку раніше. Умовно ці моделі можна назвати передіндустріальною, індустріальною, соціальною або постіндустріальною, постекономічною або творчою [12, с. 120].

Не слід шукати абсолютного співпадіння цих типів з трудовою поведінкою реальних працівників, які значно багатші пропонованих моделей. І перехід від однієї моделі до іншої не означає, що одна з них повністю зникне. Передіндустріальний тип мотиваційної поведінки був характерним для більшості найманих працівників при формуванні виробничих відносин капіталізму, для різних країн його функціонування доводиться на різні історичні періоди. Найважливішим моментом передіндустріального механізму стимулювання трудової активності є продаж робочої сили власнику капіталу. Праця – в основному важка фізична [12, с. 121].

За В. Смачило, на формування потреб найманого працівника справляли тільки умови його власного буття і буття найближчих родичів тощо. Потреби більш високою рівня зароджувалися, проблеми соціального статусу, участі в групі, а тим більше самовираження працівників не були актуалізованими. Мотивація до праці як діяльності, як засобу самоствердження не існувала. За таких економічних умов на перший план виходили позаекономічні методи спонукання до праці, такі, як насильство, погрози звільнення тощо [14, с. 123].

Це послужило умовою для становлення типу працівника, стимулювання трудової активності якого стало інакшим. Це передусім стосується акту купівлі-продажу робочої сили. Він набув форми рівноправної та добровільної угоди двох товаровласників. Посилені самостійність і незалежність працівника. Поряд зі зміною складників механізму стимулювання трудової активності в індустріальну епоху у ньому з'явилися зовсім нові елементи. Зі створенням індустріальної бази економіки формальне підпорядкування праці капіталу перетворилося у реальне. Тепер найманому працівникові став протидіяти не просто власник капіталу, а власність.

В індустріальній системі зросла інтенсивність праці. З'являються два суттєво нові моменти стимулювання праці. Це, по-перше, можливість збільшення доходу працівника, і, по-друге, науковий підхід до організації праці, орієнтований на зведення її до мінімуму самоуправства працівника, замикання його трудової поведінки у жорсткі рамки доцільності, що визначається з точки зору організації.

Постіндустріальний тип мотивації характеризується суттєвим зростанням ролі неекономічних мотивів, послабленням значимості продажу робочої сили. В структурі постіндустріального стимулювання праці поряд з доходами від роботи з'являються такі форми, як соціальне страхування та інші виплати за соціальними програмами, доходи від власності тощо. Фізичне навантаження поступається інтелектуальному та психологічному [14, с. 67].

Разом з тим послаблюється значення потреб у матеріальних благах і на перший план виходять потреби у соціальному статусі, соціальних контактах, соціальній оцінці. Виникнення цих та інших соціальних потреб не могло не позначитися на раніше домінуючих стимулах. Праця стає більш значимим засобом задоволення потреб у соціальних контактах, соціальній оцінці тощо. Не менш важливим фактором зміни ставлення працівника до праці є виникнення заінтересованості в успіхах організації, в котрій бере участь працівник. Це одночасно суттєво розширює межі та джерела отримання винагороди. Вона починає залежати не тільки від безпосереднього виконання трудових функцій, передбачених тарифною угодою, але й від участі в управлінні виробництвом, забезпечення більш високих кінцевих результатів, власних інвестицій. Завдяки цьому і закономірному посиленню соціальної орієнтації виробництва матеріальна винагорода в усе більшій мірі відіграє багаточислову роль [9, с. 20].

Одним із нових в даному етапі стимулювання трудової активності є перетворення соціокультурних результатів економічного прогресу із побічних, тих, що відігравали вторинну роль, у домінуючі мотиви. Своєрідним різновидом соціального типу працівника є мотиваційний тип, що виникає на основі вищих потреб людини у самовираженні. У такому випадку домінуючим стимулом трудової діяльності стає самовираження у процесі праці, тобто найбільш привабливим для індивіда стає сам процес праці як діяльності.

Таким чином, відбувається повне заперечення найманого працівника як підпорядкованої сторони. Незважаючи на те, що запропоновані мотиваційні типи утворюють еволюційний ряд, в основі якого лежить ієрархія людських потреб, реальна історія розвитку стимулів до праці не представляє собою правильної послідовності даних типів. Тому правильніше говорити про створення такого стимулюючого механізму, який включає всі типи за переважаючого впливу одного з них.

Аналіз будь-якої економічної категорії не може бути повним без детального розгляду методів, якими вона оперує. Не винятком є і мотивація праці працівників. У економічній теорії існує безліч думок та класифікацій можливих методів та форм мотивації праці.

Всі відомі методи мотивації праці можна поділити на дві великі групи, в залежності від того, що лежить в основі базового мотиву до праці: економічні та неекономічні. Причому, вважається, що дієва система мотивації праці можлива лише при оптимальному поєднанні обох методів.

Матеріальна мотивація – це заохочення працівників грошовими виплатами за результатами трудової діяльності. Сюди відносять заробітну плату, премії, доплати й надбавки. Дуже важливо на кожному підприємстві визначати ефективність мотивації персоналу, тобто оцінювати співвідношення між обсягом витрат на оплату праці та наслідками трудових зусиль персоналу [8, с. 135].

Другим важливим видом мотивації є соціальна, яка представляється і як економічна, і як неекономічна. Головною спрямованістю виступають відносини між людьми, виражені у вдячності керівництва. Сюди можна віднести наступні складові: трудова відзнака, почесне звання, представлення до нагороди; забезпечення умов для здобуття знань, навичок, підвищення кваліфікації; впевненість у забезпеченні роботою; санітарно-гігієнічні, естетичні, екологічні, економічні, ергономічні умови праці; безпека праці; організаційно-технічне забезпечення; гнучкий графік, розпорядок робочого дня, організація робочого місця; покращення житлових умов; розвиток змагання; розвиток корпоративної стратегії; удосконалення системи комунікації персоналу; самостійність; відповідальність.

Моральна мотивація є найрозвиненішою підсистемою духовного стимулювання праці й ґрунтується на потребі людини в суспільному визнанні. Ці мотиви проявляються в таких формах, як ідентифікація з підприємством; влада; інтелектуальність праці; врахування прагнень, вікових і особистісних характеристик; самостійність; корпоративна культура [8, с. 136].

Стимулювання є способом проведення мотивації. В науковій економічній літературі існують дві протилежні думки стосовно тотожності стимулу і мотиву. Одні дослідники стверджують про те, що поняття стимулу відрізняється від мотиву тим, що в основі кожного лежать принципово різні спонукальні основи. Інші дослідники вважають, що мотив і стимул повинні використовуватись в комплексі. Для визначення всіх можливих методів і форм стимулювання праці працівників дослідження цього питання є надзвичайно важливим. Саме тому, нами проведено співставлення мотивів і стимулів і показано їх взаємозв'язок.

На нашу думку, мотив і стимул – це дві паралельні та взаємообумовлені ступені моделі стимулювання праці працівника. Стимул може формувати багато різноманітних мотивів, також на формування одного мотиву можуть впливати декілька стимулів. На підставі аналізу літературних джерел [4, с. 111; 13, с. 117; 16, с. 215; 17, с. 275] взаємозв'язок мотивів і стимулів показано у табл. 2.

Таблиця 2

Взаємозв'язок мотивів і стимулів в управлінні

Мотиви	Стимули
1	2
Мотиви задоволення потреб у життєво-необхідних благах: продуктивність, постійність персоналу, якість праці	Збільшення заробітної плати Наявні надбавки та доплати до заробітної плати Премії Матеріальна допомога Участь у прибутку Надання пільгового кредиту Оплата транспортних, медичних витрат Пенсійне страхування
Мотиви самовизначення: визнання, переключення, самовираження, любів до знання, творчість	Надання творчої та цікавої праці Професійна орієнтація Розвиток кар'єри Можливість навчання Преміювання за новаторство, відкриття Доступ до нової інформації Визнання і пошана
Мотиви соціальної взаємодії: солідарність, причетність, спілкування, безпека, наслідування	Можливість спілкування на робочому місці Участь в управлінні підприємством Справедливість у встановленні норм виробки, розподілі роботи, оцінок і винагороди Демократичний стиль управління Рівні можливості Дотримання норм техніки безпеки

продовження табл. 2

1	2
Мотиви статусного самоствердження: успіх, влада, досягнення мети, зростання кар'єри	Особисті блага Участь в успіху Участь в управлінні підприємством, прийнятті відповідальних рішень Просування по службі Представницькі функції для інших організацій
Мотиви оптимізації життєвого циклу: соціальна та професійна мобільність, вікова релаксація, недопущення статусного і психологічного дискомфорту	Соціальне партнерство Надання роботи за бажанням і можливостями Розвиток кар'єри Передача досвіду молодим працівникам Сумісництво роботи з викладацькою діяльністю Єдиний статус працівників Центри психологічної допомоги і розвантаження Політика "відкритих дверей" Комісії з трудових спорів

Джерело: [4, с. 111; 13, с. 117; 16, с. 215]

Основною методологічною передумовою формування сучасної ефективної системи мотивації праці працівників підприємства є розвиток теорії мотивації. Процес мотивації складний і неоднозначний. Існує багато різних концепцій мотивації, які намагаються дати пояснення цьому явищу. Узагальнюючи нагромаджений світовий досвід, можна виділити три основні підходи до мотивації праці, в основі яких лежать: теорія потреб, теорія очікування, теорія підкріплення, що представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Аналіз основних підходів до мотивації праці

Підхід	Представники	Основна теорія	Характеристика
Перший	А. Маслоу, К. Альфредер, Ф. Герцберг, Д. Мак-Клеланд та інші	Теорія потреб	Рушійними мотивами поведінки є базові людські потреби, які дозволяють з'ясувати, які стимули люди вважатимуть достатньою винагородою, заради якої варто докласти зусиль
Другий	В. Врум, Д. Кемпбелл, Л. Портер, Е. Лоулер, С. Адамс, Е. Люкк та інші	Теорія очікування, справедливості	Головна роль приділяється процесам прийняття рішень про доцільність докладання зусиль до праці, при цьому зважуються витрати і вигоди, а також оцінюється імовірність досягнення бажаних результатів
Третій	Ф. Девіс, Д. Хітт та інші	Теорія підкріплення	Заснований на припущенні, що зусилля залежать від того, чи винагороджувались (підкріплювались) зусилля у подібній ситуації в минулому, при цьому враховуючи зміни поведінки людей у процесі праці, адекватного використання негайної винагороди і покарань

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 7; 8; 17; 18]

На підставі припущення про наявність у працівників провідних мотивів та на основі емпіричних досліджень стимулів праці дослідниками були виділені типи мотивації праці персоналу [11, с. 192; 15, с. 260]. Аналіз мотиваційних типів показав, що основними з них є: інструментально-вмотивований, професійно-вмотивований, патріотично-вмотивований, господарсько-вмотивований та люмперований типи мотивації праці персоналу.

Так, на думку М. М. Жибак, інструментально-вмотивований тип персоналу орієнтується на працю як засіб досягнення визначених матеріальних благ, що лежать поза сферою праці; професійно-вмотивований – на працю як засіб підвищення статусу, кваліфікації, на складну, цікаву роботу, що дозволяє розкрити свої здібності, на визнання в колективі, просування по службі. Патріотично-вмотивований тип персоналу заснований на відданості своїй справі, колективу, країні, а господарсько-вмотивований – на можливості відчувати себе господарем, розпоряджатися результатами праці. Люмперований тип персоналу звертає постійно увагу до себе, на підвищення заробітної плати, можливість отримання пільг, соціальний захист; колективістський тип орієнтується на позитивні ефекти спілкування з іншими членами колективу і з керівниками, а комфортно-орієнтований – на відносно комфортні умови праці [10, с. 11].

Кожному типу мотивації праці відповідають своєрідні форми стимулювання [13, с. 17]. Якщо форма мотивації базова, це значить найбільшу орієнтованість даної форми на людину з певним типом

мотивації; нейтральна – застосування цієї форми не впливає на людину; заборонена – застосування цієї форми призведе до зворотного ефекту.

Таким чином, цілеспрямована трудова діяльність працівника базується на актуалізації мотивів відповідно до типу мотивації, цінностей та можливостей працівника. Завдяки продуктивній діяльності досягаються результати, які задовольняють потреби працівника та підприємства. Отримані результати повинні бути оцінені як підприємством, так і працівником. На підставі цього оцінювання працівникові надається винагорода.

Висновки з проведеного дослідження. На жаль, в Україні, питанням мотивації праці працівників не приділяється належної уваги. Кількість методів та форм мотивації праці, які використовуються на практиці, незначна. Це призводить до знецінення праці та зниження зацікавленості працівників в отриманні більшого прибутку підприємством. Тому необхідно вдосконалювати діючу мотиваційну систему, спрямовуючи дії власників та найманих працівників на реалізацію стратегії розвитку підприємства.

Принциповою особливістю сучасних моделей економічного зростання підприємства стає визнання нової змінної у виробничій функції – людського капіталу. Її задіяння вимагає розробку мотиваційної політики, реалізація якої забезпечує процес спонукання себе та інших працівників на інноваційну діяльність, що спрямована на досягнення особистих цілей та цілей організації. Обґрунтування науково-практичних засад формування сучасної мотиваційної політики підприємств є перспективним напрямом наших наукових досліджень в контексті забезпечення їх ефективного управління.

Література

1. Буряк П. Ю., Карпінський Б. А., Григор'єва М. І. Економіка праці та соціально-трудова відносини. Київ, 2004. 438 с.
2. Блауг М. Методология экономической науки, или как экономисты объясняют. Москва: НП «Вопросы экономики». 2004. 416 с.
3. Богданов Ю. Н., Зорин Ю. В., Шмонин Д. А. Мотивация персонала. *Методы менеджмента качества*. 2001. № 11. С. 14-19.
4. Вейл П. Искусство менеджмента. *Райгородский Д.Я. Психология руководства*. Самара: Изд. Дом «Бахрах-М», 2005. 768 с.
5. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ: Т-во «Знання», 2001. 254 с.
6. Доманчук Д. П., Лучик С. Д., Чикуркова А. Д. Аграрні соціально-трудова відносини. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2003. 284 с.
7. Доманчук Д. П., Лучик С. Д., Чикуркова А. Д. Економіка праці. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. 332 с.
8. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник / А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. Київ: КНЕУ, 2009. 711 с.
9. Економіка праці та соціально-трудова відносини / В. Я. Брич та ін.; за ред. Є. П. Качана Тернопіль: Економічна думка, 2006. 212 с.
10. Жибак М. М., Літвінов В. І. Стан та шляхи удосконалення мотивації праці в аграрних підприємствах. *Агросвіт*. 2017. № 5. С. 10-14.
11. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации. Москва: Инфра-М, 2005. 638 с.
12. Куліков Г. Т. Детінізація заробітної плати найманих працівників. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 4. С. 13-17.
13. Малік М. Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки: Методологія і організація. Київ: ІАЕ УААН, 1995. 177 с.
14. Смачило В. В. Управління кадровим потенціалом підприємства в контексті соціальної відповідальності. *Академічний огляд*. 2016. № 1. С. 119-126.
15. Червінська Л. П. Мотивація трудової діяльності в аграрній сфері. Київ: ПАРАПАН, 2003. 322 с.
16. Шпикуляк О. Г. Мотивація трудової діяльності в економіці та організації: теоретичний аспект. *Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету*. Вінниця: ВДАУ, 2006. Вип. 29. С. 136-149.
17. McGregor D. The human side of enterprise. McGraw-Hill Professional, 2006. 423 p.
18. Maslow A. The need to know and the fear of knowing. *Journal of General Psychology*. 1963. № 68. P. 111-124.

References

1. Buriak, P.Yu., Karpinskyi, B.A. and Hryhorieva M.I. (2004), *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social and labour relations], Kyiv, Ukraine, 438 p.
2. Blaug, M. (2004), *Metodologiya ekonomicheskoy nauki, ili kak ekonomisty obyasnyayut* [The methodology of economics, or how economists explain], NP "Voprosy ekonomiki", Mockov, Russia, 416 p.

3. Bogdanov, Yu.N., Zorin, Yu.V. and Shmonin, D.A. (2001), "Motivation of staff", *Metody menedzhmenta kachestva*, no.11, pp. 14-19.
4. Veyl, P. (2005), *Iskusstvo menedzhmenta* [Art of management], Raygorodskiy D.Ya. *Psikhologiya rukovodstva* [Raygorodsky D.Ya. Leadership Psychology], Izd. Dom «Bakhrakh-M», Samara, Russia, 768 p.
5. Hrishnova, O.A. (2001), *Liudskiy kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoi pidhotovky* [Human capital: formation in the education system and of professional preparation], T-vo «Zhannia», Kyiv, Ukraine, 254 p.
6. Domanchuk, D.P., Luchyk, S.D. and Chyurkova, A.D. (2003), *Ahrarni sotsialno-trudovi vidnosyny* [Agrarian social and labour relations], Abetka, Kam'ianets-Podilskyi, Ukraine, 284 p.
7. Domanchuk, D.P., Luchyk, S.D. and Chyurkova, A.D. (2004), *Ekonomika pratsi* [Labour economics], Abetka, Kam'ianets-Podilskyi, Ukraine, 332 p.
8. Kolot A.M., Hrishnova O.A., Herasymenko O.O. et al. (2009), *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social and labour relations], pidruchnyk, KNEU, Kyiv: 711 p.
9. Brych, V.Ya et al. (2006), *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social and labour relations], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 212 p.
10. Zhybak, M.M. and Litvinov, V.I. (2017), "Condition and ways of labour motivation improvement in the agricultural enterprises", *Ahrosvit*, no. 5, pp. 10-14.
11. Kibanov, A.Ya. (2005), *Upravleniye personalom organizatsii* [Organization Personnel Management], Infra-M, Moscow, Russia 638 p.
12. Kulikov, H.T. (2016), "De-shadowing of employees wages", *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia*, no. 4, pp. 13-17.
13. Malik, M.Y. (1995), *Motyvatsiia vyrobnychoi diialnosti v ahrarnii sferi ekonomiky: Metodolohiia i orhanizatsiia* [Motivation of production activities in the agrarian sphere of the economy: Methodology and organization], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine, 177 p.
14. Smachylo, V.V. (2016), "Management of personnel potential of the enterprise in the context of social responsibility", *Akademichnyi ohliad*, no. 1, pp. 119-126.
15. Chervinska, L.P. (2003), *Motyvatsiia trudovoi diialnosti v ahrarnii sferi* [Motivation of labour activity in agrarian sphere], PARAPAN, Kyiv, Ukraine, 322 p.
16. Shpykuliak, O.H. (2006), "Motivation of labour activity in the economy and the organization: theoretical aspect", *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*. VDAU, iss. 29, pp. 136-149.
17. McGregor, D. (2006), *The human side of enterprise*. McGraw-Hill Professional, 423 p.
18. Maslow, A. (1963), "The need to know and the fear of knowing", *Journal of General Psychology*, no. 68, pp. 111-124.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор Подільського державного аграрно-технічного університету А.Д. Чукуркова

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 332.624:35.071.5(477)
JEL Classification: D 61,R 29

Місюк М.В.,
д-р екон. наук, проф., декан економічного факультету,
Бец Б.Б.,
аспірант*,
Подільський державний аграрно-технічний університет

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Misiuk M.V.,
dr.sc.(econ.), professor, dean of the faculty of economics,
Betz B.B.,
postgraduate student,
State Agrarian and Engineering University in Podilya

METHODOLOGICAL APPROACH TO ASSESSING THE USE OF RESOURCE EFFICIENCY OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

Постановка проблеми. Поряд з інформаційним та природним середовищем, морально-етичними, духовними, культурними, історичними, матеріальними та інтелектуальними цінностями, відповідно до законодавства України, до складових суспільства віднесено ресурси. На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами стабільності в суспільстві є нераціональне, виснажливе використання ресурсів як відновлюваних, так і не відновлюваних. Тому, для створення безпечних умов життєдіяльності населення та запобігання цих загроз перед органами державної влади та органами місцевого самоврядування ставиться завдання підвищення ефективності використання ресурсів формування збалансованої системи природокористування.

Розробка інструментарію розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ) має ґрунтуватись на результатах оцінки та аналізу сучасного їх стану, ефективності функціонування та тенденцій змін основних показників ресурсовіддачі та результативності діяльності. Всі зазначені параметри та характеристики прямо або опосередковано залежать від ресурсного забезпечення ОТГ. З огляду на зазначене, системне дослідження процесів функціонування та розвитку ОТГ ґрунтується на урахуванні причинно-наслідкового взаємозв'язку між доступними ресурсами ОТГ та її ефективністю. Першочерговим у дослідженні діяльності ОТГ є оцінювання ефективності її ресурсного забезпечення, яке передбачає оцінку ресурсного потенціалу та співставлення потенційних ефектів від його використання із фактично досягнутими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед опублікованих результатів наукових досліджень проблемам ефективного використання ресурсного потенціалу ОТГ присвячено роботи Борщ Г. А., Вансильовського Ф. А., Гайдуцького П. І., Гуторова О. І., Збарського В. К., Зось-Кіора М. В., Науменко І. В., Николук О. М., Насіпайко Д. С., Макаренка П. М., Маліка М. Й., Резниченко О. О., Якуби К. І. та багатьох інших.

Надаючи належну оцінку публікаціям, на сьогодні не існує єдиного методичного підходу щодо оцінки розвитку сільських територій та використання ресурсів. Потребує подальших досліджень

* Науковий керівник: Місюк М.В. – д.е.н., професор

розробка інструментарію розвитку ОТГ та, зокрема, оцінювання ефективності її ресурсного потенціалу.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка методичних підходів щодо оцінювання ресурсного потенціалу ОТГ, в яких враховуються ефекти, зокрема економічний, соціальний та екологічний, що формуються кожним із видів ресурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі оцінювання ресурсного потенціалу лежать показники, які надають кількісне вимірювання кількісних та якісних характеристик ресурсів. З позицій системного підходу ресурси можна представити як певні вхідні параметри, які у процесі функціонування системи (тобто ОТГ) трансформуються на певний результат – ефект. Іншими словами ресурси – засоби забезпечення бажаного результату. Первинними (базовими) ресурсами функціонування ОТГ є трудові, природні та капітальні ресурси, які є елементами внутрішнього середовища ОТГ. Їх доцільно віднести до ресурсів першого – базового – рівня.

Іншим типом ресурсів є залучені із зовнішнього середовища ресурси, які віднесено до другого рівня. Параметри таких ресурсів (тобто їх кількісні та якісні характеристики) визначаються параметрами ресурсів нижніх рівнів. Це пояснюється тим, що чим кращі вихідні ресурси та умови ОТГ, тим вища у них потенційна ефективність і тим легше їм залучити ресурси у необхідній кількості та потрібної якості. До залучених ресурсів віднесено капітальні (інвестиційні) та трудові, які ОТГ на початку не мали у своєму розпорядженні. Крім того, ресурси другого рівня включають інформаційні ресурси, придбані за рахунок власних (первинних) та залучених коштів [1, с. 138].

На третьому рівні формується група ресурсів, які, з одного боку, є результатом взаємодії ресурсів двох попередніх рівнів, але, з іншого – їх слід розглядати як засоби створення кінцевих результатів функціонування ОТГ – економічного, соціального та екологічного ефектів. До них належать об'єкти інфраструктури, які можна розглядати і як форму прояву ефективності функціонування ОТГ, і як вихідні умови розвитку бізнесу на сільських територіях. Кількісні та якісні параметри ресурсів усіх трьох рівнів і здатності ОТГ їх формувати й максимально використовувати визначатимуть кінцеві результати діяльності громади, а також характер і темпи її розвитку.

Отже, з позицій співвідношення «ресурс – ефект» ресурсна база ОТГ має трьохрівневу ієрархічну структуру (рис. 1). Оцінка фактичного рівня реалізації потенціалу ОТГ на кожному рівні набуває вигляду відношення ефекту у формі кількісно вимірюваних ресурсів вищого рівня до ресурсів рівня, що оцінюється. У формальному вигляді таке відношення відображаються наступним чином:

$$RP_{ij} = \frac{E_{jk}}{R_{ij}} = \frac{R_{k(j+b)}}{R_{ij}}, \quad (1)$$

$$E_{jk} = R_{k(j+b)},$$

де RP_{ij} – рівень реалізації потенціалу у розрізі ресурсу i -го виду j -го рівня;

E_{jk} – ефект k -го виду, який утворюється на j -му рівні;

R_{ij} – обсяг використаного ресурсу i -го виду j -го рівня;

$R_{k(j+b)}$ – обсяг ресурсу k -го виду, створеного на базі ресурсів j -го рівня, який одночасно є ресурсом наступного $(i + b)$ -го рівня (або другого, або третього).

Розробка методики оцінювання ресурсного потенціалу ОТГ має здійснюватись у кілька етапів, першим з яких є визначення показників, які є кількісними вимірниками (показниками) кожного окремого виду ресурсів. Перелік показників стану ресурсної бази має відповідати трьом принципам, а саме: 1) принципу повноти (всі ресурси та їх кількісні і якісні ресурси мають бути враховано); 2) принципу простоти (передбачає усунення повторень показників); 3) принципу відповідності показників реальному стану інформаційного забезпечення.

У табл. 1 відображено перелік показників, які визначено як індикатори наявності ресурсів, що беруть участь у процесах функціонування та розвитку ОТГ.

Окрім структури ресурсів, при оцінюванні ступеня реалізації ресурсного потенціалу необхідно враховувати ефекти, які формуються кожним із видів ресурсу. У розрізі ресурсів можна виділити два типи ефектів, які ОТГ може отримати у результаті господарської діяльності. Перший вид включає ресурси наступного ієрархічного рівня, які одночасно є результатами перетворення ресурсів поточного рівня ієрархії. Для визначення ефективності використання ресурсу з позицій цього виду ефекту використовується формула (1).

До ефектів другого виду належать остаточні ефекти, які створює громада у процесі функціонування. Це економічний, соціальний та екологічний ефекти у кількісному вираженні. Для кожного окремого виду ресурсу формуватимуться різні види економічного, соціального та екологічного ефектів, які також різнитимуться залежно від виду господарської діяльності (табл. 2). Передусім це стосується земельних ресурсів, економічний ефект для яких формуватиметься у межах сільськогосподарської діяльності.

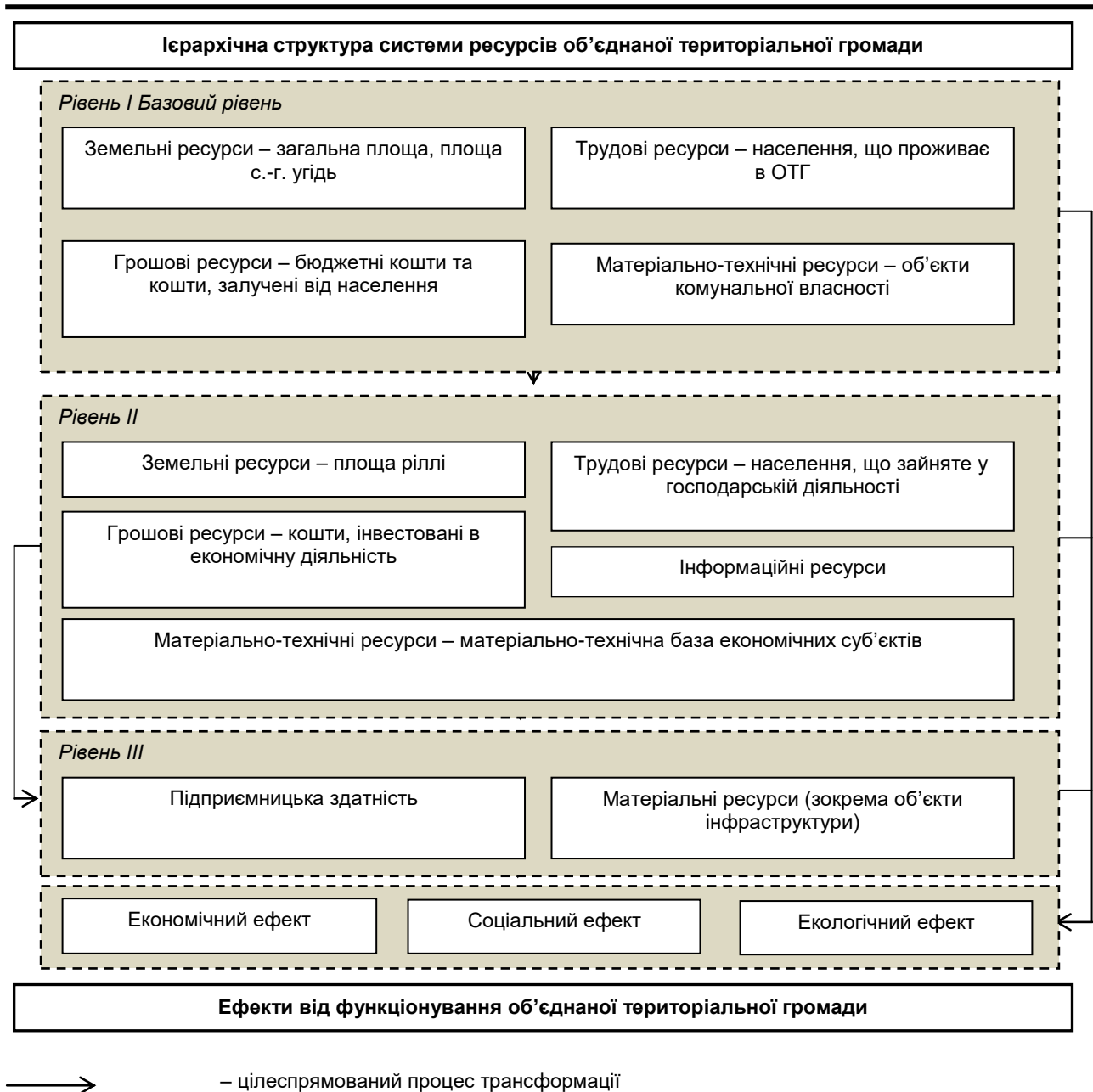

Рис. 1. Структура системи ресурсів ОТГ

Джерело: побудовано авторами

Таблиця 1

Ієрархія показників ресурсного потенціалу ОТГ

Рівень ієрархії ресурсів	Вид ресурсу	Показник
1	2	3
Перший	Земельні	Площа ОТГ
		Площа с.-г. угідь
		Площа пасовищ та сіножатей
	Трудові	Чисельність населення
		Чисельність економічно активного населення
	Грошові	Бюджетні ресурси (державного, місцевого бюджетів, бюджету ОТГ)
		Кошти, залучені від населення громади
	Матеріально-технічні	Вартість майна комунальної власності ОТГ

продовження табл. 1

1	2	3
Другий	Земельні	Площа ріллі
	Трудові	Чисельність зайнятого населення (у цілому та у сільському господарстві)
	Грошові	Собівартість с.-г. продукції
		Зовнішні інвестиції
	Матеріально-технічні	Поголів'я с.-г. тварин
		Вартість основних засобів виробництва
		Довжина доріг з твердим покриттям
Третій	Підприємницька здатність	Валова продукція
		Валова продукція сільського господарства (загальна та у розрізі галузей)
		Кількість підприємств (зокрема с.-г.)
	Матеріальні (зокрема інфраструктура)	Кількість об'єктів роздрібної торгівлі
		Кількість об'єктів ресторанного бізнесу
		Кількість об'єктів туризму

Джерело: власні дослідження на основі [2; 3].

До економічних ефектів належать прибуток (у цілому та за видами економічної діяльності), створений у межах ОТГ, доходи та витрати населення. Такі показники, як обсяги викидів в атмосферне повітря, скидів у водойми та утворені побутові відходи віднесено до деструктивних екологічних ефектів. Соціальні ефекти включають кількість зайнятого населення, яке одночасно є трудовим ресурсом другого рівня.

Таблиця 2

Показники ресурсного потенціалу ОТГ та відповідні їм види ефектів

Показник	Ефект, що забезпечується відповідним ресурсом	
	ресурс наступних рівнів ієрархії	від функціонування ОТГ
<i>Перший рівень ієрархії</i>		
Площа с.-г. угідь	Чисельність зайнятих у сільському господарстві, вартість основних засобів виробництва, собівартість с.-г. продукції, валова продукція сільського господарства	Доходи зайнятих у сільському господарстві, прибуток у сільському господарстві
Площа пасовищ та сіножатей	Поголів'я с.-г. тварин	—
Чисельність населення	Кількість об'єктів роздрібної торгівлі, кількість об'єктів ресторанного бізнесу	Доходи та витрати господарств населення, обсяг утворених відходів
Чисельність економічно активного населення	Чисельність зайнятого населення	Доходи та витрати господарств населення, кількість підприємств (зокрема с.-г.)
Площа ОТГ	Довжина доріг з твердим покриттям, зовнішні інвестиції, кількість підприємств	—
Бюджетні ресурси	Валова продукція	Прибуток від господарської діяльності
Кошти, залучені від населення громади	Валова продукція	Доходи господарств населення
<i>Другий рівень ієрархії</i>		
Площа ріллі	Валова продукція рослинництва	Прибуток у сільському господарстві
Чисельність зайнятого населення (у цілому та у сільському господарстві)	—	
Собівартість с.-г. продукції	Валова продукція сільського господарства	
Зовнішні інвестиції	—	Прибуток від господарської діяльності
Кількість підприємств	—	Чисельність зайнятого населення
Кількість с.-г. підприємств	—	Обсяги викидів в атмосферу, скидів у водойми, чисельність зайнятого у сільському господарстві населення
Поголів'я с.-г. тварин	Валова продукція тваринництва	Прибуток у тваринництві
Вартість основних засобів виробництва у сільському господарстві	Валова продукція у сільському господарстві	Прибуток у сільському господарстві

Джерело: власні дослідження на основі [2; 3].

Аналіз сучасних підходів до оцінювання рівня ресурсного забезпечення та ресурсного потенціалу економічних суб'єктів дав змогу виділити три методичних підходи:

1) визначення ефективності використання залучених у процес функціонування суб'єкта ресурсів. Відповідні дослідження ґрунтуються на базовому розумінні економічної категорії «ефективність» як відношення отриманого ефекту до використаних ресурсів. Економічний зміст таких показників полягає у тому, що вони відображають який розмір ефекту припадає на одиницю використаних ресурсів. Враховуючи раніше висвітлену концепцію ієрархічної будови системи ресурсів ОТГ, до традиційних показників ефективності (економічний, соціальний та екологічний ефекти у розрахунку на одиницю використаних ресурсів) слід додати показники ефективності, що відображають розмір новостворених (залучених) ресурсів. На нашу думку, обчислення показників ефективності є проміжним етапом оцінки рівня ресурсного забезпечення та ресурсного потенціалу ОТГ. Саме із таким аналізом пов'язані наступні два підходи до оцінювання;

2) порівняльний аналіз показників ефективності. Базовим у такому підході є визначення об'єктів порівняння. Зазвичай ними є або інші аналогічні за своєю природою об'єкти, або об'єкти-еталони із вищими, ніж у об'єкта дослідження, або абстрактні еталони, які характеризуються «ідеальними» значеннями за всіма показниками ефективності. Такий напрям аналізу дає можливість визначити рівень конкурентоспроможності ОТГ та ступінь повноти реалізації нею наявного ресурсного потенціалу;

3) інтегральне оцінювання ефективності, що передбачає обчислення та аналіз синтетичного узагальненого коефіцієнта ефективності. У цьому випадку обчислюються інтегральні коефіцієнти, які дають можливість оцінити таку складну багатокритеріальну категорію як ефективність, індикаторами якої є система фінансово-економічних показників, за допомогою одного коефіцієнта. Здебільшого інтегральний коефіцієнт розподіляється на інтервалі від 0 до 1 та є безрозмірним.

Перелічені підходи слід розглядати не як взаємовиключаючі, а як взаємодоповнюючі. Більше того, системний аналіз з метою виявлення всіх проблем ресурсного забезпечення ОТГ неможливий без урахування хоча б одного із перелічених напрямів кількісної оцінки. Проблематичним при розробці методики дослідження рівня ефективності є грамотний підбір кількісних методів оцінювання, які, по-перше, надавали б максимально точні та об'єктивні результати, по-друге, враховували особливості функціонування ОТГ як специфічних суб'єктів економіки та, по-третє, ґрунтувалися б на даних, які реально акумулюються у межах громад, статистичних органів та органах державної влади.

Для визначення ефективності використання залучених у процес функціонування суб'єкта ресурсів найпростішим та водночас найінформативнішим є застосування традиційного коефіцієнтного методу. У результаті буде обчислено систему коефіцієнтів ефективності використання ресурсів. Їх аналіз може проводитись як у статичній, так і у динамічній. Найінформативнішим є дослідження наявних тенденцій зміни ефективності, оскільки високі, але сталі у динаміці показники свідчать про задовільний стан ОТГ, однак відсутність її розвитку [2, с. 148].

Порівняльний аналіз показників ефективності, визначених на попередньому етапі за допомогою коефіцієнтного методу, зазвичай здійснюється за допомогою методу порівняння. Для визначення ефективності використання ресурсами нами запропоновано метод нормування, який передбачає порівняння кожного окремого показника із його рівнем у найбільш ефективній ОТГ зі схожим ресурсним потенціалом та галузевою спрямованістю. Застосування даного методу нормування передбачає перетворення фактичних рівнів показників у нормовані, для чого використовуються формули:

$$x_{ij} = \frac{k_{ij}}{k_i^{\min}}, \quad (2)$$

$$\text{або} \quad x_{ij} = \frac{k_i^{\max}}{k_{ij}}, \quad (3)$$

де x_{ij} – нормований коефіцієнт i -го показника ефективності у j -ої ОТГ;

k_{ij} – фактичне значення i -го показника ефективності у j -ої ОТГ;

k_i^{\max} – максимальне значення i -го показника ефективності серед всіх досліджуваних ОТГ або його бажаний (максимально можливий) рівень;

k_i^{\min} – мінімальне значення i -го показника ефективності серед всіх досліджуваних ОТГ або його бажаний (мінімально можливий) рівень.

Зважаючи на недоліки та переваги всіх зазначених методів, у статті використано одночасно три методи, а саме: інтегрального оцінювання, головних компонент та таксономічного аналізу, які значною мірою є взаємодоповнюючими. Переваги комбінації методів таксономічного аналізу та головних компонент полягають в тому, що їх застосування має на меті врахування в інтегральному коефіцієнті

відставання досліджуваної ОТГ від громад зі схожим ресурсним потенціалом. Натомість, метод інтегрального оцінювання пропонується використовувати у тому випадку, якщо ціллю оцінки є не порівняння із іншими громадами, а відслідковування динаміки показників ефективності використання ресурсів ОТГ, що досліджується, а також аналіз ступеня недовикористання потенціалу [3, с. 54].

Метод головних компонент застосовується для зменшення кількості показників, що визначають загальну ефективність використання ресурсів ОТГ. Згідно із методикою оцінки методом головних компонент, показники-фактори ефективності, що мають тісний кореляційний зв'язок, інтегруються у синтетичний узагальнений показник. Цей показник відображає внесок варіації першої (головної) компоненти у варіацію відібраних факторів [4, с. 222-223].

Оцінювання рівня ефективності використання ресурсів включає такі етапи:

1) стандартизація показників ефективності використання ресурсів. Для стандартизації використано формулу:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{\sigma_i}, \quad (4)$$

де z_{ij} – стандартизоване значення i -го показника для j -ої ОТГ;

\bar{x}_i – середнє для всієї сукупності ОТГ значення i -го показника;

σ_i – середньоквадратичне відхилення i -го показника.

2) визначення головних компонент для ефективності використання ресурсів у розрізі кожної групи. Для цього необхідно використовувати функціонал програмного продукту *Statistical*;

3) рейтингова оцінка об'єктів оцінювання (досліджуваних ОТГ) за значеннями головних компонент. Чим вище значення, тим вищий рейтинг. ОТГ з максимальним значенням головної компоненти присвоюється рейтингова оцінка, що дорівнює кількості об'єктів дослідження [5, с. 102].

Після цього отримані рейтинги обробляються за допомогою методу таксономічного аналізу, метою якого є визначення єдиного інтегрального коефіцієнта ефективності використання ресурсів ОТГ. В основу таксономічного методу покладено кількісне вимірювання відстані між фактичною ефективністю та ефективністю еталонного (не існуючого в реальності) ОТГ, якому відповідають найкращі значення кожного із показників ефективності. У результаті для кожної досліджуваної ОТГ обчислюється єдиний інтегральний коефіцієнт ефективності (коефіцієнт таксономії), що відображає ступінь її схожості із еталонним ОТГ. Якщо коефіцієнт таксономії рівний 1, то має місце абсолютна ідентичність, а якщо 0 – повна невідповідність. Чим ближчий коефіцієнт таксономії до 1, тим ефективніше ОТГ використовує ресурси [5, с. 105; 6, с. 128; 7, с. 106-107; 8, с. 80]. В даному випадку можна стверджувати про максимальну реалізацію ресурсного потенціалу. Етапами таксономічного аналізу є:

1) стандартизація рейтингів об'єктів дослідження, отриманих на останньому етапі застосування методу головних компонент, за формулою (5);

2) створення вектору еталону, до якого входять максимальні серед досліджуваних ОТГ значення рейтингів за кожною групою ресурсів. У цілому вектор-еталон міститиме два значення, а саме: максимальні стандартизовані рейтинги за першою та другою групою ресурсів;

3) розрахунок відстані між значеннями стандартизованих рейтингів за кожною окремою ОТГ та елементами вектора-еталона та відстаней від верхнього полюсу за формулами:

$$c_{ij} = z_{ij} - z_{j0}, \quad (5)$$

$$d_j = \sqrt{\sum_{i=1}^2 c_{ij}^2}, \quad (6)$$

де c_{ij} – відстань стандартизованого значення рейтингу i -го показника для j -ої ОТГ від вектору-еталону;

d_j – відстань від точок-даних до верхнього полюсу для j -ої ОТГ;

z_{ij} – стандартизоване значення i -го показника для j -ої ОТГ;

z_{j0} – еталонне значення i -го показника.

4) обчислення інтегрального коефіцієнта ефективності використання ресурсів ОТГ, за допомогою обчислення формули:

$$\mu_j = 1 - \frac{d_j}{\bar{d} + 2S}, \quad (7)$$

де μ_j – показник ефективності використання ресурсів для j -ої ОТГ;

\bar{d} – середня арифметична відстань від еталонного об'єкта, що визначається за формулою:

$$\bar{d} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n d_j, \quad (8)$$

де n – кількість досліджуваних ОТГ;

S – середньоквадратичне відхилення відстаней від еталонного об'єкта:

$$S = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (d_j - \bar{d})^2}, \quad (9)$$

Наступним елементом методики оцінювання рівня ефективності використання ресурсів ОТГ є обчислення її інтегральних показників без урахування результатів використання ресурсної бази іншими громадами. В основі методу інтегрального оцінювання лежать нормовані коефіцієнти (формула (1), де еталонними (максимальним або мінімальним) є значення не інших ОТГ, а планове значення для конкретної громади). Частинні нормовані коефіцієнти узагальнюються в єдиний показник шляхом обчислення традиційних середніх показників (середнього арифметичного, середнього геометричного, середнього арифметичного зваженого, середнього геометричного зваженого). Просту середню арифметичну доцільно використовувати у разі рівновагомості всіх частинних показників та відсутності мультиплікативного ефекту від їх інтеграції. Крім того, її застосування можливе лише за умови низького розкиду варіації значень показників. Частинні коефіцієнти ефективності використання ресурсів ОТГ не відповідають такій умові, оскільки дуже частою є ситуація, коли високий рівень, наприклад, економічної ефективності супроводжується низькими екологічними ефектами.

Якщо частинні показники мають однакову значущість, однак спільно забезпечують мультиплікативний ефект, то краще використовувати просту середню геометричну. Природа мультиплікативного ефекту в даному в падку полягає у наступному. Низькі рівні ефективності використання кількох ресурсів одночасно можуть значно знизити загальну ефективність ОТГ. Іншими словами, якщо один із ресурсів буде використовуватись менш ефективно, ніж інші, то загальний недоотриманий ефект буде значно більший, ніж просто недоотриманий ефект за даним недостатньо реалізованим ресурсом. У цьому випадку має місце загальний мультиплікативний ефект. Отже, рівні ефективності, в основі обчислення яких лежить коефіцієнтний метод, не додаються, а перемножуються. Інтегральний коефіцієнт ефективності використання ресурсів, обчислений за допомогою саме середньої геометричної, пов'язаний, передусім, не з ефектом, а з недоотриманими можливостями.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, зважені середні показники слід застосовувати, коли частинні показники є різними за своє значущістю. Очевидно, що для різних ОТГ стратегічні цілі часто суттєво різняться. Наприклад, для одних громад пріоритетним є розвиток сільського господарства, тоді як для інших – нетрадиційних для сільської місцевості видів економічної діяльності. Аналогічним чином може різнитись вагомість економічного, соціального та екологічного ефектів. Наприклад, у громадах із достатнім для забезпечення наростаючого розвитку бюджетом пріоритетним може бути соціальний розвиток та нарощення інфраструктурної бази, тоді як ОТГ із низьким рівнем економічного розвитку найзначущим є забезпечення достатніх для розширеного відтворення доходів населення.

Література

1. Радулов Д. Д. Оцінка впливу зовнішніх факторів на рівень конкурентоспроможності підприємств з виробництва готових металевих виробів. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 2 (53). С. 134-143.
2. Сендзюк М. Н., Науменко І. В. Методи вибору ключових показників оцінки ефективності діяльності підприємств. *Бізнес-інформ*. 2014. № 6. С. 145-152.
3. Nykolyuk O. The multidimensional methods of assessing the competitive ness of farm enterprises. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 51-56.
4. Кендюхов А. В., Толкачев Д. О. Использование метода главных компонент оценки конкурентоспособности машиностроительных предприятий. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 4. С. 219-227.
5. Костенко Е., Лапшин В. І., Шульга Н. В. Таксономічний аналіз рейтингу регіонів України для інвестування. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 2. С. 94-103.
6. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа / пер. с. пол. В. В. Иванова. Москва: Статистика, 1980. 151 с.
7. Насіпайко Д. С., Резніченко О. О. Використання таксономічного методу в якості показника інтенсивності (ефективності) відтворення людського капіталу. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22 (1). С. 104-108.
8. Саблина Н. В., Теличко В. А. Использование метода таксономии для анализа внутренних ресурсов предприятия. *Бизнес-Информ*. 2009. № 3. С. 78-82.

References

- 1.Radulov, D.D. (2014), "Estimation of the influence of external factors on the level of competitiveness of enterprises for the production of finished metal products", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, Iss. 2 (53), pp. 134-143.
- 2.Sendziuk, M.N. and Naumenko, I.V. (2014), "Methods of selecting key indicators to assess the effectiveness of the enterprises", *Biznes-inform*, no. 6, pp. 145-152.
- 3.Nykolyuk, O. (2016), "The multidimensional methods of assessing the competitive ness of farm enterprises", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 51-56.
- 4.Kendiukhov, A.V. and Tolkachov, D.O. (2013), "Using the method of the main components of the assessment of the competitiveness of machine-building enterprises", *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 4, pp. 219-227.
- 5.Kostenko, E., Lapshyn, V.I. and Shulha, N.V. (2013), "Taxonomic analysis of the ranking of regions of Ukraine for investment", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 2, pp. 94-103.
- 6.Plyuta, V. (1980), *Sravnitelnyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniyakh: metody taksonomii i faktornogo analiza* [Comparative multivariate analysis in economic research: methods of taxonomy and factor analysis], Translated from. pol. by V.V. Ivanov, Statistika, Moscow, Russia, 151 p.
- 7.Nasipaiko, D.S. and Reznichenko, O.O. (2012), "Use of the taxonomical method as an index of the intensity (to efficiency) of reproduction of human capital", *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, Iss. 22 (1), pp. 104-108.
- 8.Sablina, N.V. and Telichko, V.A. (2009), "Using of the taxonomy method for the analysis of the internal resources of the enterprise", *Biznes-Inform*, no. 3, pp. 78-82.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2019 р.

УДК 330:338.48

JEL Classification: L83, L10

Охота В.І.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет

СУЧАСНІ КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ЩОДО ЗБІЛЬШЕННЯ ВНУТРІШНІХ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ

Okhota V.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the
department of international tourism and hotel business,
Ternopil National Economic University

MODERN COMPETITIVE STRATEGIES ON INCREASING DOMESTIC TOURIST FLOWS

Постановка проблеми. Внутрішні туристичні потоки в країнах, які не створили привабливих умов для в'їзного туризму, є передумовою сталого розвитку цієї індустрії. Підвищення рівня внутрішнього туризму може стати фундаментом для зростання попиту з боку іноземного сегменту споживачів. Населення України, яке представлене різними сегментами внутрішніх туристів, повинно мати чітке уявлення про потенціал регіонів, місцевостей щодо надання послуг відпочинку, екскурсійного обслуговування, готелів та закладів харчування. Цю проблему не вирішують вітчизняні туристичні фірми, які просто пропонують певні тури, а не визначають комплексну картину можливостей для українських споживачів. Відповідно, вирішення такого питання залежить від перегляду підходів до нього як з боку туристичних компаній, так і з боку туристичних комплексів, закладів харчування, екскурсійних організацій тощо. Необхідний перегляд конкурентних стратегій підвищення внутрішніх туристичних потоків на рівні кожного з учасників бізнесу індустрії. Зважаючи на

зазначене, дослідження проблеми сучасних конкурентних стратегій щодо збільшення внутрішніх туристичних потоків є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкурентних стратегій щодо управління та підвищення внутрішніх туристичних потоків вивчали Г. Дутка [1], У. Іванюк [2], І. Саух [3], С. Тищенко [4], Л. Шульгіна, Я. Клісінський, Т. Суслова [6], Ю. Юрченко [7] тощо. Незважаючи на те, що в наукових та фахових колах є значні напрацювання за цим напрямком, існує необхідність вивчення сучасних наукових розвідок за даною проблематикою.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексна систематизація конкурентних стратегій щодо збільшення внутрішніх туристичних потоків. Для досягнення вказаної мети було встановлено низку завдань, зокрема:

1) виокремлення основних наукових підходів щодо конкурентних стратегій стосовно збільшення внутрішніх туристичних потоків;

2) визначення комплексу конкурентних стратегій, які є найбільш ефективними на сучасному етапі розвитку щодо збільшення внутрішніх туристичних потоків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток внутрішнього туризму в країні передбачає спільні зусилля на державному, місцевому та підприємницькому рівнях. Підвищення внутрішніх туристичних потоків потрібне для зростання ВВП, забезпечення працевлаштування та боротьби з безробіттям, створення умов просування та збуту послуг (продукції) з боку супутніх галузей тощо. Для того, щоб бути конкурентними на внутрішньому ринку туризму вітчизняним підприємствам галузі слід створювати такі стратегії розвитку, які б в рамках збільшення обсягу попиту на власну туристичні продукти передбачали сприяння з боку органів державної, місцевої влади (пропагування внутрішнього туризму). В наукових працях можна зустріти різні підходи до питання класифікації та характеристики конкурентних стратегій збільшення попиту на внутрішньому ринку туризму. Вивчення цих підходів дозволить оцінити стан наукових розвідок за вказаним напрямком.

Процес дослідження буде здійснюватись із застосуванням методу системного підходу, який дасть змогу систематизувати основні наукові підходи щодо конкурентних стратегій відносно збільшення внутрішніх туристичних потоків, комплексного методу дослідження, за допомогою якого передбачено визначити комплекс конкурентних стратегій за даним напрямком.

По-перше, можна виділити науковий підхід, в рамках якого автори, керуючись поглядами відомих зарубіжних вчених в галузі конкурентоспроможності (Б. Карлоффа [8], М. Портера [9]), розглядають конкурентні стратегії підвищення внутрішнього туризму через традиційний підхід до класифікації стратегій розвитку (в розрізі тих, які передбачають зростання). А саме, І. Саух розробила на підставі класичних стратегій розвитку адаптований перелік стратегій, які можуть забезпечити конкурентні позиції туристичного підприємства, орієнтованого на діяльність на внутрішньому ринку. За твердженням авторки, склад таких стратегій може бути представлений [3, с. 93-94]:

1) стратегіями, пов'язаними з концентрованим зростанням бізнесу, зокрема:

– стратегіями, пов'язаними з розвитком нових продуктів (послуг). Відповідно до авторської пропозиції, вказана категорія стратегій може бути використана підприємствами індустрії туризму, якими створюються нові види турів, пропонуються нові види екскурсійних маршрутів (інтерактивні маршрути тощо). За твердженням авторки [3, с. 93], використання стратегій нового виду продукції (послуг) рекомендовано застосовувати в рамках впровадження туристичної пропозиції, представленої новими санаторно-курортними підрозділами (установами), які входять до складу існуючих туристичних комплексів. Окрім цього, на нашу думку, рамках цієї стратегії для постійного підвищення конкурентних позицій на ринку внутрішнього туризму, можна просувати туристичні пропозиції, які містять новинки (одну або дві). Кожен новий вид туристичної продукції є запорукою того, що клієнт зверне увагу та скористається пропозицією, якщо буде бачити, що туристичне підприємство постійно позиціонує нові асортиментні позиції;

– стратегіями, пов'язаними з підвищенням ринкових позицій суб'єкта туристичної діяльності. За твердженням І. Саух [3, с. 93], вказана група стратегій характеризується визначенням та здійсненням заходів із стимулювання процесів збуту туристичного продукту. Для стимулювання попиту необхідно враховувати туристичні пріоритети, попит на нові екскурсійні маршрути. Щоб вірно оцінити попит, потрібно чітко орієнтуватись в ментальності, побажаннях, звичках, схильності до навіювання у населення. Можливе створення унікальних туристичних продуктів, яких немає в країні, але вони могли б мати дуже великий попит. Зокрема, приїзд до Києва актора, який грав Короля ночі в серіалі «Гра престолів» в 2019 р., є подією, аналогічною за своєю масовістю до певних міжнародних фестивалів (дуже багато фанатів серіалу приїде, щоб побачити актора; зробити селфі з ним; поспілкуватись з іншими людьми, яким подобається серіал). Тому, якщо підприємства індустрії зможуть створити відповідні туристичні пропозиції, наприклад тури до замків, туристичних комплексів, в яких будуть проведені аналогічні зустрічі з популярними героями різних фільмів, серіалів, можливий великий успіх, підвищення конкурентоспроможності. Безумовно, створення таких туристичних продуктів пов'язане з великими фінансовими витратами (найбільші – це гонорар запрошеному гостю); ризиками того, що тури не будуть продані; непрогнозованими витратами. Але, у разі професійного, науково

обґрунтованого підходу до розробки, впровадження та збуту таких туристичних продуктів можна підвищити ринкові позиції, і внутрішні туристичні потоки можуть збільшитись паралельно з в'їзними (попит з боку іноземців). Головним аспектом успіху в даному напрямку, на нашу думку, є те, щоб туристи, які орієнтовані на такий відпочинок, отримали справжні враження, щоб їх очікування були виправдані, щоб не було відчуття обману. Така туристична пропозиція стане рекламуватись самими туристами в мережі Інтернет;

– стратегіями, що включають розвиток ринкового середовища сфери туризму. І. Саух [3, с. 93] відзначає, що в рамках туристичної сфери ці стратегії передбачають опанування суб'єктами підприємництва інших сегментів ринку, сегментів споживачів. Для реалізації вказаної стратегії потрібне удосконалення рівня якості, стратегії збуту туристичних продуктів. В рамках впровадження та реалізації зазначеного виду стратегій можливе здійснення географічної експансії, яка дасть змогу охопити нові ринки через створення мережових підприємств (структурних підрозділів тощо). Дослідниця зауважує, що таку експансію можуть здійснювати суб'єкти індустрії туризму, які володіють значними фінансовими активами, але актуальним бар'єром безумовно будуть місцеві конкуренти, які також володіють потужним потенціалом, знають особливості територій, попит місцевого населення.

Слід відмітити, що категорія стратегій, які передбачають концентроване зростання бізнесу, є в дослідженнях Г. Дутки [1]. Авторка, як і З. Шершньова та С. Оборська [5], визначає перелік таких стратегій, визначає їх загальні характеристики, але не актуалізує уваги на галузевих особливостях. В науковому дослідженні Г. Дутки [1] також вказано на інші конкурентні стратегії в туризмі, що відносяться до категорій стратегій розвитку, але і щодо них не зроблено акцент на характеристиках індустрії туризму;

2) стратегіями, пов'язаними з інтегрованим зростанням, а саме:

– стратегіями, пов'язаними з інтеграційними процесами на основі коопераційних зусиль. За твердженням авторки [3, с. 93], використання вказаного виду стратегій може бути реалізоване на умовах застосування угод (договорів) щодо співпраці без створення єдиного центру управління (співробітництво на умовах патентних ліцензувань, договірної співпраці з відповідним розподілом послуг та товарів, спільним виробництвом (створенням), збутом туристичного продукту). Як відмічає дослідниця, використання такого типу стратегій є можливим лише у разі співпраці туристичних підприємств, які мають високий рівень розвитку за основними напрямками управління. Окрім цього, важливо відмітити, що співпраця суб'єктів підприємництва щодо спільної реалізації таких стратегій є досить складною з огляду на необхідність розставлення відповідальності, розподілу доходів, спільного поділу витрат. Зважаючи на те, що співпрацюють різні учасники, іноді і конкуренти, необхідне професійне юридичне, економічне визначення всіх аспектів такого стратегічного співробітництва в сфері створення, просування, збуту туристичних продуктів;

– стратегіями, пов'язаними із заходами інтеграційних процесів на основі концентрацій. Використання таких процесів традиційно пов'язано з організаційним поглинанням основним підприємством супутніх (в тому числі постачальників продукції, послуг тощо). І. Саух [3, с. 93] справедливо відмічає, що орієнтир на таку категорію стратегій можливий, якщо підприємство має високі конкурентні переваги, перспективу розвитку, у нього є потреба в контролі над транспортною сферою, постачальниками, існує необхідність поглинання підприємств, які надають послуги розміщення. Також важливою передумовою здійснення таких поглинань є наявність необхідних фінансових коштів, які можна інвестувати без загрози фінансовому стану основному підприємству;

3) стратегіями, обумовленими орієнтиром на диверсифіковане зростання, серед яких [3, с. 94]:

– стратегії, пов'язані з концентричними диверсифікаціями. Згідно теоретичних засад, впровадженням таких стратегій передбачається, що існуючий напрямок туристичної діяльності продовжує залишатись пріоритетним, а новий створюється на основі виявлених додаткових можливостей. Зокрема, наприклад, якщо на території стабільно функціонує туристичний комплекс відкривають можливість відкриття стадіону для проведення спортивних змагань, то цей комплекс продовжує функціонувати і додатково на створеному (або відреставрованому) стадіоні здійснюється організація різних спортивних змагань, які забезпечують збільшення внутрішніх туристичних потоків. Авторка вказує, що реалізація такої стратегії потребує залучення фінансових інвестицій (з власних або зовнішніх джерел);

– стратегії, пов'язані з горизонтальними диверсифікаціями. Цей вид стратегій передбачає створення та просування на ринок нових туристичних продуктів, не пов'язаних з основними, але націлених на збут туристам основного сегменту. Дослідниця зауважує, що в рамках цих стратегій не є можливим додатковий перехід суб'єктів індустрії в інші галузі. Можна не погодитись з цим твердженням, оскільки крупні підприємства індустрії туризму, наприклад, Туристичний комплекс «Буковель», можуть організувати діяльність у супутній галузі, зокрема, наданні транспортних послуг. А саме, в даному випадку може бути створено транспортну компанію таксі «Буковель», яке буде функціонувати як на місцевому рівні, так і на рівні інших регіонів. Це дасть змогу орієнтуватись на основний сегмент клієнтів туристичного комплексу при наданні послуг індустрії туризму та послуг таксі;

- стратегії, пов'язані з конгломеративними диверсифікаціями. В рамках вказаної стратегії передбачено створення, просування та збут нового виду туристичної продукції, яка не пов'язана з цим видом продукції, і буде реалізовуватись на нових ринкових нішах. Як зазначає дослідниця, в контексті цих стратегій, як і стратегій, пов'язаних з горизонтальними диверсифікаціями, не є можливим додатковий перехід суб'єктів індустрії в інші галузі.

В рамках першого наукового підходу слід виокремити положення наукового дослідження У. Іванюк [2, с. 442], в рамках яких авторка визначає фактичний перелік конкурентних стратегій розвитку, які використовуються вітчизняними підприємствами для управління внутрішнім туризмом в Україні. Цей перелік базується на традиційному підході до стратегій розвитку, прийнятому в теорії управління конкурентоспроможністю. Дослідниця зауважує, що вітчизняні суб'єкти туристичної індустрії функціонують в умовах конкуренції, яка є нижчою за світову [2, с. 442]. Це твердження є абсолютно справедливим, оскільки туристичні пропозиції вітчизняних суб'єктів індустрії щодо туристичних продуктів (внутрішні тури) за параметрами «ціна – якість» та «ціна – асортимент» суттєво відрізняються від аналогічних пропозицій закордонних операторів ринку. Зокрема, у зарубіжних операторів є багато привабливих туристичних пропозицій, в рамках яких ціновий параметр є аналогічним до вітчизняного при вищій якості, більшому асортименті послуг (основних та додаткових). Згідно матеріалів наукового дослідження У. Іванюк [2, с. 442], склад конкурентних стратегій розвитку, які фактично використовуються суб'єктами індустрії туризму, представлено:

– стратегіями, пов'язаними з процесами концентрації та інтеграції. Авторка відмічає, що обидві категорії стратегій пов'язані з орієнтиром суб'єктів туристичної діяльності на стратегію забезпечення низької витратомісткості. Потрібно відзначити, що ці конкурентні стратегії відносяться до категорії стратегій, що передбачають здійснення інтегрованого зростання в контексті традиційного наукового підходу до стратегій розвитку;

– стратегіями, пов'язаними з диверсифікацією туристичних продуктів, експансією на інші території в межах країни. Слід вказати, що зазначена група конкурентних стратегій передбачає вказівку на стратегії, обумовлені диверсифікованим зростанням.

Вивчення досліджень У. Іванюк [2, с. 442] на вказане питання показало, що вона визначає свій погляд на перелік конкурентних стратегій розвитку, які використовуються вітчизняними підприємствами для управління внутрішнім туризмом в Україні. Цей перелік створено в контексті традиційного підходу до складу стратегій розвитку. Але, на нашу думку, погляд авторки, що до такого переліку не потрібно відносити стратегії, пов'язані з концентрованим зростанням, може вважатись дискусійним. І в даному випадку визначальну роль відіграє фактор часу, оскільки підприємства індустрії розвиваються, використовують кращий іноземний досвід і деякі з них використовують саме ці стратегії.

В контексті вказаного першого наукового підходу можна відмітити твердження С. Тищенко [4, с. 294] про те, що найбільш пріоритетною конкурентною стратегією, сформованою в рамках стратегій розвитку, є центрована диверсифікація (в традиційному науковому трактуванні ця стратегія передбачає концентричну диверсифікацію). Як відмічає С. Тищенко [4, с. 294], використання стратегії цієї категорії пов'язане з виявленням та впровадженням нових можливостей, представлених у вигляді нових видів туристичних продуктів (послуг), створених на базі фактично діючих об'єктів, які використовуються для основного напрямку діяльності. Зокрема, в рамках зеленого туризму, це може бути організація польотів над полями, парковими об'єктами, які є об'єктами туризму за основною туристичною пропозицією. Відповідно, створення, просування та збут нових туристичних продуктів цієї категорії стає додатковим фактором підсилення основного туристичного напрямку (послуги розміщення, харчування, традиційного відпочинку, який пропонувався в рамках туристичного комплексу). В тому числі зазначені нові види туристичної продукції стають фактором підвищення рівня внутрішніх туристичних потоків.

Пропонуємо зазначену категорію конкурентних стратегій розвитку розширити за рахунок виділення інноваційних конкурентних стратегій випереджаючого розвитку. До основних характеристик вказаних стратегій, на наш погляд, можуть бути віднесені:

– орієнтир на створення інноваційних ознак туристичного продукту (послуги), який буде вирізняти їх від існуючих. Це буде позначатись на асортиментному складі елементів туристичного продукту (послуги) (пропозиція буде мати склад та структуру складових елементів туристичного продукту, які не характерні для аналогів на внутрішньому ринку), рівні якості. В даному випадку не йдеться про демпінг, а про оптимізацію асортименту та цінових параметрів. Загальновідомо, що відпочинок на деяких українських курортах іноді є дорожчим для туристів, аніж відпочинок за кордоном. Відповідно, для залучення внутрішніх туристів необхідна оптимізація цінових та асортиментних параметрів, яка сприятиме забезпеченню зростанню масштабів діяльності;

– можливість самостійного встановлення та створення нових ринкових сегментів за рахунок впровадження, формування попиту на нові види туристичного продукту. Зважаючи на те, що суб'єкт туристичної діяльності створює інноваційні продукти, які не мають аналогів, він, в свою чергу, і позиціонує, просуває їх, забезпечує новий клієнтський сегмент, що займає окрему ринкову нішу. А

саме, наприклад, певний інноваційний туристичний продукт для осіб, які за своєю професією, стилем життя звикли вести так званий нічний спосіб життя. Зокрема, вказане стосується створення: коротких екскурсій для туристів IT-спеціальностей, які працюють вдома, і орієнтовані на вихід для відпочинку в час, коли вже не працює більшість магазинів, музеїв, закладів тощо; комплексних турів, які також зможуть бути створені на основі вимоги активного проведення часу вночі, пізнім вечором тощо.

По-друге, заслуговує на увагу науковий підхід, який передбачає класифікацію конкурентних стратегій функціонування на внутрішньому ринку туризму з огляду на відповідність сукупності конкурентних переваг очікуванням групам клієнтських сегментів.

В рамках цього наукового підходу можна розглянути визначення таких стратегій, представлене в положеннях дослідження Л. Шульгіної, Я. Клісінського, Т. Суислової [6, с. 104-105]. Зокрема, відповідно до погляду авторів, класифікація конкурентних стратегій в туризмі (в тому числі в напрямку зростання внутрішніх туристичних потоків) може бути представлена наступними складовими категоріями:

1) для клієнтського сегменту самостійних, активних туристів:

– стратегіями ринкових ніш, які передбачають створення таких туристичних продуктів, які б мали унікальні характеристики, що відповідають певних запитам та очікуванням вказаної категорії туристів. Як справедливо відмічають автори [6, с. 104-105], сегмент самостійних, активних туристів є досить широким, охоплює великий масштаб споживачів з відповідними перевагами, попитом. Але безперечним є те, що ці споживачі не будуть у захваті від стандартного, схожого до інших туристичного продукту. Відповідно, на сучасному етапі такий продукт для суб'єкта галузі не буде мати перспектив зростання внутрішніх туристичних потоків. До вказаної категорії клієнтського сегменту (самостійні, активні туристи) відносяться ті споживачі, які є активними користувачами новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. І пошук нових клієнтів, реклама туристичного продукту для цієї ніші може здійснюватись на відповідних форумах, сайтах, на яких розглядаються проблеми інновацій в тих або інших сферах;

2) для клієнтського сегменту масового туристичного попиту:

– стратегіями диференціації. Відповідно, вказана категорія конкурентних стратегій є однією з традиційних стратегій розвитку. В складі цих стратегій дослідники виділяють: стратегії створення туристичних продуктів за різними споживчими характеристиками та стратегії відмінності від конкурентів. Автори зауважують, що впровадження останніх (стратегій відмінності від конкурентів) туристичні підприємства на партнерських умовах просувають власні продукти (послуги). Зокрема, при продажу туру пропонується користування безкоштовним мобільним Інтернетом (мобільним зв'язком) впродовж 28 днів (або іншого періоду). За твердженням авторів, такі пропозиції приваблюють масового споживача, клієнт вважає, що туристичне підприємство має високий потенціал, оскільки змогло забезпечити доступні послуги зв'язку, і, відповідно, воно в змозі створити відносно недорогий, якісний та цікавий туристичний продукт. Розробка, впровадження, просування та збут туристичної продукції за вказаними стратегіями передбачає постійний моніторинг масової думки, загальних пріоритетів середньостатистичних громадян. Для цього туристичним підприємствам потрібно користуватись послугами психологів, соціологів тощо;

3) для клієнтського сегменту туристів, орієнтованих на престиж, комфорт (висока цінова категорія клієнтів):

– стратегіями ринкових лідерів, які використовують суб'єкти туристичної сфери, що мають потужний потенціал у всіх сферах, посідають найбільш високі ринкові частки, мають можливість створювати індивідуальну маркетингову політику. Такі суб'єкти ринку можуть формувати ті або інші нові тенденції в сфері туризму;

– наступальними стратегіями, в рамках яких потрібно постійно вдосконалювати ринкові позиції, опановувати нові ніші. Ті суб'єкти підприємництва, які обирають такі стратегії, займають високі ринкові позиції, але не є основними лідерами, і для зростання частки на ринку внутрішнього туризму вони визначають для себе шлях наступу, який полягає у підвищенні ефективності всіх сфер діяльності;

– стратегіями послідовників, які не орієнтовані на ризиковане впровадження інноваційних методів, а використовують лише традиційні, перевірені часом підходи до управління внутрішніми туристичними потоками. Як справедливо відмічають Л. Шульгіна, Я. Клісінський, Т. Суслора [6, с. 105], використання таких стратегій є також ризикованим, оскільки в умовах змінюваного середовища для утримання конкуренції потрібно постійно здійснювати моніторинг змін, адаптувати власну систему управління до вказаних трансформацій.

По-третє, є наукові підходи, в яких визначаються та обґрунтовуються перспективні конкурентні стратегії, що ще не впроваджені, але мають наукову та практичну цінність в розрізі підвищення внутрішніх туристичних потоків.

Зокрема, в контексті вказаного наукового підходу слід відмітити пропозицію Ю. Юрченко [7] щодо впровадження стратегій прориву, що базуються на державно-приватному партнерстві, науковій та інноваційній складових розвитку туристичної діяльності. Згідно з авторським підходом, такі стратегії створюються на основі співпраці бізнес-структур, адміністративного сектору місцевих органів влади, освітньої та наукової сфери на різних рівнях. Така співпраця сприятиме вирішенню суспільно-

економічних проблем на місцевому, регіональному, національному рівнях. Також бізнес-середовище зможе отримати більші можливості завдяки участі держави. Науковий сектор може бути задіяний для здійснення новітніх інноваційних розробок, їх впровадження, а освітній – для забезпечення кваліфікованими кадрами, які мають сучасні знання в сфері туристичної діяльності тощо.

Отже, керуючись основними положеннями розглянутих вище наукових підходів до вказаної проблематики [2, с. 442; 3, с. 93-94; 4, с. 294; 6, с. 104-105; 7], пропонуємо власне бачення комплексу конкурентних стратегій, які є найбільш ефективними на сучасному етапі розвитку в контексті збільшення внутрішніх туристичних потоків. Вважаємо, що до основних стратегій зазначеної категорії можна віднести:

1) адаптовані стратегії розвитку в розрізі: стратегій, що пов'язані з концентрованим, інтегрованим, диверсифікованим зростанням; інноваційних конкурентних стратегій випереджаючого розвитку;

2) конкурентні стратегії функціонування на внутрішньому ринку туризму з огляду на відповідність сукупності конкурентних переваг очікуванням групам клієнтських сегментів;

3) перспективні стратегії прориву, що базуються на державно-приватному партнерстві, науковій та інноваційній складових розвитку туристичної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами проведеного дослідження було здійснено визначення та характеристику основних наукових підходів щодо конкурентних стратегій стосовно збільшення внутрішніх туристичних потоків. На підставі зазначених підходів сформульовано комплекс конкурентних стратегій, які є найбільш ефективними на сучасному етапі розвитку щодо збільшення внутрішніх туристичних потоків. Зазначений комплекс стратегій представлений: адаптованими стратегіями розвитку (стратегії, що пов'язані з концентрованим, інтегрованим, диверсифікованим зростанням; інноваційні конкурентні стратегії випереджаючого розвитку); конкурентними стратегіями функціонування на внутрішньому ринку туризму з огляду на відповідність сукупності конкурентних переваг очікуванням групам клієнтських сегментів; перспективними стратегіями прориву, що базуються на державно-приватному партнерстві, науковій та інноваційній складових розвитку туристичної діяльності. Нами запропоновано в наведеному комплексі стратегій виділяти групу інноваційних конкурентних стратегій випереджаючого розвитку з метою розробки та подальшого впровадження в рамках діяльності сучасних туристичних підприємств. Вважаємо, що представлений в дослідженні комплекс конкурентних стратегій дозволяє розширити теоретичну базу вивчення зазначеного питання, а в практичному напрямку цей комплекс може бути використаний у якості наочного формату для удосконалення стратегічного управління на рівні суб'єктів галузі, орієнтованих на підвищення конкурентних позицій на внутрішньому ринку тощо.

Література

1. Дутка Г. Я. Особливості формування конкурентних стратегій туристичних підприємств у сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 5. С. 146-153.
2. Іванюк У. В. Особливості функціонування туристичних підприємств в сучасних економічних умовах. *Моделювання регіональної економіки*. 2012. № 2. С. 436-444.
3. Саух І. В. Класифікаційна модель та характеристика стратегій туристичних підприємств. *Вісник ЖДТУ*. 2017. № 4(82). С. 90-97.
4. Тищенко С. В. Сільський зелений туризм у контексті розвитку нетрадиційної форми господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 8. С. 293-301.
5. Шершньова З. Є., Оборська С. В. Стратегічне управління. Київ: КНЕУ, 2012. 384 с.
6. Шульгіна Л. М., Клісінський Я., Суслова Т. О. Комплекс узгоджених стратегій туристичного підприємства. *Маркетинговий інструментарій управління попитом на товари і послуги: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, (м. Тернопіль, 8-10 жовтня 2015 року). Тернопіль: ТНТУ, 2015. С. 102-105.
7. Юрченко Ю. Ю. Концептуальні напрями розвитку внутрішнього туризму в Україні. *Економіка України*. 2016. № 6(655). С. 29-39.
8. Karloff B. Business Strategy. A Guide to Concepts and Models. London and Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 1989. 166 p.
9. Porter M. On Competition. Boston: Harvard Business School, 1998. 485 p.

References

1. Dutka, H.Ya. (2016), "Features of the formation of competitive strategies of tourism enterprises in modern conditions", *Ekonomika i suspilstvo*, Iss. 5, pp. 146-153.
2. Ivaniuk, U.V. (2012), "Features of the operation of tourism enterprises in modern economic conditions", *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky*, no. 2, pp. 436-444.

- 3.Saukh, I.V. (2017), "Classification model and characteristics of the strategies of tourist enterprises", *Visnyk ZhDTU*, no. 4(82), pp. 90-97.
- 4.Tyshchenko, S.V. (2018), "Rural green tourism in the context of the development of an unconventional form of management", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, Iss. 8, pp. 293-301.
- 5.Shershnova, Z.Ye. and Oborska, S.V. (2012), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], KNEU, Kyiv, Ukraine, 384 p.
- 6.Shulhina, L.M., Klisynskyi, Ya. and Suslova, T.O. (2015), "Complex of the coordinated strategies of the tourist enterprise", *Marketynhovyi instrumentarii upravlinnia popytom na tovary i posluhy: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Marketing tools for demand management for goods and services: Proceedings of an International scientific and practical conference] (Ternopil, 8-10 October 2015), TNTU, Ternopil, Ukraine, pp. 102-105.
- 7.Yurchenko, Yu.Yu. (2016), "Conceptual directions of development of domestic tourism in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 6(655), pp. 29-39.
- 8.Karloff, B. (1989), *Business Strategy. A Guide to Concepts and Models*, Palgrave Macmillan UK, London and Basingstoke, Great Britain, 166 p.
- 9.Porter, M. (1998), *On Competition*, Harvard Business School, Boston, USA, 485 p.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор Тернопільського національного економічного університету В.Я. Брич

УДК 338.48

JEL Classification: L83, Z3

Никига О.В.,
викладач кафедри туризму,
Львівський державний університет
фізичної культури імені Івана Боберського

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТАЦІОНАРНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ТУРІВ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЛЬВОВА)

Nykyha O.V.,
lecturer at the department of tourism,
Lviv State University of Physical
Culture named after Ivan Boberskyi

SOCIAL AND ECONOMIC PROBLEMS OF ORGANIZATION OF STATIONARY COGNITIVE TOURS (ON THE EXAMPLE OF LVIV)

Постановка проблеми. З-поміж видів туризму, які мають провідне значення для соціально-економічного розвитку регіонів, виокремлюється пізнавальний туризм. Висока популярність екскурсійних турів серед туристів, а також повноцінне використання у процесі їх організації ресурсного потенціалу регіону дають, змогу говорити про системоформувальну роль пізнавального туризму у дестинаціях.

Місто Львів є одним з найбільш перспективних міст для розвитку пізнавального туризму в Україні. Основними передумовами розвитку пізнавального туризму є історичний та культурний потенціал міста, рівень забезпечення доступу до нього, а також побутові умови проживання туристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на досить велику кількість наукових праць, що присвячені дослідженням економічних, соціальних та організаційних аспектів розвитку туристичної сфери України (О. Бейдик [1], А. Голод [4; 5], О. Любіцева [11], Л. Федоришина [5], Л. Черчик [13], І. Школа [14] та ін.), широкий спектр видів туризму досі залишається поза увагою науковців.

Попри те, що проблеми організації та наукового аналізу пізнавального туризму уже були

об'єктом окремих досліджень (Г. Вишневська [3], М. Дрогомирецька [7], Л. Савранчук [12] та ін.), методологічні засади та практичні підходи до організації пізнавальних турів в українській науці все ще недостатньо розроблені. Особливо важливим є наукове обґрунтування заходів щодо оптимізації використання великих туристичних центрів, таких як місто Львів, для організації довготривалого перебування туристів із пізнавальною метою.

Постановка завдання. Метою дослідження є виокремлення та аналіз соціально-економічних проблем організації стаціонарних пізнавальних турів у великому місті на прикладі Львова. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання, як: аналіз наукових підходів до визначення пізнавального туризму та стаціонарних турів, оцінювання проблем та перспектив організації стаціонарних пізнавальних турів у Львові з використанням соціологічних методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаціонарний туризм – різновид туризму, пов'язаний з постійним місцем розміщення туриста на увесь період, що спрямований на задоволення рекреаційних потреб. Інші експерти відносять до стаціонарного туризму групові або індивідуальні поїздки без активного пересування маршрутом із перебуванням в одному або двох місцях призначення (морському узбережжі, турбазі), насамперед з оздоровчими цілями або з метою відпочинку [10].

Пізнавальні тури проводяться з метою вивчення культури, історії та визначних пам'яток міста. Організація таких турів є процесом взаємодії туроператора зі всіма постачальниками туристичних послуг (транспорт, розміщення, екскурсії, розваги та ін.). Для прямої організації турів необхідні:

- відмінне володіння працівниками туроператора всією інформацією про особливості роботи постачальників туристичних послуг;
- особисті зв'язки менеджменту туроператора з керівництвом компаній постачальників туристичних продуктів (транспорт, готельєрами, аніматорами та ін.);
- володіння іноземними мовами;
- наявність можливостей легального переведення грошових коштів за кордон [9].

В Україні пряма організація пізнавальних турів, особливо у внутрішньому туризмі, використовується не надто часто. Популярним способом формування такого тур-продукту є робота через посередників – місцевих туроператорів.

Останнім часом спостерігається поступове покращення стану справ у туристичній сфері після економічної кризи, однак велика кількість туристів все ще надає перевагу відпустці без значних фінансових вкладень. Як це не парадоксально, такий вибір лише на користь Львову, перевагою якого для туристів залишається можливість якісного відпочинку за порівняно невеликі кошти [6].

З метою виокремлення основних соціально-економічних проблем організації стаціонарних пізнавальних турів до Львова, насамперед, необхідно проаналізувати результати досліджень низки науковців, що досліджували сучасні проблеми розвитку туристичної сфери міста.

Найчастіше серед проблем, які уповільнюють адаптацію туристичної галузі міста до європейських стандартів, фахівці називають такі:

- часткова відповідність туристичних закладів міжнародним стандартам; перенасиченість автомобільних доріг транспортними засобами у центральній частині міста;
- недостатнє фінансування для реставрації і відновлення історико-культурних, архітектурних пам'яток, раціонального використання та збереження туристично-рекреаційних і природних ресурсів;
- низький рівень транспортних послуг усіх видів, особливо міського сполучення в межах міста; недостатня кількість туристів у певні періоди року;
- недостатня методична, організаційна, інформаційна та матеріальна підтримка суб'єктів підприємництва туристичної галузі з боку центральних органів влади;
- недостатня якість туристичних послуг, невідповідність туристичних закладів міжнародним стандартам;
- недостатня забезпеченість автомобільних доріг туристичною, сервісною та інформаційною інфраструктурою;
- недосконалість бази даних щодо рекреаційно-туристичних об'єктів та недостатність туристичних карт, інформації, реклами про місто [15].

Ю. Жук та М. Назарук, аналізуючи стан та перспективи розвитку туризму в містах, виокремлюють такі проблеми:

1. Незадовільний стан загальної інфраструктури міст (дороги, водопостачання та водовідведення, теплопостачання, засміченість побутовими відходами) та недостатній рівень розвитку комунікаційної інфраструктури (рівень телефонізації та зв'язку, інформатизації та доступу до мережі Інтернет, транспортного сполучення).

2. Відсутність кваліфікованих кадрів і низька якість підготовки наявних спеціалістів.

3. Недостатнє інформаційне забезпечення та сприяння промоції туризму.

4. Низький рівень ділової активності населення в туристично-рекреаційній сфері малих міст внаслідок надмірного податкового навантаження, великого розміру обов'язкового фінансового забезпечення цивільної відповідальності діяльності туроператорів і туристичних агентів.

5. Проблеми збереження та утримання в належному стані культурно-історичних об'єктів, які становлять туристичну цінність, внаслідок недостатнього державного фінансування.

6. Нескоординованість нормативно-методичних документів планування розвитку туристично-рекреаційної сфери в містах та загальнодержавними програмами і стратегіями розвитку через відсутність кваліфікованих спеціалістів у сфері туризму.

7. Відсутність кластерних утворень в туристичній та рекреаційній сфері, які б дозволили акумулювати фінансові, людські та матеріально-технічні ресурси для надання комплексних туристичних послуг [8].

Серед проблем, що гальмують подальший розвиток туризму у Львові, І. Белявська виокремлює:

- неналежний рівень туристично-рекреаційної інфраструктури;
- незадовільний стан доріг;
- брак професійних кадрів в галузі туризму і рекреації;
- неналежна маркетингова політика у галузі туризму.

Для вирішення цих проблем автор пропонує:

- створити сприятливі економіко-правові та організаційні умови для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в туристичну галузь;
- удосконалити інформаційно-рекламну роботу щодо популяризації та пропаганди туристичної галузі Львівщини на світових туристичних ринках;
- підвищити якість сервісного обслуговування для вітчизняних та іноземних туристів.
- підвищити рівень кваліфікації працівників туристичної галузі [2].

Слід зауважити, що пропоновані різними авторами проблеми мають, головним чином, загальний характер і можуть стосуватися практично усіх міст-дестинацій України. Водночас для вирішення соціально-економічних проблем організації пізнавального туризму в окремому місті потрібен більш ґрунтовний аналіз.

Із цією метою нами було проведено соціологічне дослідження методом анкетного опитування респондентів-туристів, які відвідали місто Львів із пізнавальною метою. Метою проведення опитування було вивчення проблем розвитку пізнавального туризму у Львові. Анкетування проводилось у мережі Інтернет за допомогою сервісу Google Docs. Загальна кількість опитаних – 200 осіб, вибірка – стихійна, методом «снігової кулі».

Переважна більшість респондентів (86%) відповіли, що їх цікавить пізнавальний туризм, 10,5% не визначилися з відповіддю і лише 3,5% відповіли, що їх не цікавить пізнавальний туризм. Однак такі результати, очевидно, пов'язані з тим, що елементи пізнавального туризму у вигляді екскурсій притаманні практично всім видам туризму.

Проаналізувавши сучасний стан туристичного ринку Львова та результати опитування, можна виокремити такі проблеми організації стаціонарних пізнавальних турів: відсутність комфортних умов проживання за доступною ціною; реставрація історичних об'єктів; недиференційовані пізнавальні програми; старіння туристичного продукту; низький розвиток транспортної мережі (інформація про рух громадського транспорту); погана якість автошляхів; відсутня реклама внутрішнього туризму; якість проведення екскурсій; неправильне формування думки про Львів (бойові дії, що тривають на сході України).

За результатами проведеного соціологічного дослідження встановлено, що оптимальний термін стаціонарних турів у Львові – не менше 3-х днів. Програма туру будується в залежності від тематики туру. Основний час приділяється екскурсіям. Для того, щоб туристи залишалися в місті на довший час, можна їм запропонувати заміські екскурсії.

За результатами опитування 95,3% респондентів визнали, що найбільше у Львові їх приваблює сама архітектура міста. Очевидно це пов'язано з тим, що на сьогоднішній день майже 55% всіх пам'яток архітектури України перебувають у Львові. Також з відповідей респондентів можна зробити висновок, що туристів приваблюють у Львові фестивалі і свята (64,3%). На культуру і побут населення туристи також звертають значну увагу (50%). Найменшу увагу туристи звертають на ціни на туристичні послуги (9,5%), готелі та інші заклади розміщення (7,1%) та природні умови (4,8%).

За результатами проведеного соціологічного опитування за різними категоріями респондентів можна зробити висновок, що найбільш популярними туристичними об'єктами є: Олеський замок, Підгорецький замок, Золочівський замок та Урицькі скелі (Тустань). Водночас, варто звернути увагу, що мешканці Львівської області дещо недооцінили Урицькі скелі (Тустань) для розвитку пізнавального туризму, порівняно з іншими категоріями респондентів.

Багато туристичних фірм пропонують різноманітні заміські пізнавальні тури. Основними туристичними атракціями довкола Львова є Олеський, Золочівський та Підгорецький замки. Найбільш популярними заміськими екскурсійними маршрутами є «Золота Підкова», «Урицькі скелі», «Крехівський монастир», «Страдчанська печера», «Свірзький замок». Варто зауважити, що хоча згадані маршрути і популярні серед туристів, їх охоплення подорожуючими, які зупинилися у Львові більш, ніж на 3 дні, невелике. Пов'язано це, насамперед, з тим, що більшість туристів, які залишаються у Львові на більш тривалий термін, мають на меті вирішення ділових питань, а не

задоволення пізнавальних потреб. Дуже часто такі туристи, якщо й відвідують туристичні атракції регіону, роблять це самостійно без участі туристичних підприємств.

Одна з важливих проблем організації пізнавального туризму – оптимальне прокладання маршрутів екскурсійних турів. В економічно розвинених країнах такі завдання вирішуються досить просто за допомогою електронних картографічних сервісів, однак у Львові подібний підхід зазвичай не спрацьовує через різну якість автошляхів. Поїздка поганою дорогою призводить до перевтоми туристів. А це, у свою чергу, позначається на привабливості туристичної програми та її вартості.

Розміщення туристів є одним із важливих елементів організації стаціонарних турів. Необхідною умовою для організації пізнавальних турів в Львові є ефективне функціонування готельної індустрії. Істотним недоліком місцевих готельних закладів є низька культура обслуговування, порівняно високі ціни за проживання та недосконалий сервіс. Тому внутрішні туристи у Львові переважно зупиняються в орендованих квартирах або хостелах. Водночас іноземні туристи головним чином поселяються в готелях, оскільки більше потребують комфорту і безпеки.

Об'єкти харчування – другий за важливістю елемент туристичної подорожі. Під час стаціонарних турів частіше пропонується напівпансіон або (рідше) тільки сніданок. При цьому треба врахувати, що низька екскурсійних і розважальних заходів містить обід або вечерю (наприклад, у вигляді дегустації). Загалом обов'язковим під час проживання туриста є лише сніданок, тому велика частина закладів гостинності включає цю послугу у вартість розміщення.

Актуальною проблемою не лише для місцевого населення, а й для туристів, у Львові є транспорт. Бракує інформаційних таблиць або електронних табло з інформацією про маршрути та графік руху міського транспорту іноземними мовами. Для зручності і кращого обслуговування туристів необхідно запровадити систему електронних квитків. Великою проблемою у Львові є відсутність місць для паркування туристичних автобусів в центральній частині міста. Значно погіршує мобільність туристів в межах міста відсутність єдиної мережі автобусних маршрутів, які б сполучали три основні транспортні вузли міста – аеропорт, залізничний вокзал і автовокзал. Потребує невідкладного вирішення проблема з паркуванням приватного транспорту в центральній частині міста. З одного боку, переважання запаркованими автомобілями вулиць не дає змоги повноцінно проводити екскурсії і оглядати історико-архітектурні об'єкти, а з іншого – створює проблему для використання туристами орендованого автотранспорту.

Вагомий вклад у розвиток Львівської туристичної дестинації може зробити внутрішній туризм. Однак для цього необхідна якісна і ефективна реклама стаціонарних пізнавальних турів. Потрібно використовувати соціальну рекламу, а також розробляти спеціалізовані сайти і оперативно наповнювати їх інформацією. Крім того, важливою є реклама в соціальних мережах, для якої слід використовувати наочні засоби, що показують переваги туристичних послуг, які доступні у Львові. Для ефективної промоції нового туру, його необхідно описати якомога яскравіше, створивши особливий образ – бренд. З метою представлення туристичного потенціалу міста в інших регіонах України та за кордоном можна організовувати презентації, семінари та інші заходи, розширювати представництво туристичних інституцій міста на міжнародних спеціалізованих виставках і ярмарках. Доцільною є також організація інформаційних пізнавальних турів для представників засобів масової інформації і туристичних компаній з інших країн.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проаналізувавши сучасний стан туристичного ринку Львова та результати проведеного опитування, можна виокремити такі соціально-економічні проблеми організації стаціонарних пізнавальних турів:

- 1) відсутність комфортних умов проживання за доступною ціною;
- 2) реставрація історичних об'єктів;
- 3) недиференційовані пізнавальні програми;
- 4) старіння туристичного продукту;
- 5) низький розвиток транспортної мережі, зокрема комунального громадського транспорту;
- 6) погана якість автошляхів;
- 7) відсутня реклама внутрішнього туризму;
- 8) нестабільна якість проведення екскурсій;
- 9) недостовірне формування громадської думки про Львів як небезпечне для туристів місто.

Водночас Львів має значний потенціал для розвитку внутрішнього пізнавального туризму. Однак необхідно підвищити рівень обслуговування туристів до європейських стандартів; розробляти нові програми стаціонарних пізнавальних турів. Потрібна також доступна практична інформація для туриста щодо транспортних послуг, харчування та проживання у місті і регіоні.

Література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. 395 с.
2. Белявська І. Проблеми та шляхи вирішення туристичної і курортно-рекреаційної сфери міста.

URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/17351/1/242-243.pdf> (дата звернення: 26.04.2019).

3. Вишнеvsька Г.Г. Потенціал культурно-пізнавального туризму у збереженні культурної спадщини України. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2013. Вип. 19(2). С. 192-196.

4. Голод А.П. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування: монографія. Львів: ЛДУФК, 2017. 350 с.

5. Голод А.П., Федоришина Л.М. Соціальні проблеми організації міжнародного в'їзного туризму в Україні. *Сталий розвиток економіки: міжнар. наук.-виробн. журнал*. 2019. № 1(42). С. 115-121.

6. Горбаль Н.І., Ліпей В.М., Спольська З.В. Туризм у Львові: реалії та перспективи розвитку. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2014. № 790. С. 36-41.

7. Дрогомирецька М.І. Культурно-пізнавальний туризм і його роль у стійкому розвитку регіонів. *Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23–24 жовт. 2014 р.)*. С. 68-69.

8. Жук Ю.І., Назарук М.М. Проблеми та перспективи розвитку туризму в малих історичних містах Львівської області. *Матеріали X Всеукраїнських наукових Таліївських читань*. Харків, 2014. С. 66-71.

9. Карягін Ю.О., Тимошенко З.І., Демюра Т.О., Мунін Г.Б. Маркетинг турпродукту. Київ: Кондор, 2009. 394 с.

10. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму. Київ: Знання, 2011. 334 с.

11. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ: Альтерпрес, 2002. 436 с.

12. Савранчук Л.А. Перспективи залучення історико-культурних ресурсів Івано-Франківської області у туристичну галузь краю. *Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому*. 2014. № 18. С. 136-142.

13. Черчик Л.М. Сучасні реалії формування та розвитку регіональних рекреаційних систем в умовах посилення інтеграційних процесів. *Економічний форум*. 2012. № 4. С. 228-236.

14. Школа І.М., Ореховська Т.М., Корольчук О.П., Кифяк В.Ф. Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія. Чернівці: Книги–XXI, 2007. 291 с.

15. Що заважає Львову стати туристичним центром? URL: https://zaxid.net/shho_zavazhaye_lvovu_statu_turistichnim_tsentrom_n1039009 (дата звернення: 25.04.2019).

References

1. Beidyk, O.O. (2001), *Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia* [Recreational and tourist resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning], KNU im. T. Shevchenka, Kyiv, Ukraine, 395 p.

2. Bieliavska, I. "Problems and ways of solving of the tourist and recreation sphere of the city", available at: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/17351/1/242-243.pdf> (access date April 26, 2019).

3. Vyshnevskaya, H.H. (2013), "Potential of cultural and cognitive tourism in preserving the cultural heritage of Ukraine", *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*, Iss. 19(2), pp. 192-196.

4. Holod, A.P. (2017), *Bezpeka rehionalnykh turystychnykh system: teoriia, metodolohiia ta problemy harantuvannia* [Security of regional tourism systems: theory, methodology and guarantee problems], monograph, LDUFK, Lviv, Ukraine, 350 p.

5. Holod, A.P. and Fedoryshyna, L.M. (2019), "Social problems of organization of international inbound tourism in Ukraine", *Stalyi rozvytok ekonomiky: mizhnar. nauk.-vyrobn. zhurnal*, no. 1(42), pp. 115-121.

6. Horbal, N.I., Lipei, V.M. and Spolska, Z.V. (2014), "Tourism in Lviv: realities and prospects of development", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 790, pp. 36-41.

7. Drohomiretska, M.I. (2014), "Cultural and cognitive tourism and its role in the sustainable development of regions", *Turyzm: realii ta perspektyvy staloho rozvytku: materialy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Tourism: realities and perspectives of sustainable development: materials of the report International scientific and practical conference], (Kyiv, 23–24 October 2014), pp. 68–69.

8. Zhuk, Yu.I. and Nazaruk, M.M. (2014), "Problems and prospects of tourism development in small historical cities of Lviv region", *Materialy X Vseukrainskykh naukovykh Taliivskykh chytan*, Kharkiv, Ukraine, pp. 66-71.

9. Kariahin, Yu.O., Tymoshenko, Z.I., Demura, T.O. and Munin, H.B. (2009), *Marketynh turproduktu* [Marketing of tourist products], Kondor, Kyiv, Ukraine, 394 p.

10. Klyap, M.P. and Shandor, F.F. (2011), *Suchasni riznovydy turyzmu* [Modern varieties of tourism], Znannia, Kyiv, Ukraine, 334 p.

11. Liubitseva, O.O. (2002), *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty)* [Market of tourist services (geospatial aspects)], Alterpres, Kyiv, Ukraine, 436 p.

12. Savranchuk, L.A. (2014), "Perspectives of attraction of historical and cultural resources of Ivano-Frankivsk region in the tourist industry of the region", *Visnyk DITB. Seriya: Ekonomika, orhanizatsiia ta upravlinnia pidpriemstvamy turystychnoi industrii ta turystychnoi haluzi v tsilomu*, no. 18, pp. 136-142.

13. Cherchyk, L.M. (2012), "Modern realities of formation and development of regional recreational systems in the conditions of strengthening of integration processes", *Ekonomichnyi forum*, no. 4, pp. 228-236.

14. Shkola, I.M., Orekhovska, T.M., Korolchuk, O.P. and Kyfiak, V.F. (2007), *Rozvytok turystychnoho biznesu rehionu* [Development of tourism business in the region], Knyhy–XXI, Chernivtsi, Ukraine, 291 p.

15. "What prevents Lviv from becoming a tourist center?", available at: https://zaxid.net/shho_zavazhay_e_lvovu_stati_turistichnim_tsentrom_n1039009 (access date April 25, 2019).

Стаття надійшла до редакції 03.05.2019 р.

*Рецензент: д-р екон. наук, доцент Науково-дослідного центру
митної справи НДІ ФП УДФСУ Л.М. Федоришина*

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 338.485

JEL Classification: L8

Феленчак Ю.Б.,
канд. екон. наук, доц. кафедри
спортивного туризму,
Львівський державний університет
фізичної культури ім. І. Боберського

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ ТУРИЗМУ

Felenchak Yu.B.,
cand.sc.(econ.), associate professor
at the department of sport tourism
Lviv State University of Physical
Culture named after Ivan Boberskyi

APPROACHES TO DEFINITION OF SOCIAL TOURISM IN THE CONTEXT OF FORMATION OF SOCIAL TOURISM DOCTRINE

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу туристична галузь стала провідним видом господарської діяльності суспільства, що характеризується інтенсивним розвитком. Сьогодні туризм є потужною працемісткою індустрією глобального масштабу, що включає в себе величезну кількість готельних, ресторанних та розважальних закладів, об'єктів пізнавального, оздоровчого, спортивного та іншого призначення, транспортних засобів та організацій, що здійснюють туристську та екскурсійну діяльність.

За оцінкою Всесвітньої туристичної організації, внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням непрямого ефекту становить 10%, а загальна кількість робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму, становить 11% [1]. Сучасний туризм є сферою забезпечення гнучких форм зайнятості населення, що характеризується найвищим коефіцієнтом створення робочих місць: на 1 робоче місце 3 туриста [2; 3].

На сучасному етапі туристична індустрія в Україні як перспективний самостійний сектор економіки перебуває в стадії активного становлення і потребує державної підтримки. Відомий вислів Всесвітньої Туристської Організації «Де розвивається туризм, відступає бідність» є актуальним для нашої держави – на сьогоднішній день послугами туристичних фірм в Україні користується лише 8% населення нашої держави [4]. Саме тому питання розробки і реалізації соціальної доктрини туризму в нашій державі є надзвичайно актуальними і потребують ефективних наукових розробок, які б враховували його соціальну специфіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку туризму в Україні вже тривалий час активно досліджуються вітчизняними науковцями, серед яких – М. Борушак [5], Т. Кукліна [6], О. Любіцева [7], М. Мальська [8], Т. Ткаченко [9], Л. Шульгіна [10] та інші. Соціальні аспекти туристичної галузі висвітлюються у працях Л. Богуш [11], А. Голода [12], В. Гришкіна [13], О. Зибаревої [14], Т. Котенко [15], Л. Нємець [16], Л. Федоришиної [17], Л. Шевчук [18] та ін. науковців.

Впродовж останніх років актуальності набули дослідження соціального туризму як самостійного напрямку туризмологічних досліджень. Вагомий внесок у розвиток соціального туризму зробили такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як: К. Задорожна [19], О. Колотуха [4], І. Сердобольська [20], А. Бадін [21], О. Гусякова [22], Ж. Асипова [23] та інші. Однак, незважаючи на наявність напрацювань щодо проблематики соціального туризму, окремі його аспекти, зокрема,

його місце у розробці й реалізації соціальної доктрини туризму, потребують подальшого наукового вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати теоретичні підходи до визначення соціального туризму, які існують у сучасній науці, а також визначити місце та значення соціального туризму в контексті розробки та реалізації соціальної доктрини туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною рисою сучасного туризму є чітко виражена соціальна спрямованість, у зв'язку з чим і все більше науковців визначають туризм як особливу соціальну сферу економіки. Це зумовлює необхідність розширення визначення туризму, оскільки цілі сучасного туризму стають все більш різноманітними – поряд із традиційними пізнавальними, спортивними та оздоровчими цілями, сучасний туризм активно здійснюється з діловими, науковими, релігійними, екологічними, гастрономічними, виховними, навчальними та іншими цілями [15].

В соціальному аспекті туризм – дієвий засіб задоволення потреб людей у відпочинку, подорожах, оздоровленні, нових знаннях, враженнях. Про визначальну соціальну спрямованість туризму свідчить і чітко виражений соціальний характер туристичних послуг як сфера діяльності людини, оскільки в процесі отримання (виробництва, надання, споживання) послуг люди взаємодіють з оточенням, а власне процес споживання туристичних послуг є ознакою соціальної стратифікації [2].

Як зазначає К. І. Задорожна, особливим і незмінним соціальним аспектом туризму є виконання ним пізнавальних та виховних функцій, що сприяють розвитку толерантності, мультикультурності, розширенню світогляду та глобалізаційній інтеграції. Завдяки цим якостям відзначається соціальна значимість туризму – його зростаюча роль в духовному і фізичному розвитку особистості та формуванні світоглядних орієнтирів рівня і якості життя. Таке трактування соціального впливу туризму складає основу сучасної концепції соціального туризму, яка не так давно трактувала соціальний туризм як «туризм для бідних» [19].

Про особливий соціальний статус туризму та про соціальний туризм зокрема зазначалося ще у 1980 р. у Манільській декларації зі світового туризму – право на відпочинок, відпустку, свободу подорожей і туризму є природним і невід'ємним для кожної людини, що зобов'язує країни надавати своїм громадянам реальні можливості доступу до туризму [15], а соціальний туризм повинен бути суспільною метою в інтересах менш забезпечених громадян у реалізації їхнього права на відпочинок [24].

У Монреальській декларації, прийнятій у 1996 р. Генеральною асамблеєю Міжнародного бюро соціального туризму (IBST), наголошується на доступності туристичного відпочинку для всіх, включаючи сім'ї, молодь та літніх людей [23, с. 70].

Впродовж останніх років в Україні спостерігається виокремлення соціального туризму у окремий самостійний напрямок туристології. Про початкову стадію становлення цього напрямку свідчить те, що на сьогоднішній день немає розробленого понятійно-термінологічного інструментарію, що є гранично важливим для визнання і розуміння змісту та концепції соціального туризму.

На жаль, як констатує К. І. Задорожна, сьогодні в нашій державі соціальному туризму як окремій категорії «не дано ані розвитку, ані правового статусу» [19]. Хоча в Україні, як і в будь-якій країні, існують певні групи людей, які через брак коштів просто не можуть не лише подорожувати, але й повноцінно відпочити (малозабезпечені громадяни, багатодітні сім'ї, люди з особливими потребами, студенти та ін.), кількість яких при погіршенні соціально-економічних умов збільшується. Реалізація ідей соціального туризму – доступності повноцінного відпочинку для усіх категорій громадян – повинна мати можливість підтримки розвитку органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також шляхом заохочення діяльності туристичних підприємств у напрямку соціального туризму.

Так, зокрема, у чинному Законі України «Про туризм» в редакції від 04.11.2018 р. серед організаційних форм та видів туризму про соціальний туризм навіть не згадується [25]. Опосередковано про існування соціального туризму вказано у Стратегії розвитку туризму і курортів, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6.08.08 за № 1088-р, серед основних напрямів реалізації Стратегії вказується – «розробити механізм державної підтримки впровадження туристичного продукту соціального характеру» [26].

У Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року від 16 березня 2017 р. № 168-р у розділі стратегічного планування розвитку видів туризму на основі їх чіткої класифікації та визначення пріоритетних на державному та регіональному рівні про соціальний туризм знову не згадано. Натомість у розділі Стратегії «Розвиток туристичної інфраструктури» говориться про «забезпечення доступності об'єктів туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення» [1].

Поки що більше винятком з правил залишається певне субсидювання оздоровлення дітей, реабілітація військових, осіб з особливими соціальними потребами тощо. Втім, відповідно до

динаміки скорочення бюджетних видатків ці сторони соціального туризму вже опинились під загрозою скорочення [19]. Таким чином, як зазначає Колотуха О. В., сучасні економічні і соціальні передумови, що склалися в Україні, сформували суспільне замовлення на розвиток системи соціального туризму, що є передумовою для прийняття Закону України «Про соціальний туризм» [4].

На відміну від України, концепція соціального туризму практикується у високорозвинених країнах світу (Швейцарії, Німеччині, Франції) з використанням так званих відпускних чеків, а також починає розвиватись і у окремих пострадянських країнах.

Так, зокрема, у законодавстві Російської Федерації зроблено спроби надати соціальному туризму правового статусу. У проекті Федерального Закону «Про соціальний туризм» (1999), Російською Асоціацією соціального туризму і Московським центром Академії туризму запропоноване наступне визначення: «Соціальний туризм – подорожі, субсидовані з коштів, що виділяються державою на соціальні потреби, і інших джерел фінансування з метою задоволення прав і потреб громадян Російської Федерації» [19].

У 2000 р. Міжпарламентським комітетом республіки Білорусь, Казахстан, Киргизької республіки, Російської Федерації було прийнято Модельний закон «Про соціальний туризм», який визначає правові, організаційні та економічні основи соціального туризму, згідно якого «соціальний туризм – подорожі з метою відпочинку, оздоровлення, долучення до природної і культурно-історичної спадщини, що реалізуються громадянам за ціною соціального туру і субсидовані з джерел позабюджетного фінансування і з коштів, що виділяються державою на соціальні потреби» [27].

Таким чином, соціальний туризм – це організація туристичних подорожей і відпочинку для осіб, які мають невисокий рівень доходів або належать до слабозахищених верств населення (діти, юнацтво, пенсіонери та ін.) з метою реалізації їх права на відпочинок з метою відновлення працездатності, фізичних і моральних сил [28]. При цьому витрати повністю або частково сплачуються державою, підприємством чи громадськими соціальними фондами. Інакше кажучи, соціальний туризм субсидіється із засобів, що виділяються на соціальні потреби з метою створення умов для туризму певних категорій громадян. Субсидії виділяються як з державних, так і з недержавних фондів, а також благодійними організаціями [29].

На сучасному етапі концепція соціального туризму базується на трьох основних принципах: 1) забезпечення відпочинком і оздоровленням кожного члена суспільства шляхом залучення в середовище туризму людей з низьким рівнем доходів; 2) субсидювання туристських поїздок незаможних громадян; 3) участь державних і суспільних структур у розвитку туризму [4].

Як зазначають Теодорович Л. В. та Хомин О. Й. (2010), в основі суспільного розвитку соціального туризму лежить досягнення таких двох цілей: 1) зробити можливими туристичні подорожі для тих, чиє матеріальне становище не дозволяє користуватись засобами відпочинку в ринкових умовах; 2) створення і розвиток неприбуткового сектора туристичного господарства, який зміг би давати можливість подорожувати вищезгаданим соціальним групам [4; 29].

На думку науковців, соціальний туризм можна розглядати з різних точок зору:

по-перше, цей вид туризму тягнє до дешевої туристичної бази, з наданням специфічних послуг і заохоченням до активної діяльності незалежно від їх форми власності;

по-друге, соціальний туризм можна розглядати як сферу задоволення потреб найбільш вразливого населення, в якій кошти цілком або частково сплачуються не туристом, а організаціями або установами, які ці витрати фінансують, рефінансують чи повертають;

по-третє, соціальний туризм вимагає створення певних громадських об'єднань (родинних, молодіжних та інших), для того, щоб унеможливити цілковиту залежність відпочинку визначених соціальних груп населення від приватного сектора і не спричинити додаткових факторів соціальної нерівності в суспільстві [29].

Отже, соціальний туризм може активно розвиватись тільки за умов активної суспільної і державної підтримки. З таких позицій доцільним є розробка та впровадження соціальної доктрини туризму, яка б координувала розвиток національної системи туризму і соціального туризму зокрема. Розробка і реалізація доктрини в процесі управління дозволяють на практиці здійснити системний характер управлінського впливу у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства. Доктрина повинна визначати зміст державного управління, формувати і запускати в дію механізм її виконання.

Слід сказати, що у спеціальній літературі, в т. ч. й економічній, дослідженню соціальних аспектів доктринальності приділено ще недостатньо уваги. Малодослідженими також у вітчизняній науці є проблематика та механізми створення соціальної доктрини розвитку держави та на рівні секторів її економіки, в тому числі й туризму.

У структурі соціальної доктрини держави особливе значення має соціальна доктрина розвитку туризму, що зумовлюється функціональною специфікою туристичної галузі, її особливою соціальною спрямованістю.

Процес розробки соціальної доктрини держави повинен передбачати ґрунтовний науковий аналіз соціально-економічної ситуації в її межах, об'єктивну оцінку попереднього досвіду у всіх

сферах суспільного життя, вивчення зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на перебіг суспільних процесів, аналіз та запозичення провідних тенденцій світового розвитку з подальшою їх адаптацією для ефективного соціального розвитку конкретних регіонів.

Висновки з проведеного дослідження. З урахуванням усього викладеного вище, можна зробити висновок, що формування і реалізація соціальної доктрини в туризмі має вагоме значення для підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни. Розробка і реалізація ефективної соціальної доктрини туризму може знівелювати регіональні диспропорції економічного та соціального розвитку окремих регіонів та держави в цілому.

Література

1. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (дата звернення: 16.05.2019).
2. Дусенко С. В. Социология туризма: социально-культурный аспект. *Сервис PLUS*. 2011. № 4. С. 18-26.
3. Апарина Н. Ф. Туризм как сфера развития производительного предпринимательства в регионе ресурсного типа. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2015. № 2(62). С. 142-146.
4. Колотуха О. В. Соціальний туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 176. С. 125-127.
5. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2006. 288 с.
6. Кукліна Т. С., Зайцева В. М. Сучасний стан розвитку туризму в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_36 (дата звернення: 10.05.2019).
7. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. Київ: Альтерпрес, 2006. 436 с.
8. Мальська М. П., Антонюк Н. В. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник. Київ, 2008. 661 с.
9. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. 463 с.
10. Шульгіна Л. М., Юхименко В. В. Сучасні концепції стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 3(2). С. 79-84.
11. Богуш Л. Г. Якість життя в параметрах та індикаторах соціальних процесів. *Економіка та держава*. 2013. № 11. С. 59-63.
12. Голод А. П., Федоришина Л. М. Соціальні проблеми організації міжнародного в'їзного туризму в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2019. № 1(42). С. 115-121.
13. Гришкін В. О. Соціалізація економіки як реальність сучасного загальноцивілізаційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2001. № 10. С. 22-39.
14. Зибарева О. В. Механізми попередження девіантної соціалізації економіки регіонів. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету*. 2014. № 26. С. 36-46.
15. Котенко Т. М. Соціальний вимір розвитку рекреації та туризму: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. Київ, 2016. 240 с.
16. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Моштакіна Н. В. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 176. С. 145-147.
17. Федоришина Л. М., Шевчук Л. Т. Міграційна акультурація: проблеми і наслідки в українському суспільстві. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2015. № 6. С. 192-197.
18. Шевчук Л. Т. Соціальна географія. Київ: Знання, 2007. 350 с.
19. Задорожна К. І. Соціальний туризм у системі туристичної галузі: концептуалізація та інтеграція. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2016. № 2(62). С. 17-27.
20. Сердобольская И. О. Государственное регулирование социального туризма и пути его совершенствования в Российской Федерации. URL: <https://www.disserscat.com/content/gosudarstvennoe-regulirovanie-sotsialnogo-turizma-i-puti-ego-sovershenstvovaniya-v-rossiisko/read> (дата звернення: 10.05.2019).
21. Бадин А. А. Маркетинговый инструментарий развития социального туризма в российских условиях. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. 2008. № 3. С. 222-225.
22. Гусякова О. Ю. Розробка регіональних цільових програм розвитку туристичної індустрії. *Держава та регіони*. 2012. № 2(38). С. 155-158.
23. Асипова Ж. М., Актымбаева А. С. Сравнительный анализ понятийного аппарата социального туризма. *Инновационный менеджмент и технологии в эпоху глобализации: тезисы докладов Междунар. практ. конф. Гоа, Индия, 2014*. С. 67-74.
24. Manila Declaration On World Tourism. URL: <http://www.univeur.org/CMS/UserFiles/65.%20Manila.PDF> (дата звернення: 10.05.2019).

25. Про туризм: Закон України (ред. від 04.11.2018). URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення: 12.05.2019).

26. Стратегія розвитку туризму і курортів: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.08.08 р. № 1088-р. URL: www.kmu.gov.ua (дата звернення: 12.05.2019).

27. О модельном законе «О социальном туризме»: Постановление Межпарламентского комитета Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан от 12 июня 2000 г. № 10-16. URL: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/org330/basic/text0036.htm> (дата звернення: 14.05.2019).

28. Сокол Т. Г. Основы туристической деятельности. Київ: Грамота, 2006. 264 с.

29. Теодорович Л. В., Хомин О. Й. Вирішення проблем соціального туризму України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Економіка*. 2010. Т. 145. Вип. 132. С. 43-49.

References

1. *Strategiia rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku* [Tourism and resort development strategy for the period up to 2026], available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (access date May 16, 2019).

2. Dusenko, S.V. (2011), "Sociology of tourism: social and cultural aspect", *Servis PLUS*, no. 4, pp. 18-26.

3. Aparina, N.F. (2015), "Tourism as a sphere of development of productive entrepreneurship in the region of the resource type", *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 2(62), pp. 142-146.

4. Kolotukha, O.V. (2009), "Social tourism in Ukraine: problems and prospects", *Kultura narodov Prichernomoria*, no. 176, pp. 125-127.

5. Borushchak, M. (2006), *Problemy formuvannia strategii rozvytku turystychnykh rehioniv* [Problems of formation of strategy of development of tourist regions], monograph, IRD NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine, 288 p.

6. Kuklina, T.S. and Zaitseva, V.M. (2014), "The current state of tourism development in Ukraine", *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, no. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_36 (access date May 10, 2019).

7. Liubitseva, O.O. (2006), *Rynok turystychnykh posluh* [Tourist services market], Alterpres, Kyiv, Ukraine, 436 p.

8. Malska, M.P. and Antoniuk, N.V. (2008), *Mizhnarodnyi turyzm i sfera posluh* [International Tourism and Services], textbook, Kyiv, Ukraine, 661 p.

9. Tkachenko, T.I. (2009), *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu* [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities], monograph, Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine, 463 p.

10. Shulhina, L.M. and Yukhymenko, V.V. (2011), "Modern concepts of strategic management of enterprise innovation development", *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 3(2), pp. 79-84.

11. Bohush, L.H. (2013), "Quality of life in social process parameters and indicators", *Ekonomika ta derzhava*, no. 11, pp. 59-63.

12. Holod, A.P. and Fedoryshyna, L.M. (2019), "Social problems of organization of international inbound tourism in Ukraine", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 1(42), pp. 115-121.

13. Hryshkin, V.O. (2001), "Socialization of the economy as a reality of modern civilizational development", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10, pp. 22-39.

14. Zybarena, O.V. (2014), "Mechanisms for preventing deviant socialization of the regional economy", *Naukovyi visnyk Bukovynskoho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu*, no. 26, pp. 36-46.

15. Kotenko, T.M. (2016), "The social dimension of the development of recreation and tourism", Diss. of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.07, Kyiv, Ukraine, 240 p.

16. Nemets, L.M., Sehida, K.Yu. and Moshtakova, N.V. (2009), "Social and demographic and historical and cultural factors of tourism development", *Kultura narodov Prichernomoria*, no. 176, pp. 145-147.

17. Fedoryshyna, L.M. and Shevchuk, L.T. (2015), "Migration acculturation: problems and consequences in Ukrainian society", *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika*, no. 6, pp. 192-197.

18. Shevchuk, L.T. (2007), *Sotsialna heohrafiia* [Social geography], Znannia, Kyiv, Ukraine, 350 p.

19. Zadorozhna, K.I. (2016), "Social tourism in the tourism industry: conceptualization and integration", *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, no. 2(62), pp. 17-27.

20. Serdobolskaia, I.O. "State regulation of social tourism and ways to improve it in the Russian Federation", available at: <https://www.dissercat.com/content/gosudarstvennoe-regulirovanie-sotsialnogo-turizma-i-puti-ego-sovershenstvovaniya-v-rossiisko/read> (access date May 10, 2019).

21. Badin, A.A. (2008), "Marketing tools for the development of social tourism in Russian conditions", *Ekonomicheskii vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 3, pp. 222-225.

22. Gusliakova, O.Yu. (2012), "Development of regional targeted programs for the development of the tourism industry", *Derzhava ta rehiony*, no. 2(38), pp. 155-158.

23. Asipova, Zh.M. and Aktymbaeva, A.S. (2014), "Comparative analysis of the conceptual apparatus of social tourism", *Innovatsionnyy menedzhment i tekhnologii v epokhu globalizatsii: tezisy dokladov Mezhdunar. prakt. konf.* [Innovation management and technology in the era of globalization: Theses of the International pract. conf.], Goa, India, pp. 67-74.

24. Manila Declaration On World Tourism, available at: <http://www.univeur.org/CMS/UserFiles/65.%20Manila.PDF> (access date 10.05.2019).

25. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "About Tourism", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (access date May 10, 2019).

26. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2008), The order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Tourism and Resort Development Strategy" dated 06.08.08 no. 1088-p, available at: www.kmu.gov.ua (access date May 12, 2019).

27. "About the model law "On Social Tourism": Resolution of the Inter-Parliamentary Committee of the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tadzhikistan dated June 12, 2000 no. 10-16, available at: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/org330/basic/text0036.htm> (access date May 14, 2019).

28. Sokol, T.H. (2006), *Osnovy turystychnoi diialnosti* [Basics of tourist activity], Hramota, Kyiv, Ukraine, 264 p.

29. Teodorovych, L.V. and Khomyn, O.Y. (2010), "Solving the problems of social tourism in Ukraine", *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Serii: Ekonomika*, Vol. 145, Iss. 132, pp. 43-49.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, доцент Науково-дослідного центру
митної справи НДІ ФП УДФСУ Л.М. Федоришина

УДК 364.2 : 51-77

JEL Classification C 44, H 53

Алілуйко А.М.,
канд. фіз.-мат. наук,
доцент кафедри прикладної математики,
Тернопільський національний економічний університет,
Миколіук С.М.,
канд. екон. наук, старший викладач
кафедри психології та соціальної роботи,
Тернопільський національний економічний університет,
Стефурак Н.А.,
канд. фіз.-мат. наук, викладач,
Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ

Aliluiko A.M.,
cand.sc.(phys.-math.), associate professor
at the department of application mathematics,
Ternopil National Economic University,
Mykoliuk S.M.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department
of psychology and social work,
Ternopil National Economic University,
Stefurak N.A.,
cand.sc.(phys.-math.), lecturer,
Halytsky College named after Viacheslav Chornovil

APPLICATION OF THE METHOD OF ANALYSIS OF HIERARCHIES IN THE MANAGEMENT ACTIVITY OF THE SPHERE OF SOCIAL ARRANGING CHILDREN

Постановка проблеми. Майбутнє держави, її життєдайність визначається наявністю молодих поколінь. Захист дитинства є перш за все пріоритетним напрямом соціального розвитку країни. Реалізація права дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання в сімейному оточенні, активізація усиновлення є одним із першочергових напрямків діяльності органів державної влади. Дане питання вирішується на державному рівні за допомогою різних механізмів урегулювання, дослідження яких допомагає вдосконалити сферу соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Однак є багато проблем у цій сфері.

З огляду на важливість для розвитку дитини сімейного оточення, вважаємо, що діяльність у соціальній сфері повинна бути спрямована на створення сімейних форм утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які здатні до певної міри замінити сім'ю.

Потенційні батьки-вихователі, прийомні батьки, усиновлювачі, які вирішили взяти участь у вихованні дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, зустрічаються із питанням вибору форми влаштування (виховання) таких дітей. Для вивчення факторів впливу на їх вибір, удосконалення та розробки організаційно-економічних механізмів управлінської діяльності сфери соціального влаштування дітей доцільним є використання методу аналізу ієрархій (МАІ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями сирітства займалися багато вітчизняних і закордонних науковців. Дослідженням питань формування особистості дітей присвячували увагу такі вітчизняні вчені: І. Бех, О. Безпалько, А. Наточій та ін. [1, 4; 7]. Проблеми ефективності управлінської діяльності у сфері влаштування дітей-сиріт досліджували О. Бурлака, М. Докторович, Н. Султанова, О. Шнипка та ін. [2; 3; 12; 13]. Питання порівняльно-соціального аналізу форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, знайшли

своє відображення в роботах Л. Кривачук, О. Кузьміної, В. Старцевої та ін. [5; 6; 11]. Результати напрацювань названих вище науковців дозволили здійснити суттєвий внесок у вирішення проблем сирітства. Але маловивченими залишаються питання соціального влаштування дитини, які повною мірою враховували б сучасні ендогенні та екзогенні виклики, що впливають на розвиток соціальної сфери.

Постановка завдання. Серед множини методів аналітичного планування і прогнозування метод аналізу ієрархій дає змогу розв'язувати складно структуровані задачі управління. Метою статті є дослідити можливість використання МАІ для здійснення управлінських рішень щодо вдосконалення діяльності держави по соціальному влаштуванню дітей.

Виклад основного матеріалу досліджень. Діти, що втратили батьків, потребують родинного тепла і виховання. А тому, існують різні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

До сімейних форм відносимо такі: усиновлення, опіка (піклування), прийомна сім'я (ПС) та дитячий будинок сімейного типу (ДБСТ). У наукових дослідження особливу увагу приділяють питанню усиновлення, як найбільш пріоритетній формі влаштування дитини з діючих сімейних форм.

Попри спільну назву «сімейні форми», яка фактично означає виховання дітей в сім'ї, кожна із зазначених форм відрізняється одна від одної як за правовими, так і за організаційними ознаками. Безперечно, найкращою із усіх діючих форм сімейного влаштування дітей є усиновлення, тобто прийняття дитини у сім'ю на правах рідної. Тільки ця форма влаштування з усіх існуючих відповідає «найвищим інтересам дитини» та позбавляє дитину статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначаються Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Таким дітям та батькам-вихователям, прийомним батькам встановлено гарантовані державою соціальні стандарти і нормативи.

Державні соціальні стандарти, нормативи споживання, нормативи забезпечення є однаковими для всіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, незалежно від форми їх влаштування та утримання, і залежать від величини прожиткового мінімуму. Саме цей показник є державним нормативом, що використовується при визначенні більшості показників соціального блоку бюджету.

Прожитковий мінімум встановлюється окремо для кожної соціально-демографічної групи. Відповідно до законодавства України є чотири такі групи. Це діти віком до 6 років; діти віком від 6 до 18 років; працездатні особи; особи, які втратили працездатність. Кожній із цих перерахованих груп визначена окрема величина прожиткового мінімуму. Розмір прожиткового мінімуму в Україні досить низький і впродовж п'яти років зростає незначними темпами (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка величини прожиткового мінімуму в Україні (грн/міс на кінець календарного року)

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
Прожитковий мінімум загальний	1330	1544	1700	1853	2027
Діти віком до 6 років	1167	1355	1492	1626	1779
Діти віком від 6 до 18 років	1455	1689	1860	2027	2218
Працездатне населення	1378	1600	1762	1921	2102
Особи, які втратили працездатність	1074	1247	1373	1497	1638

Джерело: складено за даними [9]

Тепер проаналізуємо соціальні виплати, які нараховуються на основі затвердженого на 2019 рік прожиткового мінімуму на дітей відповідного віку при різних формах влаштування дитини.

Допомога при усиновленні дитини в Україні прирівняна до допомоги при народженні, тому і розмір цієї допомоги такий, який встановлений для виплати допомоги при народженні першої дитини. У разі усиновлення двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

У 2019 році розмір виплати при народженні дитини залишився на попередньому рівні, встановленому 1 липня 2014 року, 41280 грн. – це єдиний розмір допомоги на першу, другу і наступну дитину. Ця сума не залежить від кількості дітей у сім'ї і виплачується протягом 3-х років. Впродовж 2019 року збільшуються соціальні виплати, наприклад, допомога по вагітності зростає до 2207 грн., а виплати матерям-одиначкам з дітьми до 6 років – до 1779 грн. Якщо вік дитини від 6 до

18 років, то допомога становитиме 2218 грн (табл. 1). Допомога при народженні дитини залишається незмінною і складає 41280 грн. Але до неї додають пакет малюка, в який входять одяг, пелюшки, іграшки на 5 тисяч грн.

Хоча розмір допомоги при усиновленні дитини і становить 41280 грн. та враховуючи, що на усиновлену дитину призупиняються усі соціальні виплати та гарантії – то це не така вже і велика сума. Тому було б доцільно розробити єдину систему пільг при усиновленні дітей (на сьогодні вона не є мотиваційною та повноцінною), за якою дитина набуватиме статусу усиновленої дитини разом із деякими соціальними преференціями, наприклад – пільговий вступ до закладу вищої освіти, щорічне оздоровлення дитина. На нашу думку, саме такий підхід стимулював би до збільшення чисельності усиновлених дітей у регіоні.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, надається у розмірі, що становить два прожиткових мінімуми для дитини відповідного віку. Так у 2019 році такі виплати становлять: для дітей до 6 років: з 01.01.19 – 3252 грн, з 01.05.19 – 3398 грн, з 01.12.19 – 3558 грн; для дітей 6-18 років: з 01.01.19 – 4054 грн, з 01.05.19 – 4236 грн, з 01.12.19 – 4436 грн. Зауважимо, що при отриманні на дитину пенсії, аліментів, стипендії, державної допомоги (крім соціальних допомог на дітей-інвалідів), розмір допомоги на дитину, над якою встановлено опіку чи піклування, визначається як різниця між двома прожитковими мінімумами та розміром призначених пенсії, аліментів, стипендії, державної допомоги.

Розмір соціальної допомоги на дітей при влаштуванні їх у прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу становить два прожиткових мінімуми для дітей відповідного віку. Розмір грошового забезпечення становить 35 відсотків розміру соціальної допомоги на кожну дитину вихованця та на кожну прийомну дитину, але не більше п'яти прожиткових мінімумів для працездатної особи одному з батьків-вихователів і не більше ніж півтора прожиткового мінімуму для працездатної особи одному з прийомних батьків (табл. 2).

Таблиця 2

Виплати у дитячому будинку сімейного типу та прийомній сім'ї у 2019 р.

Чисельність дітей	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Соціальні виплати, грн	4054	8108	12162	16216	20270	24324	28378	32432	36486	40540
Грошове забезпечення, грн	1418,9	2837,8	4256,7	4256,7	7094,5	8513,4	9605	9605	9605	9605
Разом, грн	5472,9	10945,8	16418,7	20472,7	27364,5	32837,4	37983	42037	46091	50145

Джерело: складено та розраховано за даними [8]

Грошове забезпечення прийомних батьків та батьків-вихователів при вихованні від 7 дітей не збільшується, це не стимулює батьків добирати дітей-сиріт на виховання. Пропонуємо переглянути нарахування грошових виплат, як пряму залежність прожиткового мінімуму на працездатну особу від чисельності дітей, які виховуються в родині.

Вважаємо за необхідність передбачити на законодавчому рівні механізм накопичення на рахунок дитини певної «неспалимої суми» щомісячно впродовж дії договору про спільне проживання, виховання та утримання дітей у сім'ї. Таким чином, навіть у разі дострокового припинення дії договору дитина-сирота буде мати власні заощадження, які в подальшому підвищать її соціальний захист.

Змушені також констатувати, що нині не має технологій адекватного бюджетного аналізу видатків на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та ефективності їх використання, гнучких механізмів перерозподілу чи переорієнтації цих видатків з метою максимального врахування потреб дитини. Це є вкрай серйозною проблемою, яка, з одного боку, стримує регіональний розвиток сімейних форм виховання, а з другого – потребує законодавчого врегулювання.

Варто зауважити, що останнім часом спостерігаються позитивні зрушення щодо забезпечення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме: вдосконалюється законодавча база та посилюється регіональний контроль за виконанням організаційних умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

На нашу думку, спостерігається поступ в напрямку поліпшення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа в цілому, а також про посилення регіонального контролю за захистом їх прав та інтересів. Водночас, у системі соціальної взаємодії дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залишається неподоланим розрив між досвідом повсякденності та системою задекларованих норм.

Розглянемо приклад застосування МАІ для аналізу факторів, які враховуються при виборі форми влаштування дитини потенційними батьками-вихователями, прийомними батьками, усиновлювачами.

Опираючись на методи управлінської діяльності сфери соціального влаштування дітей (економічні, соціально-психологічні, організаційні), можемо виділити критерії оцінки можливого вибору форми влаштування дитини:

1) соціально-економічний: гарантовані соціальні виплати та пільги для дітей-сиріт (Φ_1); стандарт грошового забезпечення прийомних батьків та батьків-вихователів (Φ_2); разової державної фінансової допомоги після досягнення повноліття (Φ_3); гарантованого першого робочого місця (Φ_4); житлове забезпечення (Φ_5);

2) організаційно-правовий: юридичний захист дітей (Φ_6); юридична допомога батькам (Φ_7);

3) морально-етичні: соціалізація влаштованих дітей (Φ_8); підготовка і психологічний супровід батьків (Φ_9).

Для кількісного оцінювання вагомості критеріїв при їх попарному порівнянні можна скористатись шкалою відносної вагомості, розробленою Т. Сааті [10].

Якщо під час порівняння одного фактора чи варіанта з іншим отримано одне із значень відносної вагомості (наприклад, 2), то при порівнянні другого з першим отримаємо обернену величину (а саме 1/2).

На першому кроці МАІ здійснимо декомпозицію та представлення задачі в ієрархічній формі. Ми розглядаємо домінуючі ієрархії, які будуються з вершинами (ціль – з точки зору управління) через проміжні рівні (критерії, від яких залежать наступні рівні) до найнижчого рівня, який є переліком альтернатив.

Управлінську діяльність сфери соціального влаштування дітей пропонуємо розглядати через пріоритетність форм влаштування дітей: головна мета влаштування дитини (рівень 1), врахування інтересів і вигод для усіх сторін, які беруть участь у соціальному влаштуванні дітей: $\Phi_1 - \Phi_9$ (рівень 2) та самі форми влаштування дітей: усиновлення, опіка, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу (рівень 3).

Для реалізації методу введено закон ієрархічної безпосередності, відповідно до якого потрібно, щоб елементи кожного рівня були порівняні по відношенню до елементів вищого рівня. Між рівнями будуються матриці попарних порівнянь щодо важливості елементів кожного рівня по відношенню один до одного.

Для рівня 2 будують матрицю попарних порівнянь, на основі думок експертів (табл. 3).

Таблиця 3

Матриця експертних оцінок вагомості

Відповідність інтересів	Φ_1	Φ_2	Φ_3	Φ_4	Φ_5	Φ_6	Φ_7	Φ_8	Φ_9	Вектор пріоритетів	$Q_{\max} = 10,3$ $CI = 0,16$ $CRS_9 = 1,45$ $CR = 0,11$
Φ_1	1	3	7	2	1/7	2	3	2	3	0,137	
Φ_2	1/3	1	3	1	1/8	1	3	1	3	0,077	
Φ_3	1/7	1/3	1	1/4	1/9	1/5	1/4	1/8	1/7	0,017	
Φ_4	1/2	1	4	1	1/7	3	4	1	3	0,098	
Φ_5	7	8	9	7	1	7	8	3	7	0,411	
Φ_6	1/2	1	5	1/3	1/7	1	5	1	3	0,081	
Φ_7	1/3	1/3	4	1/4	1/8	1/5	1	1/3	1	0,035	
Φ_8	1/2	1	8	1	1	1	3	1	1	0,1	
Φ_9	1/3	1/3	7	1/3	1/7	1/3	1	1	1	0,046	

Джерело: складено на основі експертних оцінок

На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що, на думку експертів, найвагомішими факторами впливу на вибір форми влаштування дітей є гарантовані соціальні виплати та пільги для дітей-сиріт, житлове забезпечення та соціалізація влаштованих дітей.

Визначивши важливість інтересів і вигод для усіх сторін, які беруть участь у соціальному влаштуванні дітей, складаємо відповідно до правил матриці пріоритетності матриці попарних порівнянь для рівня 3 шляхом порівняння альтернатив (усиновлення, опіка, ПС, ДБСТ) між собою щодо факторів $\Phi_1 - \Phi_9$ (табл. 4).

Таблиця 4

Матриці бальних оцінок щодо форм влаштування

Φ_1	Усиновлення	Опіка	ПС	ДБСТ	Вектор пріоритетів	
Усиновлення	1	1/9	1/9	1/9	0,036	$Q_{\max} = 4$ $CI = 0,00$ $CRS_4=0,9$ $CR = 0,00$
Опіка	9	1	1	1	0,321	
ПС	9	1	1	1	0,321	
ДБСТ	9	1	1	1	0,321	
Φ_2	Усиновлення	Опіка	ПС	ДБСТ	Вектор пріоритетів	
Усиновлення	1	1	1/6	1/9	0,056	$Q_{\max} = 4,09$ $CI = 0,03$ $CRS_4=0,9$ $CR = 0,03$
Опіка	1	1	1/6	1/9	0,056	
ПС	6	6	1	1/3	0,284	
ДБСТ	9	9	3	1	0,603	
Φ_3	Усиновлення	Опіка	ПС	ДБСТ	Вектор пріоритетів	
Усиновлення	1	1/3	1/3	1/3	0,092	$Q_{\max} = 4,31$ $CI = 0,10$ $CRS_4=0,9$ $CR = 0,12$
Опіка	3	1	1/3	1/3	0,159	
ПС	3	3	1	1/3	0,275	
ДБСТ	3	3	3	1	0,476	
Φ_4	Усиновлення	Опіка	ПС	ДБСТ	Вектор пріоритетів	
Усиновлення	1	1	1/7	1/7	0,063	$Q_{\max} = 4$ $CI = 0,00$ $CRS_4=0,9$ $CR = 0,00$
Опіка	1	1	1/7	1/7	0,063	
ПС	7	7	1	1	0,438	
ДБСТ	7	7	1	1	0,438	
Φ_5	Усиновлення	Опіка	ПС	ДБСТ	Вектор пріоритетів	
Усиновлення	1	1	1/8	1/8	0,055	$Q_{\max} = 4,09$ $CI = 0,03$ $CRS_4=0,9$ $CR = 0,03$
Опіка	1	1	1/8	1/8	0,055	
ПС	8	8	1	2	0,522	
ДБСТ	8	8	1/2	1	0,369	
Φ_6	Усиновлення	Опіка	ПС	ДБСТ	Вектор пріоритетів	
Усиновлення	1	1	1/5	1/5	0,07	$Q_{\max} = 4$ $CI = 0,00$ $CRS_4=0,9$ $CR = 0,00$
Опіка	3	1	1/2	1/2	0,193	
ПС	5	2	1	1	0,369	
ДБСТ	5	2	1	1	0,369	
Φ_7	Усиновлення	Опіка	ПС	ДБСТ	Вектор пріоритетів	
Усиновлення	1	1/2	1/3	1/3	0,11	$Q_{\max} = 4$ $CI = 0,00$ $CRS_4=0,9$ $CR = 0,00$
Опіка	2	1	1/2	1/2	0,189	
ПС	3	2	1	1	0,351	
ДБСТ	3	2	1	1	0,351	
Φ_8	Усиновлення	Опіка	ПС	ДБСТ	Вектор пріоритетів	
Усиновлення	1	1/3	1/5	1/5	0,07	$Q_{\max} = 4$ $CI = 0,00$ $CRS_4=0,9$ $CR = 0,00$
Опіка	3	1	1/2	1/2	0,193	
ПС	5	2	1	1	0,368	
ДБСТ	5	2	1	1	0,368	
Φ_9	Усиновлення	Опіка	ПС	ДБСТ	Вектор пріоритетів	
Усиновлення	1	1/3	1/6	1/6	0,064	$Q_{\max} = 4,32$ $CI = 0,11$ $CRS_4=0,9$ $CR = 0,12$
Опіка	3	1	1/3	1/3	0,157	
ПС	6	3	1	1	0,427	
ДБСТ	6	3	1	1	0,427	

Джерело: розраховано авторами

Отримавши сукупність матриць порівняння, можна приймати рішення на основі їх змістовного аналізу щодо оцінки альтернатив за визначеними критеріями. Для отримання узагальнених оцінок використаємо [10, с. 37] середньгеометричні усереднення і нормування отриманих оцінок. Зокрема, пропонується для кожної матриці розрахувати вектори пріоритетів

$$X = (x_1, x_2, \dots, x_n), x_i = \frac{d_i}{\sum_{i=1}^n d_i}, d_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n a_{ij}}, i = \overline{1, n},$$

де a_{ij} ($i, j = \overline{1, n}$) – елементи матриць попарних порівнянь.

Також доцільним є розрахунок для кожної матриці ієрархії індексу узгодженості (CI), який є кількісною оцінкою суперечливості результатів порівнянь. Неузгодженість отриманих результатів можлива як при похибках обчислень, так і при суб'єктивних помилках експертів. Індекс узгодженості завжди має додатне значення, яке знаходимо за формулою

$$CI = \frac{Q_{\max} - n}{n - 1}, Q_{\max} = \sum_{j=1}^n \left(x_j \sum_{i=1}^n a_{ij} \right).$$

Також знаходимо відношення узгодженості (CR) як відношення індексу узгодженості до середньостатистичного значення індексу узгодженості (CI/S_n) при випадковому виборі коефіцієнтів матриці порівняння

$$CR = CI / CI_{S_n}.$$

Значення CI/S_n не повинно бути більшим за 0,1 (у деяких випадках допускається не більше 0,2).

Відповідні вектори пріоритетів і значення для CI та CR наведено у таблицях 3 та 4.

На наступному етапі застосування МАІ визначимо глобальні пріоритети форм влаштування дітей відносно критеріїв (табл. 5). Глобальні пріоритети знаходимо як суму добутків по рядках координат векторів пріоритету форми влаштування дітей щодо критерію, отриманого з таблиці 4, на вагу кожного критерію, отриманого в таблиці 3.

Таблиця 5

Результати розрахунків глобальних пріоритетів форм влаштування дітей

Пріоритет	Φ_1	Φ_2	Φ_3	Φ_4	Φ_5	Φ_6	Φ_7	Φ_8	Φ_9	Глобальні пріоритети
Усиновлення	0,137	0,077	0,017	0,098	0,411	0,081	0,035	0,100	0,046	0,059
Опіка	0,321	0,056	0,158	0,063	0,055	0,193	0,189	0,193	0,157	0,128
ПС	0,321	0,284	0,275	0,438	0,522	0,368	0,351	0,368	0,427	0,426
ДБСТ	0,321	0,603	0,475	0,438	0,369	0,368	0,351	0,368	0,427	0,391

Джерело: розраховано авторами

На основі розрахунків можна зробити висновки, що найпривабливішими для потенційними прийомних батьків, вихователів чи усиновлювачів з чотирьох форм влаштування дітей є прийомна сім'я та дитячі будинки сімейного типу, які отримали найвищі оцінки 0,426 та 0,391 відповідно. Зрозуміло, що такі результати аналізу обумовлені вагомістю економічних факторів при виборі форми влаштування дітей.

Даний аналіз дає орієнтири для розподілу ресурсів у залежності від ступеня важливості управлінської мети (влаштування дитини). Один із шляхів вирішення фінансового забезпечення влаштованих дітей у сімейні форми, це перерозподіл зекономлених коштів за рахунок зменшення чисельності закладів інтернатного типу. Фактично більша частина коштів, які виділяються державою, витрачається на утримання самих закладів та штату такого типу. Утримання дитини в інтернаті за діючим механізмом нині обходиться втричі дорожче, ніж якби був задіяний принцип «гроші ходять за дитиною», враховуючи прожитковий мінімум на дитину 1779 (2218) гривень відповідного віку.

Нагадаємо, що соціальний захист дитини – це комплексна державна політика, яка спрямована на влаштування дитини в сімейні форми виховання, повне державне забезпечення та соціальні гарантії, контроль їх виконання. Між тим, маючи призначені державою соціальні трансферти, дитина могла б претендувати на виховання у сім'ї. 42696 або 53232 гривень на рік на дитину (похідні від двох прожиткових мінімумів на місяць в залежності від віку дитини) плюс 35% від цієї суми для оплати послуг батьків-вихователів або прийомних батьків не тільки дають економію бюджетних коштів держави, вони дозволяють дитині швидше знайти родину, в якій вона зростатиме; дитячий садок, у якому вона гратиметься з однолітками; школу, в якій навчатиметься.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати застосування методу аналізу

ієрархів можна використовувати при розробці моделей та шляхів вдосконалення організаційно-економічних механізмів управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей.

Опираючись на методи управлінської діяльності сфери соціального влаштування дітей, визначено критерії, які враховуються при виборі форм влаштування дитини. Методом аналізу ієрархій за даними експертних оцінок серед фахівців сфери соціального влаштування дітей встановлено, що економічні чинники є найвагомішими при виборі батьками форм влаштування дітей.

Першочерговими кроками в оновленій моделі соціального влаштування дітей у різні форми виховання, враховуючи економічний аспект, насамперед повинні стати:

- перегляд структури нормативів для обрахунку прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку;
- впровадження на законодавчому рівні механізму накопичення на рахунок дитини певної «неспальної суми», мінімальний накопичувальний варіант соціального забезпечення;
- розробка єдиної преференційної системи для усиновлених дітей, відповідно до якої дитина набуватиме статус усиновленої та певні соціальні пільги.

Література

1. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: монографія / І. Д. Бех та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.
2. Бурлака О. Види соціальної допомоги дітям – сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 89–93.
3. Докторович М. О. Система виховної роботи в дитячих будинках та інтернатних установах: навч. посіб. Київ: Ленвіт, 2012. 175 с.
4. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям: метод. посіб. / О. В. Безпалько та ін. ; за ред. І. Д. Звереві, Ж. В. Петрович. Київ: Калита, 2010. 376 с.
5. Кривачук Л. Ф. Сімейні форми влаштування дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування. *Теорія та практика державного управління*, 2011. Вип. 3 (34). С. 193–203.
6. Кузьміна О. В. Аналіз особливостей життєдіяльності й побуту дітей в умовах інтернатної установи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 9. С. 264–273.
7. Наточій А. М. Теоретичні основи виховання моральних і соціальних цінностей у підлітків сучасних загальноосвітніх шкіл-інтернатів України. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2014. Iss. 19, No II (9). Р. 90–93.
8. Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. №1751 Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF> (дата звернення: 25.04.2019).
9. Прожитковий мінімум в Україні по соціальним та демографічним групам. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin> (дата звернення: 25.04.2019).
10. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем: пер. с англ. Москва. Радио и связь, 1991. 224 с.
11. Старцева В. П. Роль сім'ї та школи-інтернату як соціальних інститутів в соціалізації дітей-сиріт у наукових дослідженнях. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : Серія 19. Корекційна педагогіка і спеціальна психологія*. 2013. Вип. 23. С. 237–240.
12. Султанова Н. В. Діяльність інтернатних закладів освіти в Україні (друга половина XX століття): навч. посіб. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. 167 с.
13. Шнипко О. С. Модернізація фінансово-організаційних механізмів надання соціальних послуг вразливим категоріям дітей. *Фінанси України*. 2013. № 12. С. 42–52.

References

1. Bekh, I.D. et al. (2016), *Vykhovannia moralnoi samosvidomosti zrostaiuchoi osobystosti v pozaklasnii diialnosti zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Education of moral consciousness of a growing person in extracurricular activities of general educational institutions], monograph, Drukarnia Madryd, Kharkiv, Ukraine, 176 p.
2. Burlaka, O. (2016), "Types of social assistance to orphans and children deprived of parental care", *Entrepreneurship, Economy and Law*, no. 11, pp. 89–93.
3. Doktorovych, M.O. (2012), *Systema vykhovnoi roboty v dytiachykh budynkakh ta internatnykh ustanovakh* [System of educational work in orphanages and residential institutions], tutorial, Lenvit, Kyiv, Ukraine, 175 p.
4. Bezpalko, O.V. et al. (2010), *Kompleksna dopomoha bezdohliadnym ta bezprytulnym ditiam* [Comprehensive care for homeless children], methodical manual, Kalyta, Kyiv, Ukraine, 376 p.

5. Kryvachuk, L.F. (2011), "Family-based adoption forms of orphans and children deprived from parental custody", *Theory and Practice of Public Administration*, iss. 3 (34), pp. 193–203.
6. Kuzmina, O.V. (2014), "Analysis of the peculiarities of vital activity and way of life of children in conditions of a boarding school", *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, no. 9, pp. 264–273.
7. Natchii, A.M. (2014), "Theoretical foundations of education and social values in adolescents modern educational boarding schools in Ukraine", *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, iss. 19, no II (9), pp. 90–93.
8. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2001), The Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "The procedure for the appointment and payment of state aid to families with children" dated December 27, 2001 no. 1751, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF> (access date April 25, 2019).
9. "The subsistence minimum in Ukraine for social and demographic groups", available at: URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin> (access date April 25, 2019).
10. Saaty, T.L. and Kearns, K.P. (1991), *Analiticheskoye planirovaniye. Organizatsiya sistem* [Analytical Planning. The organization of Systems], Radio i svyaz, Moskva, 224 p.
11. Startseva, V.P. (2013), "Role of the family and boarding school as social institutions in the socialization of orphans in scientific research", *Naukovyi Chasopys National Pedagogical Dragomanov University. Series 19. Special Education and Psychology*, iss. 23, pp. 237-240.
12. Sultanova, N.V. (2017), *Diyalnist internatnykh zakladiv osvity v Ukraini (druha polovyna XX stolittia)* [Activities of boarding schools in Ukraine (second half of the twentieth century)], tutorial, KVNZ "Khersonska akademiia neperervnoi osvity", Kherson, Ukraine, 167 p.
13. Shnytko, O.S. (2013), "Modernization of financial and organizational mechanisms for providing social services to vulnerable categories of children", *Finansy Ukrainy*, no. 12, pp. 42–52.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор Тернопільського національного економічного університету В.Я. Брич

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 347.55:631.155
JEL Classification: Q13

Россоха В.В.,
д-р екон. наук, професор,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
Петриченко О.А.,
канд. екон. наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ КОНТРАКТНИХ ВІДНОСИН У МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ НА ЗАСАДАХ ТЕХНОЛОГІЙ «БЛОКЧЕЙН» І SMART-КОНТРАКТІВ

Rossokha V.V.,
dr.sc.(econ.), professor,
The National University «Kyiv-Mohyla Academy»,
Petrychenko O.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
Vinnytsia National Agrarian University

FORMATION OF CONTRACTUAL RELATIONS IN THE DAIRY INDUSTRY ON THE PRINCIPLES OF SMART CONTRACTS AND BLOCK CHAIN TECHNOLOGY

Постановка проблеми. Поняття “контракт” (від лат. *contractus*), як домовленість, договір, письмова угода між сторонами, має економічний і юридичний зміст. Економічний зміст контракту полягає у відносинах, які сторони прагнуть підтримувати, а юридичний – у їхній відповідальності за взяті на себе зобов'язання. Укладення контрактів певною мірою пов'язує учасників і водночас є свідченням незалежного статусу кожної сторони. Зафіксовані належним чином домовленості завжди передбачають щось конкретне і захищені законом. Порушення домовленостей (контрактних зобов'язань) відшкодовується або виконання їх визнається обов'язковим. Стабілізуючою функцією контрактних відносин стає довіра, яка ґрунтується на сумлінному виконанні кожною стороною угоди всіх взятих на себе зобов'язань.

Контрактні економіко-правові відносини, що прийшли на зміну відносинам підлеглості, стали одним із найважливіших принципів ринкової економіки. Значна частина економічних відносин спирається на контрактацію, а економічна теорія дедалі більше почала перетворюватися на науку про контракти. У лоні інституціональної течії виникла теорія угод, контрактні відносини отримали назву інституту контракту, транзакційні витрати набули контрактного змісту і розглядаються у зв'язку з контрактними відносинами.

Посилився інтерес до розгляду ринкових відносин крізь призму взаємовигідних контрактних (договірних) відносин між суб'єктами економіки. При формалізації контрактних відносин інституціоналізм пов'язує категорію «контракт» із забезпеченням оптимальної господарської взаємодії. Проте ускладнення процесів здійснення господарської діяльності та швидкий розвиток цифрових технологій зумовлюють необхідність перегляду значення і ролі контрактних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна теорія контрактів базується на моделях формалізації ідей інституціональної та інформаційної економіки, привнесених у світову науку Р. Коузом, О. Вільямсоном, Дж. Акерлофом, М. Спенсом та ін. Новими інсайтами (від англ. *insight* – осяяння) збагатили думку побудови оптимальних контрактів О. Харт і Б. Хольмстрьом. Вони оформили

її у вигляді теоретичних моделей, за допомогою яких можна конструювати й кількісно обчислювати вигоди і ризики різних типів економічних угод [1].

Наукові розвідки основоположників контрактної теорії прийнятні для розв'язання широкого кола практичних проблем, оскільки більшість економічних відносин має договірну природу. При цьому найбільшої ваги ця теорія набула у сферах, критично залежних від асиметрії інформації, морального ризику, пошуку й оцінки якості товарів і послуг.

Еволюційні передумови формування інституту контракту та вплив історичних форм контрактизації на реалізацію контрактних відносин розглядає у своїй науковій праці Р. Юхимець [2]. Перехід від статусних відносин планово-розподільчої економіки до контрактних ринкової та управління комерційною діяльністю підприємств в контексті реалізації контрактів досліджує А. Охотніков [3]. Контрактний підхід до регулювання аграрного сектора економіки з обґрунтуванням необхідності запровадження контрактів використовують у своїй монографії О. Мороз і В. Семцов [4]. Нормативно-правове забезпечення виробничої контрактизації опрацьовує А. Гуторов [5]. Покоління та інноваційність smart-контрактів описують V. Buterin та I. Корж [6; 7]. Ключові характеристики й перспективи практичного використання технології «блокчейн» в агробізнесі досліджують О. Грибинюк та ін. [8], R. Carlo [9], О. Манелюк [10]. Науково-прикладний доробок цих авторів свідчить про важливість піднятої проблеми. Поза межами дослідження залишається визначення можливостей використання технологій «блокчейн» і смарт-контрактів між учасниками молокопродуктового підкомплексу.

Постановка завдання. Метою дослідження є опрацювання змісту контракту, значення контрактних відносин для господарських взаємодій, окреслення перспектив використання smart-контрактів на основі технологій «блокчейн» та побудова концептуальної моделі формування контрактних відносин між учасниками молокопродуктового підкомплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Співробітництво між учасниками молокопродуктового підкомплексу передусім будується на контрактних відносинах, які врегульовуються законодавством України. Відповідно до ч. 2 ст. 272 Господарського кодексу України (ГКУ) виробник зерна, шротів, кормів (комбікормів), молокосировини, молокопродукції зобов'язується за договором контрактизації передати комбікормовому заводу, молочнотоварній фермі, переробному підприємству, торговельному підприємству (контрактанту) вироблену ним продукцію, яку останній має прийняти й оплатити. У договорі контрактизації (ч. 3 ст. 272) обумовлюються [11]:

- вид продукції, номер державного стандарту або технічних умов, гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин;
- кількість продукції, яку контрактант приймає від виробника, ціна за одиницю продукції, загальна сума договору, порядок та умови доставки, строки здавання-приймання продукції;
- обов'язки контрактанта щодо надання допомоги в організації виробництва продукції та її транспортування на приймальні пункти підприємства;
- взаємна відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору, штрафні санкції й інші умови передбачені Типовим договором контрактизації сільськогосподарської продукції, затвердженому в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Проте здебільшого договірні відносини товаровиробників молокопродуктового підкомплексу, особливо виробників молокосировини і переробників, мають формальний характер, встановлюються переробними підприємствами в односторонньому порядку без дотримання принципів контрактних відносин. Для налагодження взаємовигідної співпраці контрактні відносини мають базуватися на таких принципах, як партнерська відповідальність, об'єктивна взаємодія, взаємне стимулювання, інформаційний моніторинг та статистичне відображення [4, с. 62].

Основним у системі контрактної взаємодії є принцип партнерської відповідальності, що передбачає узгодженість інтересів і зобов'язань сторін для запобігання виникненню конфліктних ситуацій щодо якісних характеристик молокопродукції, строків оплати тощо.

Принцип контрактної взаємодії спирається на достовірність і неупередженість оцінки вигід усіх сторін для упередження опортуністичної поведінки заінтересованих осіб.

За принципом взаємного стимулювання в основі контрактів має бути збалансована система стимулів, що передбачають як відповідальність, так і заінтересованість кожної сторони економічних відносин за дії або бездіяльність у досягненні обумовлених результатів контракту.

Уся інформація про сторони контрактизації й умови та результати виконання контрактів має бути належно задокументована і поширена в інформаційному просторі для ознайомлення з нею зацікавлених осіб – за правилами принципу інформаційного моніторингу, державних органів статистики та відповідно до принципу статистичного відображення [5, с. 335].

З розвитком інформаційних систем постала можливість використання в операціях взаємодії між учасниками молокопродуктового підкомплексу так званих smart-контрактів (англ. *smart contract* – «розумний контракт»). По суті, це програми, які створюються на основі комп'ютерної логіки й передаються у вигляді коду як закону «розумних» контрактів. Тому учасники операції або договору можуть бути впевнені, що всі умови контракту будуть дотримані й ніхто з них не зможе змінити або інтерпретувати їх на свій розсуд.

Smart-контракти спрощують відносини купівлі-продажу, оскільки в контракті прописані умови й верифікація операції, тобто відповідність продукту правилам, стандартам і сертифікації. У разі неякісного товару постачальник не отримує коштів або з нього стягується штраф за поставку неякісного продукту. Завдяки "розумним" контрактам можна відстежити весь ланцюжок постачань товару в реальному часі, тобто записів переміщення товару від виробника до полиці магазину. Smart-контракти дають змогу контролювати свої дані, цифрові активи та репутацію, розголошення даних контрагентам, зберігати прописані умови контракту в розподіленому реєстрі без будь-якої можливості будь-ким їх змінити [12].

Набір контрактних положень у цифровому форматі комп'ютерних документів включно з проведенням певних дій, за якими сторони ухвалюють і виконують свої зобов'язання, полегшує перевірку достовірності та належності їхніх пунктів й забезпечує дотримання переговорів і виконання угод. Функціональніші порівняно з паперовими аналогами smart-контракти спрямовані на гарантування безпеки, що перевершує договірне право, та зниження трансакційних (операційних) витрат. Зазвичай smart-контракти мають інтерфейс користувача й не порушують логіку договірних положень.

Укладення smart-контрактів базується на використанні методів, аналогічних ухваленню рішення щодо відсилання належних засобів у мережі Інтернет та електронному підписі. Після підтвердження сторонами домовленості контракт набуває чинності. Для забезпечення автоматизованого виконання зобов'язань контракту необхідне середовище, яке дає змогу повністю автоматизувати цей процес й надає можливість безперешкодного доступу виконавчого коду до його об'єктів [13].

Ознакою "розумних" угод є наявність децентралізованої системи, в якій всі передбачені умови виконуються автоматично без втручання людини. При цьому будь-яка умова такого контракту буде виконана в межах системи безперешкодно. У програму мають бути введені такі поняття (*variables*), як послуги, строк, вартість, додані функції (*functions*), які активізують дію певних алгоритмів у разі настання несприятливої обставини (*if-then*) та можуть перевірятися через запити до відповідних систем (*requests*) [6].

Викладене дає підстави для висновку, що smart-контракт являє собою електронний алгоритм або умову, при виконанні якої сторони можуть обмінюватись активами. Спочатку активи вводяться ними в програму, яка починає стежити за виконанням контракту. Як тільки умови вважаються виконаними, сторони обмінюються активами. Для реалізації "розумного" контракту необхідно мати децентралізовану мережу, де всі учасники мають рівні права.

Усі умови контракту повинні мати математичний опис і зрозумілу логіку виконання, тому завданням перших smart-контрактів повинна стати формалізація найпростіших відносин із незначною кількістю умов. За безперешкодного доступу до своїх об'єктів контракт у вигляді програмованого коду відслідковує вказані положення виконання або невиконання пунктів і самостійно приймає рішення, ґрунтуючись на запрограмованих умовах. Отже, основний принцип smart-контракту полягає в повній автоматизації й достовірності виконання договірних відносин.

Використання smart-контрактів стало можливими завдяки технології «блокчейн» (від англ. *blockchain*: *block* – «блок», *chain* – «ланцюг»). Це багатофункціональна й багаторівнева інформаційна технологія, призначена для надійного обліку різноманітних активів та зберігання даних, цифрових угод, контрактів, виконання переказів (транзакцій), тобто всього того, що потребує окремого запису й можливої перевірки.

Ланцюжок блоків («блокчейн») являє собою розподілену базу даних без спільного (центрального) сервера, в якому витримується сувора послідовність. Вона зберігає постійно зростаючий перелік записів, які називають блоками. Це дані про транзакції, угоди і контракти всередині системи, представлені у криптографічній формі. Кожний блок містить запис про час його створення і посилання на попередній блок. Усі блоки пов'язані у ланцюжок. Для створення нового блоку необхідне послідовне зчитування інформації про попередні блоки. У контексті програмування «блокчейн-проектів» – це посилання на попередній блок у новому блоці.

Шифрування й розміщення блоків у хронологічному порядку здійснюється завдяки «майнінгу», тобто розв'язанню відповідних математичних задач комп'ютерами-майнерами. Кожен наступний «блок» при цьому зв'язаний із попереднім за допомогою генерації хеш-тегів для кожного запису. Новий запис містить хеш-тег попереднього запису. Перший запис такого ланцюга має назву «генезис». Нові блоки додаються виключно в кінці ланцюга. Шифрування виконується багатьма комп'ютерами з однієї мережі. Після здійснених розрахунків «блоку» присвоюється унікальний цифровий підпис – хеш-тег. Відразу після оновлення реєстру й утворення нового «блоку» змінити його вже неможливо, тому й практично неможливо підробити, а лише додавати нові записи. Усі дані в мережі «блокчейн» накопичуються і формують базу даних, що постійно оновлюється й доповнюється. У неї можна записати нескінченну кількість транзакцій, отже вона «безмежна» [8].

Майнерами й іншими учасниками «блокчейн» (їх ще називають нодами або вузлами «блокчейн») забезпечується його функціонування й безпека. Повні ноди (майнери і звичайні користувачі повновагових гаманців) мають на своєму комп'ютері або іншому пристрої повну версію «блокчейн», об'єм якого постійно зростає. Якщо у 2015 р. він займав 35 Гб пам'яті, то в 2017 р. – вже понад 100 Гб.

Тому кількість повноцінних вузлів почала скорочуватися, але чим більше в «блокчейн» активних повних нод, тим швидше обробляється інформація про транзакції. Усі учасники, які підтримують роботу ланцюжка, рівні між собою. Децентралізація мережі дає змогу передавати дані безпосередньо за домовленістю між суб'єктами без будь-яких посередників або регуляторів (сервер, процесинговий центр). При цьому гарантом виступає кожний користувач «блокчейн». Інформація в «блокчейн» відкрита для будь-кого, тому можна проглянути історію транзакції і шлях, яким вона відбувалася, розмір угод, проте відомості про особу адресата і адресанта в «блокчейн» не доступні [14].

Шифрування гарантує, що користувачі можуть змінювати в ланцюгу лише ті блоки, якими вони володіють, до яких у них є коди-ключі дозволу доступу до актуального на даний час реєстру записів у файл. Ключ являє собою набір криптографічних записів. Його абсолютна унікальність забезпечує надійність всієї мережі, неможливість підміни даних і хакерських атак. Адже для таких атак хакерам потрібно отримати доступ до всіх комп'ютерів, оскільки інформація бази даних знаходиться на безлічі комп'ютерів по всьому світу. Будь-який запис копіюється всіма комп'ютерами ланцюга і транзакція стає незворотною. Без центрального сервера несанкціонований доступ до бази даних неможливий. виправити, стерти або змінити у такому записі небажану для себе інформацію практично нереально. Технологія «блокчейн» і smart-контракти забезпечують абсолютну децентралізацію. Учасники транзакцій повністю незалежні у своїй діяльності, що автоматично виключає ризики фальсифікації [9].

«Блокчейн» дає змогу уникнути вимог збору безлічі паперових документів та їх схвалення різними фахівцями, що значно спрощує й прискорює процедуру продажу продукції, особливо на зовнішніх ринках. Так, «блокчейн-платформа» *Easy Trading Connect* (ETC), основу якої становить технологія smart-контрактів, може самостійно перевіряти правильність юридичного оформлення договорів купівлі-продажу або акредитивів у п'ять разів швидше від традиційної. При цьому немає потреби в юридичному супроводі контракту, що зменшує транзакційні витрати. Для молочної галузі це надто важливо, оскільки подібні процедури завжди обходяться дорожче, ніж в інших галузях через низьку дохідність і великі обсяги реалізації продукції.

Доступність інформації для всіх учасників операції одночасно дає можливість серед інших переваг виділити відстежування прогресу (поступального розвитку) операцій, зниження ризику ошукаництва, дублювання завдань і банальних помилок. З розвитком «блокчейн-технології» можна буде перевірити історію своїх контрагентів (при бажанні її надавати), проаналізувати дотримання ними умов контракту та їх виконання.

Розробка стартапу (від англ. *startup* – букв. «стартуючий») *Rire.io*, що поєднує технологію блокчейн та Інтернет, дає можливість відстежити весь продуктовий ланцюг від виробника до столу споживача, позбавити від проблем фальсифікації, помилок і шахрайства маркувань та зайвих посередників, сприяє налагодженню довірчих відносин між покупцями та продавцями, лояльності клієнтів до бренду.

Затребуваність ідеї *Rire.io* підтверджується тим, що стартап одним із перших потрапив у *Food+ Ag Tech* – підрозділу *TERRA*, що об'єднує інноваційні аграрні проекти. Журнал *Forbes* вніс *Rire.io* у список 25 інноваційних розробок, а IBM, Walmart та Університет Цинхуа оголосили про співробітництво у сфері «блокчейн-технологій» для забезпечення жителів Китаю «безпечною їжею». Це свідчить, що будь-хто з бажаючих зможе дізнатися все про продукти, які він купує.

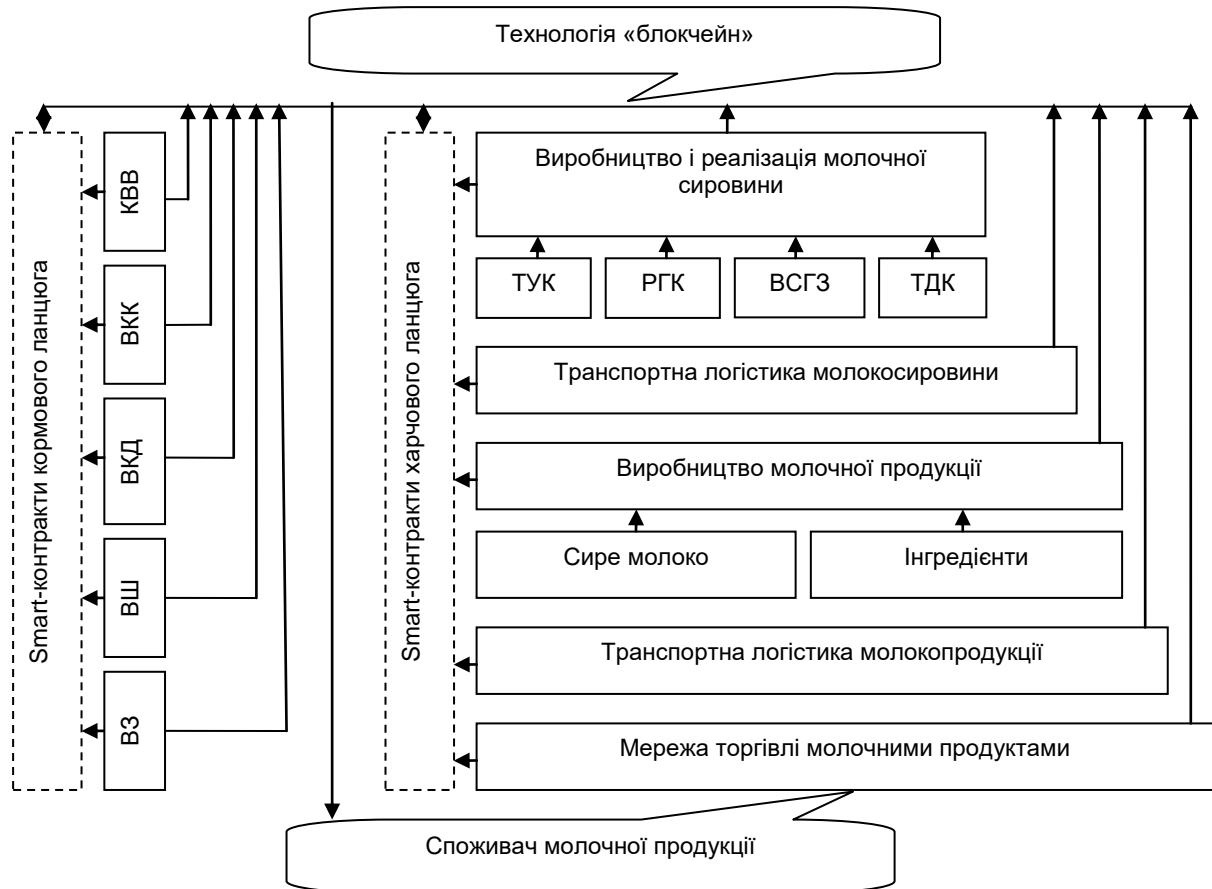
Схоже рішення пропонує й проект *AgriLedger*, спрямований на фермерські господарства країн, що розвиваються. Вони втрачають частину виробленої продукції через нерозвинену комунікацію з постачальниками, помилки й підробки при укладенні договорів на паперових носіях. Створена стартапом технологія являє собою цифрову платформу, через яку можна укладати угоди, вести переговори, відслідковувати місцезнаходження відвантаженої покупцеві продукції. Непомітно внести зміни у «блокчейн» неможливо, що робить систему *AgriLedger* прозорою і вільною від корупції та шахрайства. У перспективі вона стане цікавою й для великого бізнесу, який зможе використовувати її для контролю ефективності власної системи логістики, перевірки якості роботи дистриб'юторів і партнерів. Фактично система дасть змогу виключити людський фактор і пов'язані з ним ризики [10].

З огляду на викладене головна перевага технології блокчейн полягає у спрощенні роботи з документами й забезпеченні прозорості процедур, що надзвичайно важливо для практики. Водночас вона спроможна фіксувати помилки й погіршеності, а платформа *ETC* – автоматично стягувати штрафи і санкції з віртуального рахунка, якщо один з учасників угоди не виконав узяті на себе зобов'язання. При використанні паперових носіїв інформації у випадку порушення контрактів контрагент не завжди згоден платити штрафи. Стягати їх приходится у судовому порядку, довготривалому і витратному процесі.

За низького рівня довіри між суб'єктами ринку в Україні «блокчейн» вбачається виходом із ситуації. При імплементації цієї технології потреба довіри/недовіри зникне, оскільки товаровиробники оперуватимуть фактами, доступ до яких стане можливим для будь-кого, що можна представити у вигляді схеми (рис. 1).

Впровадження «блокчейн» і smart-контрактів вигідно всім учасникам молокопродуктового підкомплексу. Сільськогосподарські товаровиробники можуть здійснити належну перевірку постачальника матеріальних ресурсів (корми, ветпрепарати, засоби гігієни тощо) і споживача продукції, достовірності походження та якості матеріальних ресурсів і їхніх компонентів, що слугує

гарантією прозорості процесу виробництва, забезпечити обмін фізичних товарів разом з обміном платежів, провести та отримати оплату за товар у реальному часі, пришвидшити розрахунково-платіжні операції та знизити комісійну винагороду посередників, управляти запрограмованим процесом у режимі реального часу.

Позначення: ВЗ – виробники зерна; ВШ – виробники шротів; ВКД – виробники кормових добавок; ВКК – виробники комбікормів; КВВ – корми власного виробництва; ТУК – технологія утримання корів; РГК – раціон годівлі корів; ВСГЗ – ветеринарні та санітарно-гігієнічні засоби; ТДК – технологія доїння корів.

Рис. 1. Використання технологій «блокчейн» для формування smart-контрактів у молокопродуктовому підкомплексі

Джерело: розробка авторів

Переробні підприємства молочної галузі «блокчейн» забезпечує інформацією для перевірки походження сировини та інгредієнтів від їхніх виробників. Здатність такого прослідковування в поєднанні з наданням інформації про технологічні особливості власного виробничого процесу підвищує рівень довіри до переробників. Для цього вони повинні економічно мотивувати постачальників надавати таку інформацію. При небажанні розкривати інформацію про технології виробництва сировини й інгредієнтів для молокопродукції, «блокчейн» надасть змогу постачальникам і переробним підприємствам обмінюватися інформацією конфіденційно з перевіркою достовірності даних в автоматичному режимі.

Наприклад, інгредієнт для виробництва молочного продукту (твердий сир, кефір, йогурт тощо) переробне підприємство закуповує через «блокчейн» у постачальника. Він використовує «блокчейн» для публічного твердження про виробництво ним стандартизованого інгредієнта для виробництва молочного продукту. Переробник надсилає smart-контракт, який ідентифікує відповідність інгредієнта вимогам виробництва молочного продукту. Постачальник у конфіденційному режимі надає перелік компонентів інгредієнта для перевірки smart-контрактом. При перегляді переліку компонентів smart-контракт може сертифікувати інгредієнт для використання й продовжити процес його сертифікації для кожного нового замовлення. Адаптацію технології «блокчейн» для потреб молокопереробних підприємств варто починати з пілотних проектів, наприклад виробництва органічних молокопродуктів, з часом пристосовуючи її для інших брендів продукції.

Для дистриб'юторів головна перевага «блокчейн» полягає в інформуванні про стан годівлі і здоров'я тварин, технологію доїння корів, сертифікацію ферм і молокопереробних підприємств, стандартизацію молокосировини та молокопродуктів. Такі нововведення докорінно змінюють нинішню

практику господарювання підприємств молокопродуктового підкомплексу. Принагідно й вимоги покупців щодо доказів про походження та якості молокопродукції спонукатимуть дистриб'юторів застосовувати технологію «блокчейн», усвідомлено не протидіяти її впровадженню.

У торгівельних мережах «блокчейн» дає змогу споживачеві отримати й перевірити інформацію щодо походження, торговельної надбавки, якості та свіжості пропонованої молокопродукції. Прозорість інформації стає дієвим засобом доказу й довіри споживача до переконань торгових мереж стосовно органічної продукції, закупленої на основі «фейтрейд» (чесна торгівля), з використанням інтегрального пестицидного менеджменту.

При створенні кінцевого продукту «блокчейн» гарантує доступ споживачеві до всього ланцюжка поставок, доданої вартості та її монетаризації, виявляє нечесність при формуванні ціни. Споживач матиме змогу бачити всі дані кормового і харчового ланцюгів у молокопродуктовому підкомплексі. Прозорість фіксації всіх транзакцій у ланцюзі логістики дає можливість зменшити кількість посередників, знаходити продавців і покупців на дорожчій якісній продукції. Проте впровадження технологій «блокчейн» і smart-контрактів – досить складний процес.

По-перше, він вимагає зміни алгоритму роботи всіх підприємств молокопродуктового підкомплексу. Якщо одні суб'єкти господарювання використовують електронні, а інші продовжують працювати з паперовими документами, то реальної користі від цієї цифрової технології не буде.

По-друге, виникає необхідність державного регулювання впровадження технології smart-контрактів на засадах «блокчейн», оскільки вони пов'язані з криптовалютичним ринком. Правила і сфери його використання мають бути чітко прописані, адже smart-контракт і «блокчейн» забезпечують прозорість господарської діяльності, що стає небажаним явищем для недобросовісного бізнесу, особливо корупції і шахрайства, організатори яких чинитимуть таким новаціям опір.

Викладене дає підстави стверджувати, що за всіх переваг smart-контрактів порівняно із традиційними контрактами їм властиві й певні недоліки, які слід враховувати при їхньому впровадженні (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги й недоліки smart-контрактів

Основні характеристики	Обґрунтування
<i>Переваги</i>	
Автономність і незалежність	Самостійне укладення угод без потреби вдаватися до послуг посередників, що виключає можливість маніпуляції з боку третіх осіб, оскільки договір виконується автоматично мережею, що водночас полегшує проведення аудиту виконання контрактів
Надійність і безпека	Криптографія, шифрування даних і зберігання багатьох дублікатів контракту в розподіленому реєстрі у «блокчейн», його умови не можна змінити, безпека системи гарантується математичними законами і робить практично неможливими хакерські атаки та підміну інформації попереднім числом
Економія і швидкість	Без посередників сторони "розумного" контракту можуть співпрацювати на вигідніших умовах, цифровий запис більшості процесів при створенні й застосуванні smart-контрактів спрощує технологію і вартість їх реалізації, автоматизація розподілу цінностей залежить лише від заздалегідь передбачених й чітко заданих умов, які підписуються учасниками, у разі виконання умов контракту сторони відразу обмінюються активами
Точність	Завдяки автоматизації і мінімізації ручної роботи знижується роль людського фактора й вірогідність помилок, які часто виникають при ручному заповненні документів у процесі узгодження та проведення різних операцій (транзакцій) за контрактом
<i>Недоліки</i>	
Можливість помилок	Для складання "розумного" контракту необхідно прописувати всілякі умови і варіанти розвитку угод, забезпечити прив'язку цифрового світу до реального, надати контрактам вхідні дані для їх виконання; що складніше процес, то важче створити контракт, що не виключає помилок розробників при його програмуванні
Менша гнучкість	У деяких випадках smart-контракти менш гнучкі порівняно з традиційними, оскільки внесені в «блокчейн» відомості неможливо змінити, тому надзвичайно важливо дотримуватися точності й достовірності вихідної інформації й не припускати помилок при внесенні даних; незмінність smart-контрактів, з одного боку, підвищує безпеку smart-угод, а з іншого, контракти повинні мати можливість для внесення змін
Правовий статус відкритості інформації	Відсутність законодавчої бази, що регулює smart-контракти; для роботи "розумних" контрактів необхідно державне регулювання впровадження технології smart-контрактів, проте законодавці не встигають за розвитком технологій, з одного боку, це вигідно для підприємців, а з іншого – недоробок держави
Відсутність розуміння	При нерозвиненості «блокчейн-інфраструктури» більшість користувачів інформаційних мереж не зовсім розуміють, що собою являють smart-контракти, а децентралізація збереження інформації, що забезпечує відкритість і доступність її кожному, при небажанні розголошення компаніями комерційних таємниць – стає дестимулятором розвитку smart-контрактів

Джерело: сформовано авторами з використанням джерел [6–10; 12–14].

Отже, укладення smart-контрактів базується на таких обов'язкових умовах, як цифрова ідентифікація і наявність усіх цифрових сторін договору, приватне децентралізоване середовище для їх запису, предмет договору та наявність необхідних для його виконання інструментів, конкретно описані умови виконання smart-контракту, які учасники підтверджують одночасно. Невиконання цих умов створює певні перешкоди для інтеграції smart-контрактів у повсякденну діяльність організацій та окремих суб'єктів.

База даних формування smart-контрактів між учасниками молокопродуктового підкомплексу включає всі види отриманої, виробленої і поставленої ними продукції з дотриманням державних стандартів, відповідно зареєстрованих ТУ та екологічної чистоти (органічності). Якісні характеристики вирощеного зерна, виготовлених шротів та інших інгредієнтів для виробництва комбікормів молочній худобі обов'язково відображаються у договорі між виробниками й постачальниками. Виробники комбікормів надають споживачам своєї продукції інформацію про склад комбікорму, якість його інгредієнтів, відповідність ДСТУ та номер партії.

Товаровиробники молокопродукції перевіряють стан здоров'я кожної корови й у разі захворювання видають її окремо, молоко пастеризують і використовують для випоювання телят. Молоко від здорових корів перевіряють на показники якості й безпечності (жир, білок, ґатунок, екологічність, органічність). Передача продукції в налагоджену логістику транспортної системи здійснюється із зазначенням ферми, партії та показників молока, які заносять у smart-контракт для поширення цієї інформації у мережі «блокчейн».

Молокопереробні підприємства отримують всю необхідну інформацію про постачальників і сировину. При впровадженні системи управління якістю та безпекою харчових продуктів відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO 9001 та ISO 22000, отриманого сертифіката харчової безпеки FSSC 22000 (*Food Safety System Certification 22000*), якість виготовленої продукції контролюється на всіх етапах виробничого процесу, починаючи з прийому молока до тестового контролю готової продукції у сертифікованій лабораторії на відповідність її вимогам ДСТУ, міжнародним стандартам, органічність.

Висновки з проведеного дослідження. Контактна взаємодія суб'єктів господарювання пов'язана з бізнес процесами у ринковому середовищі та властивими йому ризиками й невизначеністю. Причина невдалих угод, що призводить до неефективної комерційної діяльності, в багатьох випадках криється в орієнтації виключно на статусний, а не економічний зміст контракту. Отже надійність угоди ґрунтується на мінімізації ризиків та аналізі факторів невизначеності, ефективному управлінні контрактами в нормативно-правовому полі.

Контрагенти молокопродуктового підкомплексу, зазвичай, переслідують власні цілі, але вони пов'язані один з одним, що зумовлює необхідність встановлення між ними взаємозв'язків для забезпечення соціально-економічної організації та впорядкованості різними типами контрактних відносин на принципах контрактної взаємодії в ринковому середовищі. Раціональним типом контрактних відносин слугують технології «блокчейн» і smart-контрактів, що водночас потребують усунення певних недоліків.

Для створення smart-контрактів без участі програмістів з понад 1000 існуючих криптовалют зручний сервіс поки що має лише база *Ethereum*. У інших криптовалют стосовно підготовки таких сервісів залишається безліч нереалізованих можливостей.

Заповнення smart-контрактів, формування бази даних користувачів з автоматичним доповненням їх профілів даними, які додатково будуть вноситися та оновлюватися, дадуть змогу спростити роботу посередницьких програм, або так званих програм оракулів перевірки даних.

Приховування комерційної таємниці (наприклад, технології виготовлення продукту, бізнес-зв'язків тощо) можна забезпечити шляхом заснування спеціального альтернативного сервісу для бізнес-установ, а необхідну споживачеві інформацію на рівні програми залишити доступною.

Для внесення змін у smart-контракти можна створювати їхні копії, першоджерело відсилати в архів під тим же номером, а для запобігання переповнення архіву копії видаляти. Водночас smart-контракти мають бути законодавчо оформлені в господарському та цивільному кодексі доданням відповідних статей, що потребує подальшого опрацювання цієї проблеми.

Література

1. Теорія контрактів: у чому суть відкриттів Нобелівських лауреатів–2016. URL: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1422320> (дата звернення 19.11.2018).
2. Юхимець Р. Еволюція формування контрактних відносин. *Інноваційна економіка*. 2013. № 8(46). С. 242–246.
3. Охотников А. Контрактні відносини як інститут на рівні загальної основи підприємницької діяльності. *Advanced technologies of Science and Education: XIV міжнар. наук. інтернет-конф.* URL: <http://intkonf.org/ohotnikov-a-v-kontrakti-vidnosini-yak-institut-na-rivni-zagalnoyi-osnovi-pid> (дата звернення 19.11.2018).

4. Мороз О. О., Семцов В. М. Контракти в аграрній сфері економіки: реальність і перспективи : монографія. Вінниця: ВНТУ, 2011. 188 с.
5. Гуторов А. О. Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки : монографія. Київ : ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. 484 с.
6. Buterin V. A next-generation smart contract and decentralized application platform. *Ethereum White Paper*. 2014. URL: <http://www.the-blockchain.com/docs/> (дата звернення 13.12.2018).
7. Корж І. Смарт-контракти як інноваційний правовий інструмент. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/smatr-contracts-as-a-legal-innovative-tool/> (дата звернення 14.12.2018).
8. Грибинюк О. М., Духницький Б. В., Шеремет О. О. Перспективи використання технології «блокчейн» у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 75-81.
9. Carlo R. W. De Meijer. Blockchain: can it be of help for the agricultural industry? URL: <https://www.finextra.com/blogposting/13286/> (дата звернення 13.12.2018).
10. Манелюк О. Блокчейн аграрний: реальные примеры использования. *Agroportal*. URL: <http://agroportal.ua/views/blogs/> (дата звернення 1.11.2018).
11. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV, чинний у поточній редакції від 01.10.2018 р., підстава 2258-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 5.10.2018).
12. Розумний контракт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 29.10.2018).
13. Що таке смарт-контракти. URL: <http://ethereum.net.ua/discussion/34/scho-take-smart-kontrakt> (дата звернення 29.10.2018).
14. Что такое Блокчейн (Blockchain) простыми словами – полный обзор. URL: <https://prostocoin.com/blog/blockchain-guide> (дата звернення 14.12.2018).

References

1. "The theory of contracts: what essence of openings of the Nobel laureates–2016", available at: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1422320> (access date: November 19, 2018).
2. Yuchymets, R. (2013), "Evolution of contract relations forming", *Innovatsiina ekonomika*, no. 8(46), pp. 242–246.
3. Ochotnikov, A. "Contract relations as an institute on the level of general basis of entrepreneurial activity", *Advanced technologies of Science and Education : XIV miznar. nauk. Internet-konf.*, available at: <http://intkonf.org/ohotnikov-a-v-kontrakti-vidnosini-yak-institut-na-rivni-zagalnoyi-osnovi-pid>. (access date: November 19, 2018).
4. Moroz, O.O., Semenzov, V.M. (2011), *Kontrakty v agrarnii sferi ekonomiky* [Contracts in the agrarian sphere of economy: reality and prospects], monograph, VNTU, Vinnytsia, Ukraine.
5. Hutorov, A.O. (2016), *Rozvytok intehtratsiinykh vidnosyn v agrarnomu sektori* [Integration relations development in the agrarian sector of economy], monograph, TOV "СІК ГРУП УКРАЇНА", Kyiv, Ukraine.
6. Buterin, V. (2014), "A next-generation smart contract and decentralized application platform", *Ethereum White Paper*, available at: <http://www.the-blockchain.com/docs/>. (access date: December 13, 2018).
7. Korz, I. "Smart contracts as an innovative legal instrument", available at: <https://www.businesslaw.org.ua/smatr-contracts-as-a-legal-innovative-tool/> (access date: December 14, 2018).
8. Hrybnyiuk, O.M., Duchnyiyskyi, B.V. and Scheremet, O.O. (2018), "Prospects for using "blockchain" technology in agriculture", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 75–81.
9. Carlo, R.W. (2016), "Blockchain: can it be of help for the agricultural industry?", *Finextra*, available at: <https://www.finextra.com/blogposting/> (access date: December 13, 2018).
10. Manelyuk, O. "Blokcheyn agrarian: real examples of using", *Agroportal*, available at: <http://agroportal.ua/views/blogs/> (access date: November 01, 2018).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "The Commercial code of Ukraine" from 16.01.2003, № 436-IV, in force in its current version as of 01.10.2018, ground 2258-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (access date: October 05, 2018).
12. "Smart contract", available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. (access date: October 29, 2018).
13. "What is smart contracts", available at: <http://ethereum.net.ua/discussion/34/>. (access date: October 29, 2018).
14. "What is Blokcheyn in simple terms – a complete review", available at: <https://prostocoin.com/blog/blockchain-guide>. (access date: December 14, 2018).

Стаття надійшла до редакції 25.04.2019 р.

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.71

JEL Classification: H29, E59

Петрик О.І.,
*д-р екон. наук, професор, ст. викладач кафедри
фінансів, банківської справи та страхування,
Інститут банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»,
Зорянський В.А.,
аспірант*,
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Petryk O.I.,
*dr.sc.(econ.), professor, senior lecturer at the
department of finance, banking and insurance
Institute of Banking Technologies and Business
by Higher State Educational Institution “Banking University”,
Zorianskyi V.A.,
postgraduate student,
Higher State Educational Institution “Banking University”*

TAX BURDEN IN THE CONTEXT OF ENSURING THE STABILITY OF THE BANKING SYSTEM

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку фінансової системи банки є найпотужнішими посередниками, які обслуговують рух фінансових потоків у всіх сферах взаємовідносин економічних суб'єктів. Це обумовлює підвищену увагу держави до необхідності регулювання діяльності банків у контексті забезпечення стабільності банківської системи. Одним з провідних напрямків такого регулювання є податкова сфера. Банки мають залишатися потужними платниками податків, а також мають підтримувати власну ліквідність та платоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вирішення даної проблеми зроблено вітчизняними та іноземними фахівцями, зокрема: А.М. Ковальової, О.Д. Вовчак, О.М. Десятнюк, І.І. Д'яконовою, Н.Г. Євченко, Ю.Б. Івановим, Л.А. Ключко, А.І. Крисоватим, Г.В. Кравчук, О.І. Петрик, Л.В. Кузнєцовою, С.В. Леоновим, Н.С. Педченко, Н.Й. Реверчук, І.В. Салом, О.Г. Сербиною та ін. Незважаючи на численні наукові здобутки, залишається низка питань як загально методичного, так і прикладного характеру, які потребують досліджень. Зокрема оптимізації прибуткового оподаткування та визначення його впливу на банківську систему; удосконалення методичного інструментарію розрахунку податкового навантаження та можливість застосування податкових пільг.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-практичних аспектів податкового навантаження на банки в контексті забезпечення стабільності банківської системи. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: аналіз податкового навантаження на банківську систему України та міжнародного досвіду у цій сфері; дослідження сучасних тенденцій податкового навантаження на банківську систему; узагальнення пропозицій щодо забезпечення стабільності

* Науковий керівник: Петрик О.І. – д-р екон. наук, професор

банківської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток банківської системи в Україні відбувається за умов домінування державних банків у банківському секторі країни. Дана ситуація спричиняє загрози для економіки держави в довгостроковому періоді, а саме: тиск на державний бюджет (через надмірне фінансування з метою докапіталізації банків), додаткове зростання витрат при здійсненні оподаткування щодо діяльності банку. Невраховані податкові ризики у процесі управління фінансами банківського сектору можуть призвести до суттєвих витрат і втраченої економічної вигоди через прийняття неефективних управлінських рішень.

Відновлення економічного зростання в Україні значною мірою залежить від ефективності та надійності банківського сектору. Податкове навантаження банку можна визначити як узагальнюючу характеристику впливу оподаткування на результати діяльності банку, тобто частину відрахованих податкових платежів на користь держави. Таким чином, податкове навантаження необхідно також розглядати як один з пунктів забезпечення стабільності банківської системи [1, с. 47]. Зокрема, здійснення податкової діяльності банку не повинно перешкоджати ефективності функціонування банку. Банк є фінансовим посередником, а оподаткування банківської діяльності в Україні здійснюється за вимог тих же нормативно-правових норм, що й оподаткування юридичних осіб-суб'єктів господарювання. Система оподаткування банків повинна виконувати не лише фіскальну функцію, а й стимулюючу – перерозподіл коштів з фінансового сектору в сектор реальної економіки. Проте, в останні роки сформувався від'ємний фінансовий результат діяльності банківського сектору, що пояснюється значним обсягом відрахувань до резервів на можливі втрати від активних операцій. Лише в 2018 році негативну динаміку результату діяльності банківської системи було подолано (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України за 2013–2019 роки

Рік	Кількість банків, які мають банківську ліцензію, од.	Результат діяльності	Рентабельність активів, %	Рентабельність капіталу, %
2013	180	1436	0,12	0,81
2014	163	-52966	-4,07	-30,46
2015	176	-66600	-5,46	-51,908
2016	96	-159388	-12,604	-116,74
2017	82	-24360	-1,93	-15,84
2018	77	21726	1,65	14,26
2019	77	8691	3,84	32,1

Джерело: розраховано авторами за даними НБУ [3]

В цьому контексті банківський сектор випадає з числа продуктивних платників податків і не виконує очікувань, з огляду на їхній оборот, фіскальне навантаження. Тривалий час облікові підходи до формування банківських резервів та вимоги Національного банку України відрізнялися. Це призвело до відмінностей у розмірі сформованих банками резервів у системі бухгалтерського обліку від резервів, сформованих з метою визначення бази оподаткування податком на прибуток [4, с. 53]. Ігнорування податкових ризиків у процесі управління фінансами банківського сектору може призвести до втраченої економічної вигоди через прийняття неефективних управлінських рішень.

Значення резервів у фінансово-господарській банківській діяльності є неоднозначним. Позитивною рисою є те, що це дієвий механізм, який регулює ліквідність банківської системи. Негативним є те, що страхові резерви зменшують прибуток банку. Динаміка недоотриманих прибутків банками України наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Недоотримані прибутки банків України за рахунок резервів

Показники	Рік			
	2016	2017	2018	2019
Страхові резерви, млн грн	1269	3112	1541	1759
Рентабельність активів, %	-5,46	0,33	1,83	4,79
Недоотриманий прибуток, млн грн	-	10,27	28,20	84,26

Джерело: розраховано авторами за даними НБУ [3]

Найважливішими показниками для оцінки стабільності функціонування банківського сектору в динаміці є: доходи, витрати, податкові відрахування до бюджету, витрати на оплату праці, суми податкових зобов'язань за заробітну плату співробітникам, вартість активів до оподаткування,

фінансовий результат. Дані показники є факторами, що формують податкове навантаження [4, с. 53].

Податкове навантаження на банківську діяльність не повинно послаблювати фінансову стійкість банків. Найбільш чутливим сегментом навантаження все ж залишаються малі банки. При збільшенні податкового навантаження, банки змушені будуть перекладати податкове навантаження на клієнтів за рахунок збільшених відсотків та комісій на банківські продукти та послуги.

Банківське право виділене як самостійна галузь права в Україні, та на жаль не враховані теперішні тенденції розвитку фінансової системи «спліт». Відкритим є питання про механізм їх оподаткування, щоб виокремити із загального податкового законодавства і віднести до цієї специфічної галузі. Прикладом може бути закордонний досвід окремих країн, де всі сфери банківської діяльності регламентуються окремим банківським кодексом, складовою якого, зокрема, є закон про оподаткування банків та небанківських установ [5]. Наступним кроком вдосконалення системи оподаткування банків є визначення оптимального порівняння їх податкового навантаження. Формування такої моделі дає можливість банку оцінити ефективність заходів податкового менеджменту, а державі – виявити банки, які потребують більш ретельного податкового контролю та регулювання, а також може дозволити зберегти оптимальний баланс між банками платниками податків та державними потребами [6].

Диференціація відсоткових ставок податків на прибуток у різних країнах ЄС – різна. Вони залежать від ставок місцевих податків, політики виплати банками дивідендів і муніципальних податкових ставок. Зазвичай у країнах ЄС з банків стягується податок на прибуток корпорацій 40-50%, місцевий податок 16-50%, податок на прибуток, виплачений у вигляді дивідендів, податок на додану вартість. Варто звернути увагу на те, що в ЄС ПДВ не стягується з операцій за комісійні операції (за платежі, поповнення, зняття коштів з рахунків), але при цьому стягується з операцій трастових та лізингових.

На нашу думку, першочергово необхідно врахувати досвід країн з пострадянського простору, для реформування податкової системи, де впровадження податкових реформ позитивно трансформувалося на фінансову систему, наприклад:

1. Встановлення диференційних ставок.

У Польщі існують різні ставки податку ПДВ: 23%, 8%, 5%, 0%. Ця ставка залежить від роду товару і послуг:

– 23% – Стандартна ставка ПДВ.

– 8% – Деякі фрукти та інші продукти харчування, добрива, деякі книги, газети і журнали, визначена фармацевтична та медична продукція, деякі послуги сільського господарства і тваринництва.

– 5% – Деякі фрукти, горіхи, спеції та інші продукти харчування, деякі книги та періодичні видання.

– 3% – Деякі харчові продукти, лісові та рибні продукти, сільськогосподарські, тваринницькі та рибальські послуги, допоміжні послуги лісового господарства та лісозаготівлі.

– 0% – Експорт товарів, внутрішньогалузеві поставки товарів, міжнародні транспортні послуги, принтери, сканери, процесори для комп'ютерів, серверів і т.д., комп'ютерне обладнання та приладдя для сліпих, пристрої передачі цифрових даних.

Стосовно податку на прибуток, то якщо платник податку протягом року отримував дохід у розмірі до 85528 польських злотих (30545 дол. США), то повинен сплатити податок у розмірі 18% від доходу. Всі доходи платника податку, які перевищуватимуть вищезгадану суму доходу, сплачуватимуть податок у розмірі 32%.

2. Надання пільг для організацій із значними іноземними інвестиціями, за виконання ними певних умов. Пільги мають організації Угорщини з іноземними інвестиціями. Вони можуть зменшити ставку податку на 60% протягом п'яти років за умови, що стартовий капітал повинен бути не менший за визначену суму, а частка закордонних інвестицій не має перевищувати 30%. Крім того, такі підприємства повинні були одержати половину доходу від виробничої діяльності. Якщо компанія займається особливими видами діяльності у сфері електроніки, обчислювальної техніки, фармакології, переробки харчових продуктів, зв'язку, охорони навколишнього середовища, і вони становлять не менше половини річного обороту, то таке підприємство в наступні п'ять років повністю звільнялось від сплати податку на прибуток, а в майбутні п'ять років сплачувало податок за ставкою, зменшеною на 60%. Проведення такої податкової політики дало змогу суттєво активізувати іноземні інвестиції в угорську економіку, особливо в середній та малий бізнес. У разі, якщо є які-небудь знижки на скорочення податків, дані суми також віднімаються від річного обороту перед розрахунком податку. Якщо іноземний інвестор вкладає в Угорщину більше 1 мільярда форинтів, то він вважається великим інвестором і може розраховувати на окремі додаткові податкові знижки.

3. Порівняння розміру прибутку з попереднім звітним періодом та корегування розміру податку на прибуток в поточному. Податок на прибуток у Болгарії вноситься авансом кожен місяць до 15 числа у розмірі 1/12 прибутку за попередній рік. За підсумками року залежно від фактичного прибутку виробляється корекція:

– якщо прибуток більше минулорічного, то вноситься різниця;
 – якщо прибуток нижче торішнього, то надлишок внесеної суми йде в залік майбутніх оплат з нарахуванням відсотка за ставкою Національного банку. Нові фірми і фірми, що мали збитки в минулому році, щомісячні відрахування роблять на базі фактичного прибутку за попередній місяць. За результатами року проводиться корекція. 1/12 частина прибутку коригується з урахуванням інфляції [7].

4. Враховуючи особливості діяльності банків, включення до витрат відрахувань на створення низки резервів і фондів: на знецінення запасів, на сумнівних боржників, на майбутні збитки. Найбільшої популярності резервні фонди отримали у Німеччині. Вони створюються з метою компенсації інфляційного зростання цін на сировину, матеріали і т.д. отриманих організацією в результаті зміни оціночної вартості майна. До таких відрахувань відносяться форс-мажорні фінансові зобов'язання та відрахування до пенсійних фондів, які знаходяться в довгостроковому користуванні компаній і фактично становлять довгострокове вкладення резервного капіталу. Збільшення відрахувань до резервних фондів веде до зменшення розмірів оподаткованого прибутку. Деякі держави Євросоюзу використовують диференційований підхід до оподаткування. Зокрема, застосовується нижча ставка податку на прибуток, якщо банк систематично націлює прибуток не на виплату дивідендів, а на збільшення власного капіталу, чи кредитування реального сектору економіки. Наприклад, банківські послуги Франції обкладається ПДВ за стандартною ставкою 18,6%, однак, існує перелік послуг, які мають пільги або взагалі не оподатковуються. Аналогічний розподіл ПДВ також у Великобританії: максимальна – 27,5%, стандартна – 8%, пільгова – 0 [8].

Проблема необхідності розробки спеціальних стабілізаційних механізмів для регулювання діяльності фінансового сектору та банківських систем, зокрема, виникла в період фінансової кризи 2008-2009 років. Міжнародні фінансові організації та уряди окремих країн визначили ефективним інструментом контролю економіки країни податкову політику, методи якої дозволяють регулювати усі сфери економіки. Через це в якості стабілізаційного інструменту щодо діяльності банків та засобу зменшення дефіциту державного бюджету пропонується використовувати спеціальне оподаткування банківської діяльності [9].

Основними загальноприйнятими методами, що використовуються для посилення стабільності банківської системи на сьогоднішній день виступають:

- застосування більш жорстких стандартів регулювання по відношенню до системних фінансових інститутів;
- посилення вимог достатності капіталу банків;
- створення системи контрциклічного резервування;
- ефективніше управління ліквідністю банків;
- пільгове податкове навантаження;
- удосконалення регулювання позабіржового ринку деривативів.

Пільги доцільно застосовувати до таких послуг, які дають невеликі надходження, або коли складно визначити додану вартість, при цьому відрахування до бюджету будуть незначні. В Італії пільги отримують операції із золотом та іноземною валютою. У банківській діяльності США ПДВ взагалі не використовується. Проте, застосовується ставка податку на доходи корпорацій, банк сплачує:

- 1) 15% за кожні 50 тис. доларів оподаткованого доходу;
- 2) 25% – за наступні 25 тис. доларів;
- 3) 34% – на решту суми.

Окрім того, на доходи у межах від 100 до 335 тис. доларів встановлений додатковий збір величиною 5%. Банки також мають право пільгувати прибуток на суму, яка дорівнює відрахуванням у резерви по безнадійних боргах, але ця сума залежить від величини власного капіталу банку [10].

У світовій практиці застосовуються різні методи пільгового оподаткування банків:

– зниження ставок оподаткування на тривалий час діяльності банку. Наприклад, у Франції новоствореним банкам надаються пільги щодо сплати податку з компаній протягом п'яти перших років. Перші два роки нового банку податок взагалі не сплачується, на третій рік – лише 25% ставки, четвертий рік – 50%, п'ятий рік – 75% і тільки на шостому році ставка становить 100% – надання податкового кредиту;

- визначення неоподаткованого мінімуму доходів для банків;
- повне звільнення банків від сплати податкових платежів. Наприклад, оподаткування відсотків, яке виплачуються за позиками місцевих органів влади (США);
- податкові пільги окремим банкам, які надаються для їх розвитку;
- при проведенні банками благодійних та соціальних перерахувань, надання пільг чи взагалі відміна податкового нарахування [11; 12].

Досліджуючи зарубіжний досвід оподаткування банківських установ, варто звернути увагу на рівень податкового тягаря у різних країнах. На рис. 1 наведено показники податкового навантаження на прибуток банків у певних країнах Європи протягом 2000–2019 рр.

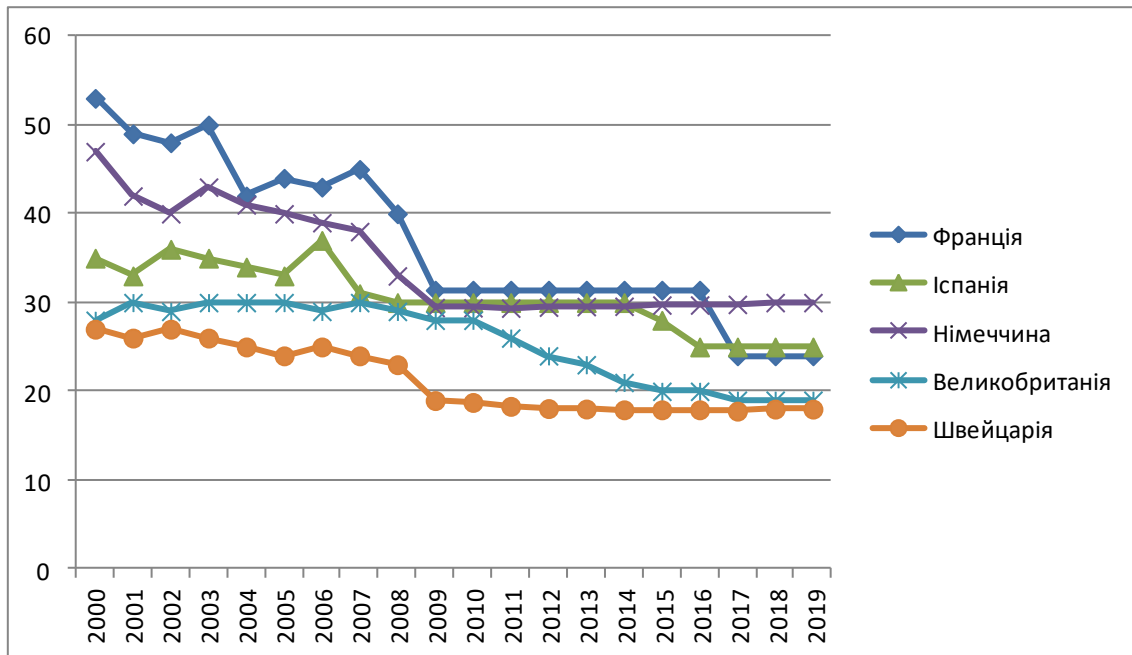

Рис. 1. Рівень податкового навантаження у деяких країнах Європи

Джерело: побудовано авторами за даними [3; 13]

Згідно даних рис. 1, найбільш сприятливі умови для здійснення банківської діяльності у 2000–2019 роках були в Швейцарії, де рівень податкового навантаження коливався у межах 18–27%.

Порівнюючи системи оподаткування банків України і країн Європейського Союзу за існуючими податками, можна побачити, що Україна та ЄС мають лише два спільні податки: податок на прибуток і ПДВ. Дослідження динаміки податку на прибуток Україні по банківській системі наведено на рис. 2.

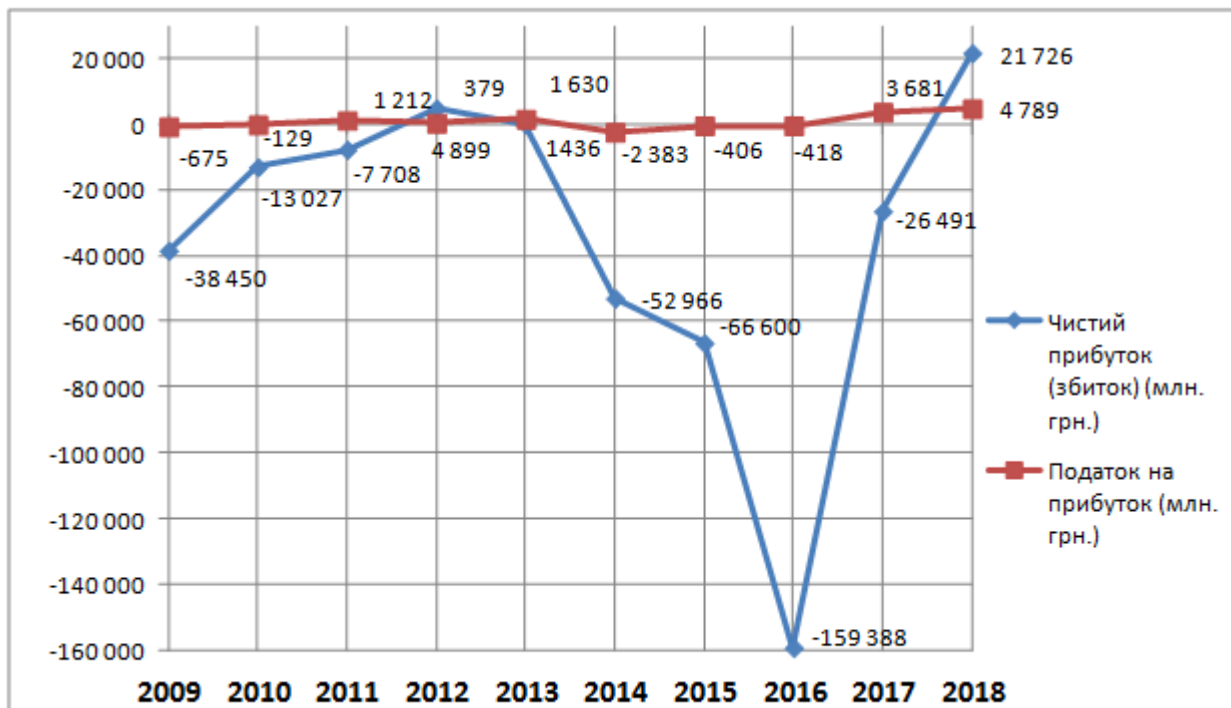

Рис. 2. Динаміка чистого прибутку БС у розрізі податку на прибуток

Джерело: побудовано авторами за даними НБУ [3]

Динаміка чистого прибутку показує вплив податку на прибутковість банківської системи. Для

українських банків доцільним було б застосування таких пільг, як в країнах ЄС, наприклад:

- звільнення від оподаткування коштів банків, які інвестуються в інноваційні підприємства;
- надання пільг в оподаткуванні банків, що здійснюють довгострокове інвестиційне кредитування;
- надання пільг на комісійні операції для малих банків. Даний захід допоможе збільшити відрахування до бюджету країни за рахунок того, що банк стає спроможним зменшити комісію для клієнтів. Тим самим стає більш привабливим до потенційного клієнта, і в результаті прибуток від отриманих операцій за зменшеною відсотковою ставкою наповнить бюджет більше, ніж за стандартною [14].

Все частіше в Україні досліджується взаємодія податкової і банківської систем. Активно висвітлюється в наукових виданнях вплив однієї системи на іншу, а також простежуються часті виступи офіційних державних посадових осіб з даної тематики. В економічній літературі розглядаються два основні підходи щодо оцінки рівня оподаткування банків. За першим підходом рівень оподаткування банків є недостатнім і тому податкове навантаження необхідно посилити. За другим – обґрунтовують необхідність зниження податкового навантаження банківського сектору з метою більшого залучення ресурсів банків у реальну економіку. Регулювання банківської діяльності потрібне в адекватних межах, не порушуючи стійкості банку [15].

Банківські установи в умовах гіперконкуренції з фінансовими установами та Fintech компаніями вимушені створювати нові продукти та послуги. Часто нові сервіси не входять під законодавчі та податкові норми, тому що з ними уповноважені органи ще не працювали. Наприклад, новий сервіс від системного банку “cashless”, що зображений на рис. 3.

Рис. 3. Сервіс «Чайові Cashless»

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

Таким чином, сервіс передбачає за допомогою p2p переказу (від персони до персони), можливість надсилати чайові офіціанту, які фактично є його доходом діяльності. При цьому не обтяжуючи заробіток ніяким податковим навантаженням. Виникають декілька питань:

1) Чи має боротися податкова з таким сервісом, адже це недоотриманий дохід в бюджет, або потрібно залишити без змін? Оскільки готівкові чайові знаходяться повністю в тіні і їх розрахувати взагалі неможливо, тому це певний крок для виведення коштів з тіні.

2) Чи має НБУ дозволяти такі операції? Які саме інструменти використовувати регулятору, щоб дослідити походження цих переказів? Тому що даний напрямок може зацікавити кримінальні організації для відмивання коштів.

Другим прикладом можна навести регулювання діяльності “Fintech” компаній, які прямо чи опосередковано пов’язані з діяльністю IT-галузей. В першій декаді лютого Міністерство соціальної політики оприлюднило проект закону, що змусив напружитися всю галузь IT. Сутність питання пов’язана з тим, що дана галузь наразі користується великим попитом як на території України, так і за її межами. Дохід від діяльності IT-напрямку вищий за середній і тому з метою зменшення чи взагалі уникнення податкового навантаження використовуються законні інструменти обходу оподаткування. Все доволі просто, замість того, щоб наймати працівників як фізичних осіб та сплачувати більше 40%, найманого працівника оформляють як підприємця, та сплачують лише 5% податку на прибуток. Вибір очевидний! Тому, уряд хоче перекваліфікувати відносини компаній з фізичними особами – підприємцями (ФОП) з цивільно-правових у трудові. Тобто ФОП, який виконує роботу в приміщенні замовника, на його обладнанні, під його контролем і отримує 75% доходу більше з одного джерела,

вважатиметься найманим співробітником. Через це за нього доведеться платити зовсім інші податки. Виникає амбівалентна ситуація: наповнити бюджет за рахунок виведення частини таких операцій або стимулювати галузь до пошуку нових тіньових варіантів. Більшість замовлень на виконання роботи належить переважно експортно-орієнтованому аутсорсингу. Тобто українські компанії виконують роботу для іноземних замовників, які вже випускають програмний продукт під своїм брендом.

За даними Асоціації IT Ukraine за 2018 рік, в Україні налічується 127000 програмістів. З них близько 90% оформлені як ФОПи. У найбільшій в Україні аутсорсингової IT-компанії EPAM – дві юридичні особи: ТОВ «ЕПАМ Системз» і ТОВ «ЕПАМ Рішення». Вони, у свою чергу, належать офшорним компаніям Eram Systems (Cyprus) Limited і Eram Systems Inc (США, штат Делавер). У компанії також є офіційно зареєстровані філії у Вінниці, Дніпрі, Харкові та Львові.

Материнська компанія, зареєстрована в низькоподатковій (не завжди офшорній) зоні, є одержувачем дивідендів, яка, як правило, оподатковується за мінімальною ставкою. Компанії-виконавці реєструються там, де знаходяться їхні основні замовники. Це загальноприйнята у світі практика.

Основна причина, через яку західні замовники обирають співпрацю з Україною, – це вартість розробки. Виконання таких послуг в Україні може обійтися замовнику вдвічі дешевше, ніж, наприклад, у США. При цьому, якість буде на гідному рівні. Крім України, дешеву розробку пропонують: Індія, Білорусь, Румунія, Болгарія, Польща, де діють податкові пільги для IT. Наприклад, у Білорусі в Парку високих технологій компанії платять 9% податку на доходи фізичних осіб і 0% податку на прибуток. В Індії немає податку на прибуток для молодих компаній, щоб у перші п'ять років вони могли продавати продукт задешево і напрацювали клієнтську базу [17].

Описані вище приклади формують термінову необхідність упереджених дій з боку податкової служби та банківського регулятора. Оскільки, в разі намагання збільшення державного бюджету за рахунок податкового навантаження існує висока вірогідність:

- 1) зменшення попиту на IT-галузь з боку іноземних інвесторів;
- 2) перехід в тінь діяльності IT галузі.

З метою недопущення даних наслідків, нами пропонується введення пільг та встановлення диференційованих відсотків, в залежності від розміру заробітної плати співробітника. Наприклад, при розмірі заробітної плати 25 тис. грн. на місяць встановити 12%, 50 тис. грн. – 15%, 100 тис. грн. і більше 17%, що в кінцевому результаті збільшить відрахування до бюджету. НБУ має чітко встановити критерії для регулювання та заходи впливу до банків, які не виконують нововведення: в частині частоти та кількості платежів на ФОП за договором підряду. Варто зазначити, що НБУ здійснює заходи зменшення тіньових операцій при веденні діяльності суб'єктів господарської за допомогою валютної лібералізації, а також введення в дію Постанови НБУ № 56 від 01.04.2019, яка спрощує процедуру відкриття рахунка для юридичної особи.

Висновки з проведеного дослідження. Одним з ключових факторів ефективного розвитку економіки країни має бути узгодженість між банківською системою та базою оподаткування. При встановленні оптимальних рівнів податкового навантаження можливо забезпечити максимізацію рівня стабільності банківської системи України. Узгодженість та взаємопов'язаність даних систем спостерігається на:

- 1) макrorівні, забезпечуючи реалізацію державної фінансової політики та стабільність банківської системи;
- 2) мезорівні, визначаючи рентабельність діяльності банків, масштаби здійснення операцій та напрями спрямування коштів тощо;
- 3) макrorівні, опосередковано визначаючи поведінку клієнтів банків, вплив на яку здійснюється як через податки, що включаються до ціни банківських послуг, так і через оподаткування доходів, отриманих у банківській сфері.

Виходячи з необхідності мінімізації негативного впливу оподаткування, основною метою впровадження податкового менеджменту в банку є розроблення комплексної системи управління податковою діяльністю, що забезпечить досягнення оптимального рівня податкового навантаження в контексті стратегічних цілей розвитку банку.

Література

1. Сало І. В., Д'яконова І. В., Євченко Н. Г. Оподаткування банків: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2010. 208 с.
2. Аналітичний огляд банківської системи України за I півріччя 2011 року. Національне рейтингове агентство «Рюрик», 2011. С. 35-39. URL: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_I_kv_2011.pdf (дата звернення: 12.05.2019).
3. Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59593002&cat_id=74208 (дата звернення: 12.05.2019).
4. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія /

Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін. Київ: КНЕУ, 2010. 334 с.

5. Податковий кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 12.05.2019).

6. Ключко Л. А., Підсонна Я. Г. Оподаткування банківської діяльності та основні напрямки його вдосконалення. URL: <http://fkd.org.ua/article/viewFile/28913/25917> (дата звернення: 12.05.2019).

7. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/> (дата звернення: 12.05.2019).

8. Старостенко Г. Г., Мацелюх Н. П., Сурженко А. В. Світовий досвід та вітчизняна практика оподаткування банківської діяльності. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2015/7.pdf (дата звернення: 12.05.2019).

9. Зарубіжний досвід оподаткування фінансових установ та можливості його застосування в Україні. URL: <http://gufer.net/podatкова/653/zarubzhniy/dosvid/opodat/kuvannya/fnansovih/ustanov/ta/mozhilovst/yogo/zasto/suvannya/v/ukrayin.html> (дата звернення: 12.05.2019).

10. Адильов Р. М. Теоретико-методологические аспекты государственного регулирования банковской деятельности. URL: <http://www.uecs.ru/uecs30302011/item/481-2011-06-02-11-10-01> (дата звернення: 12.05.2019).

11. Петрик О. Якою має бути організаційна структура банківського нагляду в Україні? *Вісник НБУ*. 2009. № 11. С. 3-6.

12. Реверчук Н. Й., Сербіна О. Г. Зарубіжний досвід податкового регулювання банківської діяльності та його застосування в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Вип. 18.5. С. 222-225.

13. Ricotti G. La pressione fiscale gravante sul sistema bancario: questioni metodologiche ed evidenze empiriche. Dicembre 2010. № 80, pp. 32-40.

14. Гланц В. Н. Податкове регулювання банківської діяльності. URL: http://uabs.edu.ua/images/stories/sc_autoref/2013/1251_Hlanc.pdf (дата звернення: 12.05.2019).

15. Старостенко Г. Г., Сурженко А. В. Податкове регулювання банків в умовах становлення інформаційного суспільства. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjD9cbY_LDgAhWmtlsKHeAuAQFjAAegQIABAC&url=http%3A%2F%2Fwww.irbisnbn.gov.ua%2Fcgibin%2Firis_nbuv%2Fcgirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fefek_2013_11_4.pdf&usq=AOvVaw1dZXhxHGZxrK8nvPo9YBbh (дата звернення: 12.05.2019).

16. Офіційний сайт АТ КБ «ПриватБанк». URL: <https://privatbank.ua/business/chayovi-cashless> (дата звернення: 12.05.2019).

17. У повному ФОПі: як насправді працюють українські ІТ-компанії. URL: <https://mind.ua/publications/20194066-u-povnomu-fopi-yak-naspravdi-pracyu-yut-ukrayinski-it-kompaniyi> (дата звернення: 12.05.2019).

References

1. Salo, I.V., Diakonova, I.V., and Yevchenko, N.H. (2010), *Opodatkuvannia bankiv* [Taxation of banks], tutorial, Sumy, Ukraine, 208 p..

2. Natsionalne reitynhove ahentstvo "Riuryk", (2011), "Analytical review of the banking system of Ukraine for the first half of 2011", pp. 35-39, available at: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_II_kv_2011.pdf (access date May 12, 2019).

3. "Official site of the NBU", available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59593002&cat_id=74208. (access date May 12, 2019).

4. Lukianenko, D.H., Poruchnyk, A.M., Stoliarchuk, Ya.M. et al. (2010), *Antytsyklichne rehulivannia rynkovoï ekonomiky: hlobalizatsiina perspektyva* [Countercyclical regulation of a market economy: a globalization perspective], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 334 p.

5. "Tax Code of 02.12.2010 number 2755-VI", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date May 12, 2019).

6. Kliusko, L.A. and Pidsonna, Ya.H. "Taxation of banking activities and the main directions of its improvement", available at: <http://fkd.org.ua/article/viewFile/28913/25917> (access date May 12, 2019).

7. "Official site of the State Fiscal Service of Ukraine", available at: <http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/> (access date May 12, 2019).

8. Starostenko, H.H., Matseliukh, N.P., and Surzhenko, A.V. "Global experience and national practice the taxation of banking", available at: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2015/7.pdf (access date May 12, 2019).

9. "Foreign experience of taxation of financial institutions and the possibility of its application in Ukraine", available at: <http://gufer.net/podatкова/653/zarubzhniydosvid/opodat/kuvannya/fnansovih/ustanov/ta/mozhilovst/yogo/zasto/suvannya/v/ukrayin.html> (access date May 12, 2019).

10. Adylov, R.M. "Theoretical and methodological aspects of state regulation of banking activities", available at: <http://www.uecs.ru/uecs30302011/item/481-2011-06-02-11-10-01> (access date May 12, 2019).

11. Petryk, O. (2009), "What should be the organizational structure of banking supervision in

Ukraine?", *Visnyk NBU*, no. 11, pp. 3-6.

12. Reverchuk, N.Y. and Serbina, O.H. (2008), "Foreign experience of banking business tax control and its implementation in Ukraine", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, iss. 18.5, pp. 222-225.

13. Ricotti, G. (2010) "La pressione fiscale gravante sul sistema bancario: questioni metodologiche ed evidenze empiriche", no. 80, pp. 32-40.

14. Hlants, V.N. (2013), "Tax regulation of banking", available at: http://uabs.edu.ua/images/stories/sc_autoref/2013/1251_Hlanc.pdf (access date May 12, 2019).

15. Starostenko, H.H. and Surzhenko, A.V. "Tax regulation of banks in the conditions of information society", available at: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwj9cbYLDgAhWmtIsKHeAuAQFjAAegQIABAC&url=http%3A%2F%2Fwww.irbisnbuv.gov.ua%2Fcgibin%2Firbis_nbuv%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fefek_2013_11_4.pdf&usq=AOvVaw1dZXhxHGZxrK8nvPo9YBbh (access date May 12, 2019).

16. Official site of JSC CB "PrivatBank", available at: <https://privatbank.ua/business/chayovi-cashless> (access date May 12, 2019).

17. "The individuals-entrepreneurs: how Ukrainian IT companies actually work", available at: <https://mind.ua/publications/20194066-u-povnomu-fopi-yak-naspravdi-pracyuyut-ukrayinski-it-kompaniyi> (access date May 12, 2019).

Стаття надійшла до редакції 24.05.2019 р.

УДК 336.02.33

JEL Classification: E62, O23

Качула С.В.,
*канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
державних, місцевих та корпоративних фінансів,
Університет митної справи та фінансів, Дніпро*

ОСНОВНІ ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Kachula S.V.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the
department of state, local and corporate finance,
University of Customs and Finance, Dnipro*

MAIN STAGES OF TRANSFORMATION OF THE STATE FINANCIAL POLICY OF ENSURING SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY

Постановка проблеми. Динамічний розвиток фінансової системи на засадах впровадження сучасних інноваційно-цифрових технологій, що сприяє формуванню нової якості сучасної архітектури фінансово-бюджетного простору, зокрема бюджетної та податкової систем, в результаті трансформації суспільних відносин, здійснюється під впливом державної фінансової політики. Зважаючи на характеристики системних змін в процесі соціально-економічних перетворень в сучасних умовах розбудови усіх сфер розвитку українського соціуму та поступового відновлення вітчизняної економіки, великого значення набувають дослідження основних етапів розвитку державної фінансової політики. Це дасть змогу узагальнити основні тенденції її динамічного впливу на соціальний розвиток з урахуванням змін інституційного середовища та впливу ендегенних і екзогенних факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням еволюції окремих складових державної фінансової політики присвячені праці Л. В. Лисяк, С. В. Онишко, М. Д. Пасічного, А. О. Тимошенка,

І. Я. Чугунова та інших. Зокрема, І. Я. Чугунов виокремив етапи становлення бюджетної системи та розвитку бюджетних відносин у країні в період трансформації економічної системи України (1992–2004 рр.) [11]; Л. В. Лисяк – етапи формування бюджетної політики у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку економіки України та її переважаючі типи на кожному з них [3]. А. О. Тимошенко систематизував етапи трансформації фінансової (бюджетно-податкової) політики [10], а М. Д. Пасічний – основні етапи розвитку вітчизняної монетарної політики [8].

Проведений аналіз наукових джерел свідчить, що виокремлення етапів розвитку державної фінансової політики, зважаючи на її складність, багатокomпонентність та багатовекторність, здійснюється вченими у розрізі окремих складових. При цьому етапи трансформації фінансової політики у аспекті забезпечення соціального розвитку суспільства розглядаються фрагментарно, що потребує подальшого системного дослідження для виявлення тенденцій подальших змін.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення основних етапів трансформації вітчизняної державної фінансової політики за роки реформ та оцінка впливу її інструментів на соціальний розвиток. Для досягнення мети було поставлено та вирішено наступні завдання: узагальнення підходів до періодизації розвитку складових державної фінансової політики в Україні та їх узгодженої дії на суспільний розвиток; виокремлення етапів трансформації державної фінансової політики соціального розвитку суспільства з урахуванням ендегенних та екзогенних факторів впливу на соціальні процеси та окреслення тенденцій їх змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впродовж усіх років незалежності в Україні відбувається трансформація механізму реалізації державної фінансової політики, зокрема, її основних складових – бюджетної та грошово-кредитної політики. Розгортання цього процесу в аспекті впливу на соціальний розвиток відбувалося з різною інтенсивністю у часі відповідно до розроблених стратегічних документів, що обмежено враховували перебіг соціально-економічних процесів в країні, незрілість інституційного середовища, нерозвиненість ринкових відносин, не корелювали із стадіями економічного циклу. Виникнення та загострення соціальних проблем у процесі здійснення економічних перетворень вимагали насамперед оперативних заходів, тому інструменти державної фінансової політики у системі державного регулювання соціально-економічних процесів використовувались ситуативно та з переважанням адміністративних важелів впливу. С. В. Онишко справедливо відмітила стосовно податкової політики, що це спричинено незрілістю економічних відносин, тобто еволюція податкової політики лише по мірі досягнення певного ступеня зрілості економічних відносин «... визріває настільки, щоб перейти до втілення закономірностей і залежностей, які мають об'єктивний характер та притаманні цивілізованій податковій системі» [5, с. 136]. Це у повній мірі можна віднести і до кожної складової державної фінансової політики.

Етапи становлення бюджетної системи у період трансформації економічної системи України за критерієм виконання нею регулюючої функції у процесі розвитку бюджетних відносин у країні впродовж 1992–2004 рр. виокремлює І. Я. Чугунов [11, с. 170-171]: початковий етап становлення бюджетної системи (1992–1994 рр.), який характеризується незадовільним рівнем регулюючої функції бюджетної системи, наявністю значного розміру дефіциту бюджету, в тому числі з емісійними джерелами його покриття, нарощуванням обсягів державного боргу, недосконалим регулюванням міжбюджетних відносин; етап часткового збалансування бюджетної системи (1995–2000 рр.), який характеризується недостатнім рівнем регулюючої функції бюджетної системи, нарощуванням заборгованості зі сплати до бюджету податків і зборів, дебіторської та кредиторської заборгованості бюджету, зменшенням розміру дефіциту бюджету з використанням неемісійних джерел його покриття, скороченням обсягу державного боргу, поступовим впровадженням казначейської системи виконання бюджету; етап подальшого збалансування бюджетної системи (з 2001 р.), який характеризується задовільним рівнем регулюючої функції бюджетної системи, суттєвим зменшенням обсягу державного боргу, посиленням керованості бюджетним дефіцитом (профіцитом), впровадженням програмно-цільового методу планування бюджету, реформуванням системи міжбюджетних взаємовідносин, нормативно-законодавчим врегулюванням бюджетного процесу та ін. Таким чином, інструментальний характер бюджетної політики посилювався в процесі розвитку бюджетних відносин.

Л. В. Лисяк виокремлює наступні етапи формування бюджетної політики у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку економіки України та виділяє її переважаючі типи на кожному з них [3, с. 116-129]: перший (1990–1994 рр.) – становлення бюджетної політики. Бюджетна політика в цей час не мала формального оформлення, виконувала переважно перерозподільну функцію, була політикою контрольно-перерозподільного типу; другий (1995–1999 рр.) – бюджетна політика реалізує переважно стабілізаційну функцію як політика дохідного типу; третій (2000–2008 рр.) – бюджетна політика виконує переважно функцію перерозподілу та набуває ознак політики переважно контрольно-регулятивного типу (за виключенням 2005 р., у якому вона була переважно політикою дохідного типу); четвертий (з кінця 2008 р.) – бюджетна політика виконує переважно стабілізаційну функцію та має ознаки політики і дохідного, і витратного і контрольно-регулюючого типів, тобто є комбінованою.

На сьогодні дослідники охоплюють вже новітні періоди розвитку складових державної фінансової політики. Так, М. Д. Пасічний, систематизуючи основні етапи розвитку вітчизняної монетарної політики з позиції інституційного підходу, виявив такі етапи її реалізації [8, с. 250-252]: етап становлення (1992–1996 рр.), на якому сформувалися основні елементи архітектури грошово-кредитної системи держави; етап функціонального удосконалення (1997–1999 рр.), в межах якого накладено певні обмеження на дії центрального банку з метою недопущення процедури емісійного фінансування дефіциту бюджету, розпочато процес ремонетизації національної економіки, запроваджено режим валютного коридору; етап поступального розвитку (2000–2008 рр.), який характеризується відносною курсовою стабільністю, орієнтуванням на режим фіксованого валютного курсу; розширенням інструментарію валютного контролю, адаптації процентної політики до економічних умов, поступовим підвищенням рівня монетизації; транзитивний етап модифікації (2009–2014 рр.), на якому здійснювалась стабілізація валютного ринку, детерміновано перспективні напрями оздоровлення банківської системи країни; етап інституційної модернізації (з 2015 р.) – ухвалено монетарну стратегію, адаптовано режим інфляційного таргетування, удосконалено основні засади здійснення валютних операцій, розвинуто систему макропруденційного регулювання задля забезпечення фінансової стабільності. А.О. Тимошенко, досліджуючи процес трансформації бюджетно-податкової (фіскальної) політики у залежності від умов ринкової системи і послідовності формування нормативно-правової бази, виокремлює такі етапи [10]: 1) розробка власної податкової системи (1991–1993 рр.); 2) формування податкової системи до умов ринкових відносин (1994–1999 рр.); 3) удосконалення податкової системи згідно умов перехідної економіки (2000–2004 рр.); 4) впровадження заходів із послаблення податкового тиску (2004–2010 рр.); 5) визначення напрямку вітчизняної податкової політики – прийняття Податкового кодексу України (2010–2014 рр.); 6) означення національної фіскальної політики в умовах євроінтеграції (з 2014 р. і по теперішній час). Водночас, поза увагою автора залишилась політика щодо видаткової частини бюджету, що не дозволяє сформувати системний підхід у процесі регулювання доходів і видатків бюджету, тобто їх впливу, як інструментів бюджетної політики, на соціальний розвиток.

Таким чином, аналіз підходів до періодизації розвитку складових державної фінансової політики в Україні дозволяє узагальнити та визначити місце і роль інструментів і механізмів бюджетної політики, податкової політики, грошово-кредитної (монетарної) політики у забезпеченні соціального розвитку на певних етапах розгортання соціально-економічних процесів у певному інституційному середовищі. Можна констатувати, що на різних етапах суспільного розвитку основні складові державної фінансової політики – бюджетна та грошово-кредитна – відігравали більшу чи меншу роль в аспекті впливу на соціальний розвиток; набір та особливості використання їх інструментів і важелів змінювався у залежності від фази економічного циклу, рівня розвитку економіки, стану соціальної сфери, необхідності вирішення виникаючих соціальних проблем, ендогенних та екзогенних факторів суспільного розвитку. При цьому узгодженість інструментів і механізмів бюджетно-податкової і грошово-кредитної політики з цілями і завданнями соціальної політики є необхідною умовою підвищення дієвості державної фінансової політики у системі забезпечення соціального розвитку суспільства, що на практиці втілюється у дієвому впливі фінансових інструментів на соціальний розвиток.

Аналіз динаміки основних бюджетних, монетарних та соціальних показників в Україні впродовж років незалежності (табл. 1), дозволяє виокремити наступні етапи трансформації фінансової політики держави у процесі забезпечення соціального розвитку суспільства.

Таблиця 1

**Основні бюджетні, монетарні та соціальні показники в Україні
в 1996–2018 рр. (середнє значення)**

Показники	1996–1999	2000–2008	2009–2016	2017–2018
1	2	3	4	5
ВВП на 1 особу, млн грн	1563,8	9496,3	34517,6	77208,2
Середньомісячна зарплата (ЗП) (номінальна), грн / у знаменнику – в дол. США	150,00/ 62,78	774,78/ 150,21	3248,1/ 291,5	7984,5/ 296,5
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	13,1*	9,0	7,8	9,5
Державний та гарантований борг, % до ВВП	41,1	25,2	52,0	66,4
Індекс споживчих цін, %	16,43	12,51	8,53	19,80
Офіційний курс гривні (середньорічний) до долара США	2,81	5,25	8,59	25,59
Співвідношення мінімальної ЗП і прожиткового мінімуму, %	-	62,2	104,8	201,0

продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Видатки зведеного бюджету, % у ВВП:				
всього	27,0*	29,9	34,1	35,3
всього соціального спрямування	10,12*	16,04	20,6	19,23
на освіту	3,6*	5,7	6,7	5,93
на охорону здоров'я	2,9*	3,44	3,83	3,35
на духовний і фізичний розвиток	0,46*	0,73	0,89	9,9

*дані за 1999 р.

Джерело: розраховано автором за даними [2; 6; 7]

Перший етап – інерційно-трансформаційний (1991–1999 рр.) – характеризується початком трансформаційних перетворень в країні, становленням державності, формуванням інституційних засад розвитку бюджетної системи в умовах політичної незалежності країни. Інерційність цього періоду полягала в збереженні радянської системи соціального забезпечення населення та мережі бюджетних установ, неможливості швидкої адаптації соціальної та фінансової політики до реалій часу. До 1996 р. частка видатків бюджету на економічну діяльність була практично такою ж, як і за часи адміністративно-командної економіки, але вони були розподілені, крім видатків на народне господарство, за такими напрямками фінансування: кредитування капітальних вкладень; надання кредитів підприємствам на різні цілі; фінансування заходів щодо державного регулювання цін [4, с. 196, 200]. Структура видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, заробітну плату у державному секторі певний час залишалася незмінною. Збереження структури видатків державного бюджету значною мірою визначалося потребами, які сформувалися у попередні роки.

У цей період відбувалося значне скорочення обсягів виробництва, що позначилося на падінні ВВП, його обсяг у розрахунку на одну особу з кожним роком стрімко зменшувався, відповідно – суттєво знижувалася якість життя населення.

Особливістю періоду стали такі чинники: уповільнене формування ринкового середовища, розбалансування фінансової системи, використання грошових сурогатів, галопуюча інфляція, стрімке зростання масштабів бідності, незрілість інституційного середовища, інерційність системи соціального забезпечення, слабкість соціального захисту, його невідповідність реальним потребам населення, поглиблення розшарування населення за рівнем доходів, суттєве зниження якості життя, необхідність бюджетного фінансування розгалуженої мережі об'єктів соціально-культурної сфери та соціальних зобов'язань в умовах зниження податкової бази та зростання дефіциту бюджету, накопичення державного боргу та ін.

Необхідність вирішення завдання довгострокового зростання економіки та збільшення рівня життя населення окреслювало основну мету грошово-кредитної політики – зниження інфляції та забезпечення цінової стабільності, зважаючи, що середнє значення індексу споживчих цін у 1992–1996 рр. складало 2555,70%, 1997–1999 рр. – 16,43% [2].

В 1990 р. прийнято Закон «Про бюджетну систему України», який адаптував структуру бюджетної системи відповідно до державного устрою, визначив її правові основи, окреслив принципи функціонування, організацію бюджетного процесу, міжбюджетних відносин та встановив відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Впроваджена бюджетна класифікація. З'являється нова для країни інституція – Державне казначейство (1995 р.) при Міністерстві фінансів України, що дозволило у підсумку перевести касове виконання бюджетів з банківського на казначейське обслуговування, встановити державний контроль за бюджетними видатками та видатками державних позабюджетних фондів. В цей період прийнята Конституція України (1996 р.), утворена Рахункова палата України (1997 р.), а також сформовано Єдиний казначейський рахунок (1999 р.), що дозволило упорядкувати облік коштів державного бюджету [1, с. 157]. Таким чином, у цей період відбувається повільний процес «демонтажу» радянської системи бюджетного устрою та соціального забезпечення населення, водночас безсистемна трансформація соціальної політики держави і, відповідно, механізмів фінансового забезпечення її основних напрямів. Механізми формування та реалізації державної фінансової політики були спрямовані на досягнення фінансової стабілізації, розбудову державних фінансів, створення дієвого механізму функціонування бюджетної системи та закладення основ соціального захисту населення.

Другий етап – трансформаційно-модернізаційний (2000–2008 рр.). Трансформаційні зміни відбувалися на підґрунті відновлення економічного зростання, позитивної динаміки ВВП на одну особу. Цей період характеризується посиленням соціальної спрямованості бюджету, скороченням його дефіциту, зниженням інфляції, формуванням грошової, фінансової, податкової, бюджетної, банківської систем, посиленням фіскальної функції державної фінансової політики. Водночас, з 2005 р. відбулося зниження темпів економічного зростання та різка ревальвація гривні, підвищення фіскального тиску. Викликами трансформаційних та соціально-економічних перетворень стали також:

поглиблення тінізації економіки, зростання неформальної зайнятості, ухилення від оподаткування, розбалансованість податкової системи, поглиблення нерівномірності розвитку регіонів, посилення розшарування населення за рівнем доходів, штучне заниження вартості робочої сили, недосконалість законодавства, його часті зміни, неефективність системи соціального захисту та соціального забезпечення.

Вагомою подією стало прийняття Бюджетного кодексу України (2001 р.), створення у державному бюджеті спеціального фонду, включення до бюджетної системи частини позабюджетних фондів (крім Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування). На концептуальному рівні започатковувалось впровадження прогресивних методів бюджетного планування. Це передбачало, що розпорядники бюджетних коштів мали сконцентрувати свою увагу не на утриманні установ і закладів, а на визначенні цілей діяльності та шляхів їх досягнення у межах виділених асигнувань, переходу до програмно-цільового методу (ПЦМ) планування та використання бюджетних коштів. Більш активно реалізація в Україні ПЦМ розпочалася при формуванні Державного бюджету України на 2002 р. В Україні було створено нормативну основу для запровадження ПЦМ – розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538 «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі» [9].

Третій етап – адаптаційно-реформаційний (2009–2016 рр.) – характеризується розгортанням кризових явищ в Україні під впливом світової фінансової кризи, зниженням ВВП (індекс фізичного обсягу ВВП в 2009 р. становив 84,9% порівняно з 2008 р.). Більш гостро проявилися такі негативні чинники, як зростання інфляції, рівня безробіття, що суттєво вплинуло на рівень та якість життя населення, знизилися реальні доходи населення, збільшилася кількість населення, яке відноситься до категорії бідного, причому це явище стало справедливим і по відношенню до ряду працюючого населення. Деструктивним фактором впливу на рівень життя населення стало шокове зростання в 2015 р. тарифів на природний газ (у середньому на 532% в місяць порівняно з попереднім періодом) та опалення (відповідно – майже на 169%). Зросла кількість населення, яке потребує підтримки у вигляді житлових субсидій, що стало додатковим фактором негативного впливу на збалансованість бюджету. Також з'явилися нові групи населення – отримувачі соціальної допомоги та інших соціальних виплат (мігранти, біженці, внутрішньо переміщені особи та ін.), загострилися соціальні ризики, час від часу відбуваються сплески соціального невдоволення окремих категорій населення. Посилюються міграційні процеси, загострюється демографічна ситуація. Одночасно активізується реалізація бюджетної реформи, здійснюється інтенсивне реформування системи освіти, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та ін. Активне розгортання процесу розвитку бюджетної системи, удосконалення міжбюджетних відносин, поглиблення бюджетної децентралізації, створення об'єднаних територіальних громад дозволяє характеризувати цей період як адаптаційно-реформаційний, спрямований на формування державної фінансової політики соціально орієнтованої країни, яка враховує національні потреби, та адаптацію її інструментарію до викликів глобалізації.

У цей період прийнято нову редакцію Бюджетного кодексу України (2010 р.) та Податковий кодекс України. Здійснювалося подальше вдосконалення формування і використання бюджету на основі програмно-цільового методу у бюджетному процесі [1].

Отже, фактично відбувалася адаптація інструментів державної фінансової політики до потреб суспільства, їх узгодження із станом економіки в умовах дії негативних ендегенних і екзогенних чинників.

Четвертий етап – інноваційно-соціалізаційний (з 2017 р.) – продовжується повільне відновлення економічної динаміки – зростає реальний ВВП. Здійснено підвищення мінімальної заробітної плати. Формуються організаційні засади соціального партнерства. Активізується соціальне інвестування та поступово реалізуються соціальні інновації. Продовжуються реформи в бюджетній сфері, що стосуються таких важливих питань, як побудова середньострокових орієнтирів бюджетної політики, поліпшення інституційного середовища в бюджетній сфері, узгодження бюджетного законодавства з нормативно-правовими актами, що регулюють функціонування різних сфери суспільства та ін. Реалізуються реформи у сфері охорони здоров'я, освіти та ін. Активізується реформа міжбюджетних відносин у аспекті бюджетної децентралізації, вносяться зміни в процес перерозподілу повноважень та соціальних зобов'язань органів місцевого самоврядування. Зростає фінансова спроможність місцевих бюджетів за рахунок розширення впливу податкових інструментів на формування їх власних надходжень. Водночас, відбувається посилення державного втручання у процеси перерозподілу ВВП (видатки зведеного бюджету в 2015–2018 рр. перевищили рівень 35% ВВП) при збереженні пріоритетності фінансування соціальних видатків у загальній їх структурі.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розвиток державної фінансової політики у розрізі її складових/інструментів та їх застосування для вирішення цілей і завдань соціального розвитку має відповідати стадії економічного циклу та враховувати ендегенні і екзогенні фактори впливу. Фінансово-економічні кризи та їх наслідки, а також трансформаційні соціально-економічні перетворення в країні стали вагомими чинниками переосмислення місця і ролі бюджетних та грошово-кредитних інструментів державної фінансової політики у соціальному та економічному розвитку

суспільства. Показано, що у цьому контексті важливо ідентифікувати та застосовувати адекватний економічним і соціальним завданням розвитку суспільства набір інструментів державної фінансової політики у системі державного регулювання, виходячи із оцінки їх дієвості, вагомості, відповідності та ролі в збалансованому економічному і соціальному розвитку. Це сприятиме підвищенню дієвості та адаптивності державної фінансової політики у системі забезпечення соціального розвитку суспільства. В умовах нестабільності, загрозливого рівня державного боргу у ВВП інструменти державної фінансової політики повинні бути націленими на зниження інфляції та створення умов та розширення можливостей для економічно активного населення забезпечувати власними силами свої потреби, що також опосередковано сприятиме зниженню безробіття. Сьогоднішні умови вимагають адекватних механізмів реагування на динамічні зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, створення механізмів превентивної дії на виникнення соціальних ризиків. Водночас, державна підтримка має стосуватися лише тих, хто не в змозі себе забезпечити самостійно, для інших членів суспільства мають діяти чіткі та зрозумілі правила щодо реалізації можливості самозабезпечення.

Важливе місце у подоланні соціальних проблем на основі модернізації економіки України належить державному стимулюванню здійснення суб'єктами економіки соціальних інновацій та непрямого регулюванню активізації/розповсюдження практики публічно-приватного партнерства у системі соціальної відповідальності бізнесу, зокрема шляхом вироблення чітких організаційних умов, правил реалізації та ефективних фінансових механізмів, що є перспективою подальших досліджень.

Література

1. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / за ред. Л.В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
2. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.05.2019).
3. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія. Київ: ДННУ АФУ, 2009. 600 с.
4. Луїна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. Київ: Наукова думка, 2006. 432 с.
5. Онишко С.В. Проблеми та можливості модернізації інституту податкової політики в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 6(72). С. 136-141.
6. Офіційний сайт Всесвітнього банку. URL: <http://www.worldbank.org> (дата звернення: 15.05.2019).
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (дата звернення: 15.05.2019).
8. Пасічний М.Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2019. 440 с.
9. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=538-2002-%F0> (дата звернення: 16.05.2019).
10. Тимошенко А.О. Еволюція формування фіскальної політики. *Стратегія стійкого розвитку економіки*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Київ, 25-29 квітня 2016 р.). Київ: Європейський університет, 2016. С. 90-92.
11. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку: монографія. Київ: НІОС, 2003. 488 с.

References

1. Lysiak, L.V. (Ed.) (2015), *Biudzhetna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspilnoho rozvytku* [Budget component of realization of dominant directions of social development], monograph, DDFA, Dnipropetrovsk, Ukraine, 396 p.
2. "State Statistics Service of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date May 18, 2019).
3. Lysiak, L.V. (2009), *Biudzhetna polityka u systemi derzhavnoho rehulivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Budget policy in the system of state regulation of socio-economic development of Ukraine], monograph, DNU AFU, Kyiv, Ukraine, 600 p.
4. Lunina, I.O. (2006), *Derzhavni finansy ta reformuvannia mizhbiudzhetsykh vidnosyn* [Public finances and reform of inter-budgetary relations], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 432 p.
5. Onyshko, S.V. (2007), "Problems and possibilities of modernization of the Institute of Tax Policy in Ukraine", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6(72), pp. 136-141.
6. "Official Website of the World Bank", available at: <http://www.worldbank.org> (access date May 15, 2019).
7. "Official site of the National Bank of Ukraine", available at: <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (access date May 15, 2019).

8. Pasichnyi, M.D. (2019), *Finansova polityka derzhavy* [Financial policy of the state], monograph, KNTEU, Kyiv, Ukraine, 440 p.
9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2002), *Pro skhvalennia Kontseptsii zastosuvannya prohramno-tsilovoho metodu v biudzhethnomu protsesi* [About the conceptualization of the Program-Target Method in the budget process], Rozporiadzhennia dated 14.09.2002 no. 538, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=538-2002-%F0> (access date May 16, 2019)..
10. Tymoshenko, A.O. (2016), "Evolution of the formation of fiscal policy", *Stratehiia stiikoho rozvytku ekonomiky* [Sustainable Economic Development Strategy]: *zbirnyk materialiv Vseukr. nauk.-prakt. internet-konfer.* [Collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical Internet Conference], (Kyiv, 25-29 April 2019), Yevropeyskyi universytet, Kyiv, Ukraine, pp. 90-92.
11. Chuhunov, I.Ya. (2003), *Biudzhetni mekhanizm rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku* [Budgetary mechanism of regulation of economic development], monograph, NIOS, Kyiv, Ukraine, 488 p.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Університету
митної справи та фінансів Л.В. Лисяк

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657. 421.3.011.1
JEL Classification M 41

Ясишена В.В.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Вінницького навчально-наукового економічного інституту
Тернопільського національного економічного університету

ПРИНЦИПИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Yasyshena V.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of accounting and audit
Vinnytsia Education and Research Institute of Economy
of Ternopil National Economic University,

PRINCIPLES OF ACCOUNTING POLICIES OF INTANGIBLE ASSETS

Постановка проблеми. Для інноваційного розвитку вітчизняної економіки є необхідність у підвищенні ефективності використання нематеріальних активів (НМА), які відіграють важливу роль у світовій економіці. На сьогоднішній день відбувається розрив між методологією бухгалтерського обліку НМА і сучасними вимогами економіки через те, що кількість об'єктів такого роду активів постійно зростає, що потребує нових підходів до управління ними. Тому це потребує проведення досліджень з удосконалення принципів формування облікової політики підприємства, які є основою ефективного функціонування обліково-аналітичної системи підприємства, що загалом має і загальносуспільне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні питання формування облікової політики досліджували в своїх працях провідні вітчизняні і зарубіжні економісти, такі як Ф. Ф. Бутинець [12], П. Є. Житний [2], З. М. В. Задорожний [3; 4], Я. Ф. Аверкин [3; 4], В. Б. Клевець [5], О. Ю. Костирко [6], Л. В. Нападовська [10], Н. Ю. Пузина [14], М. С. Пушкар [15], М. Т. Щирба [15], Я. В. Соколов [16], В. В. Сопко [17], Е. С. Хендріксен [19], М. Ф. Ван Бреда [19] та інші. У своїх дисертаційних дослідженнях питання удосконалення облікової політики НМА розкривали такі вітчизняні економісти сфери обліку, як Т. М. Банасько (2010р.), І. М. Лепетан (2010 р.), Х. І. Скоп (2015 р.), В. М. Діба (2017 р.) [1].

Проте, незважаючи на значний доробок і високий науковий рівень публікацій стосовно зазначеної проблеми, чимало аспектів щодо розкриття принципів бухгалтерського (фінансового) і управлінського обліку та податкових розрахунків потребують проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення і систематизація ключових принципів, які необхідно враховувати при формуванні облікової політики в частині НМА. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: визначення напрямів, які необхідно враховувати при формуванні облікової політики; розкриття сутності принципів бухгалтерського обліку і підходів до їх виокремлення різними науковцями; обґрунтування необхідності повторного включення до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» принципу обачності; виокремлення принципів облікової політики в частині управлінського обліку НМА.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «облікова політика» було введено на міжнародному рівні у 1973 році з виходом МСБО 1 «Розкриття облікової політики». На сьогоднішній день, відповідно до параграфу 5 М(С)БО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки», облікові політики – це конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансової звітності [9].

У вітчизняній практиці сутність поняття «облікова політика» регламентована Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» та НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» і розкривається як сукупність принципів, методів і процедур, що

використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності [11; 13].

З наведеного вище видно, що за вітчизняним тлумаченням облікова політика поширюється на ведення бухгалтерського обліку і складання та подання фінансової звітності, а за М(С)БО лише на складання та подання фінансової звітності.

У п. 1.3. Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства зазначено, що у розпорядчому документі про облікову політику наводяться принципи, методи і процедури, які використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання і подання фінансової звітності та щодо яких нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку передбачено більш ніж один їх варіант, а також попередні оцінки, які використовуються підприємством з метою розподілу витрат між відповідними звітними періодами. Одноваріантні методи оцінки, обліку і процедур до такого розпорядчого документа включати недоцільно [8].

Відмітимо, що в цих Методичних рекомендаціях розкриті основні положення щодо формування складових облікової політики бухгалтерського (фінансового) обліку. Податкові розрахунки згадані у п. 2.21, де розкривається періодичність відображення відстрочених податкових активів і відстрочених податкових зобов'язань. Що стосується внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, то формування облікової політики в цій частині взагалі не розкрито в цих Методичних рекомендаціях. Підкреслимо, що, по-перше, не кожне підприємство веде управлінський облік, а по-друге, у кожного суб'єкта господарювання своя специфіка його ведення, тобто свої методи, процедури, звітність, які можуть бути унікальними. Тому є необхідність у висвітленні основних положень управлінського обліку в Наказі про облікову політику підприємства.

На думку М.С. Пушкаря і М.Т. Щирби, формування облікової політики підприємства необхідно спрямовувати у розкритті таких напрямів: фінансовий, управлінський та стратегічний облік [15, с. 114-168].

П. Є. Житний вказує на те, що облікова політика суб'єкта господарювання повинна розкривати бухгалтерський (фінансовий), внутрішньогосподарський (управлінський), податковий облік [2, с. 263].

В. Б. Клевець зазначає, що облікова політика повинна регулювати організаційно-методологічні засади фінансового, управлінського та податкового обліку, формувати достовірну звітність й здійснення контролю за їх відображенням в обліковій діяльності підприємства з дотриманням вимог національних стандартів обліку, інших нормативно-правових актів держави та податкового законодавства України [5, с. 2].

Погодимося з наведеними вище авторами, що облікова політика підприємства повинна охоплювати не тільки альтернативні аспекти бухгалтерського (фінансового) обліку, але також має висвітлювати ключові аспекти і варіанти управлінського обліку та порядок ведення податкових розрахунків.

В Розділі IV, п. 6 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» зазначено, що підприємство повинно висвітлювати обрану облікову політику шляхом опису: принципів оцінки статей звітності, методів обліку щодо окремих статей звітності.

На початковому етапі формування облікової політики необхідно виокремити головні принципи і фактори, які необхідно враховувати під час цього процесу.

Принцип (лат. *principium* – основа, першооснова) – першооснова, головна ідея, основне правило поведінки. У логічному значенні принцип є центральним поняттям, основою системи, що являє собою узагальнення і розповсюдження будь-якого положення на всі явища тієї області, із якої даний принцип абстрагований [18, с. 294].

Згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» принцип бухгалтерського обліку – правило, яким слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності [11].

На думку Ф.Ф. Бутинця, принципи бухгалтерського обліку – це основні, базові положення облікової політики підприємства, тобто те, на основі чого будується політика [12, с. 52]. Це визначення тісно пов'язує принципи бухгалтерського обліку з побудовою облікової політики.

Отже, з вищезазначеного виходить, що принципами бухгалтерського обліку можна вважати базові, центральні положення, які охоплюють і впливають на всі елементи системи бухгалтерського обліку, включаючи облікову політику і фінансову звітність.

За словами Я. В. Соколова, перша спроба сформулювати принципи обліку була зроблена в США в 1936 р, коли Американська асоціація бухгалтерів (ААБ) розробила перші стандарти обліку. З тих пір у США і за їхнім прикладом у низці інших країн (особливо англomовних) йде систематична робота по створенню бухгалтерських стандартів. Усі вони представляють розвиток певних принципів, що становлять початок і основу всього живого обліку, але дуже важливо помітити, що майже кожен сучасний автор конструє свою систему принципів, багато хто з них повторюються майже у всіх випадках, але у кожного учасника є якісь свої особливі принципи [16, с.18]. Вчений наводить приклад принципів обліку, що розкриті в Положенні з бухгалтерського обліку «Облікова політика організації» у попередній його редакції. На сьогоднішній день чинною є нова редакція цього положення (ПБУ 1/2008), що затверджено наказом МФ РФ від 06.10.2008 р № 106н. (ред. от 28.04.2017). Це Положення містить такі принципи: майнова відокремленість; безперервність діяльності; послідовність

облікової політики; тимчасова визначеність фактів господарського життя; повнота відображення бухгалтерської інформації; своєчасність відображення фактів господарського життя; принцип обачності; пріоритет змісту над формою; принцип несуперечності; раціональність ведення бухгалтерського обліку. Також в інших своїх працях Я. В. Соколов зазначає, що принципи не є сталими, раз і назавжди даними, вони можуть змінюватися за складом, ступенем важливості.

Як вірно зазначає В. В. Сопко, облік господарської діяльності на підприємствах в усіх країнах з ринковою економікою здійснюється за різними принципами, причому в кожній країні ці принципи (їх понад 20) формувалися історично. Ті істотні відмінності, які є між ними, на його думку, зумовлені специфічними рисами тієї чи іншої держави [17, с. 45]. Вчений виокремлював найважливіші принципи побудови бухгалтерського обліку, що є загальноприйнятими у світовій науці, а саме: принцип двоїстості; принцип вартісного вимірювання (грошової оцінки); принцип доказовості; принцип рахунку; принцип суцільності; принцип безперервності (історизму); принцип одиниці обліку (відокремлення засновника від підприємства); принцип періодичності (принцип облікового періоду); принцип нарахування; принцип реєстрації доходу; принцип співвідношення [17, с. 45-50].

Отже, з вищезазначеного видно, що В. В. Сопко виокремлює такі принципи, як принцип двоїстості, принцип доказовості, принцип рахунку, які в теорії бухгалтерського обліку розкриваються через елементи методу бухгалтерського обліку (подвійний запис, документування, рахунки). Вчений також виокремлює принципи бухгалтерського обліку, що стосуються відображення доходів і видатків, які пов'язані між собою (принцип нарахування, принцип реєстрації доходу, принцип співвідношення). Принцип реєстрації доходу реалізується через формування суми доходу від продажу товарів, надання послуг, виконання робіт. Протягом фінансового року на підприємстві має діяти вибраний ним самостійно та відображений у наказі про облікову політику метод обліку моменту реалізації: за відвантаженням продукції чи за надходженням грошей на розрахунковий рахунок [17, с. 50]. Принцип співвідношення визначає вибір періоду для реєстрації видатків та доходів [17, с. 50].

На думку Е.С. Хендріксена і М.Ф. Ван Бреди, до ключових принципів, які є фундаментами обліку віднесено: принцип господарюючої одиниці; принцип діючого підприємства; принцип періодичності; принцип консерватизму; грошовий вимірник [19, с. 100].

До основних принципів бухгалтерського обліку, на основі яких формується облікова політика підприємства (у т. ч. в частині НМА) віднесено ті, що розкриті в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», а саме: повне висвітлення; автономність; послідовність; безперервність; нарахування; превалювання сутності над формою; єдиний грошовий вимірник [13].

Принципи бухгалтерського обліку, що наведені в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» також відображаються в працях вищезгаданих науковців. Найчастіше наголошують в цих працях на таких принципах: автономності (господарюючої одиниці [19, с. 100]), повного висвітлення (повноти відображення бухгалтерської інформації [16, с.18] або суцільності [17, с. 45]), грошового вимірника (вартісного вимірювання [17, с. 45]), безперервності (безперервної діяльності [16, с.18]), нарахування (тимчасова визначеність фактів господарського життя [16, с.18]).

До принципів, які рідко виокремлюються науковцями віднесено: своєчасність відображення фактів господарського життя, принцип несуперечності, раціональність ведення бухгалтерського обліку [16, с. 18]; принцип реєстрації доходу, принцип співвідношення [17, с. 45]; принцип діючого підприємства [19, с. 100].

Отже, розглянувши принципи, що зустрічаються в науковій літературі, на нашу думку, необхідно у Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» доповнити їх перелік принципом обачності (консерватизму [19, с. 100]). Цей принцип був викладений у попередніх редакціях цього закону, а також розкривається в працях Я. В. Соколова, Е.С. Хендріксена і М.Ф. Ван Бреди [16; 19]. Цей принцип полягає у застосуванні в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства. На сьогоднішній день гостро стоїть питання стосовно оцінки НМА, яке супроводжується певними труднощами, особливо в умовах переходу на М(С)ФЗ. В зв'язку з цим є випадки необґрунтованого включення до фінансової звітності деяких НМА. Наприклад, це стосується внутрішньо генерованих НМА, що відображають у фінансовій звітності, і які часто не відповідають критеріям визнання, що розкриті в МСБО 38. Також в МСБО 38 і аналогічно в П(С)БО 8 зазначено, що оцінку нематеріальних активів після первісного визнання можна проводити за моделлю собівартості або моделлю переоцінки, тобто суб'єкт господарювання самостійно визначає, яку з моделей оцінки доцільно обрати для своєї облікової політики. Переоцінка НМА за справедливою вартістю може бути необхідною через те, що не всі ринки НМА мають активні продажі, тому у багатьох випадках доцільніше буде застосовувати для оцінки НМА модель собівартості. Застосування у цих випадках принципу обачності прямо вплине на об'єктивність показників фінансової звітності.

Після вивчення принципів бухгалтерського (фінансового) обліку, які необхідно враховувати при формуванні облікової політики перейдемо до виокремлення цілей управлінського обліку НМА і розкриття його основних принципів. Управлінський облік НМА необхідний для потреб управління і забезпечення менеджерів підприємства необхідною інформацією. Він спрямований на формування деталізованої, об'єктивної та достовірної інформації про НМА як загалом по підприємству, так і в

розрізі його окремих підрозділів для внутрішніх користувачів. Звітність, що формується за результатами управлінського обліку встановлюється потребами менеджменту підприємства в частині управління НМА за різними рівнями деталізації і підрозділами підприємства. Підкреслимо те, що виокремлення принципів управлінського обліку тісно пов'язане з його функціями, елементами методу і основними завданнями. Функції управлінського обліку розкриті в праці Л. В. Нападівської і пов'язані з такими функціями управління, як перспективне планування, поточне й оперативне планування, організація і мотивація, облік, контроль, аналіз [10, с. 179].

До елементів методу управлінського обліку можна віднести ті, що висвітлені в сучасній економічній літературі. В монографії З. В. Задорожного згруповані елементи методів управлінського обліку, які наведені в працях Ф.Ф. Бутинця, М.А. Вахрушиної, В.М. Добровського, В.Е. Керімова, В.С. Леня, О.В. Лишиленка, а саме: документація, інвентаризація, оцінка, калькулювання, рахунки, подвійний запис, індексний метод, факторний аналіз, кореляція, лінійне програмування, спосіб найменших квадратів, бухгалтерський баланс, звітність, нормування, планування, контроль, аналіз, групування і перегрупування, елімінування, підсумковий, конструктивно-варіантний, інженерно-економічні розрахунки [4, с. 21]. Отже, з цього виходить, що елементи методу управлінського обліку включають не тільки елементи методу бухгалтерського обліку, а також елементи методу інших дисциплін. Вищезазначене означає, що відповідно і принципи управлінського обліку НМА, на яких формується облікова політика будуть торкатися аналізу, прогнозування, планування та контролю.

При формуванні облікової політики в частині управлінського обліку НМА необхідно враховувати основні принципи, наведені на рис. 1.

Рис. 1. Основні принципи облікової політики в частині управлінського обліку НМА

Джерело: складено і доповнено автором на основі [3; 6; 10; 16; 17; 19; 20]

Комплексність полягає у розгорнутому охопленні різнобічної інформації для повного врахування всіх необхідних (зовнішніх, внутрішніх) факторів, що дозволяють всебічно дослідити одержані показники, пов'язані з господарською діяльністю використання НМА та встановити причинні залежності між ними.

Системність полягає в дослідженні показників НМА як складових динамічної системи, елементи якої пов'язані між собою та із зовнішнім середовищем. Облікова політика НМА повинна бути пов'язана з іншими елементами системи і слугувати основній меті діяльності підприємства.

Коректність полягає у використанні тих показників, які доцільні та доречні при проведенні аналізу НМА, і правильності їх розрахунків. Кількість необхідних показників повинна відповідати реальним потребам підприємства при управлінні НМА.

Послідовність полягає в поетапному проведенні аналізу НМА, що дозволяє поступово поглиблювати (за необхідності) і узагальнювати результати аналізу.

Оперативність полягає в швидкості і чіткості проведення обліково-аналітичної роботи, а також своєчасному забезпеченні менеджерів інформацією про НМА для управління і прийняття коригуючих заходів.

Інтерпритованість полягає в обґрунтуванні допустимих меж показників НМА, що дозволить швидко і правильно тлумачити результати обліково-аналітичної роботи.

Науковість полягає у безперервному зборі, переробці та аналізі науково-технічної, інноваційної, економічної інформації з метою побудови такої облікової політики, яка сприятиме бажаному рівню розвитку суб'єкта господарювання на перспективу з укріпленням позицій його конкурентоспроможності, що супроводжується впровадженням сучасних інформаційних систем, комп'ютерної техніки і технології обробки інформації з врахуванням передового зарубіжного досвіду у цих сферах.

Правове забезпечення розкривається через проведення діяльності підприємства з урахуванням вітчизняних і міжнародних нормативно-правових актів. Хоча ведення управлінського обліку не регламентовано законодавчо, він повинен здійснюватися в руслі чинного правового поля.

Ефективність полягає у правильно побудованій обліковій політиці, що має забезпечувати найефективніший варіант використання НМА, а також у встановленні причинно-наслідкових зв'язків у результаті виявлення неефективного їх використання з метою покращення управління ними. Цей принцип також стосується врахування відповідності витрат, що необхідні для проведення обліково-аналітичної роботи на підприємстві з одержаними вигодами від управлінського обліку НМА.

Релевантність полягає у тому, що облікова політика дозволяє вести управлінський облік таким чином, щоб одержана в результаті інформація могла вплинути на рішення менеджера, тобто була корисною для прийняття рішення по конкретному питанню, що також буде забезпечено необхідними показниками, відображеними у внутрішній звітності. Менеджер повинен володіти кількома альтернативними варіантами для досягнення поставленої мети.

Винятковість (особливість) полягає у тому, що у НМА відсутня матеріально-речова (фізична) структура, вони постійно ускладнюються, змінюються і виникають їхні нові види. Деякі НМА мають невизначений строк амортизації, їх ліквідаційна вартість, як правило, дорівнює нулю, вони можуть бути ідентифікованими або не ідентифікованими, для їх реалізації ринок продажу може бути нестабільний або відсутній взагалі. Проблема обліку також полягає в тому, що неідентифіковані нематеріальні активи сприяють підвищенню вартості підприємства, але у його фінансовій звітності не відображаються.

Прогнозування полягає в орієнтації облікової політики на досягнення стратегічної мети підприємства. Одним із головних його завдань може бути прогнозування можливого надходження грошових коштів на підприємство через використання відповідних НМА і реалізуватися в процесі розробки загальної фінансової стратегії підприємства. Прогнозування повинно здійснюватись перед початком поточного, оперативного планування. Принципи прогнозування і планування взаємопов'язані між собою і доповнюють один одного.

Плановість полягає у відповідності положень облікової політики загальним планам підприємства і її націленості на зростання розвитку підприємства. Вона розкривається через необхідність планування основних етапів обліково-аналітичної роботи і регулярному її проведенні для виконання планових показників, що сприятиме зростанню фінансово-економічної діяльності підприємства, але одночасно повинна гнучко підлаштовуватися під зміни впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Це також стосується планування руху НМА з метою ефективного їх використання і управління грошовими потоками підприємства, що пов'язані з їх використанням. Встановлення періодів, на які буде здійснюватися оперативне, поточне планування і прогнозування обирається підприємством самостійно (оперативне планування охоплює період до кварталу, поточне планування – до одного року, а прогноз від 1 до 3 років).

Контроль полягає у порівнянні показників зовнішньої та внутрішньої (управлінської) звітності за звітними показниками (плановими, фактичними). Встановлені відхилення дозволяють критично оцінити ситуацію і вчасно внести необхідні коригування для ефективної роботи підприємства.

Виокремлення зазначених вище принципів управлінського обліку сприятиме покращенню ефективності управління НМА на основі правильно побудованої облікової політики, що якісно вплине на визначення вартості підприємства.

На відміну від управлінського обліку, податкові розрахунки і їх облік повинні здійснювати всі підприємства – платники податків. Тому під час формування облікової політики потребують обов'язкового узгодження норми Податкового кодексу України з основними положеннями бухгалтерського (фінансового) обліку.

Костирко О.Ю. запропонував методологічні принципи, які мають бути покладені в основу облікової політики в системі оподаткування, а саме: регламенту, раціональності й доцільності, вибору альтернативи, пільгового режиму оподаткування, єдності та взаємозв'язку [6, с. 109-110]. Ці принципи, на нашу думку, доцільно використовувати при формуванні облікової політики в частині податкових розрахунків.

Разом з тим слід погодитися з Т. В. Барановською, яка вважає, що теоретично вплив облікової політики на оподаткування не припустимий, оскільки держава не зацікавлена в створенні механізмів, які дозволяють за допомогою вибору моделі відображення фактів господарського життя в обліку впливати на рівень платежів до бюджету, які здійснюють платники податків (якщо податкове законодавство не передбачає альтернатив) [7, с. 220]. Звідси випливає, що потрібно бути дуже обережними при виборі зазначених вище принципів.

Крім зазначених вище принципів, управлінський облік НМА необхідно будувати з урахуванням глобальних принципів управлінського обліку. Ці принципи запропоновані найбільшими організаціями в сфері управлінського обліку – AICPA і CIMA та розкривають основоположні цінності, якості, норми й поняття, що їх повинні дотримуватися фахівці з управлінського обліку. Ними виокремлено чотири узагальнені принципи, а саме: комунікація породжує інформацію, що має вплив; інформація є релевантною; аналізується вплив на вартість; розумне керування вибудовує довіру [20].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами дослідження визначено, що облікова політика підприємства повинна охоплювати не тільки альтернативні аспекти бухгалтерського (фінансового) обліку, а також має розкривати ключові аспекти і варіанти управлінського обліку і порядок ведення податкових розрахунків. Принципи бухгалтерського обліку, що зазначаються в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» і найчастіше згадуються різними науковцями є такі: автономності (господарюючої одиниці), повного висвітлення (повноти відображення бухгалтерської інформації або суцільності), грошового вимірника (вартісного вимірювання), безперервності (безперервної діяльності), нарахування (тимчасова визначеність фактів господарського життя). До рідко виокремлюваних принципів слід віднести: своєчасність відображення фактів господарського життя, принцип несуперечності, раціональності ведення бухгалтерського обліку, принцип реєстрації доходу, принцип співвідношення, принцип діючого підприємства. Обґрунтовано і запропоновано повторно включити до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» принцип обачності, що полягає у застосуванні в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства. До принципів облікової політики в частині управлінського обліку НМА потрібно віднести такі: комплексність, системність, коректність, послідовність, оперативність, інтерпритованість, науковість, правове забезпечення, ефективність, релевантність, винятковість (особливість), прогнозування, плановість, контроль. Врахування зазначених вище принципів при формуванні облікової політики сприятиме покращенню ефективності управління НМА, що якісно вплине на визначення вартості підприємства.

Література

1. Діба В. М. Облік та аналіз нематеріальних активів в умовах інституційних змін: теорія і методологія: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.09 / Київський національний економічний університет. Київ, 2017. 443 с.
2. Житний П. Є. Організаційно-методологічні аспекти облікової політики фінансово-промислових систем: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.09 / ДНБЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2009. 508 с.
3. Задорожний З.-М. В., Аверкин Я. Ф. Управлінський облік: особливості та принципи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Том 1. 2019. № 28. С. 114-120.
4. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2006. 336 с.
5. Клевець В. М. Облікова політика підприємства: фінансовий, управлінський та податковий аспекти. *Аграрна економіка*. 2013. Т. 6. № 3-4. С. 1-5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2013_6_3-4_9 (дата звернення: 02.05.2019).
6. Костирко О.Ю. Облікова політика як інструмент системи податкового планування. *Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2006. № 12 (106). С. 107-112.
7. Лебедзевич Я.В. Облікова політика як інструмент оптимізації оподаткування прибутку та узгодження економічних інтересів. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 2(60). С. 218-223.
8. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства. Затверджено Наказом МФУ від 27.06.2013 № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang=ru> (дата звернення: 02.05.2019).
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки». URL: [http://www.minfin.gov.ua/file/link/394612/file/IAS%2008%20\(ed_2013\)ua.pdf](http://www.minfin.gov.ua/file/link/394612/file/IAS%2008%20(ed_2013)ua.pdf). (дата звернення: 02.05.2019).
10. Нападівська Л. В. Базові принципи управлінського обліку. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 1. С. 173-181.
11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Затверджено Наказом МФУ від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 02.05.2019).
12. Організація бухгалтерського обліку: підручник / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. Житомир: ПП «Рута», 2002. 592 с.
13. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 02.05.2019).
14. Пузыня Н. Ю. Оценка и управление нематериальными активами компании. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГЭУ, 2013. 179 с.
15. Пушкар М. С., Щирба М. Т. Теорія і практика формування облікової політики: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2010. 260с.
16. Соколов Я. В., Пятов М. Л. Бухгалтерский учет для руководителя. Москва: ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2001. 320 с.

17. Сопко В. Бухгалтерський облік: навч. посібник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2000. 578 с.
18. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. 4-е изд. Москва: Политиздат, 1981. 445 с.
19. Хендриксен Э. С., Ван Бреда М. Ф. Теория бухгалтерского учета / Под ред. проф. Я. В. Соколова. Москва: Финансы и статистика, 1997. 576 с.
20. Global Management Accounting Principles / CGMA. 2017. URL: <https://www.cgma.org/content/dam/cgma/resources/reports/downloadabledocuments/global-management-accounting-principles.pdf>. (дата звернення: 02.05.2019).

References

1. Dyba, V.M. (2017), "Accounting and analysis of intangible assets under institutional changes: theory and methodology", Doctor's thesis. (Econ), 08.00.09, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 443 p.
2. Zhytnyi, P.Ye. (2009), "Organizational-methodological aspects of accounting policy of financial-industrial systems", Doctor's thesis. (Econ), 08.00.09, DNVZ "Kyivskiyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana", Kyiv, Ukraine, 508 p.
3. Zadorozhnyi, Z.-M.V. and Averkyn, Ya.F. (2019), "Management accounting: features and principles", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, Vol. 1, no. 28, pp. 114-120.
4. Zadorozhnyi, Z.V. (2006), *Vnutrishnohospodarskyi oblik u budivnytstvi* [Internal accounting in construction], monograph, Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 336 p.
5. Klevets, V.M. (2013), "Accounting policies of the enterprise: financial, managerial and tax aspects", *Ahrarna ekonomika*, vol. 6, no. 3-4, pp. 1-5, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2013_6_3-4_9 (access date May 02, 2019).
6. Kostyrko, O.Yu. (2006), "Accounting policy as a tool of the tax planning system", *Visnyk skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 12 (106), pp. 107-112.
7. Lebedzevych, Ya.V. (2012), "Accounting policy as an instrument for optimizing the taxation of profits and harmonizing economic interests", *Visnyk ZhDTU*, no. 2(60), pp. 218-223.
8. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Methodical recommendations on enterprise accounting policy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang=ru> (access date May 02, 2019).
9. *Mizhnarodnyi standart bukhgalterskoho obliku 8 «Oblikovi polityky, zminy v oblikovykh otsinkakh ta pomylky»: mizhnarodnyi document vid 01.01.2012* [International Accounting Standard 8 Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors: International document from 1st January 2012], available at: [http://www.minfin.gov.ua/file/link/394612/file/IAS%2008%20\(ed_2013\)ua.pdf](http://www.minfin.gov.ua/file/link/394612/file/IAS%2008%20(ed_2013)ua.pdf). (access date May 02, 2019).
10. Napadovska, L.V. (2013), «Basic principles of managerial accounting», *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1, pp. 173-181.
11. Natsionalne polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti»: zatverdzheno nakazom MFU vid 07.02.2013r. № 73. [National Accounting Standard (Standard) 1 General Requirements for Financial Statements: from 17th November 2013, № 73], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (access date May 02, 2019).
12. Butynets, F.F. (ed.) (2002), *Orhanizatsiia bukhgalterskoho obliku* [Organization of accounting], PP «Ruta», Zhytomyr, Ukraine, 592 p.
13. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (access date May 02, 2019).
14. Puzynya, N.Yu. (2013), *Otsenka i upravlenie nematerialnyimi aktivami kompanii* [Evaluation and management of company's intangible assets], monograph, SPbGEU, St.-Petersburg, Russia, 179 p.
15. Pushkar, M.S. and Shchyrb, M.T. (2010), *Teoriia i praktyka formuvannia oblikovoi polityky* [Theory and practice of accounting policy formation], monograph, Kart-blansh, Ternopil, Ukraine, 260 p.
16. Sokolov, Ya.V. and Pyatov, M.L. (2001), *Buhgalterskiy uchet dlya rukovoditelya* [Accounting for the head], PBOYuL Grizhenko E.M., Moscow, Russia, 320 p.
17. Sopko, V. (2000), *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting], KNEU, Kyiv, Ukraine, 578 p.
18. Frolova, I.T. (ed) (1997), *Filosofskiy slovar* [Philosophical dictionary], Politizdat, Moscow, Russia, 445 p.
19. Hendriksen, E.S. and Van Breda, M.F. (1997), *Teoriya bukhgalterskogo ucheta* [Accounting Theory], (ed Ya. V. Sokolova), Finansy i statistika, Moscow, Russia, 576 p.
20. Global Management Accounting Principles. (2017), available at: <https://www.cgma.org/content/dam/cgma/resources/reports/downloadabledocuments/global-management-accounting-principles.pdf>. (access date May 02, 2019).

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету З.-М. В. Задорожний

УДК 657:005.921
JEL Classification: M41

Шмигель О.Є.,
канд. екон. наук, доц. кафедри
фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чортківський навчально-науковий
інститут підприємництва і бізнесу THEU

ОРГАНІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Shmyhel O.Ye.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the
department of fundamental and special disciplines,
Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship
and Business of Ternopil National Economic University

ORGANIZATION OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING AT THE ENTERPRISES

Постановка проблеми. В епоху глобального розвитку економіки і автоматизації бізнес-процесів успіх і фінансова стабільність підприємства багато в чому залежить від ефективності управління. Важливу роль в інформаційному забезпеченні керівництва підприємства відіграє система стратегічного управлінського обліку, метою роботи якої є прийняття обґрунтованого управлінського рішення. Для того, щоб скорочувати час, що витрачається підприємствами на підготовку стратегічного рішення, а також мінімізувати витрати від негативного впливу різноманітних чинників, підприємствам необхідна модель, за допомогою якої вони зможуть впровадити систему стратегічного управлінського обліку, здійснити розподіл своїх стратегічних завдань, а також ефективно управляти в умовах невизначеності шляхом використання гнучких рішень довгострокового характеру. При цьому побудова системи стратегічного управлінського обліку на підприємстві сьогодні є законодавчо неврегульованою, відсутня систематизація підходів до ведення обліку, залишається неопрацьованим термінологічний апарат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поява в економічній літературі терміна «управлінський облік», сутність і зміст якого вчені і практики трактують по-різному, зумовлює необхідність розгляду поняття «стратегічний управлінський облік» із загальнотеоретичних і практичних позицій. Тільки такий підхід дасть змогу ґрунтовно визначити шляхи формування системи управлінського обліку на підприємстві, а також сферу його функціонування. У науковій думці сформувалися дві точки зору, одна з них полягає в тому, що стратегічний управлінський облік не є самостійним обліком, а лише невід'ємною частиною бухгалтерського обліку. З іншої, суть стратегічного управлінського обліку зводиться до виділення його в самостійний розділ обліку через поділ бухгалтерського обліку на фінансовий і управлінський.

Автори по-різному трактують сутність та напрями розвитку стратегічного управлінського обліку, зокрема зарубіжні вчені: А. Аткинсон [1], А. Бхімані, М. Бромвіч [2-3], К. Гоутроп [4], С. Гош [5], К. Друрі, Дж. Іннз, Б. Райан [6], К. Сіммондз [7], К. Уорд [8].

Загалом проблемам впровадження стратегічного управлінського обліку на підприємствах присвятили дослідження такі вітчизняні науковці: П. Атамас, М. Болдуєв, Р. Бруханський [9], С. Голов, І. Гончаренко [10], В. Жук, С. Легенчук, О. Мошковська [11], Л. Нападовська, М. Пушкар, В. Семанюк, В. Шевчук, Т. Янчук та ін.

Для визначення позиції по цій значущій проблемі розглянемо трактування стратегічного управлінського обліку різними вченими. Так, Б. Райан вважає, що стратегічний управлінський облік – це певний спосіб відображення фінансових і облікових проблем підприємства, базис для дослідження фінансових і економічних проблем з точки зору найбільш важливого для підприємства питання – реалізації сприятливих можливостей бізнесу [6]. К. Сіммондз трактує його як спосіб аналізу власного бізнесу і бізнесу конкурентів, котрий застосовується при розробці і відстеженні стратегії власного бізнесу [7]. К. Уорд в основу свого підходу поклав безпосередній зв'язок стратегічного менеджменту та системи його забезпечення фінансовою інформацією. Він вважає, що головною відмінністю стратегічного управлінського обліку є орієнтація на зовнішнє середовище при розробці та реалізації бізнес-стратегій підприємства [8].

На думку Р. Ф. Бруханського, стратегічний управлінський облік є складовою системи управлінського обліку. Він є важливою проміжною ланкою між обліковою системою підприємства та

системою стратегічного менеджменту, формалізуючи інформаційні запити стратегічного характеру в систему показників стратегічної управлінської звітності для прийняття відповідних рішень. До складу його предмета належать внутрішнє та зовнішнє середовища підприємства. Він використовує власний методологічний інструментарій для формування і представлення інформації, необхідної для прийняття стратегічних управлінських рішень, і є системою ідентифікації, збору, обробки та представлення інформації у вигляді стратегічної управлінської звітності про ресурси, затрати та результати діяльності підприємства (стратегічної бізнес-одиниці) в певному бізнес-середовищі, що необхідна для цілей стратегічного менеджменту [9, с. 226-227].

Інститут сертифікованих управлінських бухгалтерів (CIMA) трактує стратегічний управлінський облік як «форму управлінського обліку, в якій акцент робиться на інформації, що відноситься до зовнішніх факторів по відношенню до підприємства, а також на нефінансову та внутрішньостворену інформацію» [12, с. 54]. Це визначення є досить узагальнюючим, оскільки визначає лише параметри облікової інформації, яка формується інструментами стратегічного управлінського обліку на виході, не вказуючи при цьому види цих інструментів і не розкриваючи загальної технології обробки і представлення інформації стратегічного характеру.

Проте питання взаємодії системи стратегічного управління та системи стратегічного управлінського обліку з метою ефективного розвитку підприємства залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні сутності стратегічного управлінського обліку та перспектив його впровадження на підприємствах як одного з ефективних інструментів управління. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано процес стратегічного управлінського обліку, а також були розглянуті переваги застосування інструментів стратегічного управлінського обліку на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення управлінського обліку відбулося на середині XIX ст. під час розвитку великих промислових підприємств і залізниць. На перших етапах розвитку промисловості облік існував самостійно, проте, внаслідок трансформації виробничих потреб, до нього долучилися психологія, математика, статистика, планування тощо. Усе це сприяло його розвитку як багатогранної системи. Саме так відбулася еволюція управлінського обліку, котрий почав розглядатися як підсистема бухгалтерського обліку, що забезпечує формування внутрішньої звітності підприємства про його стан, динаміку ресурсів і результати операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, шляхом узагальнення планової, фактичної та аналітичної інформації як в цілому, так і за секторами діяльності для прийняття рішень на різних рівнях управління. Тобто, актуальною є інтеграція менеджменту і управлінського обліку для забезпечення інноваційного розвитку підприємства. При цьому управлінський облік можна розділити на два типи – традиційний інформаційний і сучасний облік (стратегічний).

Рівень розвитку управлінського обліку залежить від тих цілей і завдань, які стоять перед підприємством. Так, історично виділяють наступні варіанти створення системи управлінського обліку на підприємстві:

- облік витрат і калькулювання собівартості продукції для управління витратами і прибутком; даний варіант характерний для малих підприємств, що здійснюють випуск продукції з вузьким асортиментом;
- формування інформаційної бази для прийняття короткострокових і довгострокових управлінських рішень; застосовується при створенні управлінського обліку для середнього бізнесу, для ефективного управління таким бізнесом необхідні такі елементи, як бюджетування, облік, аналіз;
- реалізація концепції системи управлінського обліку на базі підсистем обліку витрат і результатів, аналізу, контролю та моніторингу з метою досягнення поставлених цілей і завдань управління; даний варіант є прерогативою великого бізнесу, завдяки певній складній структурі управління і відповідно до цілей розвитку бізнесу компаній, що зумовлюють потребу в розробці концепції управлінського обліку.

Стратегічний управлінський облік слід розглядати в контексті бізнес-стратегій, які використовуються на підприємстві або плануються до впровадження. Стратегічний управлінський облік надає фінансову інформацію про результати, які підприємство досягло в порівнянні з споживачами, конкурентами та постачальниками [3]. Стратегічний управлінський облік – це система надання та аналізу інформації виключно в фінансовому розрізі про ринки, на яких працює підприємство, про структуру витрат підприємства і витрати конкурентів протягом декількох періодів [4]. Стратегічний управлінський облік – це напрямок управлінського обліку, метою якого є прийняття стратегічних управлінських рішень на основі інформації, отриманої в результаті аналізу зовнішнього середовища підприємства [5]. Стратегічний управлінський облік – це процес збору та аналізу даних про діяльність підприємства і його конкурентів з метою формування і реалізації стратегії [6]. Стратегічний управлінський облік – це вид управлінського обліку, де основна увага приділяється як аналізу чинників зовнішнього бізнес-середовища, які впливають на підприємство, так і обліку та аналізу факторів внутрішнього середовища підприємства [7].

На основі проведеного аналізу наукових і спеціальних джерел літератури зроблені наступні висновки:

- стратегічний управлінський облік, передусім, – це інформаційна система;
- стратегічний управлінський облік відіграє велике значення в реалізації процесу прийняття стратегічних управлінських рішень;
- система стратегічного управлінського обліку надає і аналізує інформацію, що характеризує як внутрішнє, так і зовнішнє середовище підприємства.

Сучасний стратегічний облік спрямований на інформаційне забезпечення прийняття стратегічних рішень і оцінку нефінансових факторів. Він завдяки методичному інструментарію аналізує внутрішні та зовнішні чинники, процеси, коли традиційний облік акцентує увагу тільки на внутрішніх чинниках. Сучасний управлінський облік допомагає підприємству конкурувати з іншими підприємствами не тільки на внутрішньому ринку, але і на зовнішньому, через відповідне йому інформаційне забезпечення. Сучасний управлінський облік завжди обізнаний про становище конкурента на ринку.

Стратегічний управлінський облік виступає як напрямок управлінського обліку, котрий спрямований на формування інформаційного забезпечення для прийняття, реалізації та оцінки стратегічних управлінських рішень. Основною відмінністю стратегічного управлінського обліку від управлінського обліку є акцентування уваги першого на зовнішніх чинниках, які впливають на діяльність підприємства. Стратегічний управлінський облік є однією з функцій стратегічного управління, яка надає менеджерам повну інформацію про діяльність, його зовнішнє і внутрішнє середовище для прийняття ефективних стратегічних управлінських рішень, що дають змогу підприємству досягти і утримувати конкурентні переваги на ринку.

Процес стратегічного управлінського обліку передбачає наявність трьох взаємопов'язаних елементів: стратегічний аналіз, стратегічне планування та стратегічний контроль:

1. Стратегічний аналіз спрямований на визначення поточного стану господарської діяльності підприємства, що дає змогу оцінити реалістичність існуючих стратегічних цілей підприємства, а також ступінь впливу зовнішніх чинників на вибрані довгострокові (стратегічні) цілі підприємства.

2. Стратегічне планування дозволяє розробити плани довгострокового розвитку для досягнення стратегічних цілей підприємства. В результаті здійснення стратегічного планування розробляється стратегія розвитку підприємства на тривалий період (на 5 і більше років).

3. Стратегічний контроль дозволяє відстежувати і контролювати процес виконання заходів щодо досягнення запланованих стратегічних цілей. Також стратегічний контроль показує необхідність повернення на стадію планування з метою коригування прийнятих рішень або зміни стратегічних цілей в зв'язку зі змінами зовнішніх і внутрішніх чинників господарської діяльності підприємства.

Зовнішніми технологіями стратегічного управлінського обліку є збалансована система показників, модель прибутку та облік витрат за видами діяльності. Сучасний управлінський облік виконує три основних функції:

- підтримує процес прийняття рішень;
- є системою для забезпечення співробітників підприємства інформацією;
- дозволяє змінити шляхи отримання інформації, якщо існуючі методи не відповідають потребам підприємства.

Таким чином, основними передумовами стратегічного обліку є:

- чітке уявлення про те, чого підприємство бажає досягти в майбутньому;
- необхідність забезпечення конкурентних переваг і лідерства в своїй сфері діяльності;
- врахування значного впливу на економічну стратегію підприємства зовнішніх факторів і обмежень, що не залежать від нього самого: стабільність фінансово-кредитної та податкової систем держави, господарського законодавства, зовнішньоекономічних зв'язків, стабільність національної і світової економіки.

Як зазначалося вище, стратегічний управлінський облік слід розглядати як інтегровану систему, яка складається з обліку, аналізу, організації, планування, координації і контролю. Однак, відповідно до мети і завдань розвитку підприємства, в ньому повинна накопичуватися інформація як оперативного, так і стратегічного характеру. Тому модель стратегічного управлінського обліку є складнішою, ніж безперервний взаємозв'язок зазначених функцій. Ця обставина, в першу чергу, може забезпечуватися орієнтацією всієї системи управлінського обліку на процес з розробки і реалізації стратегії підприємства. Розробка і впровадження системи стратегічного управлінського обліку підприємства може здійснюватися тільки в єдиному інтегрованому комплексі.

Це дає змогу отримувати інформацію, необхідну для визначення стратегії подальшого розвитку підприємства, здійснювати контроль за його поточною фінансово-господарською діяльністю, оптимізацією використання ресурсів і виявлення внутрішньогосподарських резервів, зниження рівня суб'єктивності в процесі прийняття управлінських рішень.

Отже, проаналізувавши проблеми запровадження управлінського обліку на підприємствах, вважаємо, що створення дієвої системи управлінського обліку вимагає реалізації комплексу заходів,

які в сукупності дадуть змогу підвищити її наукову обґрунтованість, створити ефективну обліково-аналітичну систему прийняття сучасних та економічно обґрунтованих управлінських рішень для виявлення внутрішньогосподарських резервів з врахуванням специфічних особливостей функціонування суб'єктів господарювання.

До заходів підвищення ефективності управлінського обліку на підприємстві можна віднести:

- ініціативу керівників всіх ієрархічних рівнів управління;
- наявність фахівців відповідної кваліфікації;
- адаптацію організаційно-методичного забезпечення системи управлінського обліку до специфіки окремих видів економічної діяльності;
- відповідне інформаційне забезпечення;
- оптимізацію організаційної та фінансової структур суб'єктів господарювання і методів управління.

При розробці моделі стратегічного управлінського обліку підприємства слід виходити з необхідності переорієнтації стратегії пасивного виживання до стратегії активного розвитку. При цьому доцільно сконцентрувати свою увагу на процесі інтегрування виділених нами елементів стратегічного управлінського обліку, зокрема:

- аналіз зовнішнього оточення, що включає формування даних про вимоги конкурентів, замовників, інвесторів, держави тощо;
- моніторинг внутрішньогосподарських зв'язків, метою якого є проведення конкурентної оцінки перерозподілу ресурсів і раціоналізації в залученні інвестицій;
- облік екологічних витрат, що дозволяє сформувати інформацію про вплив діяльності підприємства на екологію навколишнього середовища та організувати роботу з показниками внутрішньої безпеки;
- оптимізація стратегічних витрат від дії зовнішніх загроз шляхом створення обліково-аналітичного забезпечення при їх оцінці;
- переорієнтація внутрішнього фірмового планування на необхідність формування показників у взаємозв'язку зі стратегічними цілями функціональних стратегій.

Враховуючи вище зазначені передумови та взаємозв'язок відповідних елементів стратегічного управлінського обліку, пропонується до використання інтегративна модель організації стратегічного управлінського обліку на підприємстві.

Інтегративна модель – це система організації стратегічного управлінського обліку, яка дозволяє узгодити, уніфікувати і координувати процес збору інформації по окремих об'єктах стратегічного управлінського обліку, сформувати ключові цільові показники і застосувати необхідні інструменти, що дасть змогу реалізувати комплексну стратегію розвитку.

У процесі формування моделі стратегічного управлінського обліку доцільно виділити три етапи:

- визначення об'єктів стратегічного управлінського обліку на основі стратегічного аналізу;
- вибір ключових інструментів стратегічного управлінського обліку та цільових показників;
- фіксація результатів, пов'язаних зі стратегією розвитку підприємства.

Досить часто підприємства, визначаючи стратегічні напрямки своєї діяльності, переоцінюють свої можливості, внаслідок чого розроблена ними стратегія розвитку залишається нереалізованою.

Тому вважаємо, що процес впровадження стратегії розвитку завдяки стратегічному управлінському обліку на цих підприємствах повинен ґрунтуватися на комплексному стратегічному аналізі альтернативних варіантів виживання в складних умовах турбулентного навколишнього середовища, що дасть змогу сформувати стратегічну інформацію, спрямовану на реалізацію стратегічних цілей, подальшу активізацію, прорив і розвиток підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, стратегічний управлінський облік – це сполучна ланка між обліковим процесом та управлінням підприємством. Завдяки інформації стратегічного управлінського обліку повинні вирішуватися такі завдання:

1. Оперативні завдання, котрі складаються з визначення точки беззбитковості; планування випуску продукції; визначення структури продукції; відмови або залучення додаткових замовлень; прийняття рішень щодо ціноутворення в умовах конкуренції.

2. Завдання перспективного характеру, що мають довгострокове стратегічне значення: капіталовкладення; реструктуризація бізнесу; доцільність освоєння нових видів продукції.

Проведене дослідження дало змогу встановити наявність різноманітних підходів до розуміння суті стратегічного управлінського обліку, його концептуальних меж, завдань і функціональних можливостей, зокрема:

- аналіз параметрів організаційного оточення;
- зв'язок стратегічних рішень з довгостроковими цілями підприємства;
- діяльність з розробки і реалізації стратегії.

Останній підхід, який акцентував увагу на діяльності з розробки і реалізації стратегії, синтезує в собі два попередніх підходи, формує найбільше розуміння системи стратегічного управлінського обліку, що передбачає процедурну підтримку процесів від аналізу конкурентного середовища до реалізації виробленої стратегії.

Незважаючи на отримані результати, залишається проблема управління підприємством в цілому, яка на сьогодні є недостатньо ефективною, що пов'язано з наступним:

- рівень відповідальності керівництва підприємства за наслідки прийнятих ними рішень перед засновниками (учасниками) залишається низькою;
- найчастіше ігнорується вивчення мікро- і макросередовища з метою прийняття раціональних управлінських рішень;
- відсутність достовірної інформації про фінансовий стан підприємства для інвесторів, кредиторів тощо;
- недостатні розміри статутного капіталу.

Література

1. Atkinson A., Banker Rajiv D. Management Accounting. London: Pearson Education, 2001. 741 p.
2. Bromwich M. The case for strategic management accounting: the role of accounting information for strategy in competitive markets. *Accounting, Organization and Society*. 1990. Vol. 15. P. 27-46.
3. Bromwich M., Bhimani A. Management Accounting: Pathways to Progress. Chartered Institute of Management Accountants, 1994. 286 p.
4. Gowthorpe C., Amat O. Creative accounting: Some ethical issues of macro- and micro-manipulation. *Journal of Business Ethics*. 2005. Vol. 57(1). P. 55-64.
5. Ghosh S. Creative accounting: A fraudulent practice leading to corporate collapses. *Research and Practice in Social Sciences*. 2010. Vol. 6. No. 1. P. 1-15.
6. Ryan B. Strategic accounting for Management. Cengage Learning EMEA, 1995. 384 p.
7. Simmonds K. Strategic management accounting. *Management Accounting*. 1981. Vol. 59(4). P. 26-30.
8. Ward, K. Strategic management accounting. Routledge, 2012. 307 p.
9. Бруханський Р.Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 384 с.
10. Гончаренко І.М. Становлення управлінського обліку на сільськогосподарських підприємствах України. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2012. № 58. С. 243-249.
11. Мошківська О.А. Концептуальні засади стратегічного управлінського обліку. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 12(138). С. 151-159.
12. CIMA Official terminology. 2005 Edition. London: CIMA Publishing, 2005. 114 p.

References

1. Atkinson, A. and Banker, Rajiv D. (2001), Management Accounting, Pearson Education, London, Great Britain, 741 p.
2. Bromwich, M. (1990), "The case for strategic management accounting: the role of accounting information for strategy in competitive markets", *Accounting, Organization and Society*, Vol. 15, pp. 27-46.
3. Bromwich, M. and Bhimani, A. (1994), Management Accounting: Pathways to Progress. Chartered Institute of Management Accountants, 286 p.
4. Gowthorpe, C. and Amat, O. (2005), "Creative accounting: Some ethical issues of macro- and micro-manipulation", *Journal of Business Ethics*, Vol. 57(1), pp. 55-64.
5. Ghosh, S. (2010), "Creative accounting: A fraudulent practice leading to corporate collapses", *Research and Practice in Social Sciences*, Vol. 6, no. 1, pp. 1-15.
6. Ryan, B. (1995), Strategic accounting for the Manager. Cengage Learning EMEA, USA, 384 p.
7. Simmonds, K. (1981), "Strategic management accounting", *Management Accounting*, Vol. 59(4), pp. 26-30.
8. Ward, K. (2012), Strategic management accounting, Routledge, London, Great Britain, 307 p.
9. Brukhanskyi, R.F. (2014), *Oblik i analiz u systemi stratehichnoho menedzhmentu ahrarnoho pidpriemnytstva* [Accounting and analysis in the system of strategic management of agrarian entrepreneurship], TNEU, Ternopil, Ukraine, 384 p.
10. Honcharenko, I.M. (2012), "Development of managerial accounting at agricultural enterprises of Ukraine", *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 58, pp. 243-249.
11. Moshkovska, O.A. (2012), "Conceptual principles of strategic management accounting", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 12(138), pp. 151-159.
12. CIMA Official terminology. 2005 Edition, CIMA Publishing, London, Great Britain, 114 p.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

УДК 657.6.012.16

JEL Classification: M40, K40

Кощинець М.І.,
канд. екон. наук, доцент кафедри фінансового
права та фіскального адміністрування,
Національна академія внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКИХ ЕКСПЕРТИЗ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Koshchynets M.I.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the
department of financial law and fiscal administration,
National Academy of Internal Affairs

PROBLEMS OF INFORMATIONAL, NORMATIVE AND LEGAL SUPPORT OF FORENSIC ACCOUNTING EXPERTISE AND WAYS OF THEIR SOLUTION

Постановка проблеми. В сучасних умовах нестабільності й турбулентності економічних процесів, а також зростаючого попиту на наявність правомірних дій при здійсненні фінансово-господарської діяльності гостро відчувається потреба в розвитку дієвих інструментів виявлення порушень й покарання за їх допущення. Контроль за правильністю провадження господарювання та здійснення обліку усіх притаманних йому операцій і процесів в даному випадку є важливою системою, котра забезпечує дотримання правових положень ведення діяльності. Серед великого різноманіття видів, методів, способів і прийомів контролю особлива роль належить судово-бухгалтерській експертизі.

Вона, як складова економічної експертизи, має власну специфіку, методику та підстави для проведення. При цьому суттєву роль має належне нормативно-правове забезпечення, яке на сьогодні має низку прогалин. Для його удосконалення слід провести аналіз чинних положень, встановити можливості вирішення проблемних питань. Для забезпечення профілактичної ролі результатів судово-бухгалтерської експертизи необхідно систематизувати засади та підходи до активізації їх оприлюднення в доступних інформаційних базах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика проведення, організації та методики судово-бухгалтерської експертизи активно дискутується в наукових публікаціях українських науковців. Аналіз фахової літератури вказує на наявність достатньої кількості навчальних посібників і підручників, які ґрунтовно висвітлюють організаційні та теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи. В складі науковців, які займаються цією проблематикою, варто назвати таких, як Базась М. Ф., Голяш І. Д., Михальчишина Л. Г., Павлюк Д. Є., Панченко І. А., Парфентій Л. А., Разборська О. О., Романів С. Р., Ротару Т. В., Тищенко Д. О., Ужва А. М. та інші.

Зокрема Базась М. Ф. [1], висвітлюючи теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи, детально характеризує специфіку, правові засади й етапи її проведення, мету, завдання, порядок врегулювання й ліквідації наслідків виявлених порушень.

Панченко І. А. в своєму дослідженні в прагматичному руслі, досліджуючи сутність і порядок здійснення судово-бухгалтерської експертизи, акцентує увагу на організаційних аспектах, будує відповідні схеми взаємозв'язків організаційних складових по конкретній справі, характеризує життєвий цикл судово-бухгалтерської експертизи тощо [7, с.135, 138].

Ужва А.М., Ротару Т.В. досліджують сучасний стан судово-бухгалтерської експертизи в Україні, специфіку та проблеми професії експерта-бухгалтера, а також необхідні заходи та шляхи їх вирішення, перспективи розвитку професії, його відповідальність і компетенції, в тому числі питання, що підлягають вирішенню лише слідчим і судом на основі аналізу всіх обставин справи [12, с. 264-267]. Слід також вказати на інтерес науковців до проблем підвищення ефективності проведення судово-економічних експертиз [6, с. 22-23] та слабкі сторони їх проведення в Україні, основні напрями її вдосконалення [8, с. 221-223]. Менш масово представлені дослідження українських науковців у питаннях правового регулювання здійснення судово-бухгалтерської експертизи. Можемо репрезентувати в цьому плані дослідження Романів С.Р. та Голяш І.Д. [11], які здійснюють аналіз й оцінку основних юридичних моментів і резюмують про необхідність вдосконалення правового регулювання цього виду експертизи в Україні. Інша науковець, Разборська О.О. звертає увагу на роль

судово-бухгалтерської експертизи у вирішенні кримінальних та цивільних справ [10]. Зокрема, вчена розкриває необхідність проведення судово-бухгалтерської експертизи при вирішенні кримінальних та цивільних справ з метою одержання об'єктивних доказів та перевірки правильності висновків контролюючих органів, характеризує особливості проведення такої експертизи, а також досліджує ефективність застосування законодавчої бази й проводить оцінку законодавства України й вказує на елементи його недосконалості щодо значення судово-бухгалтерської експертизи у судовому процесі. На увагу заслуговує погляд авторки на процес судово-бухгалтерської експертизи при вирішенні кримінальних та цивільних справ і основні проблеми розгляду справ без участі судового експерта та при його обов'язковій присутності [10]. Така деталізація та критична оцінка в поєднанні з врахуванням практики експертних досліджень з розглядуваної проблематики (при розслідуванні кримінальних справ із розкрадання коштів, товарно-матеріальних цінностей, основних виробничих засобів) дозволили науковцю запропонувати низку заходів з усунення проблем і недоліків, пов'язаних зі здійсненням експертиз, а також акцентувати увагу не лише на практиці, а й на правовому регулюванні її проведення.

Загалом попри безумовну авторитетність і результативність проведених досліджень щодо основ і практики судово-бухгалтерських експертиз, слід зауважити, що існують потенційні та реальні можливості поліпшення не лише самого процесу їх здійснення, а й правових і організаційних положень та засад.

В умовах активного розвитку сучасних інформаційних технологій відбувається зміна парадигми судово-бухгалтерської експертизи [14], а також з'являються нові підходи до контролю за об'єктами обліку [15].

Постановка завдання. Метою статті є критична оцінка чинного законодавства з питань здійснення судово-бухгалтерської експертизи, узагальнення шляхів його удосконалення, а також способів поширення інформації про інновації та розвиток інформаційних технологій у цій сфері. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: аналіз чинного нормативно-правового регулювання проведення судово-бухгалтерських експертиз та інформаційних порталів як каналів отримання відповідної оперативної інформації; формування пропозицій з питань розробки ефективної нормативно-правової та інформаційно-аналітичної системи судово-бухгалтерських експертиз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження офіційних джерел (звітів, опублікованих на сайті Прокуратури) та публікацій науковців й практиків свідчить про наявність об'єктивних умов і потреби в підвищенні дієвості діяльності органів, що здійснюють судово-бухгалтерські експертизи. Так зокрема, Неганов В. стверджує, що у 2017–2018 роках намітилась загрозлива тенденція збільшення зареєстрованих кримінальних проваджень за ст. 191 КК України – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальних проваджень за правопорушеннями, які вчинені з використанням бюджетних коштів, а також у сфері земельних правовідносин, приватизації та зовнішньоекономічної діяльності. У 2016 р. зафіксовано 9787 кримінальних правопорушень за ст. 191 КК України, а вже у 2017 р. кількість таких зареєстрованих кримінальних правопорушень зросла майже на 10% до 10756 випадків. Лише за перший квартал 2018 року кількість таких зареєстрованих кримінальних правопорушень становить 4101, порівнюючи з 3307 зареєстрованих випадків за перший квартал 2017 року, що свідчить про динаміку зростання зареєстрованих кримінальних правопорушень за цією статтею у 2018 році до 2017 року на 24% [5].

Суттєве значення для забезпечення виявлення економічних порушень, а також для їх профілактики й недопущення має діяльність органів судово-бухгалтерських експертиз. В процесі дослідження кожного конкретного явища немало роль відіграє аналіз його генезису за певний історичний проміжок часу. В цьому контексті показовим є той факт, що генезис нормативно-правового забезпечення судово-бухгалтерської експертизи в Україні вказує на серйозні напрацювання й удосконалення положень щодо її об'єктів, суб'єктів, видів, способів і методів проведення тощо. Однак є певні неузгодженості, на котрі варто звернути увагу. По-перше, на момент проголошення незалежності України при проведенні судово-бухгалтерських експертиз керуватися слід було «Інструкцією про порядок провадження судово-бухгалтерських експертиз в Бюро державної бухгалтерської експертизи Міністерства Юстиції Української РСР» від 30.12.1974 р. № 1323-74 (далі Інструкція №1323-74), яка втратила чинність з 27.02.2001 р. (на підставі наказу Міністерства юстиції України №10/5 від 27.02.2001 р.). Поряд з цим, у 1998 р. вступили в дію положення Наказу Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року №53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» (далі Інструкція №53/5), які чинні на момент публікації статті в редакції від 22 лютого 2019 року №563/5. У цьому нормативно-правовому документі (п.4) наголошується на втраті чинності «Інструкції про організацію та здійснення судових експертиз в науково-дослідних судово-експертних установах Міністерства юстиції УРСР», затвердженій наказом Міністра юстиції УРСР від 30.05.88 р.

Аналіз дат набуття й втрати чинності, наведених вище наказів, засвідчує паралельне їхнє існування в певні проміжки часу. Такий факт не з найкращого боку характеризує українське нормативно-правове поле, адже аналізовані Інструкції за змістом і сутнісним наповненням містять суперечливі положення, що зазвичай вкрай негативно позначається на юридичній доказовості фактів через різне їхнє тлумачення й отримання підтверджувальних доказів при здійсненні експертизи. Окрім цього, для аналізованих нормативних документів характерною рисою є відсутність послідовності у використанні термінологічного апарату. За приклад можемо навести розгляд самого поняття «судово-бухгалтерська експертиза». В Інструкції №1323-74 це поняття хоч і не ідентифіковане за сутністю (означення відсутнє), але вживається як основне, що видно навіть з назви документа. Сутнісні ознаки можна виявити з п. 3 та 4 Розділу «Загальні положення», який містить позицію щодо того, коли проводиться судово-бухгалтерська експертиза. Згідно п. 3 судово-бухгалтерській експертизи провадяться за завданням органів дізнання, слідства, прокуратури, судів і арбітражу у зв'язку з розслідуванням та розглядом кримінальних і цивільних справ, а також вирішенням господарських спорів [4]. А відповідно до п. 4 «підставою для провадження судово-бухгалтерської експертизи є мотивована постанова особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, ухвала суду (постанова, ухвала судді) і арбітражу про призначення експертизи» [4]. В чинній Інструкції №53/5 також відсутнє означення поняття судово-бухгалтерська експертиза, але натомість серед видів судової експертизи виокремлюють економічну, яка здійснюється щодо: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій [9]. Не вдаючись у більш детальні дослідження означення судово-бухгалтерської експертизи, зауважимо, що, незважаючи на факт відсутності її чіткого означення в сучасних нормативно-правових документах, в науковій спеціальній та фаховій літературі це поняття вживається доволі часто. Більше того, при підготовці фахівців за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» та 081 «Право» така дисципліна присутня в навчальних планах багатьох вищих навчальних закладів.

Судові експертизи, в тому числі і судово-бухгалтерська, мають проводитися експертами певного виду експертної спеціальності на підставі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, виданого Міністерством юстиції України. Такі експерти можуть працювати або не працювати в державних спеціалізованих експертних установах [2; 3]. При цьому, окрім вищеназваних нормативно-правових документів, експерти керуються відповідними інструкціями з проведення експертиз, а саме Інструкцією №591 [2] та Інструкцією №3505/5 [3].

Окрім загальних структурних відмінностей між названими інструкціями (в першій спочатку подаються загальні положення, які включають інформацію про види судових експертиз, а в другій цього немає ті т.ін.), вони різняться між собою навіть в частині визначення прав і обов'язків експерта, що, на нашу думку, вносить певні неузгодженості в узагальнюючі результати проведених експертиз (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння положень Інструкції №591 та №3505/5 щодо прав експерта

Інструкція №591	Інструкція №3505/5
1	2
Експерт має право:	
ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета експертизи;	+
відповідно до процесуального законодавства заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;	+
у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення невідкладно заявляти клопотання органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), щодо уточнення поставлених експертові питань;	+
з дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), бути присутнім під час проведення процесуальних, виконавчих дій та ставити питання учасникам процесу, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи, та проводити окремі дослідження у їх присутності;	—
вказувати у висновку експерта на факти, виявлені під час проведення експертизи, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання, та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення;	+
у разі незгоди з іншими членами експертної комісії складати окремий висновок;	без слів «та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення»; -
викладати письмово відповіді на питання, які ставляться йому під час надання роз'яснень чи показань;	+
	Зі словами в кінці «з приводу проведеної експертизи»

продовження табл. 1

1	2
оскаржувати в установленому законодавством порядку дії та рішення органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), що порушують права експерта або порядок проведення експертизи;	+
на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав;	+
одержувати винагороду за проведення експертизи та відповідно до законодавства компенсацію (відшкодування) витрат за виконану роботу та витрат, пов'язаних із викликом для надання роз'яснень чи показань у разі, якщо це не є його службовим обов'язком.	+
	проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законодавством України.

Джерело: сформовано на основі [2] та [3]

Фактично, якщо провести аналіз прав експертів, бачимо, що вони майже не різняться як за складом, так і за змістом. Єдиною відмінністю є право проводити експертизу на договірних засадах. Але цей пункт можна віднести швидше не до прав, а до організаційних особливостей здійснення експертизи атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Порівняння обов'язків експерта за обома інструкціями дає аналогічний результат (за невеликою відмінністю в 6 пункті обов'язків Інструкції №591, який знову ж таки уточнює організаційний момент: «Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта)» [2]). За таких обставин можна зробити висновок, що експерти в своїй практичній роботі мають керуватися однаковими інструкціями, що містять рекомендації з методики проведення експертиз з відмінністю лише в їх організаційних моментах. Натомість маємо 2 різні інструкції, що, на наш погляд, уможливорює певні колізійні недоречності, які можуть бути використані не на користь якісного й ефективного кінцевого результату експертизи. Своєю чергою, це може супроводжуватися появою сумнівів і підстав для опротестування цих результатів і заявами з проханням не враховувати їх у якості доказів при веденні судових справ. Більш доцільно було б мати єдину інструкцію методичного плану та 2 різні інструкції з організації проведення експертиз.

В українській юридичній практиці така ситуація з нормативно-правовим регулюванням, на наш погляд, пов'язана з недосконалою організацією комунікаційних систем і відсутністю автоматичної порівняльної системи в сфері юриспруденції.

Існує достатньо простий спосіб контролю за взаємопов'язаністю та логічною послідовністю чинних і розроблюваних нормативно-правових актів. Для цього доцільно скористатися досвідом застосування платформ для перевірки на плагіат (ці системи активно використовуються в науковій сфері). При виявленні аналогій, в новому документі можна посилатися на пункти вже існуючих правових норм (із зазначенням в якому саме нормативно-правовому акті це вже прописано), а далі подавати лише інформацію, яка доповнює або характеризує відмінні положення.

Для забезпечення такого підходу не потрібні великі зусилля та затрата коштів, адже вже зараз існують досить потужні інформаційні платформи (ресурси), які містять широкий спектр законодавчих і нормативно-правових актів і документів. Тому достатньо лише активувати опцію порівняння. Новий документ, який готується до затвердження, перш ніж подавати у відповідні інстанції та інституції для затвердження, слід ретельно перевірити на предмет сумісності з уже чинними нормами. Окрім цього ефективною була б організація (за доступну плату) поширення інформації про інновації в законодавстві через існуючу комунікаційну мережу. Зважаючи на доступність мережі Інтернет в Україні, фахівці, які керуються в своїй діяльності регламентуючими документами, зацікавлені в оперативному їх отриманні при внесенні змін і доповнень їх положень, або появи нових.

Зараз багато суб'єктів (фізичних і особливо юридичних осіб) користуються відповідними інформаційними ресурсами (наприклад системою «Ліга-Закон» тощо). Однак не усі можуть дозволити собі придбати право на користування такими системами через досить високу їх вартість.

В правовій державі, яка прагне до європейських цінностей такі системи мають бути більш доступними. Це матиме позитивний результат для провадження бізнесу, розвитку української економіки та підвищення довіри і зацікавленості інвесторів.

З точки зору зацікавлених користувачів інформації про умови, методику й організацію судово-бухгалтерської експертизи важливо правильно налагодити комунікаційні взаємозв'язки для обміну неконфіденційною інформацією. Це забезпечить обмін досвідом, передові технології, які можна

використовувати при проведенні експертиз, сприятиме реалізації профілактичних заходів по недопущенню порушень через відповідне інформування тощо. В цьому контексті, як свідчить дослідження інформаційних Інтернет ресурсів і доступних друкованих джерел, в Україні є суттєві прогалини. Окрім підручників, наукових статей та нормативно-правових й інструктивних матеріалів, практично неможливо знайти ні статистичних даних про результати проведення судово-бухгалтерських експертиз, ні звітів про реалізацію заходів з усунення недоліків. Усвідомлюючи потребу в дотриманні конфіденційності, зауважимо, що для профілактичних і навчальних цілей корисною була б інформація щодо досліджених експертами порушень і рекомендацій з їх усунення. Її можна було б оприлюднювати на сайтах організацій, які здійснюють судово-бухгалтерські експертизи у форматі, який не дозволяє ідентифікувати суб'єкта експертизи. Такий підхід надав би змогу зацікавленим користувачам інформації моніторити й аналізувати помилки та зловживання, які обов'язково виявляються в процесі здійснення судово-бухгалтерської експертизи. Найперше це мало б профілактичний ефект і сприяло б зниженню ризиків допущення аналогічних порушень. Також шляхом уведення відповідних змін до чинних нормативно-правових актів може бути передбачене положення щодо дозволу публічного доступу до подібної інформації з відображенням найменування суб'єкта експертизи не лише для судових і інших зацікавлених каральних організацій, а й при повторних порушеннях – для широкого загалу користувачів. Найбільш вдалою платформою для оприлюднення такої інформації є сайт прокуратури України. В підрубриці «Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності» можна було б розміщати статистичну інформацію «Про кількість і результати проведених судово-бухгалтерських експертиз». Однак оприлюднення інформації, яка дозволена чинним законодавством на сайтах самих організацій, котрі здійснюють такі експертизи теж буде дієвим профілактичним інструментом боротьби з економічною злочинністю.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз нормативно-правового регулювання проведення судово-бухгалтерської експертизи в частині основних інструкцій засвідчує, що на сьогодні в ньому є чимало проблемних питань. Запропоновані в статті рішення дозволять підвищити якість судово-бухгалтерських експертиз. Однак в комплексі необхідно повною мірою провести аналіз чинних положень і логічно узгодити їх між собою.

В перспективі актуальною є розробка інтегрованих між собою нормативно-правових актів і документів та оптимізація повноважень контролюючих органів для уникнення дублювання функцій контролю. Щодо органів, котрі здійснюють судово-бухгалтерські експертизи, то для них необхідна розробка рекомендацій з питань можливості використання результатів вже здійсненого раніше контролю іншими органами. Застосовуючи власні методи і прийоми, такі органи (експерти) свідомо й ефективно можуть акцентувати увагу на вже виявлених порушеннях, а також використовувати подібну інформацію для провадження власних експертиз.

Щодо розвитку сучасних інформаційних технологій та їх використання в практиці діяльності організацій і органів, що здійснюють судово-бухгалтерські експертизи, то варто визнати, що цей напрям ще мало досліджений. Поясненням цього є значна частка інтелектуальних узагальнень при проведенні судово-бухгалтерських експертиз. Однак в останні роки активізувались пошукові розвідки щодо застосування штучного інтелекту в галузі бухгалтерського обліку, що вселяє надію і на поширення його використання в сфері судових експертиз, зокрема бухгалтерських.

Тому названі вище напрями наукових досліджень в перспективі матимуть достатню актуальність. За умови зростання зацікавленості держави в якісному контролі та боротьбі з економічною злочинністю чи порушеннями в цій сфері, посиляться інтерес до такого роду досліджень.

Проблемність реалізації завдання впровадження інноваційних технологій в практику судово-бухгалтерських експертиз пов'язана з необхідністю розробок відповідних програм комп'ютеризації процесу їх проведення. Це завдання відноситься вже до технічних наук. Дослідження на стику різних наук є більш складним, однак не менш затребуваним і актуальним. На сьогоднішній момент таких досліджень недостатньо, а тому в перспективі варто звернути увагу на цей факт.

Література

1. Базась М. Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2007. 488 с.
2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 р. №591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17?lang=en> (дата звернення: 20.04.2019).
3. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах: Наказ міністерства юстиції України від 12.12.2011 р. №3505/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11> (дата звернення: 20.04.2019).
4. Інструкція про порядок провадження судово-бухгалтерських експертиз в Бюро державної бухгалтерської експертизи Міністерства Юстиції Української РСР: Наказ Міністерства юстиції

Української РСР від 30.12.1974 р. № 1323-74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-74> (дата звернення: 20.04.2019).

5. Неганов В. Економічна злочинність розправила крила. *LB.ua*. URL: https://ukr.lb.ua/blog/victor_neganov/397147_ekonomichna_zlochinnist_rozpravila.html. (дата звернення: 20.04.2019).

6. Павлюк Д. Є., Михальчишина Л. Г. Проблеми підвищення ефективності проведення судово-економічних експертиз. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. № 5. С. 22–24.

7. Панченко І. А. Організація судово-бухгалтерської експертизи в Україні: сутність та порядок здійснення. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2010. Випуск 1(4). С. 335-340.

8. Парфентій Л. А. Тищенко Д. О. Слабкі сторони судово-бухгалтерської експертизи в Україні та основні напрями її вдосконалення. *Інформаційні технології в соціокультурній сфері, освіті та економіці*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 2018. С. 221-223.

9. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року №53/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0705-98#n14> (дата звернення: 20.04.2019).

10. Разборська О. О. Роль судово-бухгалтерської експертизи у вирішенні кримінальних та цивільних справ. *Бухгалтерський облік, аналіз і аудит*. 2014. Випуск III (55), 2014. С. 309-317.

11. Романів С. Р., Голяш І. Д. Основні напрями вдосконалення правового регулювання судово-економічної експертизи в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск №10. С. 796-802.

12. Ужва А. М., Ротару Т. В. Проведення судово-бухгалтерської експертизи як складової економічного контролю. *Фінанси, учет, банки*. 2014. № 1 (20). С. 264-269.

13. Bhasin, Madan Lal, Forensic Accounting: A New Paradigm for Niche Consulting. *The Chartered Accountant*, January 2007. URL: <https://ssrn.com/abstract=2703647> (дата звернення: 20.04.2019).

14. Khorunzhak N., Brukhanskyi R., Ivanyshyn V. Logic-statistical information models in control function of accounting. *Independent Journal of Management & Production*. 2019. Vol. 10, No. 7 (Special Edition PDATU). P. 846-871. DOI: <http://dx.doi.org/10.14807/ijmp.v10i7.906>.

References

1. Bazas, M.F. (2007), *Teoretyko-metodolohichni zasady sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzy* [Theoretical and methodological foundations of forensic accounting expertise], textbook, MAUP, Kyiv, Ukraine, 488 p.

2. The Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2017), Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "Instructions on the organization of conducting and of registration of expert procedures in units of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine" from 17.07.2017 no. 591. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17?lang=en> (access date April 20, 2019).

3. The Ministry of Justice of Ukraine (2011), Order of the Ministry of Justice "Instruction on the peculiarities of the implementation of forensic activities by certified forensic experts who do not work in state specialized expert institutions" from 12.12.2011 no. 3505/5 available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11> (access date April 20, 2019).

4. The Ministry of Justice of Ukraine (1974), Order of the Ministry of Justice "Instructions on the procedure for conducting forensic accounting examinations in the Bureau of State Accounting Expertise of the Ministry of Justice of the Ukrainian SSR" from 30.12.1974 no. 1323-74. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-74> (access date April 20, 2019).

5. Neganov, V. "Economic crime spread its wings", *LB.ua*, available at: https://ukr.lb.ua/blog/victor_neganov/397147_ekonomichna_zlochinnist_rozpravila.html. (access date April 20, 2019).

6. Pavliuk, D.Ye. and Mykhalchysyna, L.H. (2012), "Problems of increasing the efficiency of conducting forensic economic examinations", *Finansy, oblik i audyt*, no. 5, pp. 22–24.

7. Panchenko, I.A. (2010), "Organization of forensic and accounting examination in Ukraine: the essence and procedure of implementation", *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*, iss. 1(4), pp. 335-340.

8. Parfentii, L.A. and Tyshchenko, D.O. (2018), "Weaknesses of forensic accounting expertise in Ukraine and the main directions of its improvement" *Informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi, osviti ta ekonomitsi: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Information Technologies in Socio-Cultural Sphere, Education and Economics: materials of the International Scientific and Practical Conference], pp. 221-223.

9. The Ministry of Justice of Ukraine (1998), Order of the Ministry of Justice of Ukraine "Instruction on the appointment and conducting of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert advice researches", from 8.10.1998 no. 53/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0705-98#n14> (access date April 20, 2019).

10. Razborska, O.O. (2014), "Role of forensic and accounting expertise in solving criminal and civil cases", *Bukhhalterskyi oblik, analiz i audyt*, iss. III (55), pp. 309-317.
11. Romaniv, S.R. and Golyash, I.D. (2017), "The main directions of improvement of legal regulation of forensic and economic expertise in Ukraine", *Ekonomika i suspilstvo*, Iss.10, pp. 796-802.
12. Uzhva, A.M. and Rotaru, T.V. (2014), "Conducting forensic accounting as a component of economic control", *Finansy, uchet, banki*, no. 1 (20), pp. 264-269.
13. Bhasin, Madan Lal (2007), "Forensic Accounting: A New Paradigm for Niche Consulting", *The Chartered Accountant*, January 2007, available at: <https://ssrn.com/abstract=2703647> (access date April 20, 2019).
14. Khorunzhak, N., Brukhanskyi, R. and Ivanyshyn, V. (2019), "Logic-statistical information models in control function of accounting", *Independent Journal of Management & Production*. Vol 10, no. 7 (Special Edition PDATU). pp. 846-871. DOI: <http://dx.doi.org/10.14807/ijmp.v10i7.906>.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук Тернопільського національного економічного університету Н.М. Хорунжак

УДК 657.6(477)

JEL Classification: M42, M14

Мазуренок О.Р.,
канд. екон. наук, ст. викладач кафедри
бухгалтерського обліку та аудиту,
Плекан У.М.,
канд. екон. наук, асистент кафедри
бухгалтерського обліку та аудиту,
Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя

СОЦІАЛЬНИЙ АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Mazurenok O.R.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer at the
department of accounting and auditing,
Plekan U.M.,
cand.sc.(econ.), assistant at the department
of accounting and auditing,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

SOCIAL AUDIT AS TOOL FOR ASSESSING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Постановка проблеми. Першопричинами загострення соціальної напруги в сучасному українському суспільстві є продовження бойових дій на сході країни, незадовільний стан економічних індикаторів розвитку, низький рівень свідомості населення та недосконалість правового регулювання соціальної сфери.

Протягом останніх років спостерігаються зміни в соціально-економічних відносинах усіх рівнів. Беззаперечною є потреба своєчасного виявлення потенційних загроз соціального клімату для об'єктивної оцінки соціальної ситуації. Інструментом регулювання і прораховування як позитивних, так і негативних наслідків соціальних дій суб'єктів господарювання є феномен соціального аудиту.

За кордоном соціальний аудит як ефективний засіб попередження і подолання соціальної напруженості набув значного поширення. У західних країнах практичне застосування соціального

аудиту обумовлене прагненням компаній підтримувати позитивний імідж і бажанням запобігти соціальним конфліктам.

Немалозначним є і формування правової бази, основу якої складає корпоративна соціальна відповідальність як елемент реалізації концепції сталого розвитку. Частим є використання соціального аудиту для підтвердження нефінансової звітності компаній.

В Україні соціальний аудит перебуває на етапі становлення, про що свідчить відсутність визначеного порядку, підстав проведення і змісту соціального аудиту. Проте, поодинокі приклади соціального аудиту все ж зустрічаються, оскільки сфера корпоративної соціальної відповідальності активно розвивається, особливо серед великих компаній. Підвищена увага суб'єктів господарювання до соціальної сфери очевидна: неврахування соціального запиту суспільства ставить під загрозу конкурентоспроможність і продуктивність компаній. Оцінка можливостей реалізації соціально-відповідальних програм та здійснення моніторингу їх результативності неможлива без використання сучасних технологій аудиту соціальної відповідальності, відтак обрана нами для дослідження тема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі проблем аудиту соціальної відповідальності присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: Л. І. Голінач [2], А. І. Каптерев [3], О. В. Мазурик [5], В. О. Хрущ [7], А. А. Шулус та інші.

Результати наукових досліджень даної проблематики є, без сумніву, важливими та актуальними як для наукової аудиторії, так і для учасників процесу соціального аудиту. Проте, низка ключових питань у зазначеній царині залишається невирешеною. Зокрема, аналіз виявив неоднозначність в трактуванні поняття «соціальний аудит», фрагментарність дослідження сутності процесу соціального аудиту. Додаткового аналізу потребує окреслення формату проведення соціального аудиту українських компаній та визначення показники соціального аудиту, що відображають стан соціальної сфери діяльності компаній.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сутності та технології проведення соціального аудиту на корпоративному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснивши історичний екскурс щодо розвитку феномену соціального аудиту, варто зазначити, що його історія пов'язана з виникненням необхідності оцінки корпоративної соціальної відповідальності та сягає 1940-х років. Соціальний аудит як підвид контролю розроблено у Європі та Канаді [3], а у 1995 р. здійснені перші соціальні аудити в корпораціях [4, с. 78; 6].

Представники концепції корпоративного суспільства П. Друкер [9], У. Уайт [11] та У. Уорнер [10], аналізуючи у своїх наукових доробках сутність дефініції «аудит», наголошують, що це нова форма суспільного контролю за діяльністю корпорацій, поява якої є об'єктивним наслідком розвитку соціально-економічних відносин індустріально розвинених країн. Розвиток теоретичних аспектів соціального аудиту та їх практичного застосування також перебуває в прямому зв'язку з розвитком соціально-економічної системи. Аудит соціально відповідальної діяльності є важливою формою контролю в умовах беззаперечного впливу діяльності чинних інститутів на суспільство.

Серед науковців немає одностайного тлумачення змісту поняття «соціальний аудит». О. В. Мазурик визначає соціальний аудит як універсальну технологію комплексної перевірки реального стану соціального об'єкта відповідно до прийнятих стандартів, формальних норм та положень [5, с. 80]. Соціальний аудит – це специфічна форма аналізу, ревізії умов соціального середовища організації з метою виявлення фактів соціальних ризиків і вироблення пропозиції щодо зниження їх дії. Соціальний аудит ставить за мету оцінити здатність організації вирішувати соціальні проблеми, які виникають усередині і за її межами, й управляти тими із них, які безпосередньо впливають на трудову діяльність індивідуума [1].

Загалом же, дефініцію «соціальний аудит» можна трактувати у вузькому та широкому значенні. У широкому значенні – це моніторинг соціальних взаємовідносин на міжнародному, національному, регіональному, місцевому рівнях соціально-економічних систем. У вузькому сенсі під соціальним аудитом розуміють контроль відповідності результатів поведінки суб'єкта господарювання етичним і законодавчим вимогам до його діяльності, тобто контроль рівня його соціально відповідальної поведінки.

Проведений аналіз сутності соціального аудиту дозволяє нам виділити корпоративний аудит (аудит на рівні окремої організації) як найпоширеніший рівень соціального аудиту. Корпоративний соціальний аудит пов'язаний з дослідженням соціальної сфери компанії, узгодженості основних напрямів розвитку останньої з цілями та стратегією соціальної відповідальності. Основними користувачами результатів соціального аудиту вказаного рівня є власники, підприємці, керівники великих корпорацій.

Специфіка сфери соціального аудиту зумовлює його відмінність у визначенні мети і завдання. При цьому предметом соціального аудиту є соціально-економічні відносини в компанії та відносини з суспільством у сфері розробки, прийняття і реалізації договорів, планів і програм соціального розвитку. Об'єктом є всі факти господарської діяльності компанії, що підтверджують соціально

відповідальну чи безвідповідальну поведінку [2, с. 114]. Оскільки соціальний аудит – комплексна система, на корпоративному рівні оцінюються соціальна цінність продукції, корпоративна відповідальність, колективно-договірні відносини, відносини з місцевими громадами.

Соціальний аудит і практика соціальної відповідальності здійснюють позитивний вплив на бізнес-структури, покращуючи імідж, дозволяючи заощаджувати ресурси у довгостроковому періоді та отримувати додаткові можливості збільшення прибутку. Аргументом на користь застосування соціального аудиту є його функціональне навантаження. Вчені вирізняють низку функцій соціального аудиту, базовими серед яких є: інформаційна, аналітична, констатуюча, а також профілактична, світоглядна, евристична, прогностична, комунікативно-регулювальна [1]. Відповідно, соціальний аудит на мікроекономічному рівні характеризується вагомим функціональним навантаженням, зокрема:

- виявлення соціальних ризиків і формування заходів для їх зниження;
- фіксування порушень дотримання законодавства;
- підтримання позитивного іміджу;
- діагностування ефективності управління соціальної сфери діяльності.

Значна кількість завдань та функцій соціального аудиту призвели до поділу його на окремі підвиди. На рис. 1 наведена класифікація соціального аудиту.

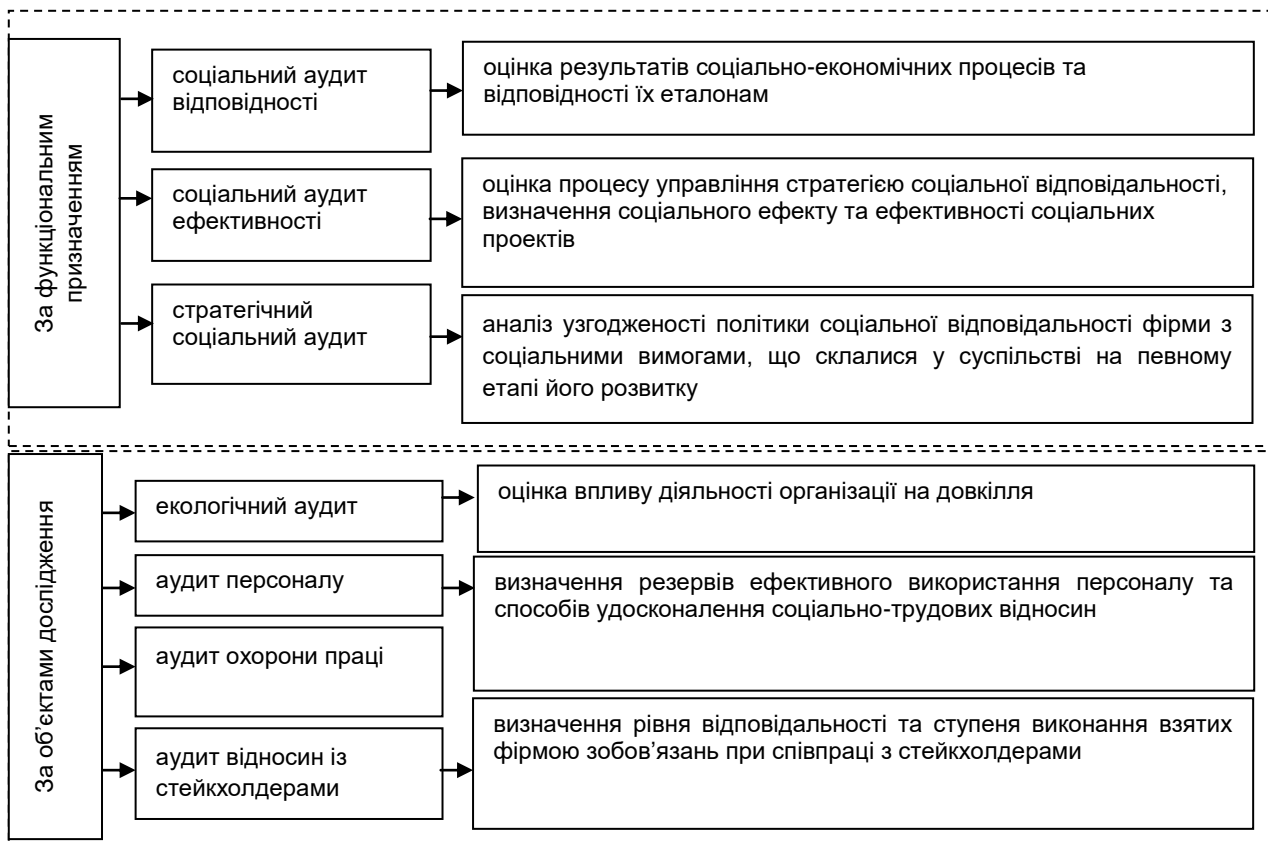

Рис. 1. Класифікація соціального аудиту

Джерело: [7, с. 100]

Окрім зазначених видів, вирізняють класифікацію за місцем виникнення, формами організації, обсягом і повнотою поставлених питань, суб'єктами управління, внутрішньою чи зовнішньою спрямованістю, часом дії тощо [1].

Виходячи із професіоналізму аудитора та особливостей компанії, можлива різна послідовність аудиту. Технологію проведення соціального аудиту пропонуємо розглянути, виділивши підготовчий етап, етап збору інформації, обробку та аналіз останньої, складання відповідного аудиторського звіту.

Підготовчий етап направлений на ознайомлення із об'єктом аудиту, визначення цілей, узгодження завдань і меж аудиту. Завершується перший етап вирішенням усіх суттєвих питань із замовником та укладенням договору на проведення соціального аудиту.

Відповідно до логіки процесу аудиту, після визначення цілей соціального аудиту проводиться інформаційно-аналітична робота, покликана охарактеризувати стан і динаміку соціальної сфери діяльності об'єкта аудиту.

На етапі збору інформації важливими для аудитора є дані щодо організації та особливостей здійснення соціально відповідальної діяльності. Для зручності пропонуємо використовувати табл. 1.

Таблиця 1

Базові критерії організації корпоративної соціальної відповідальності

Визначальні критерії		Результат (+/-)	
		+	-
1	Мотив здійснення, в т.ч.:		
1.1	Дотримання закону		
1.2	Реагування на тиск середовища		
1.3	Власні переконання		
2	Системність, постійність здійснення		
3	Наявність спеціалізованих департаментів чи відділів		
4	Наявність стратегії		
5	Наявність соціального бюджету		
6	Принципи партнерства		
7	Врахування інтересів отримувачів благ		
8	Вимірюваність соціальної ефективності		
9	Прогнозування соціальної ефективності		
10	Соціальне інвестування		
11	Врахування реального замовлення		
12	Прогнозування реального замовлення		
13	Зв'язок із основною діяльністю		

Джерело: авторська розробка

Корпоративна соціальна відповідальність спрямована на внутрішніх або зовнішніх зацікавлених сторін, тому етап збору інформації передбачає опрацювання даних відносно внутрішньої складової зазначеної діяльності та її зовнішніх проявів. Що стосується першої (внутрішньої), компанії часто надають перевагу саме кадровій соціальній відповідальності. Серед найпоширеніших проявів внутрішньої соціально відповідальної діяльності відзначимо безпеку праці, зростаючу заробітну плату, медичне та соціальне страхування, ініціативи з розвитку людських ресурсів, допомога працівникам у важких і критичних життєвих ситуаціях.

Соціальний аудит у частині відповідальності перед працівниками полягає у визначенні орієнтирів діяльності підлеглих та показників динаміки заробітної плати та матеріальних заохочень, показників зайнятості на підприємстві та руху кадрів. Джерелами отримання необхідної інформації є як внутрішня документація, бесіди з працівниками, так і різноманітні дані зовнішнього середовища. Аудитор аналізує:

- фонд заробітної плати та матеріальні заохочення працівників;
- середньоспискова чисельність персоналу;
- рівень плинності кадрів;
- рівень дотримання стандартів праці та міжнародних вимог;
- витрати на перекваліфікацію та навчання працівників;
- наявність профілактики професійних захворювань;
- раціоналізаторські пропозиції працівників і рівень інноваційної активності;
- санітарно-гігієнічні умови праці;
- працевлаштування інвалідів;
- показники виробничого травматизму;
- показник створення нових робочих місць.

Персонал є основним джерелом продуктивності та ефективності праці в компанії, тому аудит внутрішньої соціальної відповідальності займає чільне місце у процесі соціального аудиту.

Корпоративна соціальна відповідальність здійснює вплив не тільки на внутрішніх зацікавлених сторін, але і на зовнішнє середовище. Фактори впливу корпоративної соціальної відповідальності на зовнішнє середовище можна класифікувати за наступними ознаками:

1. За рівнем вираженості результатів соціальних дій:

– прямиий вплив (показники економічної ефективності: рівень прибутковості і ринкова вартість бізнесу);

– опосередкований вплив (загальносуспільний і загальнолюдський ефект від соціально активної поведінки, що виражається результатом протягом певного часу).

2. За сферами прояву соціальних дій:

- корпоративне управління;
- трудові відносини;
- екологія;
- соціальне інвестування;
- взаємодія з суспільством;
- спонсорство і благодійність.

3. За характером соціальної дії:

– каталізуючі (рушійні) виміри (нарощення масштабів та якості інвестиційних потоків, покращення інвестиційного клімату та нарощення інноваційного потенціалу галузі, розширення інтеграційних зв'язків);

– стримуючі виміри (оптимізація соціальних ризиків, зменшення негативних суспільних та соціальних явищ).

4. За структурою соціальних ініціатив:

- індивідуальні соціальні програми;
- колективні соціальні програми.

5. За масштабом впливу:

- глобальні (збереження навколишнього середовища);
- загальнодержавні (державні програми соціального розвитку, розвитку природно-ресурсного потенціалу, трудових ресурсів, ринку праці);
- регіональні (підняття рівня життя в депресивних районах, розвиток інфраструктури, покращення привабливості економічної зони);
- локальні (вирішення проблем громади, території присутності підприємства тощо).

Базовими даними для здійснення етапу аналізу при реалізації аудиту соціальної відповідальності є безпосередні показники соціально відповідальної поведінки, які можна згрупувати у групи:

1. Економічні показники.
2. Показники відносин із зовнішніми зацікавленими сторонами.
3. Показники відносин із працівниками.
4. Показники інформаційної відповідальності.
5. Екологічні показники.

За результатами проведення соціального аудиту за визначений період у встановленому порядку складається аудиторський звіт (аудиторський висновок) – письмовий документ, у якому керівник аудиторської групи (аудитор) повідомляє про обсяги та результати виконаного аудиту. Головною метою соціального аудиту є вираження думки про достовірність соціальної звітності та відповідність реалізованої соціально відповідальної діяльності підприємства законодавству, тому аудиторський звіт містить чітко сформульовану думку аудитора щодо стану соціально відповідальної діяльності, а також відображення виявлених порушень, помилок та відхилень при здійсненні соціально відповідальної діяльності, а також пропозиції щодо подальшого вкорінення принципів соціальної відповідальності в роботу компанії.

Аудиторський висновок може бути складений у вільній формі, зважаючи на завдання соціального аудиту та типу аудиторської думки [1, с. 292]. Разом із тим, Панібратова С. В. виокремлює загальну, аналітичну та підсумкову його частини [8, с. 145]. Обов'язковим є використання професійних суджень та принципів міжнародних стандартів аудиту [8]. Завершується проведення соціального аудиту передачею звіту замовнику.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток аудиту соціальної відповідальності виступає об'єктивною закономірністю трансформаційного суспільства. Соціальний аудит в Україні ще не перетворився на системну діяльність, але в умовах подальшого розвитку ринкових відносин та корпоративної соціальної відповідальності досліджуваний інструмент ефективного регулювання соціальних відносин буде набирати обертів, оскільки з кожним роком вітчизняні компанії все більше усвідомлюють свою нішу у вирішенні соціально-екологічних проблем.

Соціальний аудит, орієнтований на підвищення рівня корпоративної соціальної відповідальності, дозволяє виокремити напрями подальших наукових досліджень і розробок у спектрі обраної науково-практичної проблематики, зокрема: розвиток нормативно-правової бази соціального аудиту, стандартів корпоративної соціальної відповідальності та індикаторів соціального аудиту корпоративного рівня.

Література

1. Аудит: підручник / Колектив провідних науковців та аудиторів-практиків України; за заг. ред. д.е.н., проф. Петрик О.А. Київ: КНЕУ, 2015. 504 с.

2. Голінач Л.І. Сутність соціального аудиту в процесі утвердження соціальної відповідальності бізнесу. *Економічний аналіз*. 2014. № 2. С. 113-118.
3. Каптерев А.И. Англосаксонская модель социального аудита. URL: <http://www.globecsi.ru/Articles/2007/Anglosaks.pdf> (дата звернення: 17.04.2019).
4. Катихін Є.О. Соціальний аудит в Україні: історичні тенденції. *Статистика України*. 2011. № 1. С. 77-81.
5. Мазурик О.В. Суспільні функції та можливості соціального аудиту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2013. № 1(4). С. 79-83.
6. Павликівська О. Обґрунтування механізмів управління соціально відповідальною діяльністю. *Схід*. 2018. № 2. С. 32-37.
7. Хрущ В.О. Розвиток соціального аудиту в системі соціального управління. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2013. Вип. 2. С. 98-102.
8. Шалімова Н.С. Удосконалення форматів аудиторських звітів за наслідками обов'язкового аудиту публічних акціонерних. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2014. № 2(7). С. 143-149.
9. Drucker P.F. Concept of the Corporation. N.Y., 1946. 149 p.
10. Warner W.L. The Corporation in the Emergent American Society. N.Y.: Harper Brothers publishers, 1962. 216 p.
11. Whyte W.H. The Organization Man. London: Penguin book, 1963. 365 p.

References

1. Petryk, O.A. (2015), *Audyt [Audit]*, textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 504 p.
2. Holinach, L.I. (2014), "The Essence of social audit in the approval process of social responsibility of business", *Ekonomichnyi analiz*, no. 2, pp. 113-118.
3. Kapterev, A.I. (2007), "The Anglo-Saxon model of Social Audit", available at: <http://www.globecsi.ru/Articles/2007/Anglosaks.pdf> (access date April 17, 2019).
4. Katykhin, Ye.O. (2011), "Social audit in Ukraine: historical trends", *Statystyka Ukrainy*, no. 1, pp. 77-81.
5. Mazuryk, V.O. (2013), "Social features and possibilities of social audit", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsiologhiia*, no. 1(4), pp. 79-83.
6. Pavlykivska, O. (2018), "The socially responsible activity management mechanism grounding", *Skhid*, no. 2, pp. 32-37.
7. Khrushch, V.O. (2013), "The development of Social Audit in the system of social control", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, Iss. 2, pp. 98-102.
8. Shalimova, N.S. (2014), "Perfection of formats of audit reports following the results of mandatory audit of public joint stock companies", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 2(7), pp. 143-149.
9. Drucker, P.F. (1946), *Concept of the Corporation*, New York, USA, 149 p.
10. Warner, W.L. (1962), *The Corporation in the Emergent American Society*, Harper Brothers publishers, New York, USA, 216 p.
11. Whyte, W.H. (1963), *The Organization Man*, Penguin book, London, Great Britain, 365 p.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя О.І. Павликівська

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 336.7

JEL Classification: G21

Кушнерьов О.С.,
аспірант* кафедри економічної кібернетики,
Навчально-науковий інститут
бізнес-технологій "УАБС" (м. Суми)

ТЕНДЕНЦІЇ ШАХРАЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ НА БАНКІВСЬКОМУ РИНКУ ТА МОЖЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ*

Kushnerov O.S.,
postgraduate student at the department
of economic cybernetics,
Education and Research Institute for
Business Technologies «UAB» (Sumy)

TRENDS OF FRAUDULENT TRANSACTIONS IN THE BANKING MARKET AND OPPORTUNITIES FOR COUNTERACTION

Постановка проблеми. Банківські транзакції стають все більш чисельними. З розвитком банківських технологій удосконалюються транзакційні інструменти. Fin Tech (фінансові технології) обумовлюють значні переваги безготівкових розрахунків над готівковими. Практично всі аспекти грошового обігу сьогодні пристосовані до безготівкових операцій [19]. Це є фактором здешевлення транзакційних витрат, а також фактором привабливості безготівкового обігу для клієнтів [9]. Але завжди існує можливість «паразитарного», злочинного використання технологічних можливостей цифрового банкінгу. Тому дослідження тенденцій шахрайства в сфері банківських операцій є завжди актуальним.

Світовий банківський ринок перейшов у «цифрову» площину і безготівкові операції становлять переважну більшість серед транзакцій [11]. Відстеження тенденцій, прогноз подальшої динаміки шахрайських операцій по усіх їх типах важливий для виявлення найбільш небезпечних сегментів в загальному обсязі шахрайських транзакцій. Відтак важливим стає визначення тенденцій розвитку даного явища на банківському ринку з метою розробки превентивних заходів щодо протидії шахрайству у банківській сфері.

Існує безліч видів шахрайства в банківській сфері і серед них можна виділити чотири основні групи. Першу групу утворюють схеми розкрадання грошових коштів шляхом їх отримання за підробленими банківськими документами і цінними паперами, наприклад: розрахунковими чеками, векселями, депозитними сертифікатами і т.д. Другу групу складають розкрадання грошових коштів вкладників і інвесторів, отриманих під обіцянку виплати високих відсотків або виконання інших зобов'язань (за принципом фінансових пірамід чи інших «пірамід»). Суть такого шахрайства полягає в тому, що зобов'язання перед новими вкладниками виконуються на першому етапі за рахунок надходження коштів нових інвесторів і їх обману. До наступної групи відноситься кредитне шахрайство, яке представляє собою розкрадання грошових коштів шляхом отримання різних кредитів з наданням підробленої документації. В цьому випадку обман полягає в: поданні завідомо неправдивих відомостей; поданні завідомо недостовірних відомостей; поданні завідомо неправдивих і недостовірних відомостей. Даний вид шахрайства в банківській сфері є найпоширенішим і зловмисники використовують його частіше за інших. Потенційний позичальник надає банку або іншому

* Науковий керівник – Яровенко Г.М. – канд. екон. наук, доц.

* Робота виконана в рамках держбюджетної науково-дослідної роботи № 0118U003574 «Кібербезпека в боротьбі з банківськими шахрайствами: захист споживачів фінансових послуг та зростання фінансово-економічної безпеки України»

кредитору завідомо неправдиві і (або) недостовірні відомості у вигляді документів, що підтверджують його уявну платоспроможність, які в подальшому повинні бути ретельно перевірені кредитною організацією. Четверту групу утворює шахрайство з використанням банківських карт (чужих або підроблених кредитних, розрахункових чи інших платіжних). Даний вид шахрайства є порівняно новим і активно розвивається.

Види шахрайства в такій сфері дуже різноманітні. Більш того, шахраї стали активно використовувати досягнення технічного прогресу, в зв'язку з чим з'являються нові витончені види шахрайських дій в зазначеній галузі [10].

Надзвичайно важливою є проблема наслідків банківського шахрайства для банків та їх клієнтів. Зокрема, найбільшу небезпеку представляє те, що, по суті, у переважній кількості випадків відшкодування втрачених коштів є проблематичним, або й неможливим [8]. Так, якщо, наприклад, у випадку «банкоматного» шахрайства зловмисник, що монтує шахрайські пристрої на банкомат, може бути відстежений за допомогою відеокамери і затриманий під час зняття такого пристрою (або ж, як оптимальний варіант, сам пристрій може бути оперативно знятий), то у випадку застосування методів соціальної інженерії повернення коштів ускладнюється тим, що жертва практично сама віддає свої кошти шахраям. Так, при традиційній схемі СМС-фішингу, коли клієнт вносить «завдаток» за нібито отриманий ним несподівано виграш, або у випадку самостійного переказу коштів клієнтом за неіснуючий або завідомо менш вартісний товар, повернути кошти є неможливим з огляду на те, що така схема є короткотерміновою, і зловмисники зникають швидше, ніж стає зрозумілим, що це саме шахрайська схема [20]. Або, якщо вести мову про іншу подібну шахрайську схему, що донедавна використовувалася надзвичайно масово, а саме, про схему з умовною назвою «вашу карту буде заблоковано», то жертва, що зателефонувала на вказаний номер підставної «гарячої лінії», і сама передала усі дані своєї карти зловмиснику, а також повідомила захисний код, при втраті контролю над своїм картрахунком (сам факт втрати жертва, як правило, виявляє після втрати коштів) ні банк, ні жертва не можуть повернути втрачене перш, ніж буде знайдено зловмисників. Отже, оскільки знайти зловмисників у таких випадках практично неможливо (і не в останню чергу через короткотривалий характер існування організаційної структури схеми, що включає телефонний номер, місце розташування виконавця та самого виконавця), кошти будуть втрачені безповоротно.

В цілому, що стосується українського ринку, то на ньому найбільш розповсюдженими є саме методи соціальної інженерії. Ці методи спираються на здійснення психологічного впливу на жертву з метою підштовхування останньої до здійснення необхідних для зловмисників дій. За даними ЄМА (Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем) на кінець 2018 р. близько 70% – це шахрайські операції, пов'язані з соціальною інженерією та здійснені за допомогою мережі Інтернет [18]. Банкоматне шахрайство складає приблизно четверту частину від усієї кількості шахрайських операцій та має тенденцію до зниження своєї частки у зв'язку з удосконаленням банківських технологій захисту банкоматів. Протягом 2017–2018 рр. значно зменшилася й до цього незначна частка шахрайських операцій через POS-термінали та дещо зросла частка випадків шахрайства при дистанційному банківському обслуговуванні.

Не варто виключати і можливостей співучасті в тій чи іншій шахрайській схемі з боку працівників банків. Це – ще один з напрямків «роботи» шахрайських схем. Працівники банку можуть не лише надавати зловмисникам дані клієнтів за грошову винагороду, але й бути активними учасниками схем, а подекуди – й організаторами.

Величезним сегментом шахрайства є технологічний сегмент. Тобто, за допомогою застосування технологічних рішень зловмисники отримують дані клієнтів банків, або й безпосередній доступ до банківських рахунків жертв (цю «задачу» виконують, як правило, фішингові технології) [5].

З 2016 р. VISA і MasterCard ввели принцип нульової відповідальності в Україні та на глобальному рівні. Це означає, що якщо власник карт цих платіжних систем став жертвою шахраїв і зміг це довести, то банки повинні компенсувати йому кошти. Це ставить проблему запобігання шахрайським операціям з боку банків. Отже, даний аспект є позитивним для клієнтів банків не лише з огляду на можливість компенсації навіть безнадійно втрачених коштів, а й, що найбільш важливо, з огляду на те, що інвестиції банків у технології захисту від шахрайства є вже об'єктивно обумовленими інтересами самих банків. Отже, постійна робота з боку банків над удосконаленням систем безпеки транзакцій та систем захисту даних своїх клієнтів буде тривати й надалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема протидії шахрайству в сфері банківських операцій знаходиться в полі постійної уваги науковців. Щодо платіжного шахрайства у безготівкових розрахунках, цікавими є дослідження таких авторів, як: О. І. Барановський, С. В. Поперешняк, С. С. Мельник, В. П. Сухонос, К. С. Chakrabarty, Antonio D'Albore та інших. Автори розглядають різноманітні типи шахрайських операцій та пропонують як емпіричні моделі процесів у шахрайських транзакціях, так і математичні моделі, які допомагають діагностувати можливі шахрайські операції. Це надзвичайно важливо в запобіганні проведення шахрайських транзакцій.

Темі запобігання шахрайству в банківській сфері, а саме оцінюванню ризиків шахрайських операцій, присвячені роботи Н. В. Кузнецової, Т. В. Романенко та ін. В дослідженнях Н. В. Кузнецової

висвітлюються питання скорингу, як аналітичного методу визначення тенденцій шахрайства та прогнозування шахрайських операцій за кредитними картками за допомогою математичного моделювання. Автор використовує модель багатосарового перцептронну як модель виявлення шахрайських операцій.

Значний вклад у розробку питань, пов'язаних з ідентифікацією шахрайських операцій у банках, зроблено Г. М. Яровенко. Зокрема, автор вказує на можливість виявлення ознак шахрайства клієнтів та працівників банків за допомогою інформаційних моделей [7], а також за допомогою економетричних моделей різного типу, пропонуючи при цьому логістичні моделі, а також моделі, що базуються на нейронній мережі, як інструменти аналізу з метою запобігання здійсненню шахрайських операцій.

Одночасно, у зв'язку з динамічним характером банківського шахрайства, а також відмінностями шахрайських технологій у залежності від сфери їх застосування актуальним залишається питання визначення тенденцій у динаміці та структурі шахрайських операцій та їх прогнозування для подальшого запобігання втратам від банківського шахрайства.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні тенденцій шахрайської діяльності та окресленні можливостей протидії шахрайству на банківському ринку України та інших країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шахрайство у банківській сфері є достатньо різноманітним. Перш за все, за суб'єктом вчинення шахрайських дій воно може поділятися, як: шахрайство з боку працівників банку; шахрайство з боку клієнтів банку; шахрайство з боку третіх осіб по відношенню до працівників чи клієнтів банку [13]. Окрім того, за об'єктом вчинення шахрайських дій воно може бути розподілене, як: шахрайство щодо банків та банківської інфраструктури; шахрайство щодо клієнтів. За сферами скоєння шахрайських дій його можна розділити на чотири групи (табл. 1).

Таблиця 1

Типологія шахрайських операцій у банківській сфері

№ з/п	Тип шахрайства	Види шахрайських операцій
1	Шахрайство з банківськими картками	<ul style="list-style-type: none"> – крадіжка персональної інформації; – крадіжка або навмисна втрата банківської карти; – шахрайство через Інтернет або телефон; – виготовлення дубліката картки; – подвійна транзакція; – крадіжка даних по карті або ПІН-коду.
2	Депозитне шахрайство	<ul style="list-style-type: none"> – заниження офіційної суми депозиту в банківських документах; – списання грошових коштів з депозитного рахунку клієнта.
3	Кредитне шахрайство	<ul style="list-style-type: none"> – оформлення кредиту за чужими паспортними даними; – незаконне перерахування грошових коштів на чужі рахунки.
4	Шахрайство в розрахунково-касовому обслуговуванні	<ul style="list-style-type: none"> – фальшиві банкноти; – додаткові відрахування з банківського рахунку клієнта; – зчитування карти жертви.

Джерело: складено автором на основі [1]

Отже, за походженням шахрайські операції в банківській сфері можуть бути зовнішніми (здійснюються клієнтами банку або третіми особами) і внутрішніми (здійснюються персоналом банку).

В даному дослідженні розглядаються шахрайські операції транзакційного типу, об'єктом яких є банківські платіжні картки.

Щодо банківського шахрайства (як, втім, і будь-якого іншого) варто відзначити найбільш характерну особливість – гнучкість. Дійсно, з появою нових банківських технологій виникають і нові шахрайські технології, спрямовані на використання усіх їх можливих прогалин.

Перш за все, необхідно уточнити визначення терміну «шахрайство» стосовно банківських операцій.

С. Чакрабарті стверджує, що у загальному аспекті шахрайство визначається як будь-яка дія, за допомогою якої людина має намір отримати блага в протизаконний спосіб [1, с. 2]. Іншими словами, за визначенням А. Д'Альборе, шахрайство – це дії або бездіяльність, направлені на отримання неправомірної вигоди певною особою за рахунок втрат іншої особи [2]. С. С. Чернявський [6, с. 56] фінансове шахрайство визначає як кримінальне явище, розуміючи його як «комплекс взаємопов'язаних і спільних за криміналістичними ознаками технологій корисливих посягань на фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання та громадян, учинених шляхом обману й зловживання службовим становищем». Дане визначення виявляє сутність шахрайських транзакцій достатньо точно і повно.

Таким чином, шахрайство у сфері банківських транзакцій можна охарактеризувати як навмисний акт бездіяльності або вчинення будь-якої дії при здійсненні банківської операції, що призводить до неправомірної вигоди для будь-якої особи за рахунок одночасного збитку для іншої особи або для банку.

Щодо характеру фінансового шахрайства, С. С. Мельник зазначає наступне: «Шахраї постійно адаптують свої маніпуляції до середовища функціонування комерційного банку та його діяльності, яка спрямована на боротьбу з фінансовим шахрайством» [3]. В результаті такої протидії знижується або нівелюється превентивна протидія, а також ускладнюється післядія (з метою здійснення рестриктивних заходів). Це тягне за собою ризики незворотньої втрати фінансових ресурсів, які є ціллю шахрайських дій.

Дослідження, представлене у даній статті, ґрунтується на статистичних даних по зафіксованих випадках транзакційного шахрайства. Отже, існує можливість похибки на об'єми незафіксованих випадків. Проте, загальні пропорції та тенденції, безумовно, зберігаються.

Для України характерні певні особливості в структурі шахрайських банківських операцій, обумовлені аспектами суспільно-економічного характеру. Вони відрізняють український банківський ринок від ринку країн, де безготівкові розрахунки розповсюджені більше, а інтернет-торгівля впевнено посуває оф-лайнкові формати.

На рис. 1 представлено порівняння сум шахрайських операцій в Україні та інших країнах світу.

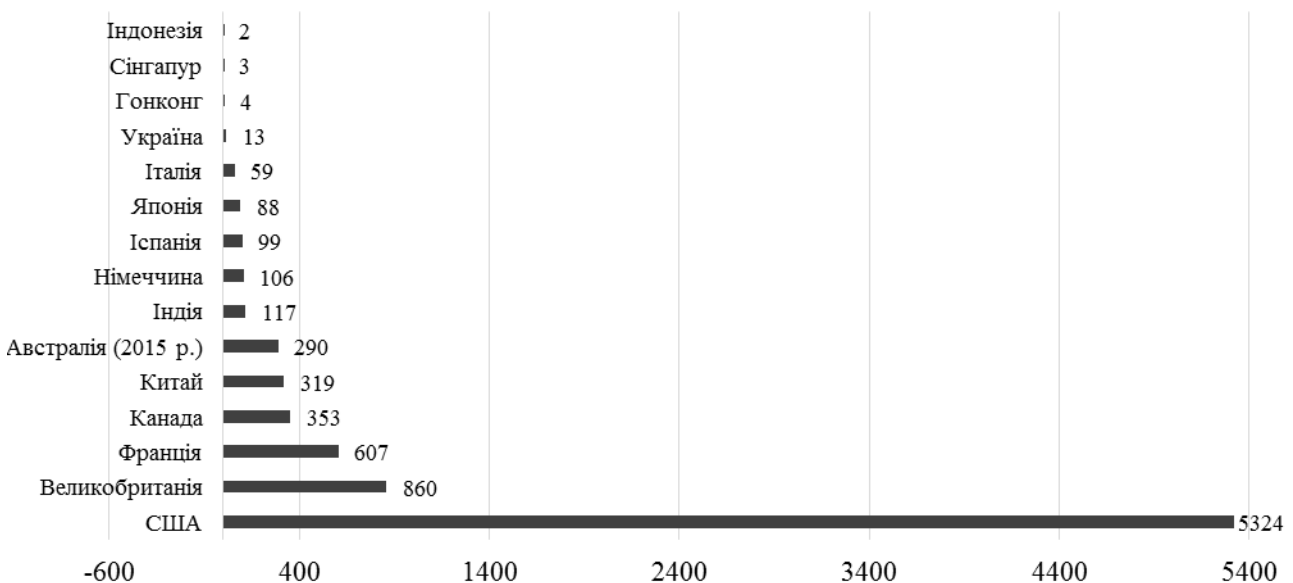

Рис. 1. Сумарні втрати від шахрайських операцій у 2016 р., млн. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [12; 17]

Дані рис. 1 показані в розрахунку об'єму шахрайських операцій безвідносно до загальної суми обороту по усіх транзакціях в цілому. Тому досить очікувано, що у абсолютному значенні США зазнали найвищого звітного шахрайства у розмірі 5 мільярдів доларів у 2016 році, адже саме резиденти цієї країни найбільше використовують такий інструмент, як онлайн-оплата з огляду на два фактори: чисельність населення США та його купівельну спроможність. В таких країнах Європи, як Франція та Великобританія теж спостерігається високий рівень шахрайства у платіжних операціях (\$ 607 млн. і \$ 860 млн. відповідно) [15]. В Азії значний об'єм такого роду шахрайства спостерігається в Тихоокеанському регіоні, а також у Китаї (у розмірі 319 млн. дол.) [15]. Існує чітка тенденція, яка свідчить про те, що США мають найвищий рівень шахрайства в абсолютному вимірі. Таким чином, обсяг шахрайських операцій при розрахунках залежить від загального обсягу (сум) розрахунків. Україна належить до країн з порівняно незначним обсягом безготівкових карткових розрахунків, але порівняно високим відсотком шахрайських операцій в даному сегменті.

Слід розуміти, що обсяги обумовлені загальними сумами грошового обігу, а він для різних країн відрізняється суттєво. Тому більш репрезентативним буде порівняння частки втрат від шахрайських операцій в загальному обсязі безготівкових розрахунків, яке представлено на рис. 2.

У відсотковому відношенні сум шахрайських операцій в шахрайському обсязі безготівкових транзакцій картина суттєво міняється [18]. «Лідером» щодо присутності шахрайських транзакцій є Індія, за якою слідують Франція, США та з деяким відривом Великобританія, Австралія, Канада. Це пов'язано, безперечно, зі ступенем захищеності транзакцій, але перш за все – з активністю зловмисників у даній сфері. Даний факт ще раз підтверджує глобальність проблеми шахрайства у банківській сфері, хоча структурні особливості такого шахрайства залежать від того, які транзакції найчастіше використовуються в тій чи іншій країні, а також від інших факторів, сприятливих для того чи іншого роду шахрайства.

З огляду на структурні особливості шахрайських операцій, цікавим буде дослідження українських реалій. Хоча, порівняно з даними по країнах, що переважають у загальних сумах втрат внаслідок

шахрайства в сегменті карткових транзакцій, українська банківська система виглядає порівняно захищеною, проте характеристики шахрайства дають уяву про найбільш проблемні напрямки транзакційного шахрайства.

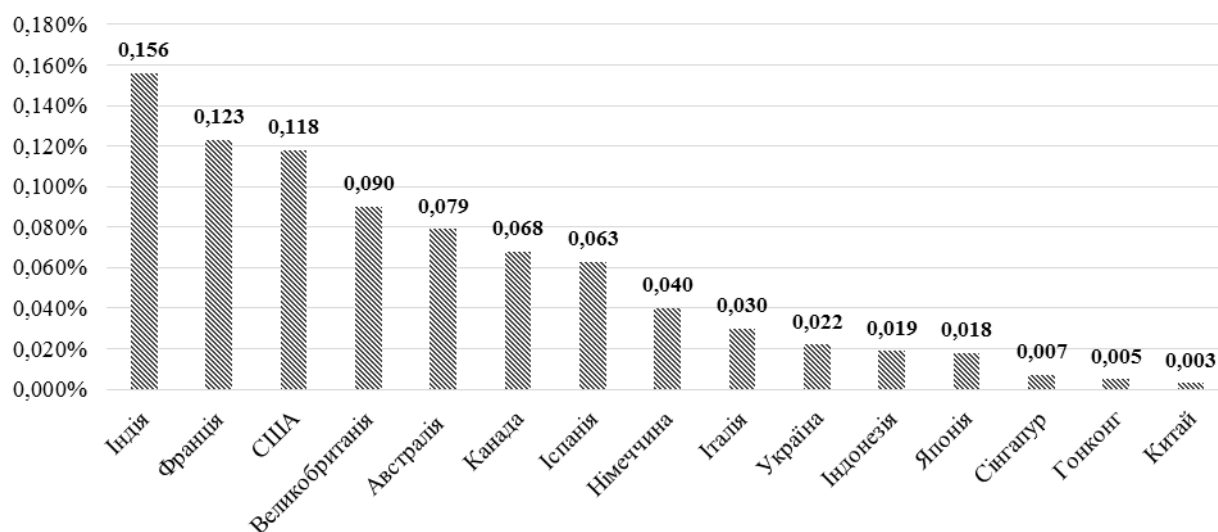

Рис. 2. Частка втрат від шахрайства у 2016 р. по відношенню до загального обсягу транзакцій, %

Джерело: побудовано автором на основі [12]

На рис. 3 представлена структура шахрайських транзакційних операцій по платіжних картах усіх типів за 2017–2018 рр. поквартально, складена за даними Асоціації ЄМА [18]. Аналітики ЄМА об'єднали два види розповсюдженого шахрайства в один ряд даних, хоча доцільніше було б представити їх окремо. Тим не менше, на рис. 3 наочно можна спостерігати як за структурою, так і за структурною динамікою транзакційних шахрайських операцій.

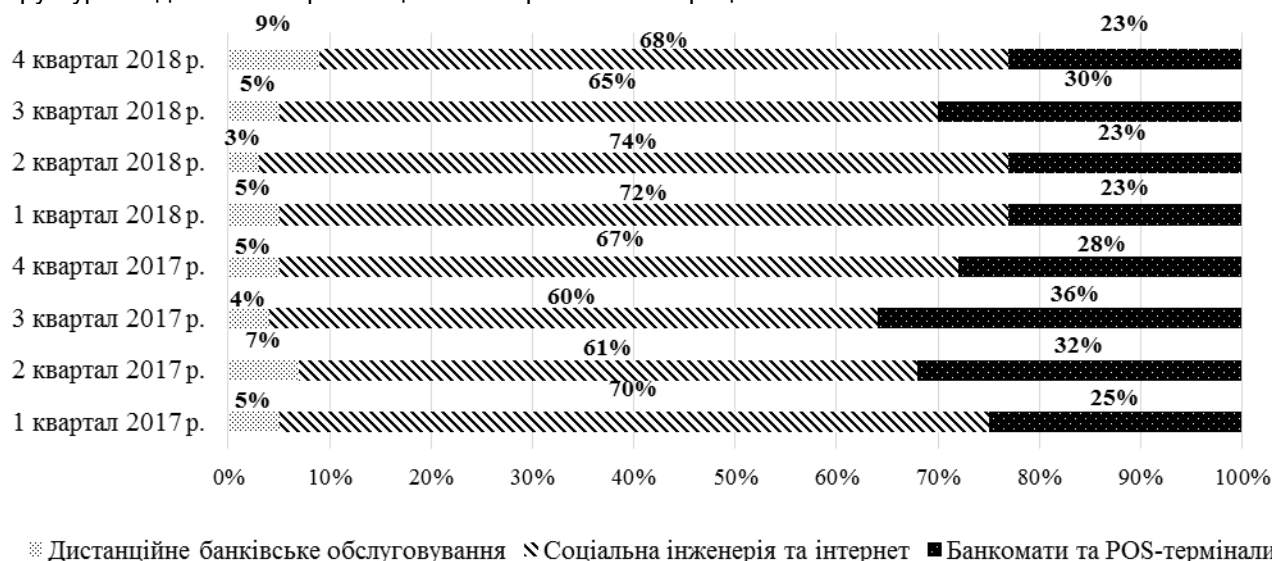

Рис. 3. Структура шахрайських транзакційних операцій за період 2017–2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [14]

Близько 70% складають шахрайські операції, пов'язані з соціальною інженерією та проведені за допомогою мережі Інтернет. Банкоматне шахрайство складає приблизно четверту частину від усієї кількості шахрайських операцій та має тенденцію до зниження своєї частки у зв'язку з удосконаленням банківських технологій по захисту банкоматів. Значно зменшилася й до цього незначна частка шахрайських операцій через POS-термінали та дещо зросла частка випадків шахрайства при дистанційному банківському обслуговуванні.

Безумовно, залишається небезпечною проблема інтернет-шахрайства, оскільки розвиток фішингу стримують лише постійний контроль і моніторинг.

Цікаво, що інтернет-шахрайство представляє собою більш прогнозовану ділянку проблем.

На рис. 4 представлено структуру шахрайських операцій на кінець 2018 р.

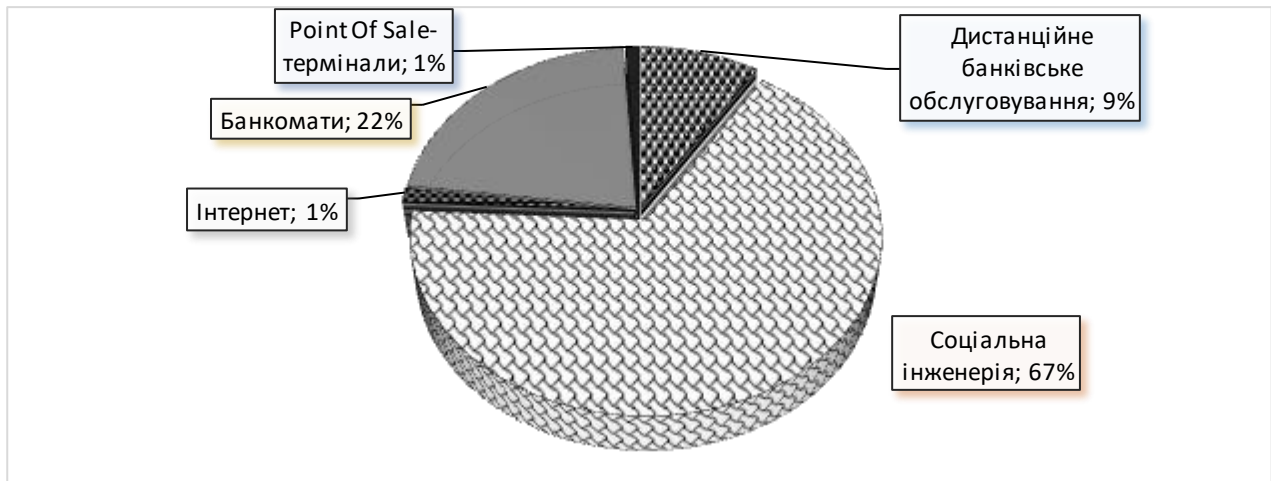

Рис. 4. Структура обсягу шахрайських операцій на кінець 2018 р.

Джерело: побудовано автором на основі [14]

Виходячи з аналізу ситуації з шахрайськими операціями, можна визначити, що найбільш небезпечною тенденцією є соціальна інженерія, яка на сьогодні має доволі сталу динаміку, незважаючи на постійно зростаючу кількість заблокованих виявлених телефонів зловмисників. Це пов'язано з тим, що шахрайські схеми постійно вдосконалюються, зловмисники генерують безліч різноманітних «легенд» навіть навколо приблизно однакових технологій. Окрім того, важливим фактором є така загальна тенденція, як збільшення кількості держателів платіжних карт.

Не менш небезпечною, хоча й на даний момент не настільки розповсюдженою є проблема Інтернет-шахрайства. Технологія фішингу набула найбільшого розповсюдження в 2016 р. За даними ЄМА, в українському сегменті мережі у 2016 р. функціонувало 174 фішингових сайти. Для порівняння, у 2015 р. їх було 38. У 2017 р. кількість зменшилася до 108 сайтів, а у 2018 р. – до 31. Це пов'язано як з заходами правового характеру, так і з удосконаленням банківських технологій захисту онлайн-транзакцій.

Варто відзначити, що банківський ринок в результаті постійного вдосконалення інструментарію захисту набуває резистентності проти шахрайських технологій (рис. 5).

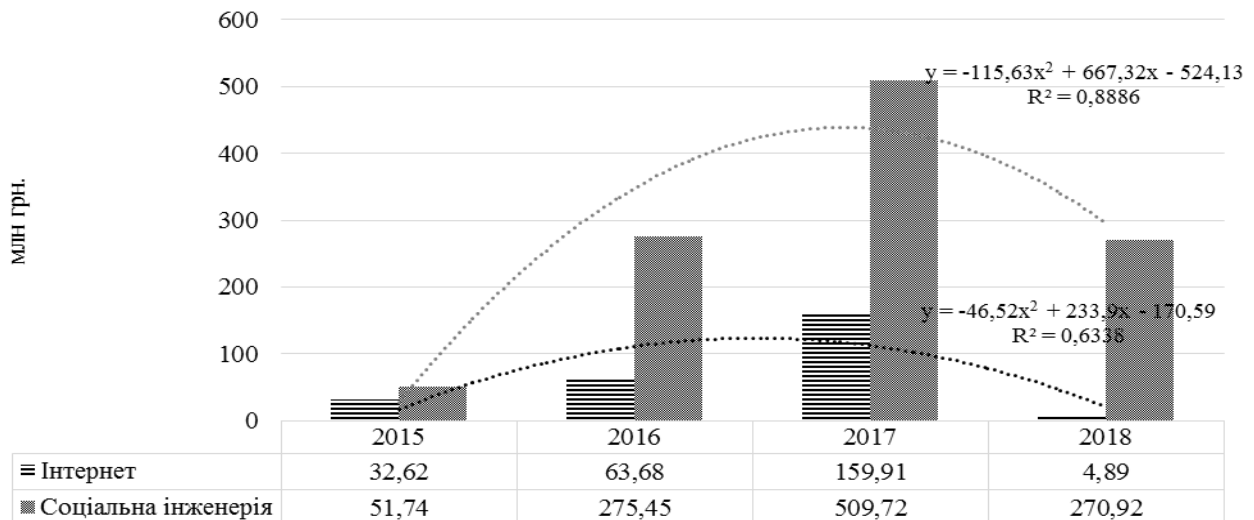

Рис. 5. Динаміка обсягу деяких видів шахрайських операцій

Джерело: сформовано автором на основі [14]

Проте, суми втрат за шахрайськими операціями продовжують бути достатньо значними. Так, якщо середня сума однієї шахрайської операції в мережі Інтернет в 2018 р. складала 85 грн, то сума однієї операції за схемою соціальної інженерії – 2478 грн [14].

Як відомо, банки вдаються до комплексних, системних заходів запобігання шахрайським транзакціям. Так, ПАТ «Приватбанк» використовує скорингову модель визначення ймовірності шахрайства. Наприклад, при онлайн-оплаті будь-якою картою даного банку необхідно пройти

двоступеневу ідентифікацію (перший ступінь – реквізити карти, другий ступінь – підтвердження оплати за допомогою СМС-коду). В цілому, типова система для онлайн-банкінгу скорингова модель використовує визначення нетипових операцій за допомогою паттернів. В результаті визначені підозрілі операції піддаються більш детальному контролю і можуть бути автоматично відмінені.

Тривожним є те, що, незважаючи на усі зусилля протидії з боку правоохоронних органів (в першу чергу, кіберполіції), тенденція до зростання шахрайства з використанням соціальних технологій є явною. Посилення протидії даному виду шахрайства можливе лише за умови широкої інформаційної кампанії, направленої на максимальне висвітлення можливих шахрайських технологій, на зростання фінансової та технічної грамотності користувачів та рівня їх поінформованості про нові види шахрайських схем. Гнучкості та адаптованості зловмисників необхідно протиставити оперативне викриття шахрайських схем та доведення інформації до користувачів платіжних карт.

Щодо можливостей протидії шахрайським операціям, варто відзначити, що існує два напрямки: технічний та соціальний, в залежності від сфери застосування шахрайських технологій. Технічний шлях запобігання банківському шахрайству активно удосконалюється, постійно розвиваються технічні інструменти безпеки банківських транзакцій, розкриваються нові шахрайські схеми. Цей напрямок «приречений» на постійну еволюцію. З наведених вище даних щодо тенденцій шахрайства можна бачити, що невдовзі варто очікувати збільшення обсягу шахрайства в сфері електронної комерції. Також вкрай важливо звернути увагу на сегмент мобільних і безконтактних платежів.

Можливі заходи щодо запобігання та припинення шахрайства:

1. Удосконалювати законодавчу базу в частині мобільного зв'язку та електронного грошового обороту, в тому числі посилити відповідальність за злочини у сфері високих технологій.

2. Сформувані єдині правила для всіх операторів мобільного зв'язку з встановленням відповідальності за бездіяльність при шахрайстві з використанням обладнання або програмного забезпечення оператора.

3. Забезпечити ефективний державний нагляд за належним проведенням ідентифікації клієнтів з метою повного дотримання законодавства про ПІД / ФТ (протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму).

4. Посилити роботу по формуванню відповідального економічної поведінки і підвищення фінансової грамотності населення, особливо в частині безпечного використання електронних засобів платежу.

Доцільним є створення єдиної інформаційної системи як єдиного сервісу для отримання інформації від операторів зв'язку. Можливості єдиної інформаційної системи:

- додаткова верифікація користувачів;
- актуалізація абонентських баз колекторських служб;
- підвищення рівня захищеності громадян – абонентів рухомого радіотелефонного зв'язку;
- підвищення рівня безпеки переказів грошових коштів з використанням мобільного телефону;
- належне виконання кредитними та іншими фінансовими організаціями нормативних вимог.

Дані переваги дають можливість звузити сферу передумов банківського шахрайства, які в сфері дистанційних платежів можуть бути такими:

- широке поширення комунікаційних пристроїв серед населення, не підготовленого до протидії шахрайству;
- використання технічних засобів для здійснення платіжних операцій в автоматичному режимі без особистої присутності власника коштів для здійснення платежу або передачі грошей іншій особі;
- рух грошових коштів на основі єдиних принципів і правил комунікації та платежів;
- недостатність заходів протидії шахраям.

Найбільш складною виглядає проблема захисту безконтактних, в тому числі «мобільних» платежів, оскільки в даному випадку основною загрозою є робота шкідливого ПО, яке здійснює втручання в платіжну систему без відома клієнта і обходячи ідентифікацію при здійсненні транзакції [4]. Тому вже сьогодні необхідним є створення відповідної нормативної бази для закріплення зон відповідальності мобільних операторів у сфері технічного забезпечення проведення фінансових транзакцій. Створивши адекватну систему запобігання шахрайства, заблокувавши можливості розсилки фішингових SMS повідомлень і можливості несанкціонованої заміни SIM карт, посиливши контроль за реалізацією контрактів мобільних операторів, можна істотно ускладнити для злочинців процес використання викрадених коштів, здійснити оперативне блокування і повернення викрадених сум.

Отже, найбільш ефективним заходом щодо протидії шахрайським операціям з боку клієнтів банків є максимальна поінформованість користувачів щодо необхідних дій в разі шахрайських атак (наприклад, психологічного тиску під час використання технологій соціальної інженерії). Також користувачі платіжних карт повинні бути повністю поінформовані щодо технічних заходів по запобіганню втрати коштів.

Превентивні заходи протидії випадкам банківського шахрайства повинні бути обов'язковими, а також мають постійно оновлюватися та доповнюватися у відповідності з розвитком технологій.

Висновки з проведеного дослідження. По мірі того, як фінансові установи розширюють свої цифрові послуги для задоволення зростаючих потреб клієнтів, шахраї також пристосовуються до цієї

мінливої парадигми. Якщо в Україні на даний час найбільшою небезпекою виступають шахрайські дії, пов'язані з соціальною інженерією та скіммінгом, то на найбільш розвинених технологічно банківських ринках основну небезпеку складають фішинг та хакінг, що пов'язано зі значним розповсюдженням операцій безконтактної, онлайн та мобільної оплати.

Зловмисники гнучко та оперативно пристосовуються до будь-яких можливостей і технічних умов, тому заходи превентивного характеру, покликані захистити доступ до можливостей проведення шахрайських транзакцій, є найбільш актуальним напрямком протидії шахрайству.

Побудова моделей, які дозволяють визначити потенційно небезпечні транзакції, є ефективним інструментом запобігання банківського шахрайства, який дозволяє визначити девіантні транзакції і запобігти втраті коштів клієнта.

Література

1. Барановський О.І. Філософія безпеки: монографія, у 2 т. Київ: УБС НБУ, 2014. Т. 2: Безпека фінансових інститутів. 715 с.
2. Звіт Financial Fraud Action UK «FRAUD THE FACTS 2017 THE DEFINITIVE OVERVIEW OF PAYMENT INDUSTRY FRAUD-2017». URL: https://www.financialfraudaction.org.uk/fraudfacts17/assets/fraud_the_facts.pdf. (дата звернення 17.05.2019).
3. Звіт CMSPI Global Fraud Trend Analysis and Review, October, 2018. URL: <https://cmspi.com/nam/resources/global-fraud-analysis/> (дата звернення 17.05.2019).
4. Звіт консалтингової компанії Stripe «Online fraud trends and behavior. December 2017» URL: <https://stripe.com/files/blog/stripe-snapshot-fraud.pdf> (дата звернення 13.05.2019).
5. Мельник С.С. Сутність фінансового шахрайства в комерційному банку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 6, ч. 2. С. 91–95.
6. Мошенничество в банковской сфере. *Информационно-дискуссионный портал "Newsland"*. 2012. URL: <http://newsland.com/news/detail/id/916726/> (дата звернення 06.05.2019 р.).
7. Офіційний сайт Асоціації ЄМА. URL: <https://ema.com.ua> (Дата доступу: 16.05.2019 р.).
8. Офіційний сайт аналітично-консалтингової компанії SAS. URL: https://www.sas.com/en_ca/ (дата звернення 17.05.2019 р.).
9. Офіційний сайт аналітично-консалтингової компанії Mordor Intelligence. URL: <https://www.mordorintelligence.com/> (дата звернення 22.05.2019 р.).
10. Офіційний сайт The European Association for Secure Transactions (EAST): <https://embeddedsecuritynews.com> (дата звернення 04.05.2019 р.).
11. Поперешняк С. В. Ризики та алгоритми захисту сучасних банківських карткових технологій. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 2, ч. 2. С. 60–67.
12. Сухонос В. П. Протидія шахрайству з фінансовими ресурсами у банківській сфері. *Кримінальне право*. 2012. № 8. С. 160–168.
13. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. Київ: Хай-ТекПрес, 2010. 624 с.
14. Яровенко Г. М. Розробка інформаційної моделі виявлення ознак шахрайств у банках. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід*. № 14/2018. С. 23-28.
15. Яровенко Г. М., Коркішко А. В. Моделювання ймовірності виникнення шахрайських операцій з кредитними картками. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. Суми, 2015. Вип. 41. С. 237-248.
16. Яровенко Г. М., Сковронська А. І., Бояджян М. М. Моделювання виявлення ознак кіберзагроз в банках із використанням інтелектуального аналізу. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. «Ефективна економіка»*. 2018. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/39.pdf (дата звернення 29.04.2019 р.).
17. Яровенко Г. М., Бояджян М. М. Концептуальна модель виявлення ознак кібершахрайств в банках. *Сучасні міжнародні економічні відносини: становлення та шляхи перспективного розвитку: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 9-10 лютого 2018 р.)*. 2018. С. 98-100.
18. Chakrabarty K. C. Fraud in the banking sector – causes, concerns and cures. *Bank for international Settlements*. New Delhi. 2013. URL: <https://www.bis.org/review/r130730a.pdf> (дата звернення 15.05.2019).
19. D'Albore A. Card fraud losses fall to 13 year low. 2018. URL: <https://embeddedsecuritynews.com/2018/10/card-fraud-losses-fall-to-13-year-low/> (дата звернення 17.05.2019).
20. Kuznietsova N. V. Scoring Technology for Risk Assessment of Fraud in Banking. *Selected Papers of the XVI International Scientific and Practical Conference "Information Technologies and Security" (ITS 2016)*. 2016. P. 54-61.
21. Payments Trends to Watch in 2019. *ABA Banking Journal*. 2018. URL: <https://bankingjournal.aba.com/2018/11/payments-trends-to-watch-in-2019/> (дата звернення 05.05.2019).

References

1. Baranovskyi, O.I. (2014), *Filosofia bezpeky* [The philosophy of security], monograph, UBS NBU, T. 2: Bezpeka finansovykh instytutiv, Kyiv, Ukraine, 715 p.
2. Report of Financial Fraud Action UK «FRAUD THE FACTS 2017 THE DEFINITIVE OVERVIEW OF PAYMENT INDUSTRY FRAUD-2017» (2018), available at: https://www.financialfraudaction.org.uk/fraudfacts17/assets/fraud_the_facts.pdf. (access date May 17, 2019).
3. Report of CMSPI Global Fraud Trend Analysis and Review, October, 2018 (2019), available at: <https://cmspi.com/nam/resources/global-fraud-analysis/> (access date May 17, 2019).
4. Report of the consulting company Stripe "Online fraud trends and behavior. December 2017" (2018), available at: <https://stripe.com/files/blog/stripe-snapshot-fraud.pdf> (access date May 13, 2019).
5. Melnyk, S.S. (2016), "The essence of financial fraud in a commercial bank", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, no. 6, part 2, pp. 91–95.
6. Informatsionno-diskussionnyi portal "Newsland" (2012), "Fraud in the banking sector", available at: <http://newsland.com/news/detail/id/916726/> (access date May 06, 2019).
7. The official website of EMA, available at: <https://ema.com.ua> (access date May 16, 2019).
8. Official site of analytical and consulting company SAS, available at: https://www.sas.com/en_ca/ (access date May 17, 2019).
9. Official site of analytical and consulting company Mordor Intelligence, available at: <https://www.mordorintelligence.com/> (access date May 22, 2019).
10. Official website of the European Association for Secure Transactions (EAST), available at: <https://embeddedsecuritynews.com> (access date May 04, 2019).
11. Popereshniak, S.V. (2013), "Risks and algorithms for the protection of modern banking card technologies", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, iss. 2, part 2, pp. 60–67.
12. Sukhonos, V.P. (2012), "Fighting fraud with financial resources in the banking sector", *Kryminalne pravo*, no. 8, pp. 160–168.
13. Cherniavskyi, S.S. (2010), *Finansove shakhraistvo: metodolohichni zasady rozsliduvannia: monohrafiia* [Financial fraud: methodological principles of investigation: monograph], Khai-TekPres, Kyiv, Ukraine, 624 p.
14. Yarovenko, H.M. (2018), "Development of an information model for detecting signs of fraud in banks", *Ekonomichna nauka. Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 14, pp. 23–28.
15. Yarovenko, H.M. and Korkishko, A.V. (2015), "Simulation of the likelihood of fraudulent credit card transactions", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, iss. 41, pp. 237–248.
16. Yarovenko, H.M., Skovronska, A.I. and Boiadzhian, M.M. (2018), "Simulation of detection of signs of cyber threats in banks using intelligent analysis", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. «Efektyvna ekonomika»*, no. 7, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/39.pdf (access date April, 29, 2019).
17. Yarovenko, H.M. and Boiadzhian, M.M. (2018), "A conceptual model for detecting signs of cybercrime in banks", *Suchasni mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: stanovlennia ta shliakhy perspektyvnoho rozvytku* [Modern international economic relations: formation and ways of perspective development], *Zbirnyk tez naukovykh robit uchasnykiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the abstracts of scientific works of participants of the All-Ukrainian scientific and practical conference], Odesa, Ukraine, pp. 98–100.
18. Chakrabarty, K.C. (2013), Fraud in the banking sector – causes, concerns and cures. Bank for international Settlements, New Delhi, India, available at: <https://www.bis.org/review/r130730a.pdf> (access date May 15, 2019).
19. D'Albore, A. (2018), "Card fraud losses fall to 13 year low", available at: <https://embeddedsecuritynews.com/2018/10/card-fraud-losses-fall-to-13-year-low/> (access date May 17, 2019).
20. Kuznietsova, N.V. (2016), "Scoring Technology for Risk Assessment of Fraud in Banking". Selected Papers of the XVI International Scientific and Practical Conference "Information Technologies and Security", pp. 54–61.
21. Payments Trends to Watch in 2019. *ABA Banking Journal*, 2018, available at: <https://bankingjournal.aba.com/2018/11/payments-trends-to-watch-in-2019/> (access date May 05, 2019).

Стаття надійшла до редакції 26.05.2019 р.

Рецензент: канд. екон. наук, доцент Навчально-наукового інституту бізнес-технологій "УАБС" Сумського державного університету Г.М. Яровенко

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Шевчук Л.Т., Федоришина Л.М., Шевчук І.Б. ВПЛИВ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У БАНКІВСЬКУ СФЕРУ ТА МОДИФІКАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ НА ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Мета. Аналіз впливу інновацій та модифікації банківських послуг на формування кадрового потенціалу.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи наукового дослідження: статистичного аналізу – при вивченні динаміки кількості зайнятих, зареєстрованих безробітних й середньомісячної заробітної плати у фінансовій та страховій діяльності; узагальнення й систематизації – при визначенні переваг безготівкового обслуговування; табличний – для кращого представлення статистичних даних; абстрактно-логічний – для окреслення перспективних змін у кадровому потенціалі за рахунок впливу впровадження інновацій у банківській сфері.

Результати дослідження. Досліджено динаміку кількості зайнятих у фінансовій та страховій діяльності і встановлено їх скорочення на 100,9 тис. осіб протягом 2012–2018 рр., при цьому середньомісячна номінальна заробітна плата працівників цього виду діяльності перевищує в 1,8–2 рази середньоукраїнське її значення. Обґрунтовано, що скорочення зайнятих відбулося, насамперед, через впровадження новітніх технологій у банківську сферу, а також завдяки впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій в обслуговування клієнтів. Досліджено сферу використання технологій безконтактної оплати в Україні. Визначено переваги використання технологій безконтактної оплати для населення, банківської установи, бізнесу та регіону. Встановлено, що розвиток технологій впливає на зміну кількості кадрового потенціалу, який залучається у банківську сферу (в напрямку зменшення), та висуває нові вимоги до його якості – рівня освіти, готовності до освоєння інновацій, креативності, постійного самоменеджменту, вищого рівня стресостійкості (в напрямку зростання, покращення).

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку обґрунтування впливу інновацій, що впроваджуються у банківській сфері, та модифікації технологій надання банківських послуг на формування кадрового потенціалу в кількісному та якісному аспекті.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження можуть стати підґрунтям подальших наукових розвідок стосовно вироблення певної методики визначення величини кадрового потенціалу банківської сфери у майбутньому внаслідок впровадження інновацій та модифікації банківських послуг.

Ключові слова: банківські інновації, банківські послуги, кадровий потенціал, технології безконтактної оплати.

Шевчук Л.Т., Федоришина Л.Н., Шевчук И.Б. ВЛИЯНИЕ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИЙ В БАНКОВСКОЙ СФЕРЕ И МОДИФИКАЦИИ БАНКОВСКИХ УСЛУГ НА ФОРМИРОВАНИЕ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА

Цель. Анализ инноваций и модификации банковских услуг на формирование кадрового потенциала.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использованы следующие методы научного исследования: статистического анализа – при изучении динамики численности занятых, зарегистрированных безработных и среднемесячной заработной платы в финансовой и страховой деятельности; обобщение и систематизации – при определении преимуществ безналичного обслуживания; табличный – для лучшего представления статистических данных; абстрактно-логический – для определения перспективных изменений в кадровом потенциале за счет влияния внедрения инноваций в банковской сфере.

Результаты исследования. Исследована динамика численности занятых в финансовой и страховой деятельности и установлено их сокращение на 100,9 тыс. человек в течение 2012–2018 гг., при этом среднемесячная номинальная заработная плата работников этого вида деятельности превышает в 1,8–2 раза среднеукраинским ее значение. Обосновано, что сокращение занятых произошло, прежде всего, через внедрение новейших технологий в банковскую сферу, а также благодаря внедрению информационно-коммуникационных технологий в обслуживание клиентов. Исследована сфера использования технологий бесконтактной оплаты в Украине. Определены преимущества использования технологий бесконтактной оплаты для населения, банковского учреждения, бизнеса и региона. Установлено, что развитие технологий влияет на изменение количества кадрового потенциала, который привлекается в банковскую сферу (в направлении уменьшения), и выдвигает новые требования к его качеству – уровню образования, готовности к освоению инноваций, креативности, постоянного самоменеджмента, более высокого уровня стрессоустойчивости (в направлении роста, улучшения).

Научная новизна результатов исследования. Получило дальнейшего развития обоснование влияния инноваций, внедряемых в банковской сфере, и модификации технологий предоставления банковских услуг на формирование кадрового потенциала в количественном и качественном аспекте.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты проведенного исследования могут стать основой дальнейших научных исследований относительно выработки определенной методики определения величины кадрового потенциала банковской сферы в будущем вследствие внедрения инноваций и модификации банковских услуг.

Ключевые слова: банковские инновации, банковские услуги, кадровый потенциал, технологии бесконтактной оплаты.

Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M., Shevchuk I.B. INFLUENCE OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE BANKING SPHERE AND MODIFICATION OF BANKING SERVICES ON THE FORMATION OF PERSONAL POTENTIAL

Purpose. The purpose of the article is the analysis of the impact of innovations and modification of banking services on the formation of human resources.

Methodology of research. The following methods of scientific research are used to achieve this goal: statistical analysis – in studying the dynamics of the number of employed, registered unemployed and average monthly wages in financial and insurance activities; generalization and systematization – in determining the advantages of non-cash services; tabular – for better representation of statistical data; abstract and logical – to outline perspective changes in human resources due to the impact of the introduction of innovations in the banking sector.

Findings. The dynamics of the number of employed in financial and insurance activities is investigated and their reduction by 100.9 thousand persons during 2012–2018 is determined, while the average monthly nominal wage of employees of this type of activity exceeds 1.8-2 times its average Ukrainian value. It is substantiated that the reduction of the employed is primarily due to the introduction of the modern technologies in the banking sector, as well as the introduction of information and communication technologies in customer service. The sphere of using noncontact payment technologies in Ukraine is investigated. The advantages of using contactless payment technologies for the population, banking institution, business and the region are determined. It has been established that the development of technologies affects the change in the number of personnel potential that is involved in the banking sphere (in the direction of reduction), and introduces new requirements for its quality – the level of education, readiness for development of innovations, creativity, constant self-management, a higher level of stress resistance (in the direction of growth, improvement).

Originality. The further development of the substantiation of the influence of innovations that are being introduced in the banking sphere and the modification of the technologies of providing banking services on the formation of the personnel potential in quantitative and qualitative aspect has been received.

The practical value. The results of the research can be the basis for further research into the development of a specific methodology for determining the size of the personnel potential of the banking sector in the future as a result of the introduction of innovations and the modification of banking services.

Key words: banking innovations, banking services, personnel potential, technologies of contactless payment.

Волощук К.Б., Лісевич Н.А. ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА АГРОПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Мета. Визначення теоретичних і методичних аспектів сутності, проблем, тенденцій та оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва агропромисловими підприємствами.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження слугували фундаментальні положення загальної економічної теорії, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячені проблемам інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва агропромисловими підприємствами. Для досягнення поставленої мети використані сучасні методи дослідження: системний аналіз – при дослідженні теоретико-методологічних засад інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва; абстрактно-логічний – для уточнення сутності основних понять, визначень і категорій теорії інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва; метод аналогій та порівнянь – при порівнянні різноманітних процесів та тенденцій щодо інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва. Також в статті використовувалися такі методи дослідження, як монографічний, порівняльно-аналітичний, спостереження, а також табличний метод подання інформації.

Результати дослідження. Визначено, що інновації як результат інноваційної діяльності, з одного боку, повинні бути орієнтовані на краще, більш повне задоволення запитів споживачів, а з іншого – на отримання певного економічного ефекту у вигляді прибутку для підприємств, що ініціюють їх розробку і впровадження. Встановлено, що вирішити ці проблеми можливо лише за умови визначення відповідності інвестицій перспективним інноваціям, тісної взаємодії інвестиційних та інноваційних процесів в агропромисловому виробництві та тваринництві зокрема. Доведено, що такий підхід обумовлює необхідність розгляду інвестицій та інновацій як єдиної інноваційно-інвестиційної системи, від успішного розвитку і функціонування якої залежить стабілізація розвитку та економічне зростання АПК. Забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних підприємств є основою передумовою їх виживання, динамічного зростання та виходу на міжнародні ринки у глобальному конкурентному середовищі, про що свідчать світові економічні тренди.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено визначення терміну «інновація» та узагальнено головні завдання науки та органів державного управління інвестиційно-інноваційною діяльністю, які охоплюють вироблення сучасної науково-технічної політики, що включає найбільш ефективні організаційно-економічні механізми освоєння інновацій і подальшого нарощування науково-технічного потенціалу в економіці регіону та країни.

Практична значущість результатів дослідження. Удосконалене визначення терміну «інновація» та узагальнені головні завдання науки підлягають до використання у практиці роботи органів державної влади усіх рівнів, галузей і окремих підприємств при формуванні інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку району відповідно до соціально-орієнтованої концепції маркетингу та для використання у практиці учбових закладів відповідно до навчальних програм.

Ключові слова: інновації, інвестиції, модель інноваційно-інвестиційного розвитку, науково-технічний потенціал, науково-технічні розробки, організація бізнес-процесів, інноваційно-інвестиційний потенціал.

Волощук Е.Б., Лісевич Н.А. ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ ЖИВОТНОВОДСТВА АГРОПРОМЫШЛЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Цель. Определение теоретических и методических аспектов сущности, проблем, тенденций и оценки инновационно-инвестиционного развития производства продукции животноводства агропромышленными предприятиями.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования послужили

фундаментальные положения общей экономической теории, а также научные труды отечественных и зарубежных ученых, посвященные проблемам инновационно-инвестиционного развития производства продукции животноводства агропромышленными предприятиями. Для достижения поставленной цели использованы современные методы исследования: системный анализ - при исследовании теоретико-методологических основ инновационно-инвестиционного развития производства продукции животноводства; абстрактно-логический - для уточнения сущности основных понятий, определений и категорий теории инновационно-инвестиционного развития производства продукции животноводства; метод аналогий и сравнений - при сравнении различных процессов и тенденций в инновационно-инвестиционном развитии производства продукции животноводства.

Результаты исследования. Определено, что инновации как результат инновационной деятельности, с одной стороны, должны быть ориентированы на лучшее, более полное удовлетворение запросов потребителей, а с другой – на получение определенного экономического эффекта в виде прибыли для предприятий, инициирующих их разработку и внедрение. Установлено, что решить эти проблемы возможно лишь при условии определения соответствия инвестиций перспективным инновациям, тесного взаимодействия инвестиционных и инновационных процессов в агропромышленном производстве и животноводстве в частности. Доказано, что такой подход обуславливает необходимость рассмотрения инвестиций и инноваций как единой инновационно-инвестиционной системы, от успешного развития и функционирования которой зависит стабилизация развития и экономический рост АПК. Обеспечение инновационного развития отечественных предприятий является основной предпосылкой их выживания, динамичного роста и выхода на международные рынки в глобальной конкурентной среде, о чем свидетельствуют мировые экономические тренды.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствовано определение термина «инновация» и обобщены главные задачи науки и органов государственного управления инвестиционно-инновационной деятельностью, которые охватывают выработки современной научно-технической политики, включая наиболее эффективные организационно-экономические механизмы освоения инноваций и наращивание научно-технического потенциала в экономике региона и страны.

Практическая значимость результатов исследования. Усовершенствованное определение термина «инновация» и обобщенные главные задачи науки подлежат использованию в практике работы органов государственной власти всех уровней, отраслей и отдельных предприятий при формировании инновационно-инвестиционной стратегии развития района в соответствии с социально-ориентированной концепции маркетинга и для использования в практике учебных заведений в соответствии с учебными программами.

Ключевые слова: инновации, инвестиции, модель инновационно-инвестиционного развития, научно-технический потенциал, научно-технические разработки, организация бизнес-процессов, инновационно-инвестиционный потенциал.

Voloshchuk K.B., Lisevych N.A. FEATURES OF INNOVATIVE AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF ANIMAL PRODUCTS BY AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the determination of theoretical and methodological aspects of the essence, problems, tendencies and evaluation of innovative and investment development of livestock production by agro-industrial enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research served as the fundamental positions of the general economic theory, as well as scientific works of domestic and foreign scientists, devoted to the problems of innovative and investment development of the production of livestock products by agro-industrial enterprises. Modern methods of research are used to achieve this goal: system analysis – in the study of theoretical and methodological foundations of innovation and investment development of livestock production; abstract and logical – to clarify the essence of the basic concepts, definitions and categories of the theory of innovation and investment development of livestock production; the method of analogies and comparisons – when comparing a variety of processes and trends in innovative and investment development of livestock production. Also, such research methods as monographic, comparative and analytical, observation, as well as tabular method of presentation of information are used in the article.

Findings. It is determined that innovations as a result of innovation activity, on the one hand, should be oriented towards better, more complete satisfaction of consumer requests, and on the other – to obtain a certain economic effect in the form of profit for enterprises that initiate their development and implementation. It is established that solving these problems is possible only in the case of determining the appropriateness of investments for promising innovations, the close interaction of investment and innovative processes in agro-industrial production and livestock in particular. It is proved that such an approach necessitates consideration of investments and innovations as the only innovative and investment system, from which successful development and functioning of which the stabilization of development and economic growth of agro-industrial complex depends.

Ensuring the innovative development of domestic enterprises is a prerequisite for their survival, dynamic growth and access to international markets in the global competitive environment, as evidenced by global economic trends.

Originality. The definition of the term “innovation” has been improved and the main tasks of science and public administration of investment and innovation activities are summarized, which include the development of modern scientific and technical policy, which includes the most effective organizational and economic mechanisms for the development of innovations and further increase of scientific and technical potential in the economy of the region and countries.

Practical value. The improved definition of the term “innovation” and the generalized main tasks of science are subject to the practice of public authorities at all levels, industries and individual enterprises in shaping the innovative and investment strategy of the development of the region in accordance with the socially and oriented concept of marketing and for use in practice of educational institutions accordingly to the curriculum.

Key words: innovations, investments, model of innovative and investment development, scientific and technical potential, scientific and technical developments, organization of business processes, innovative and investment potential.

Желюк Т.Л. РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета. Окреслення детермінант підвищення конкурентного потенціалу ринку фінансових послуг з позицій економічної безпеки, дотримання якої забезпечує збалансований розвиток всіх інституційних секторів, визначає можливості до розширеного відтворення.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано системний, синергетичний, інституціональний підходи та сучасні методи аналізу, зокрема застосовано: системний підхід для обґрунтування науково-методологічної оцінки розвитку фінансового ринку; метод комплексного аналізу – для оцінки ефективності розвитку фінансового ринку; абстрактно-логічний – для узагальнень і формування висновків.

Результати дослідження. Розглянуто проблеми розвитку та управління фінансовим сектором національної економіки з позицій задекларованих векторів сталого розвитку. Виокремлено чинники конвергенції національного фінансового сектору із світовою фінансовою системою, підтримки власної фінансової стабільності та безпеки. Обґрунтовано необхідність активного впровадження стартапів у систему вітчизняного фінансового ринку.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано детермінанти розвитку та модернізації ринку фінансових послуг з огляду на потреби збереження національних інтересів та врахування сучасних викликів цифровізації. Акцентовано увагу на підвищенні результативності регулювання ринку фінансових послуг та необхідності запровадження новітніх стартапів у практику розрахунків на ринку фінансових послуг.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані пропозиції можуть бути використані для вдосконалення діючої системи управління фінансовими ризиками, регулювання та контролю якості фінансових послуг та безпеки фінансових платежів, запровадження інновацій на ринку фінансових послуг.

Ключові слова: ринок фінансових послуг, детермінанти сталого розвитку фінансового сектору, фінансова стабільність, регулятори, фінтек-індустрія, технологія блокчейн.

Желюк Т.Л. РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОГО РЫНКА В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Цель. Определение детерминант повышения конкурентного потенциала рынка финансовых услуг с позиций экономической безопасности, соблюдение которой обеспечивает сбалансированное развитие всех институциональных секторов и определяет возможности для расширенного воспроизводства.

Методика исследования. В процессе исследования использованы системный, синергетический, институциональный подходы и современные методы анализа, в частности применены: системный подход для обоснования научно-методологической оценки развития финансового рынка; метод комплексного анализа – для оценки эффективности развития финансового рынка; абстрактно-логический – для обобщений и формирование выводов.

Результаты исследования. Рассмотрены проблемы развития и управления финансовым сектором национальной экономики с позиций задекларированных векторов устойчивого развития. Выделены факторы конвергенции национального финансового сектора с мировой финансовой системой, а также поддержания собственной финансовой стабильности и безопасности. Обоснована необходимость активного внедрения стартапов в систему отечественного финансового рынка.

Научная новизна результатов исследования. Предложены детерминанты развития и модернизации рынка финансовых услуг, которые учитывают потребности сохранения национальных интересов и современные вызовы цифровизации. Акцентируется внимание на повышении результативности регулирования рынка финансовых услуг и необходимости внедрения новейших стартапов в практику расчетов на рынке финансовых услуг.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные разработки могут быть использованы для совершенствования действующей системы управления финансовыми рисками, регулирования и контроля качества финансовых услуг и безопасности финансовых платежей, внедрение инноваций на рынке финансовых услуг.

Ключевые слова: рынок финансовых услуг, детерминанты устойчивого развития финансового сектора, финансовая стабильность, регуляторы, ФИНТЕК-индустрия, технология блокчейн.

Zheliuk T.L. FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY

Purpose. The aim of the article is outlining the determinants of enhancing the competitive potential of the financial services market from the point of view of economic security, adherence to which ensures the balanced development of all institutional sectors, defines opportunities for expanded reproduction.

Methodology of research. Systematic, synergistic, institutional approaches and modern methods of analysis are used in the course of the research, in particular the following: a systematic approach for substantiating scientific and methodological evaluation of financial market development; method of complex analysis – to evaluate the effectiveness of financial market development; abstract and logical – for generalizations and conclusions.

Findings. The problems of development and management of the financial sector of the national economy from the standpoint of declared vectors of sustainable development are considered. The factors of convergence of the national financial sector with the world financial system, support of own financial stability and security are distinguished. The necessity of active introduction of start-ups into the domestic financial market is substantiated.

Originality. The determinants of the development and modernization of the financial services market have been proposed in view of the need to preserve national interests and take into account the current challenges of digitalization. The emphasis is placed on improving the efficiency of regulation of the financial services market and the need to

introduce new start-ups into the practice of calculations in the financial services market.

Practical value. The proposals received can be used to improve the current system of financial risk management, to regulate and control the quality of financial services and the security of financial payments, to innovate in the financial services market.

Key words: financial services market, determinants of sustainable development of the financial sector, financial stability, regulators, the Fin-Tech industry, block-chain technology.

Ватаманюк-Зелінська У.З., Назар Н.В., Кравцова О.В. РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Мета. Визначення заходів для збалансування дохідної та видаткової частини державного бюджету України на основі аналізу планових показників їх фінансового забезпечення періоду 2016–2018 рр.

Методика дослідження. Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять ключові положення, принципи та методи сучасної економічної теорії і теорій регулювання, фінансів та економіки. Результати дослідження ґрунтуються на використанні таких методів та підходів, як: абстрактно-логічного аналізу – для визначення суті стратегічного бюджетного планування; статистичного аналізу – для встановлення пріоритетів фінансування видатків Державного бюджету України; системно-структурного підходу – для визначення точності прогнозів соціально-економічного розвитку держави та обсягів фінансового забезпечення першочергових видатків.

Результати дослідження. Визначено пріоритети розподілу державних видатків на основі оцінки практичних засад реалізації стратегічного бюджетного планування видатків Державного бюджету України. Обґрунтовано основні причини невиконання розпису видаткової частини державного бюджету. Надано пропозиції щодо напрямів удосконалення вітчизняної системи стратегічного бюджетного планування.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано необхідність зміщення термінів формування макроекономічних показників розвитку держави на 4-й квартал поточного року і встановлення норми скорочення державного боргу по відношенню до рівня ВВП відповідно до термінів реалізації середньо- і довгострокового бюджетного планування. Це, на відміну від існуючого підходу реалізації стратегічного бюджетного планування видатків Державного бюджету України, дасть змогу забезпечити більш точний макроекономічний прогноз показників соціально-економічного розвитку нашої держави та їх узгодження із першочерговими цілями державної бюджетної політики.

Практична значущість результатів дослідження. Удосконалення нормативно-правової та методологічної бази стратегічного бюджетного планування стане передумовою для розрахунку обсягів бюджетних призначень головних розпорядників бюджетних коштів на перспективу та забезпечить успішну реалізацію строкової бюджетної політики.

Ключові слова: державний бюджет, видатки, прогнозування, бюджетне планування, бюджетна політика, програмно-цільовий метод.

Ватаманюк-Зелинская У.З., Назар Н.В., Кравцова О.В. РОЛЬ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ РАСХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА В ОБЕСПЕЧЕНИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Цель. Определение мер для сбалансирования доходной и расходной части государственного бюджета Украины на основе анализа плановых показателей их финансового обеспечения периода 2016-2018 гг.

Методика исследования. Теоретическую и методологическую основу исследования составляют ключевые положения, принципы и методы современной экономической теории и теории регулирования, финансов и экономики. Результаты исследования основываются на использовании таких методов и подходов, как: абстрактно-логического анализа – для определения сути стратегического бюджетного планирования; статистического анализа – для установления приоритетов финансирования расходов Государственного бюджета Украины; системно-структурного подхода – для определения точности прогнозов социально-экономического развития государства и объемов финансового обеспечения первоочередных расходов.

Результаты исследования. Определены приоритеты распределения государственных расходов на основе оценки практических основ реализации стратегического бюджетного планирования расходов Государственного бюджета Украины. Обоснованы основные причины невыполнения плана расходной части государственного бюджета. Выдвинуты предложения по направлениям совершенствования отечественной системы стратегического бюджетного планирования.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована необходимость смещения сроков формирования макроекономических показателей развития государства на 4-ый квартал текущего года и установления нормы сокращения государственного долга по отношению к уровню ВВП в соответствии со сроками реализации средне- и долгосрочного бюджетного планирования. Это, в отличие от существующего подхода реализации стратегического бюджетного планирования расходов Государственного бюджета Украины, позволит обеспечить более точный макроекономический прогноз показателей социально-экономического развития нашего государства и их согласование с первоочередными целями государственной бюджетной политики.

Практическая значимость результатов исследования. Совершенствование нормативно-правовой и методологической базы стратегического бюджетного планирования станет предпосылкой для расчета объемов бюджетных назначений главных распорядителей бюджетных средств на перспективу и обеспечит успешную реализацию срочной бюджетной политики.

Ключевые слова: государственный бюджет, расходы, прогнозирование, бюджетное планирование, бюджетная политика, программно-целевой метод.

Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Nazar N.V., Kravtsova O.V. THE ROLE OF STRATEGIC PLANNING OF THE STATE BUDGET EXPENDITURES IN SUPPORT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Purpose. The aim of the study is to determine the measures for balancing the income and expenditure part of the state budget of Ukraine based on the analysis of the planned indicators of their financial support for the period 2016-2018.

Methodology of research. The results of the study are based on the use of abstract and logical analysis to determine the essence of strategic budget planning; statistical analysis – to establish the priorities of financing the expenditures of the State Budget of Ukraine; system and structural approach – to determine the accuracy of forecasts of social and economic development of the state and the amount of financial support of the primary expenditures. Key provisions, principles and methods of modern economic theory and theories of regulation, finance and economics are also the theoretical and methodological basis of the research.

Findings. The priorities of the distribution of state expenditures have been determined on the basis of the assessment of the practical principles of the strategic budget planning of the expenditures of the State Budget of Ukraine. The main reasons for not fulfilling the description of the expenditure part of the state budget are substantiated. Proposals on ways of improving the domestic system of strategic budget planning are put forward.

Originality. The necessity of shifting the terms of formation of macroeconomic indicators of the state development for the 4th quarter of the current year and setting the rate of reduction of the state debt in relation to the level of GDP in accordance with the terms of medium and long-term budget planning implementation is substantiated. This, unlike the current approach of implementing the strategic budget planning of the expenditures of the State Budget of Ukraine, will enable us to provide a more accurate macroeconomic forecast of the indicators of social and economic development of our state and their coordination with the primary goals of the state budget policy.

Practical value. Improving the methodological, regulatory and legal framework of strategic budget planning will become a prerequisite for calculating the budget allocations of the main spending units for the future and will ensure the successful implementation of the timed fiscal policy.

Key words: state budget, expenditures, forecasting, budget planning, fiscal policy, program-target method.

Гурська І.С., Лук'янова М.М. ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ

Мета. Оцінка сучасного стану ринку молока та молочних продуктів в Україні на основі комплексного аналізу обсягів виробництва та реалізації, формування цін й рівня споживання молока та молочної продукції та обґрунтування пріоритетних напрямів забезпечення ефективного функціонування вітчизняного ринку молока та молочних продуктів.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано наступні методи: порівняльного аналізу при оцінці загальних тенденцій динаміки показників рівня виробництва молока, його якості, зміни заготівельних цін на молочну сировину, обсягів пропозиції молочної продукції на ринку, рівня її споживання; графічний – при відображенні структури ринку молока та молочних продуктів, динаміки рівня достатності споживання молока та молокопродуктів в Україні, при оцінці залежності обсягів споживання та пропозиції від ряду факторів; кореляційно-регресійного аналізу – при визначенні ключових факторів та рівня їх впливу на обсяги попиту (споживання) та пропозиції, що склалися на сучасному ринку молока й молокопродуктів; абстрактно-логічний при підготовці висновків.

Результати дослідження. Обґрунтовано структуру ринку молока, яка включає в себе світовий та національний ринки молочної продукції, що забезпечують виробництво, переробку, систему збуту та реалізації продукції. Визначено ключові фактори впливу на функціонування національного ринку молока, що склалися в процесі формування попиту та пропозиції на молокопродукти в сучасних умовах. Встановлено, що споживання молока і молочних продуктів в цілому по Україні зумовлене економічними та демографічними факторами, які формують попит та пропозицію.

Виявлено, що формування попиту й пропозиції ринку молока і молокопродуктів України перебуває в тісній залежності від чисельності населення рівня цін на готову продукцію, рівня заготівельних цін на молокосировину та рівня продуктивності поголів'я.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено ключові фактори впливу на обсяги пропозиції молока сільськогосподарськими підприємствами (рівень продуктивності корів, рівень заготівельних цін) та споживчого попиту населення (чисельність населення та рівень цін на готову продукцію), що на відміну від вже існуючих підходів не враховують вплив доходів населення на обсяги споживання молока, оскільки виявлено негативну кореляцію між цими факторами, зумовлену інфляційними процесами та перерозподілом сімейних бюджетів на інші статті витрат.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані при формуванні стратегії розвитку ринку молока й молочної продукції, а також при розробці інструментарію підтримки рівня споживання молока й молочної продукції населенням України на всіх рівнях державного управління та самоврядування.

Ключові слова: молоко, ринок молока і молочних продуктів, виробництво, якість, ціна, споживання, попит, пропозиція.

Гурская И.С., Лукьянова М.М. ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО РЫНКА МОЛОКА И МОЛОЧНЫХ ПРОДУКТОВ

Цель. Главной целью исследования является оценка современного положения рынка молока и молочных продуктов в Украине на основе комплексного анализа объемов производства и реализации, формирования цен и уровня потребления молока и молочных продуктов и обоснование приоритетных направлений обеспечения эффективного функционирования отечественного рынка молока и молочной продукции.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: сравнительного анализа при оценке общих тенденций динамики показателей уровня производства молока, его качества, изменений заготовительных цен на молочное сырье, объемов предложения молочной продукции на рынке, уровня ее потребления; графический – при отображении структуры рынка молока и молочных продуктов, динамики уровня достаточности потребления молока и молокопродуктов в Украине, при оценке зависимости объемов производства и предложения от ряда факторов; корреляционно-регрессивного анализа – при определении ключевых факторов и уровня их влияния на объемы спроса (потребления) и предложения, сложившиеся на современном рынке молока и молокопродуктов; абстрактно-логический при подготовке выводов.

Результаты исследования. Обоснована структура рынка молока, которая включает в себя мировой и национальный рынки молочной продукции, обеспечивающие производство, переработку, систему сбыта и реализации продукции. Определены ключевые факторы влияния на функционирование национального рынка молока, сложившиеся в процессе формирования спроса и предложения на молокопродукты в современных условиях. Установлено, что потребление молока и молочных продуктов в целом по Украине обусловлено экономическими и демографическими факторами, которые формируют спрос и предложение.

Выявлено, что формирование спроса и предложения на рынке молока и молокопродуктов Украины находится в тесной зависимости от численности населения, уровня цен на готовую продукцию, уровня заготовительных цен на молокосырье и уровня продуктивности поголовья.

Научная новизна результатов исследования. Определены ключевые факторы влияния на объемы предложения молока сельскохозяйственными предприятиями (уровень продуктивности коров, уровень заготовительных цен) и потребительского спроса населения (численность населения и уровень цен на готовую продукцию), которые, в отличие от уже существующих подходов, не учитывают влияние доходов населения на объемы потребления молока, поскольку выявлено негативную корреляцию между этими факторами, обусловленную инфляционными процессами и перераспределением семейных бюджетов на другие статьи расходов.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы при формировании стратегии развития рынка молока и молочной продукции, а также при разработке инструментария поддержки уровня потребления молока и молочной продукции населением Украины на всех уровнях государственного управления и самоуправления.

Ключевые слова. молоко, рынок молока и молочных продуктов, производство, качество, цена, потребление, спрос, предложение.

Hurska I.S., Lukianova M.M. FUNCTIONING OF THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS

Purpose. The main aim of the study is to assess the current state of the milk and dairy market in Ukraine based on a comprehensive analysis of production and sales volumes, the formation of prices and levels of milk and dairy consumption, and the substantiation of the priority directions for ensuring the effective functioning of the domestic milk and dairy market.

Methodology of research. The following methods are used in the process of the research: comparative analysis in assessing general tendencies in the dynamics of milk production level indicators, quality, changes in stock prices for dairy raw materials, supply volumes of dairy products on the market, and their consumption level; graphic – when showing the structure of the milk and dairy market, the dynamics of the level of milk and milk product consumption adequacy in Ukraine, in assessing the dependence of consumption volumes and the supply on a number of factors; correlation and regression analysis – in determining key factors and their level of influence on demand (consumption) and supply on the modern market of milk and dairy products; abstract and logical in the preparation of conclusions.

Findings. The structure of the milk market, which includes the world and national markets for dairy products, which provides production, processing, marketing and sales system, is substantiated. The key factors influencing the functioning of the national milk market, formed in the process of forming demand and supply for dairy products in modern conditions, are determined. It is established that consumption of milk and dairy products in Ukraine in general is due to the economic and demographic factors that form demand and supply.

It is found that the formation of demand and supply of the market of milk and dairy products of Ukraine is closely related to the population level of prices for finished products, the level of stock prices for milk raw materials and the productivity of livestock.

Originality. The key factors influencing the volumes of milk supply by agricultural enterprises (level of productivity of cows, level of purchase prices) and consumer demand by the population (population and level of prices for finished products) are determined, which, in contrast to the existing approaches, does not take into account the impact of household incomes on the consumption of milk. There is found a negative correlation between these factors due to inflationary processes and the redistribution of family budgets to other expenditure items.

Practical value. The research results can be used to formulate a strategy for the development of the milk and dairy market, as well as to develop tools for maintaining the level of milk and dairy consumption by the Ukrainian population at all levels of government and self-governance.

Key words: milk, milk and dairy market, production, quality, price, consumption, demand, supply.

Щуровська А.Ю. ОЦІНКА ВПЛИВУ РОЗВИТКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ РЕСПУБЛІКИ АЗЕРБАЙДЖАН

Мета. Виявлення закономірностей розвитку телекомунікацій, як комплексної сфери економіки, кореляційного взаємозв'язку з економічним зростанням Азербайджану, закономірностей споживання і макрорегенерації телекомунікаційних послуг.

Методика дослідження. При вирішенні поставлених у роботі завдань використовувалися методи системного, логічного і порівняльного аналізу для виявлення взаємозв'язків між досліджуваними ознаками, економічної статистики та економетрики для побудови регресійних моделей залежності макроекономічних показників розвитку економіки країни та сфери телекомунікацій.

Результати дослідження. Обґрунтовано основні параметри розвитку сфери телекомунікацій Азербайджану за останні роки, що дозволило виявити закономірності їх розвитку, як комплексної галузі економіки, кореляційні взаємозв'язки з економічним зростанням, конвергенцію зв'язку та інформатики, дію інформаційно-економічного закону, закономірності споживання і макрорегенерацію телекомунікаційних послуг.

Для виявлення взаємозв'язку між макроекономічними розвитком (ДВВП душевою валовий внутрішній продукт) і розвитком телекомунікацій встановлені причинно-наслідкові зв'язки між економічними показниками.

Проаналізовано та доведено, що стрімкий розвиток сучасних телекомунікацій суттєво впливає на соціально-економічний розвиток багатьох країн, і Азербайджану в тому числі.

Наукова новизна результатів дослідження. Представлене в роботі дослідження дозволило встановити рівноприскорену залежність зростання Інтернет-користувачів і щільність мобільних телефонів над рівнем ДВВП. На підставі чого доведено, що пропорційно-випереджальна закономірність розвитку телекомунікацій трансформується у випереджально-прискорену.

Практична значущість результатів дослідження полягає в науковому обґрунтуванні прогнозування параметрів розвитку сфери телекомунікацій. Обґрунтування факторів та закономірностей розвитку сфери телекомунікацій дозволяють більш об'єктивно прогнозувати їхні перспективи, спираючись на фактори, що стосуються національної економіки.

Ключові слова: телекомунікації, конвергенція, інновації, макрорегенерація, Інтернет, мобільний зв'язок

Щуровская А.Ю. ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ РАЗВИТИЯ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ АЗЕРБАЙДЖАН

Цель. Выявление закономерностей развития телекоммуникаций, как комплексной сферы экономики, корреляционной взаимосвязи с экономическим ростом Азербайджана, закономерностей потребления и макрорегенерации телекоммуникационных услуг.

Методика исследования. При решении поставленных в работе задач использовались методы системного, логического и сравнительного анализа для выявления взаимосвязей между исследуемыми признаками, экономической статистики и эконометрики для построения регрессионных моделей зависимости макроэкономических показателей развития экономики страны и сферы телекоммуникаций.

Результаты исследования. Обоснованы основные параметры развития сферы телекоммуникаций Азербайджана за последние годы, что позволило выявить закономерности их развития, как комплексной отрасли экономики, корреляционные взаимосвязи с экономическим ростом, конвергенцию связи и информатики, действие информационно-экономического закона, закономерности потребления и макрорегенерации телекоммуникационных услуг.

Для выявления взаимосвязи между макроэкономическим развитием (ДВВП душевой валовой внутренний продукт) и развитием телекоммуникаций установлены причинно-следственные связи между экономическими показателями.

Проанализировано и доказано, что стремительное развитие современных телекоммуникаций существенно влияет на социально-экономическое развитие многих стран, и Азербайджана в том числе.

Научная новизна результатов исследования. Представленное в работе исследование позволило установить равноускоренную зависимость роста Интернет-пользователей и плотности мобильных телефонов над уровнем ДВВП. На основании чего доказано, что пропорционально-опережающая закономірность развития телекоммуникаций трансформируется в опережающе-ускоренную.

Практическая значимость результатов исследования заключается в научном обосновании прогнозирования параметров развития сферы телекоммуникаций. Обоснование факторов и закономірностей развития сферы телекоммуникаций позволяют более объективно прогнозировать их перспективы, опираясь на факторы, касающиеся национальной экономики.

Ключевые слова: телекоммуникации, конвергенция, инновации, макрорегенерации, Интернет, мобильная связь

Shchurovska A.Yu. EVALUATION OF THE IMPACT OF TELECOMMUNICATIONS DEVELOPMENT ON THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

The purpose of the article is to identify patterns of development of telecommunications as a complex sphere of the economy, correlation with economic growth of Azerbaijan, patterns of consumption and macro generation of telecommunication services.

Methodology of research. Methods of systemic, logical and comparative analysis are used in solving the problems posed in the work to identify the relationships between the investigated features, economic statistics and econometrics for constructing regression models of the dependence of macroeconomic indicators of the development of the country's economy and telecommunication spheres.

Findings. The main parameters of the development of the telecommunications sector of Azerbaijan in recent years are substantiated, which allowed to identify the patterns of their development as an integrated sector of the economy, correlation relationships with economic growth, the convergence of communications and computer science, the effect of information and economic law, consumption patterns and macro-generation of telecommunications services.

To identify the relationship between macroeconomic development (GDP gross domestic product) and the development of telecommunications, causal relationships have been established between economic indicators.

It has been analyzed and proved that the rapid development of modern telecommunications significantly influences social and economic development of many countries, including Azerbaijan.

Originality. The study, conducted in the article, allowed to establish the equally accelerated dependence of the growth of Internet users and the number of subscribers of mobile phones, which is increasing, above the level of GDP, on the basis of which it is proved that the proportionally advanced pattern of development of telecommunications is transformed into advancing accelerated.

Practical value. The practical significance of the research lies in the scientific substantiation of the forecasting of the parameters of the development of the telecommunications sector. The substantiation of the factors and patterns of development of the telecommunications sector allows them to objectively predict their prospects, based on factors relating to the national economy.

Key words: telecommunications, convergence, innovation, macro-generation, the Internet, mobile communications.

Герасименко О.О. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРИКЛАДНА ПЛАТФОРМА РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ І ПРАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ

Мета. Опрацювання наявного інституціонального формату компетентнісного підходу та узагальнення практичного інструментарію його запровадження у процеси розвитку персоналу.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження є наукові положення, що знайшли відображення у працях вітчизняних та іноземних учених за проблематикою компетентнісного підходу. Для досягнення поставленої мети використано міждисциплінарний підхід, який дав змогу обґрунтувати актуальні питання розвитку персоналу на компетентнісних засадах в нормативно-правовому форматі та на корпоративному рівні. Нормативно-правовою базою дослідження є чинне законодавство України у сфері освіти та соціально-трудових відносин. В якості універсального інструменту компетентнісного підходу розглядаються моделі компетенцій.

Результати дослідження. Здійснено узагальнення нормативно-правових аспектів запровадження компетентнісного підходу у сфері вітчизняної середньої та вищої освіти, а також в регулюванні практики професійного розвитку працівників. Визначено каркас інституціонального середовища розвитку персоналу в Україні. Наведено компонентний склад моделей компетентностей, які є напрацюванням іноземних авторів. Запропоновано алгоритм процесу розвитку персоналу на засадах компетентнісного підходу, реалізація якого на практиці дозволить зменшити чи навіть нівелювати розрив між компетентностями, необхідними для досягнення стратегічних цілей та завдань, і наявними у працівників організації.

Наукова новизна результатів дослідження. Наведено пропозиції щодо необхідності внесення змін та доповнень до Закону України, який врегульовує питання професійного розвитку працівників. Розроблено алгоритм процесу розвитку персоналу на засадах компетентнісного підходу, що в доповнення до існуючих, дозволить забезпечити відповідність стратегічно важливих та наявних компетентностей працівників організацій.

Практична значущість результатів дослідження. Наведені автором узагальнення теоретико-концептуального доробку щодо моделей компетентностей та розроблений алгоритм процесу розвитку персоналу на засадах компетентнісного підходу можуть слугувати рамковими умовами запровадження компетентнісного підходу у практику розвитку персоналу організацій.

Ключові слова: розвиток персоналу, компетентності, компетентнісний підхід, моделі компетентностей, інституціональний формат компетентнісного підходу.

Герасименко О.А. КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД КАК КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРИКЛАДНАЯ ПЛАТФОРМА РАЗВИТИЯ ПЕРСОНАЛА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА И ПРАКТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ

Цель. Целью статьи является анализ имеющегося институционального формата компетентностного подхода и обобщение практического инструментария его внедрения в процессы развития персонала.

Методика исследования. Теоретико-методологической базой исследования являются научные положения, нашедшие отражение в трудах отечественных и зарубежных ученых по проблематике компетентностного подхода. Для достижения поставленной цели использован междисциплинарный подход, который позволил обосновать актуальные вопросы развития персонала на компетентностной основе в нормативно-правовом формате и на корпоративном уровне. Нормативно-правовой базой исследования является действующее законодательство Украины в сфере образования и социально-трудовых отношений. В качестве универсального инструмента компетентностного подхода рассматриваются модели компетенций.

Результаты исследования. Осуществлено обобщение нормативно-правовых аспектов внедрения компетентностного подхода в сфере отечественного среднего и высшего образования, а также в регулировании практики профессионального развития работников. Определен каркас институциональной среды развития персонала в Украине. Приведен компонентный состав моделей компетенций, которые являются наработкой иностранных авторов. Предложен алгоритм процесса развития персонала на основе компетентностного подхода, реализация которого на практике позволит уменьшить или даже нивелировать разрыв между компетенциями, необходимыми для достижения стратегических целей и задач, и имеющимися у работников организации.

Научная новизна результатов исследования. Приведены предложения о необходимости внесения изменений и дополнений в Закон Украины, который регулирует вопросы профессионального развития работников. Разработан алгоритм процесса развития персонала на основе компетентного подхода, что в дополнение к существующим, позволит обеспечить соответствие стратегически важных и имеющихся компетенций работников организаций.

Практическая значимость результатов исследования. Приведенные автором обобщения теоретико-концептуального научного наследия относительно моделей компетенций и разработанный алгоритм процесса развития персонала на основе компетентного подхода могут служить рамочными условиями введения компетентного подхода в практику развития персонала организаций.

Ключевые слова: развитие персонала, компетентности, компетентный подход, модели компетенций, институциональный формат компетентного подхода.

Herasymenko O.O. COMPETENT APPROACH AS A CONCEPTUAL AND APPLIED PLATFORM OF PERSONNEL DEVELOPMENT: INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AND PRACTICAL TOOLS

Purpose. The aim of the article is processing the existing institutional format of competent approach and generalizing the practical tools of its introduction in the processes of personnel development.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the research is the scientific provisions, which are reflected in the writings of domestic and foreign scientists on the issues of competent approach. An interdisciplinary approach is used to achieve this goal, which allowed the urgent issues of personnel development on a competent basis to be substantiated in the normative and legal format and at the corporate level. The normative and legal framework for the study is the current legislation of Ukraine in the field of education, and social and labour relations. The competency-based approach is considered as a universal competence model. Competent models are considered as a universal tool of competent approach.

Findings. Generalization of normative and legal aspects of introduction of a competent approach in the sphere of domestic secondary and higher education, as well as in the regulation of the practice of professional development of employees is conducted in the article. The framework of the institutional environment of personnel development in Ukraine is determined. The component composition of competency models, which is the work of foreign authors, is presented. The algorithm of the process of personnel development based on the competence approach is proposed, the realization of which in practice will allow reducing or even leveling the gap between the competencies necessary for achievement of strategic goals and tasks and available to employees of the organization.

Originality. The proposals on the necessity of making amendments and additions to the Law of Ukraine, which regulates the issues of professional development of employees, are presented in the article. The algorithm of the personnel development process based on the competence approach is developed, which, in addition to the existing ones, will allow ensuring the compliance of strategically important and existing competencies of the organizations' employees.

Practical value. The author's summary of theoretical and conceptual work on competency models presented by the author and the algorithm of the personnel development process based on the competence approach can serve as the framework conditions for introducing a competent approach to the practice of personnel development of organizations.

Key words: personnel development, competence, competence approach, competency models, institutional format of competence approach.

Іванюк Т.Л. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ»

Мета. Розкриття сутності поняття «земельні відносини» та дослідження основних особливостей становлення даної економічної категорії.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний метод наукового пізнання – для розгляду сутності земельних відносин; синтезу – для з'ясування взаємозв'язків між суб'єктами земельних відносин; графічний – для наочного відображення одержаних результатів; абстрактно-логічний метод – для формування висновків і пропозицій дослідження.

Результати дослідження. Розкрито основне значення і роль земельних відносин. Розглянуто різноманітні підходи щодо визначення їх економічної сутності та описано загальну схему земельних відносин в Україні. Доведено, що власність на землю формує соціальний та економічний стан суб'єктів земельних відносин. Розглянуто права та обов'язки землекористувачів, а також визначено основні вимоги щодо цільового використання землі.

Наукова новизна результатів дослідження. Систематизовано та узагальнено підходи до тлумачення поняття «земельні відносини». Запропоновано розглядати земельні відносини як відносини між державою, суб'єктами господарювання та людиною, що виникають при володінні, користуванні, відтворенні та охороною землі, як основного засобу виробництва. Розроблено власну схему визначення та формування земельних відносин та охарактеризовано основні елементи, що становлять сутність даного поняття, оскільки розвиток земельних відносин полягає у ефективному впровадженні земельної реформи, що включає спрямованість державної політики на економічно-правове, екологічно безпечне та високотехнологічне користування землею.

Практична значущість результатів дослідження. Доведено доцільність вивчення і розвитку земельних відносин з врахуванням основних елементів, форм та суб'єктів, що знаходяться під впливом зовнішніх і внутрішніх середовищ. Результати дослідження можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами під час формування земельних відносин у своїй діяльності.

Ключові слова: земельні відносини, власність, договірні відносини, землекористування, земельні сервітути.

Иванюк Т.Л. СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ЗЕМЕЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ»

Цель. Раскрытие сущности понятия «земельные отношения» и исследование основных особенностей становлении данной экономической категории.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использовались следующие методы: диалектический метод научного познания – для рассмотрения сущности земельных отношений; синтеза – для выяснения взаимосвязей между субъектами земельных отношений; графический – для наглядного отображения полученных результатов; абстрактно-логический метод – для формирования выводов и предложений исследования.

Результаты исследования. Раскрыто основное значение и роль земельных отношений. Рассмотрены различные подходы к определению их экономической сущности и описано общую схему земельных отношений в Украине. Доказано, что собственность на землю формирует социальное и экономическое состояние субъектов земельных отношений. Рассмотрены права и обязанности землепользователей, а также определены основные требования по целевому использованию земли.

Научная новизна результатов исследования. Систематизированы и обобщены подходы к толкованию понятия «земельные отношения». Предложено рассматривать земельные отношения как отношения между государством, субъектами хозяйствования и человеком, возникающие при владении, пользовании, воспроизводстве и охране земли, как основного средства производства. Разработана собственная схема определения и формирования земельных отношений и охарактеризованы основные элементы, составляющие сущность данного понятия, поскольку развитие земельных отношений заключается в эффективном внедрении земельной реформы, включающей направленность государственной политики на экономически правовое, экологически безопасное и высокотехнологичное пользование землей.

Практическая значимость результатов исследования. Доказана целесообразность изучения и развития земельных отношений с учетом основных элементов, форм и субъектов, находящихся под влиянием внешних и внутренних сред. Результаты исследования могут быть использованы сельскохозяйственными предприятиями при формировании земельных отношений в своей деятельности.

Ключевые слова: земельные отношения, собственность, договорные отношения, землепользование, земельные сервитуты.

Ivaniuk T.L. THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF “LAND RELATIONS”

Purpose. The aim of the article is revealing the essence of the concept “land relations” and researching the main features of the formation of this economic category.

Methodology of research. General scientific and special methods are used to achieve this goal: dialectical method of scientific cognition – to consider the essence of land relations; synthesis – to find out the relationships between the subjects of land relations; graphic – for visual display of the obtained results; abstract and logical method – for forming conclusions and suggestions of research.

Findings. The basic importance and role of land relations are revealed. Various approaches to determining their economic nature are discussed and a general scheme of land relations in Ukraine is described. It is proved that land ownership shapes the social and economic condition of the subjects of land relations. The rights and responsibilities of land users are discussed, as well as the basic requirements for land use purpose are determined.

Originality. Approaches to interpreting the concept of “land relations” are systematized and generalized. It is proposed to consider land relations as relations between the state, economic entities and a person arising in the possession, use, reproduction and protection of land as the main means of production. The own scheme of determination and formation of land relations is developed and basic elements that make up the essence of this concept are characterized, since the development of land relations consists in the effective implementation of land reform, which includes the orientation of the state policy on economically legal, ecologically safe and high-tech land use.

Practical value. The expediency of the study and development of land relations has been proved taking into account the basic elements, forms and subjects that are influenced by external and internal environments. The results of the survey can be used by agricultural enterprises in forming land relations in their activities.

Key words: land relations, property, contractual relations, land use, land easements.

Шаповал В.М., Герасименко Т.В. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Мета. Обґрунтування підходу до дослідження ефективності використання економічного потенціалу підприємств туристичного комплексу, виявлення факторів його підвищення з урахуванням умов сучасного етапу економіки України.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, пов'язані з економічними проблемами вітчизняних підприємств туристичного комплексу і шляхами їх вирішення, законодавчі та нормативні акти України в даній сфері, матеріали спеціалізованих наукових конференцій і симпозіумів. У процесі дослідження використовувалися такі методи: групування – для визначення основних завдань підприємств туристичної сфери в рамках нового підходу до використання економічного потенціалу; узагальнення – для побудови концепції економічного потенціалу підприємств туристичної сфери з позиції комплексної оцінки ефективності роботи турфірми.

Результати дослідження. Узагальнено та систематизовано методичні підходи до функціонування та оцінки економічного потенціалу підприємств туристичної індустрії на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду. Запропоновано механізм ефективного функціонування економічного потенціалу підприємств туристичної сфери з урахуванням особливостей діяльності її суб'єктів при формуванні та використанні ресурсного потенціалу. Розроблено систему взаємодіючих показників ресурсів і результатів, що дозволяє обґрунтувати ключові показники оцінки економічного потенціалу підприємств туристичної сфери. Запропоновано напрями підвищення ефективності використання і розвитку економічного потенціалу підприємств туристичної сфери.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначені напрями підвищення ефективності використання економічного потенціалу підприємств туристичної сфери, які дозволяють визначити резерви економічного зростання, і включає методи, інструменти і напрями вирішення завдань стратегічного розвитку економічного потенціалу.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є основою для вирішення практичних проблем при визначенні резервів економічного зростання туристичних підприємств, здатних підвищити конкурентоспроможність галузі.

Ключові слова: економічний потенціал; підприємства туристичного комплексу; ресурсний потенціал; оцінка ефективності; фактори, що впливають на ефективність; показники ефективності.

Шаповал В.М., Герасименко Т.В. ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА

Цель. Обоснование подхода к исследованию эффективности использования экономического потенциала предприятий туристического комплекса, выявление факторов его повышения с учетом условий современного этапа экономики Украины.

Методология исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные разработки отечественных и зарубежных ученых, связанные с экономическими проблемами отечественных предприятий туристического комплекса и путями их решения, законодательные и нормативные акты Украины в данной сфере, материалы специализированных научных конференций и симпозиумов. В процессе исследования использовались следующие методы: группировки – для определения основных задач предприятий туристической сферы в рамках нового подхода к использованию экономического потенциала; обобщения – для построения концепции экономического потенциала предприятий туристической сферы с позиции комплексной оценки эффективности работы турфирмы.

Результаты исследования. Обобщены и систематизированы методические подходы к функционированию и оценке экономического потенциала предприятий туристической индустрии на основе отечественного и зарубежного опыта. Предложен механизм эффективного функционирования экономического потенциала предприятий туристической сферы с учетом особенностей деятельности ее субъектов при формировании и использовании ресурсного потенциала. Разработана система взаимодействующих показателей ресурсов и результатов, позволяющая обосновать ключевые показатели оценки экономического потенциала предприятий туристической сферы. Предложены направления повышения эффективности использования и развития экономического потенциала предприятий туристической сферы.

Научная новизна результатов исследования. Определены направления повышения эффективности использования экономического потенциала предприятий туристической сферы, которые позволяют определить резервы экономического роста, и включает методы, инструменты и направления решения задач стратегического развития экономического потенциала.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем при определении резервов экономического роста туристических предприятий, способной повысить конкурентоспособность отрасли.

Ключевые слова: экономический потенциал; предприятия туристического комплекса; ресурсный потенциал; оценка эффективности; факторы, влияющие на эффективность; показатели эффективности.

Shapoval V.M., Herasymenko T.V. INCREASING THE EFFICIENCY OF USING ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES OF TOURIST COMPLEX

Purpose. The aim of this article is to substantiate the approach to the study of the effectiveness of using the economic potential of the tourist complex enterprises, identifying the factors of its increasing, taking into account the conditions of the current stage of the Ukrainian economy.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study are research and development of Ukrainian and foreign scientists, associated with economic problems of enterprises of tourist complex and ways of their solutions, legislative and regulatory acts of Ukraine in this field, the specialized materials of scientific conferences and symposia. The study used the following methods: grouping – to determine the main tasks of enterprises of the tourism sector in the framework of the new approach to the use of economic potential; generalizations - to build a concept of the economic potential of enterprises in the tourism sector from the perspective of a comprehensive assessment of the effectiveness of the travel agency.

Findings. The methodological approaches to the functioning and assessment of the economic potential of enterprises in the tourism industry are summarized and systematized in the article based on the domestic and foreign experience. A mechanism for the effective functioning of the economic potential of enterprises in the tourism sector, taking into account the peculiarities of the activities of its subjects in the formation and use of the resource potential, is proposed. A system of interacting indicators of resources and results has been developed, allowing to substantiate key indicators for assessing the economic potential of enterprises in the tourism sector. The directions of increasing the efficiency of use and the development of the economic potential of tourist enterprises have been proposed.

Originality. The originality lies in the determining the directions of increasing the efficiency of using the economic potential of enterprises in the tourism sector, which allow to determine the reserves of economic growth, and includes methods, tools and directions for solving the tasks of strategic development of economic potential.

Practical value. The results of the study are the basis for solving practical problems in determining the reserves of economic growth tourism enterprises that can improve the competitiveness of the industry.

Keywords: economic potential, enterprises of tourist complex, resource potential, assessment of the effectiveness, factors affecting the efficiency, Indicators of the effectiveness.

Андрушків Б.М., Крамар І.Ю., Погайдак О.Б. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ЄС (ШЛЯХИ ТА ЕЛАСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ)

Мета. Розкриття особливостей формування стратегії інтернаціоналізації суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС; розробка еластичного інструментарію та досконалих організаційно-економічних механізмів, які створюють можливості забезпечення їх конкурентоспроможності на основі підвищення якості продукції, робіт та послуг, ефективності господарювання.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем інтернаціоналізації промислових підприємств. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи: аналітичний і монографічний – при опрацюванні літературних та Internet-джерел з теми дослідження; системного аналізу, узагальнення, графічний – при побудові моделі переходу від посттоталітарного етапу розвитку національної економіки до інтернаціоналізації підприємств, а також покрокової схеми і найважливіших віх формування еластичного інструментарію та організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств; абстрактно-логічний – для узагальнення викладеного матеріалу і формулювання висновків.

Результати дослідження. Визначено напрями посилення і розвитку інтернаціоналізації в умовах суспільної нестабільності. Розглянуто шляхи підвищення ефективності заходів за рахунок інноваційно-управлінських чинників. Обгрунтовано тезу, що за рахунок згаданих чинників можна забезпечити спокій у суспільстві та стабільне функціонування національної економіки України, що, власне, і може зробити її конкурентоздатною в умовах ЄС. Дослідження здійснено в умовах адміністративно-територіальних реформ.

Наукова новизна результатів дослідження. Обгрунтовано модель переходу від посттоталітарного етапу розвитку національної економіки до інтернаціоналізації підприємств, а також сформовано покрокову схему і найважливіші віхи формування еластичного інструментарію та організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, що створює можливості забезпечення їх конкурентоспроможності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можна використовувати менеджерами та економістами промислових підприємств при активізації процесів інтернаціоналізації, а окремі висновки та рекомендації з питань формування організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації – у системі стратегічного управління інноваційним розвитком підприємств. Зведені практичні результати дослідження можуть використовуватися в умовах різногалузевих інноваційно-активних підприємств для підвищення ефективності організації стратегії їх інноваційного розвитку на всіх стадіях життєвого циклу інтернаціоналізації. Крім того, матеріали статті для глибшого вивчення проблематики доцільно використовувати у навчальних процесах при викладанні відповідних дисциплін.

Ключові слова: інтернаціоналізація, зовнішньо-економічна діяльність, Європейський Союз, інноваційна політика, національна безпека, гібридна війна, підприємства, стабільність, стратегія, ефективність, якість, господарська діяльність, трансформаційне суспільство.

Андрушків Б.Н., Крамар И.Ю., Погайдак О.Б. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЯ В КОНТЕКСТЕ ТРЕБОВАНИЙ ЕС (ПУТИ И ЭЛАСТИЧНЫЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ)

Цель. Раскрытие особенностей формирования стратегии интернационализации субъектов хозяйствования в контексте требований ЕС; разработка эластичного инструментария и совершенных организационно-экономических механизмов, которые создают возможности обеспечения их конкурентоспособности на основе повышения качества продукции, работ и услуг, эффективности хозяйствования.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых по проблемам интернационализации промышленных предприятий. Для достижения поставленной цели использованы следующие методы: аналитический и монографический – при обработке литературных и Internet-источников по теме исследования; системного анализа, обобщения, графический – при построении модели перехода от посттоталитарного этапа развития национальной экономики к интернационализации предприятий, а также пошаговой схемы и важнейших вех формирования эластичного инструментария и организационно-экономического механизма интернационализации промышленных предприятий; абстрактно-логический – для обобщения изложенного материала и формулирование выводов.

Результаты исследования. Определены направления усиления и развития интернационализации в условиях общественной нестабильности. Рассмотрены пути повышения эффективности мероприятий за счет инновационно-управленческих факторов. Обосновано тезис, что за счет факторов можно обеспечить спокойствие в обществе и стабильное функционирование национальной экономики Украины, что, собственно, и может сделать её конкурентоспособной в условиях ЕС. Исследование осуществлено в условиях административно-территориальных реформ.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована модель перехода от посттоталитарного этапа развития национальной экономики к интернационализации предприятий, а также сформирована пошаговая схема и важнейшие вехи формирования эластичного инструментария и организационно-экономического механизма интернационализации промышленных предприятий, что создает возможности обеспечения их конкурентоспособности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы менеджерами и экономистами промышленных предприятий при активизации процессов интернационализации, а отдельные выводы и рекомендации по вопросам формирования организационно-экономического механизма интернационализации – в системе стратегического управления инновационным развитием предприятий. Сводные практические результаты исследования могут использоваться в условиях разноотраслевых инновационно активных предприятий для повышения эффективности организации стратегии их инновационного развития на всех стадиях жизненного цикла интернационализации. Кроме того, материалы статьи для более глубокого изучения проблематики целесообразно использовать в учебном процессе при преподавании соответствующих дисциплин.

Ключевые слова: интернационализация, внешнеэкономическая деятельность, Европейский Союз, инновационная политика, национальная безопасность, гибридная война, предприятия, стабильность, стратегия, эффективность, качество, хозяйственная деятельность, трансформационное общество.

Andrushkiv B.M., Kramar I.Yu., Pohaidak O.B. FEATURES OF FORMING A STRATEGY OF INTERNATIONALIZATION OF BUSINESS ENTITIES IN THE CONTEXT OF EU REQUIREMENTS (WAYS AND ELASTIC TOOLS TO SOLVE THE PROBLEM)

Purpose. The aim of the article is to reveal the features of the strategy of internationalization of the subjects of the management in the context of the requirements of the EU; the development of an elastic toolkit and perfect organizational and economic mechanisms that create opportunities for ensuring their competitiveness on the basis of increasing the quality of production, works and services, and efficiency of management.

Methodology of research. The theoretical basis of the research is the scientific works of domestic and foreign scientists on the problems of internationalization of industrial enterprises. The following methods are used to achieve this goal: analytical and monographic – in processing the literary and Internet sources on the topic of research; system analysis, generalization, graphic – when constructing a model of transition from post-totalitarian stage of development of the national economy to the internationalization of enterprises, as well as the step-by-step scheme and the most important milestones of elastic tooling and organizational and economic mechanisms of internationalization of industrial enterprises; abstract and logical – for the generalization of the above material and the formulation of conclusions.

Findings. The directions of strengthening and development of internationalization in the conditions of social instability are defined. The ways of improving the efficiency of measures due to innovation and management factors are considered. The thesis is based on the fact that due to the mentioned factors it is possible to ensure calm in the society and stable functioning of the national economy of Ukraine, which, in fact, can make it competitive in the conditions of the EU. The research is carried out in conditions of administrative and territorial reforms.

Originality. The model of the transition from the post-totalitarian stage of the development of the national economy to the internationalization of the enterprises is substantiated, the step-by-step scheme and the most important milestones of the formation of elastic tools and organizational and economic mechanism of internationalization of industrial enterprises, which creates opportunities for ensuring their competitiveness, are formed.

Practical value. The obtained results of the research can be used by managers and economists of industrial enterprises with the intensification of internationalization processes, and some conclusions and recommendations on the formation of organizational and economic mechanism of internationalization – in the system of strategic management of innovative development of enterprises. The summarized practical results of the research can be used in conditions of multi-sectoral innovative and active enterprises to increase the effectiveness of organizing the strategy of their innovation development at all stages of the life cycle of inter-nationalization. In addition, the materials of the article for a more profound study of the problems should be used in educational processes in the teaching of relevant disciplines.

Key words: internationalization, foreign economic activity, European Union, innovative policy, national security, hybrid war, enterprises, stability, strategy, efficiency, quality, economic activity, transformational society.

Нікітін Ю.О., Мельник М.В., Кульчицький О.І. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Мета. Дослідження бачення проблем та шляхів інноваційного розвитку України представників таких фокус-груп, як: бізнесу, науково-дослідних інститутів, університетів, державних установ та громадських організацій.

Методика дослідження. Дослідження у фокус-групах експертів проводили шляхом анкетного опитування за бальною шкалою та представлення результатів у відсоткових значеннях. Результати опрацьовано за допомогою методів аналізу і синтезу та представлено висновки на основі методу узагальнення.

Результати дослідження. Представлено оцінку фокус-груп представників бізнесу, науково-дослідних інститутів, університетів, державних установ та громадських організацій щодо проблем та шляхів інноваційного розвитку України. Досліджено фактори конкурентних переваг підприємств України; бар'єри, щодо впровадження вітчизняних інновацій та розвитку системи взаємодії між українськими підприємствами, науковими організаціями і університетами. Визначено фактори розвитку системи взаємодії українських підприємств із науковими організаціями і університетами у створенні та впровадженні інновацій. Обґрунтовано основні напрямки та шляхи переходу до застосування моделі інноваційного розвитку України, зокрема доведено необхідність економічного розвитку на основі моделі інноваційного розвитку України «Six Helix Model».

Наукова новизна результатів дослідження. Виявлено основні проблеми інноваційного розвитку України. На основі проведеного опитування визначено експертне бачення представників бізнесу, науково-дослідних інститутів, університетів, державних установ та громадських організацій щодо першочергових дій інноваційного розвитку України.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприятимуть органам державного управління при визначенні пріоритетних дій інноваційного розвитку України.

Ключові слова: наука, інновації, модель інноваційного розвитку.

Никитин Ю.А., Мельник М.В., Кульчицкий О.И. ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Цель. Исследовать видение проблем и путей инновационного развития Украины представителей таких фокус-групп, как: бизнеса, научно-исследовательских институтов, университетов, государственных учреждений и общественных организаций.

Методика исследования. Исследования в фокус группах экспертов проводили путем анкетного опроса по балльной шкале и представление результатов в процентных значениях. Результаты обработаны с помощью методов анализа и синтеза и представлены выводы на основе метода обобщения.

Результаты исследования. Представлена оценка фокус-групп представителей бизнеса, научно-исследовательских институтов, университетов, государственных учреждений и общественных организаций относительно проблем и путей инновационного развития Украины. Исследованы факторы конкурентных преимуществ предприятий Украины; барьеры, по внедрению отечественных инноваций и развития системы взаимодействия между украинскими предприятиями, научными организациями и университетами. Определены факторы развития системы взаимодействия украинских предприятий с научными организациями и университетами в создании и внедрении инноваций. Обоснованы основные направления и пути перехода к применению модели инновационного развития Украины, в частности доказана необходимость экономического развития на основе модели инновационного развития Украины «Six Helix Model».

Научная новизна результатов исследования. Выявлены основные проблемы инновационного развития Украины. На основе проведенного опроса определено экспертное видение представителей бизнеса, научно-исследовательских институтов, университетов, государственных учреждений и общественных организаций относительно первоочередных действий инновационного развития Украины.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования будут способствовать органам государственного управления при определении приоритетных действий инновационного развития Украины.

Ключевые слова: наука, инновации, модель инновационного развития.

Nikitin Yu.O., Melnyk M.V., Kulchytskyi O.I. PROBLEMS AND WAYS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Purpose. To explore the vision of problems and ways of innovative development of Ukraine by representatives of such focus groups as: business, research institutes, universities, state institutions and public organizations.

Methodology of research. Focus group studies were conducted by expert groups by means of a questionnaire survey on a scale and presentation of results in percentage values. The results were analyzed using the methods of analysis and synthesis and the findings are presented on the basis of the generalization method.

Findings. The evaluation of the focus groups of representatives: business, research institutes, universities, state institutions and public organizations on the problems and ways of innovative development of Ukraine is presented. The main factors of competitive advantages of Ukrainian enterprises, barriers to the implementation of domestic innovations, development of the system of interaction between research institutes, universities and enterprises are determined. The factors of development of system of interaction of Ukrainian enterprises with scientific organizations and universities in creation and implementation of innovations are determined. The basic directions and ways of transition to application of the model of innovative development of Ukraine are substantiated. In particular, the necessity of economic development is proved on the basis of the model if the innovative development "Six Helix Model".

Originality. The main problems of innovative development of Ukraine are revealed. On the basis of the survey, an expert opinion of business representatives, research institutes, universities, state institutions and public organizations regarding the priority actions of Ukraine's innovation development was determined.

Practical value. The results of the study will contribute to the public administration in identifying the priority actions of Ukraine's innovation development.

Key words: science, innovation, model of innovation development.

Водовозов Є.Н., Палант О.Ю. КРИТЕРІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ МІСЬКОГО ТРАНСПОРТНОГО СПОЛУЧЕННЯ м. КИСВА

Мета. Надання обґрунтованих з наукової точки зору практичних рекомендацій щодо оптимізації мережі громадського транспорту м. Києва.

Методика дослідження. Дослідження засновані на науковому підході та проведені із застосуванням методів аналізу, порівняння і синтезу (для опрацювання вітчизняного та закордонного досвіду існуючих теоретико-методологічних положень щодо оптимізації маршрутної мережі), класифікації і ранжування (при розробці комплексу інноваційних підходів до досліджуваного об'єкту), а також математичної статистики (для обробки і аналізу вихідних даних) і методом економіко-математичного моделювання (для дослідження зв'язків між факторами, які впливають на розвиток міського громадського транспорту та оцінки якісних характеристик

підприємств) з ретельною оцінкою отриманих результатів. Також була розроблена стратегія збору інформації щодо роботи міського пасажирського транспорту.

Результати дослідження. Аналіз проведених досліджень доводить, що поступово оптимізована запропонованим способом маршрутна мережа Києва служить всім чотирьом виділеним критеріям оптимізації. Встановлено, що мережа відображає попит на пересування, відповідає потребам пасажирів, забезпечуючи широкий спектр вибору шляхів пересування з декількох варіантів, та принаймні один із них буде мінімально відрізнятися від найкоротшого між точками відправлення та призначення. Доведено, що мережа слугує потребам міста, розвантажуючи напружену дорожньо-транспортну ситуацію столиці. Обґрунтовано, що підвищення економічної ефективності функціонування транспортних підприємств за рахунок зменшення операційних затрат на утримання мережі та збільшення пасажиропотоку дадуть підприємствам-перевізникам більший дохід та зменшать їх залежність від місцевих бюджетів. Крім того, визначено, що підвищиться соціальний добробут громадян за рахунок надання якісних транспортних комунальних послуг. Показано як саме буде забезпечений захист довкілля за рахунок заміни частини автобусних маршрутів тролейбусними та використання транспортних засобів більшої місткості натомість кількох одиниць меншої.

Наукова новизна результатів дослідження. Вперше пропонується розбити Київ на 12 умовних транспортних районів та застосовувати процес оптимізації поступово для кожного з них, що в подальшому дало змогу за допомогою ЕОМ перевірити запропоновану оновлену маршрутну мережу на життєздатність в рамках транспортної моделі всього міста. Послідовність знайденого алгоритму неодноразово повторювали для того, щоб відчутти комбінований вплив пропозицій.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані Київською міською державною адміністрацією з метою оптимізації маршрутної мережі міста.

Ключові слова: громадський транспорт, оптимізація маршрутної мережі, пасажиропотік, транспортна модель, рухомий склад.

Водовозов Е.Н., Палант А.Ю. КРИТЕРИИ ОПТИМИЗАЦИИ ГОРОДСКОГО ТРАНСПОРТНОГО СООБЩЕНИЯ г. КИЕВА

Цель. Цель статьи – дать обоснованные с научной точки зрения практические рекомендации по оптимизации сети общественного транспорта г. Киева.

Методика исследования. Исследования основаны на строгом научном подходе и проведены с применением методов анализа, сравнения и синтеза (для обработки отечественного и зарубежного опыта существующих теоретико-методологических положений по оптимизации маршрутной сети), классификации и ранжирования (при разработке комплекса инновационных подходов к исследуемому объекту), а также математической статистики (для обработки и анализа исходных данных) и методом экономико-математического моделирования (для исследований связей между факторами, влияющими на развитие городского общественного транспорта и оценки качественных характеристик предприятий) с тщательной оценкой полученных результатов. Также была разработана стратегия сбора информации, касающейся работы городского пассажирского транспорта.

Результаты исследования. Анализ проведенных исследований доказывает, что постепенно оптимизированная предложенным способом маршрутная сеть г. Киева отвечает всем четырем выявленным критериям оптимизации. Установлено, что сеть соответствует спросу на перемещения, отвечает потребностям пассажиров, обеспечивая широкий спектр выбора маршрутов следования из нескольких имеющихся вариантов, и по крайней мере один из которых минимально отличается от кратчайшего между точками отправления и назначения. Доказано, что сеть служит нуждам города, разгружая напряженную дорожно-транспортную ситуацию столицы. Обосновано повышение экономической эффективности функционирования транспортных предприятий за счет уменьшения операционных затрат на содержание сети и за счет увеличения пассажиропотока, что позитивно скажется на доходах предприятий-перевозчиков и уменьшит их зависимость от местных бюджетов. Кроме того, отмечено, что повысится социальное благосостояние горожан за счет предоставления качественных транспортных коммунальных услуг. Показано, как именно будет обеспечена защита окружающей среды за счет замены части автобусных маршрутов троллейбусными и использования транспортных средств большей вместимости вместо нескольких единиц меньшей.

Научная новизна результатов исследования. Впервые предлагается разбить Киев на 12 условных транспортных района и применять процесс оптимизации постепенно для каждого из них, что в дальнейшем даст возможность с помощью ЭВМ проверить предложенную обновленную маршрутную сеть на жизнеспособность в рамках транспортной модели всего города. Последовательность найденного алгоритма повторяли несколько раз для того, чтобы ощутить комбинированное влияние предложений.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы Киевской городской государственной администрацией с целью оптимизации маршрутной сети города.

Ключевые слова: общественный транспорт, оптимизация маршрутной сети, пассажиропоток, транспортная модель, подвижной состав.

Vodovozov Ye.N., Palant O.Yu. CRITERIA FOR OPTIMIZATION OF URBAN TRANSPORT CONNECTION IN KYIV

Purpose. The aim of the article is the provision of scientifically substantiated practical recommendations for the optimization of the public transport network in Kyiv.

Methodology of research. The research is based on a strictly scientific approach and conducted using the methods of analysis, comparison and synthesis (to study the domestic and foreign experience of existing theoretical and methodological provisions on route network optimization), classification and ranking (when developing a complex of innovative approaches to the studied object) as well as mathematical statistics (for the processing and analysis of input

data) and economic-mathematical modelling (to investigate the relationships between factors that affect development urban public transport and quality assessment of enterprises) with careful evaluation of the obtained results. A strategy for collecting information on urban passenger transport has also been developed.

Findings. The analysis of the conducted researches proves that gradually optimized by the offered way the route network of Kiev serves all four selected optimization criteria. It is established that the network reflects the demand for travel, meets the needs of passengers, providing a wide range of choices of routes of several options, and at least one of them will be minimally different from the shortest between the points of departure and destination. It is proved that the network serves the needs of the city by unloading the busy traffic situation of the capital.

It is substantiated that increasing the economic efficiency of the operation of transport enterprises by reducing the operating costs of maintaining the network and increasing the flow of passengers will give more income for enterprises-carriers and reduce their dependence on local budgets. In addition, it is determined that the social well-being of citizens will be enhanced through the provision of quality transport utilities. It is shown how environmental protection will be provided by replacing part of the bus routes with trolley buses and using larger vehicles instead of several smaller units.

Originality. For the first time, it is proposed to divide Kiev into 12 conditional transport areas and to apply the optimization process gradually for each of them, which subsequently allowed using the computer to check the proposed updated itinerary for viability within the transport model of the whole city. The sequence of the found algorithm was repeatedly repeated in order to feel the combined effect of the proposals.

Practical value. The results of the study can be used by the Kyiv City State Administration to optimize the city's route network.

Key words: public transport, route network optimization, passenger traffic, transport model, rolling stock.

Чумак О.В., Мельничук М.О. КОНЦЕПЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета. Обґрунтування концепції інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом підприємства в умовах сталого розвитку.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є системний підхід до пізнання фундаментальних положень формування інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом. Для досягнення окресленої мети й вирішення поставлених завдань використано систему загальнонаукових та спеціальних методів, а саме: методи логічного узагальнення та порівняння для формування основних положень організації управлінського обліку на підприємстві та підходів до побудови його моделі в частині управління соціальним капіталом; методи аналізу, синтезу й узагальнення – для вивчення системи збалансованих показників і їх впливу на вартість бізнесу; абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків дослідження.

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність розвитку облікових систем підприємств для формування інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом через інтеграцію, побудовану на досягненні стратегічних цілей. Сформовано модель управлінського обліку соціального капіталу, детерміновану показниками соціально-орієнтованого бізнес середовища, яка ґрунтується на блоках збалансованої системи показників. Визначено етапи рекомендованої моделі та рівні, за якими передбачено її функціонування в обліковій системі підприємства. Для розвитку інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом запропоновано запровадження системи збалансованих показників (BSC), за якої є можливість співставлення фінансових і нефінансових показників щодо соціального капіталу через площину досягнення стратегії діяльності підприємства. На основі цього запропоновано фрагмент стратегічної карти та нефінансові показники, які характеризують формування соціального капіталу підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні концепції інформаційного забезпечення управління соціальним капіталом підприємства в умовах сталого розвитку, яка на відміну від існуючої, забезпечує синергію з концепцією збалансованої системи показників через нефінансові індикатори, які характеризують формування соціального капіталу.

Практична значущість результатів дослідження. Сформовану модель управлінського обліку та нефінансові показники економічної діяльності щодо формування соціального капіталу можна застосовувати як базову усіма підприємствами. Ефектом стане можливість розрахунку загальної ефективності економічної діяльності відповідно стратегічним цілям на основі доступного інформаційного забезпечення.

Ключові слова: соціальний капітал, інформаційне забезпечення, управлінський облік, система збалансованих показників.

Чумак О.В., Мельничук М.А. КОНЦЕПЦИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫМ КАПИТАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Целью статьи является обоснование концепции информационного обеспечения управления социальным капиталом предприятия в условиях устойчивого развития.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования является системный подход к познанию фундаментальных положений формирования информационного обеспечения управления социальным капиталом. Для достижения поставленной цели и решения поставленных задач использована система общенаучных и специальных методов, а именно: методы логического обобщения и сравнения для формирования основных положений организации управленческого учета на предприятии и подходов к построению его модели по управлению социальным капиталом; методы анализа, синтеза и обобщения – для изучения системы сбалансированных показателей и их влияния на стоимость бизнеса; абстрактно-логический метод – для формулирования выводов исследования.

Результаты исследования. Обоснована необходимость развития учетных систем предприятий для формирования информационного обеспечения управления социальным капиталом путем интеграции, построенной на достижении стратегических целей. Сформирована модель управленческого учета социального капитала, детерминированная на показатели социально-ориентированной бизнес среды, которая основывается на блоках сбалансированной системы показателей. Определены этапы рекомендованной модели и уровни, по которым предусмотрено ее функционирование в учетной системе предприятия. Для развития информационного обеспечения управления социальным капиталом предложено внедрение системы сбалансированных показателей (BSC), при которой есть возможность сопоставления финансовых и нефинансовых показателей социального капитала сквозь плоскость достижения стратегии деятельности предприятия. На основе этого, предложен фрагмент стратегической карты и нефинансовые показатели, характеризующие формирование социального капитала.

Научная новизна результатов исследования заключается в обосновании концепции информационного обеспечения управления социальным капиталом предприятия в условиях устойчивого развития, которая в отличие от существующих, обеспечивает синергию концепции сбалансированной системы показателей нефинансовыми индикаторами, характеризующими формирование социального капитала.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенную модель управленческого учета и нефинансовые показатели экономической деятельности по формированию социального капитала, можно применять, как базовые для всех предприятий. Эффектом является возможность расчета общей эффективности экономической деятельности в соответствии со стратегическими целями на основе доступного информационного обеспечения.

Ключевые слова: социальный капитал, информационное обеспечение, управленческий учет, система сбалансированных показателей.

Chumak O.V., Melnuchyk M.O. CONCEPT OF INFORMATION SUPPORT MANAGEMENT OF THE SOCIAL CAPITAL OF ENTERPRISE IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The purpose of the article is to substantiate the concept of information support for managing the social capital of an enterprise in context of sustainable development.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of study is a systematic approach to knowledge of fundamental provisions of formation of information support for social capital management. To achieve the goal and solve the tasks, a system of general scientific and special methods was used, namely: methods of logical generalization and comparison to form main provisions of organization of management accounting in the enterprise and approaches to building its of social capital management model; methods of analysis, synthesis and generalization – for to study system of balanced indicators and their impact on value of business; abstract method – for formulation of research findings.

Findings. The necessity of the development of accounting systems of enterprises for formation of information support for social capital management through integration, built on the achievement of strategic goals is substantiated. A model of management accounting of social capital was formed, determined by indicators of socially-oriented business environment, based on blocks of a balanced scorecard. The stages of the recommend model and levels according to which its functioning is provided for in accounting system of enterprise are determined. For development of information support for social capital management, the introduction of balanced scorecard (BSC) has been proposed, with which it is possible to compare financial and non-financial indicators of social capital through the plane of achieving an enterprise strategy. Based on this, a fragment of a strategic map and non-financial indicators characterizing the formation of social capital have been proposed.

Originality. The scientific novelty consists in substantiating the concept of information support for managing the social capital of an enterprise under conditions of sustainable development, which, unlike existing ones, provides synergy of concept of balanced scorecard with non-financial indicators characterizing the formation of social capital.

Practical value. The proposed model of management accounting and non-financial indicators of economic activity on formation of social capital can be applied as basic for all enterprises. The effect is the ability to calculate the overall economic performance in accordance with strategic goals based on available information support.

Key words: social capital, information support, management accounting, balanced scorecard system.

Грей Ю.М. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Розроблення методологічних підходів до формування сучасної ефективної системи мотивації праці працівників в системі управління підприємством.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення економічної науки у сфері управління мотивацією праці на підприємстві в процесі його поточного функціонування та досягнення стратегічних цілей. Під час проведення дослідження використано методи логічного узагальнення та порівняння для формування основних положень організації системи мотивації праці на підприємстві та підходів до управління нею; системного аналізу та синтезу, зокрема, при дослідженні форм і моделей мотивації праці працівників підприємств, взаємозв'язків мотивів і стимулів; логічного узагальнення – під час формулювання висновків.

Результати дослідження. Систематизовано наукові знання щодо комплексного розуміння та аналізу економічної категорії «мотивація праці», розкрито погляди науковців на визначення сутності поняття «мотивація праці». На основі проведених досліджень і вивчення досвіду науковців виділено чотири моделі мотивації, котрі показують з певною часткою умовності сутність процесу еволюції трудової мотивації. Охарактеризовані всі відомі

методи мотивації праці, які поділені на дві великі групи, в залежності від того, що лежить в основі базового мотиву до праці. Зазначається, що дієва система мотивації праці можлива лише при оптимальному поєднанні обох методів. На підставі аналізу літературних джерел розкрито взаємозв'язок мотивів і стимулів. Узагальнено нагромаджений світовий досвід, що дало можливість виділити три основні підходи до мотивації праці, в основі яких лежать: теорія потреб, теорія очікування, теорія підкріплення.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістала подальшого розвитку систематизація поглядів науковців щодо визначення поняття «мотивація». Наголошується на тому, що найбільш повним його тлумаченням є наступне: мотивація праці – це сукупність різноманітних методів організації праці, які направлені на спонукання персоналу до праці в залежності від цілей підприємства та працівників. З метою визначення всіх можливих методів і форм стимулювання праці працівників набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо співставлення мотивів і стимулів та показано їх взаємозв'язок. Це дало можливість визначити мотив і стимул як дві паралельні та взаємообумовлені ступені моделі стимулювання праці працівника.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження методологічних підходів до формування сучасної ефективної системи мотивації праці працівників в системі управління підприємством дозволять розширити перелік важливих факторів, що впливають на її стан, та дають змогу визначити основні напрями її формування.

Ключові слова: мотивація, підприємства, система управління, стимул, мотив, мотиваційний тип.

Грей Ю.Н. ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЭФФЕКТИВНОЙ СИСТЕМЫ МОТИВАЦИИ ТРУДА РАБОТНИКОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Разработка методологических подходов к формированию современной эффективной системы мотивации труда работников в системе управления предприятием.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются фундаментальные положения экономической науки в области управления мотивацией труда на предприятии в процессе его текущего функционирования и достижения стратегических целей. При проведении исследования использованы методы логического обобщения и сравнения для формирования основных положений организации системы мотивации труда на предприятии и подходов к управлению ею; системного анализа и синтеза, в частности, при исследовании форм и моделей мотивации труда работников предприятий, взаимосвязей мотивов и стимулов; логического обобщения – при формулировании выводов.

Результаты исследования. Систематизированы научные знания относительно комплексного понимания и анализа экономической категории «мотивация труда», раскрыты взгляды ученых на определение сущности понятия «мотивация труда». На основе проведенных исследований и изучения опыта ученых выделено четыре модели мотивации, которые показывают, с определенной частью условности, сущность процесса эволюции трудовой мотивации. Охарактеризованы все известные методы мотивации труда, которые разделены на две большие группы, в зависимости от того, что лежит в основе базового мотива к труду. Отмечается, что действенная система мотивации труда возможна только при оптимальном сочетании обоих методов. На основании анализа литературных источников раскрыта взаимосвязь мотивов и стимулов. Обобщен накопленный мировой опыт, что позволило выделить три основных подхода к мотивации труда, в основе которых лежат: теория потребностей, теория ожидания, теория подкрепления.

Научная новизна результатов исследования. Получила дальнейшее развитие систематизация взглядов ученых относительно определения понятия «мотивация». Отмечается, что наиболее полным его толкованием есть следующее: мотивация труда – это совокупность различных методов организации труда, которые направлены на побуждение персонала к работе в зависимости от целей предприятия и работников. С целью определения всех возможных методов и форм стимулирования труда работников получили дальнейшее развитие теоретические положения о сопоставлении мотивов и стимулов и показана их взаимосвязь. Это дало возможность определить мотив и стимул как две параллельные и взаимообусловленные ступени модели стимулирования труда работника.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования методологических подходов к формированию современной эффективной системы мотивации труда работников в системе управления предприятием позволят расширить перечень важных факторов, влияющих на ее состояние, и позволяют определить основные направления ее формирования.

Ключевые слова: мотивация, предприятия, система управления, стимул, мотив, мотивационный тип.

Hrei Yu.M. METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF THE MODERN EFFICIENT SYSTEM OF MOTIVATION OF LABOUR OF EMPLOYEES OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is the development of methodological approaches to the formation of a modern effective system of motivation of labour of employees in the enterprise management system.

Methodology of research. The theoretical basis of the study is the fundamental position of economic science in the field of motivation of labour management in the enterprise in the process of its current functioning and achievement of strategic goals. Methods of logical generalization and comparison are used during the research to formulate the main provisions of the organization of the system of motivation of labour in the enterprise and approaches to its management; systemic analysis and synthesis, in particular, in the study of forms and models of motivation of workers of enterprises, interconnections of motives and incentives; logical generalization – during the formulation of conclusions.

Findings. The scientific knowledge on the comprehensive understanding and analysis of the economic category “motivation of labour” is systematized, scientists’ views on the definition of the essence of the concept of “motivation of labour” are revealed. Four models of motivation have been identified on the basis of conducted researches and studying of the experience of scientists, which deal with a certain proportion of the conditionality of the process of the evolution of labour motivation. All well-known methods of motivation of labour, which are divided into two large groups, are characterized, depending on what is at the basis of the basic motive to work. It is noted that an effective system of

motivation is possible only with the optimal combination of both methods. The relationship between motives and stimuli is revealed based on the analysis of literary sources. The accumulated world experience is generalized, which gave the opportunity to distinguish three basic approaches to motivation of labour, which are based on the theory of needs, theory of expectations and theory of reinforcement.

Originality. The further systematization of the views of scholars on the definition of "motivation" has been further developed. It is emphasized that the most complete interpretation of it is the following: motivation of labour is a set of various methods of organization of labour, which are aimed at motivating staff to work, depending on the goals of the company and employees. Theoretical provisions for comparing motives and incentives and their interrelation have further developed in order to identify all possible methods and forms of labor stimulation of the workers. This made it possible to identify the motive and incentive as two parallel and interdependent stages of the incentive model for employee work.

Practical value. The results of the study of methodological approaches to the formation of a modern effective system of employee motivation in the enterprise management system will allow to expand the list of important factors influencing its state and make it possible to determine the main directions of its formation.

Key words: motivation, enterprise, management system, stimulus, motive, motivational type.

Місюк М.В., Бец Б.Б. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Мета. Розробка методичних підходів щодо оцінювання ресурсного потенціалу ОТГ, в яких враховуються ефекти, зокрема економічний, соціальний та екологічний, що формуються кожним із видів ресурсу.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались загально наукові методи зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ ефективності розвитку ОТГ, ефективності використання ресурсів; коефіцієнтний метод, який застосовується при обчисленні системи коефіцієнтів і аналіз їх проводиться як у статистиці, так і у динаміці; порівняльний аналіз для визначення ефективності використання ресурсів у різних ОТГ; метод головних компонентів для зменшення кількості показників, що визначають загальну ефективність використання ресурсів ОТГ.

Результати дослідження. Інструментарій розвитку об'єднаних територіальних громад має ґрунтуватись на результатах оцінки та аналізу сучасного їх стану, ефективності функціонування та тенденції змін основних показників ресурсовіддачі та результативності діяльності. Дані параметри залежать від ресурсного забезпечення ОТГ. Тому дане дослідження ґрунтується на урахуванні причинно-наслідкового взаємозв'язку між доступними ресурсами ОТГ та її ефективністю. У дослідження діяльності ОТГ першочерговим є оцінювання ефективності її ресурсного забезпечення, яке передбачає оцінку ресурсного потенціалу та співставлення потенційних ефектів від його використання із фактично досягнутими.

Розробка методики оцінювання ресурсного потенціалу ОТГ має здійснюватися у кілька етапів, першим з яких є визначення показників, які є кількісними вимірниками (показниками) кожного окремого виду ресурсів. Перелік показників стану ресурсної бази має відповідати трьом принципам, а саме: 1) принципу повноти (всі ресурси та їх кількісні і якісні ресурси мають бути враховані); 2) принцип простоти (передбачає усунення повторень показників); 3) принцип відповідності показників реальності стану інформаційного забезпечення.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні методичних підходів до оцінки ефективності використання ресурсів об'єднаних територіальних громад як засобу забезпечення ефективності розвитку громади.

Практична значущість результатів дослідження. Сучасні підходи до оцінювання рівня ресурсного забезпечення та ресурсного потенціалу економічних суб'єктів дали можливість виділити три методичних підходи: 1) визначення ефективності використання залучених у процес функціонування суб'єктів ресурсів; 2) порівняльний аналіз показників ефективності; 3) інтегральне оцінювання ефективності, що передбачає обчислення та аналіз синтетичного узагальненого коефіцієнта ефективності. Дані підходи дають можливість здійснити комплексний аналіз ефективного використання ресурсного потенціалу ОТГ.

Ключові слова: методичний підхід, ефективність, розвиток, ресурси, об'єднані територіальні громади.

Мисюк Н.В., Бец Б.Б. МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ ОБЪЕДИНЕННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

Цель. Разработка методических подходов по оцениванию ресурсного потенциала ОТО, в которых учитываются эффекты, в частности экономический, социальный и экологический, формируемые каждым из видов ресурса.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общие научные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ эффективности развития ОТО, эффективности использования ресурсов; коэффициентный метод, применяемый при исчислении системы коэффициентов, при этом их анализ проводится как в статистике, так и в динамике; сравнительный анализ для определения эффективности использования ресурсов в различных ОТО; метод главных компонент для уменьшения количества показателей, определяющих общую эффективность использования ресурсов ОТО.

Результаты исследования. Инструментарий развития объединенных территориальных общин должен основываться на результатах оценки и анализа современного их состояния, эффективности функционирования и тенденциях изменения основных показателей ресурсоотдачи и результативности деятельности. Данные параметры зависят от ресурсного обеспечения ОТО. Поэтому данное исследование основывается на учете причинно-следственной взаимосвязи между доступными ресурсами ОТО и ее эффективностью. В исследование деятельности ОТО первоочередным является оценивание эффективности их ресурсного обеспечения, которое

предусматривает оценку ресурсного потенциала и сопоставление потенциальных эффектов от его использования с фактически достигнутым.

Разработка методики оценки ресурсного потенциала ОТО должна осуществляться в несколько этапов, первым из которых является определение показателей, которые являются количественными измерителями (показателям) каждого отдельного вида ресурсов. Перечень показателей состояния ресурсной базы должен соответствовать трем принципам, а именно: 1) принципа полноты (все ресурсы и их количественные и качественные ресурсы должны быть учтены) 2) принцип простоты (предусматривает устранение повторений показателей); 3) принцип соответствия показателей реальности состоянию информационного обеспечения.

Научная новизна результатов исследования заключается в определении методических подходов к оценке эффективности использования ресурсов объединенных территориальных общин как средства обеспечения эффективности развития общества.

Практическая значимость результатов исследования. Современные подходы к оценке уровня ресурсного обеспечения и ресурсного потенциала экономических субъектов позволили выделить три методических подхода: 1) определение эффективности использования привлеченных в процесс функционирования субъектов ресурсов; 2) сравнительный анализ показателей эффективности; 3) интегральное оценивание эффективности, что предусматривает исчисление и анализ синтетического обобщенного коэффициента эффективности. Данные подходы позволяют осуществить комплексный анализ эффективного использования ресурсного потенциала ОТО.

Ключевые слова: методический подход, эффективность, развитие, ресурсы, объединенные территориальные общины.

Misiuk M.V., Betz B.B. METHODOLOGICAL APPROACH TO ASSESSING THE USE OF RESOURCE EFFICIENCY OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

Purpose. The purpose of the study is to develop methodological approaches to assess the resource potential of the UTC (United Territorial Community), which take into account the effects, in particular, economic, social and environmental effects that are generated by each type of resource.

Methodology of research. General scientific methods are used in the course of the research, in particular: methods of theoretical generalization – to study the theoretical bases of the efficiency of the development of the UTC, the efficiency of the use of resources; coefficient method, which is used in calculating the system of coefficients and their analysis is carried out both in statistics and in dynamics; benchmarking to determine the use of resource efficiency in different UTCs; the principal component method for reducing the number of indicators that determine the overall efficiency of the use of the UTC resources.

Findings. The toolkit for the development of united territorial communities should be based on the results of the assessment and analysis of their current state, efficiency of functioning and tendency of changes of the basic indicators of resource efficiency and efficiency of activity. These parameters depend on the resources provided by the UTC. Therefore, this study is based on a causal relationship between the available UTC resources and its effectiveness. The primary focus of the study is on assessing the effectiveness of its resource provision, which involves assessing the resource potential and comparing the potential effects of its use with what has actually been achieved.

The development of a methodology for assessing the resource potential of an UTC should be carried out in several stages, the first of which is the determination of indicators, which are quantitative measures (indicators) of each individual type of resources. The list of indicators of the status of a resource base must comply with three principles, namely: 1) the principle of completeness (all resources and their quantitative and qualitative resources should be taken into account); 2) the principle of simplicity (involves elimination of repetition of indicators); 3) the principle of conformity of indicators of reality of the state of information support.

Originality. The scientific novelty of the research results is to identify methodological approaches to assessing the resource efficiency of the United Territorial Communities as a means of ensuring the effectiveness of community development.

Practical value. Modern approaches to assessing the level of resource provision and resource potential of economic entities have made it possible to distinguish three methodological approaches: 1) determining the effectiveness of the use of resources involved in the functioning of entities; 2) comparative analysis of performance indicators; 3) integrated performance evaluation, which involves the calculation and analysis of a synthetic generalized efficiency factor. These approaches make it possible to carry out a comprehensive analysis of the efficient utilization of the resource potential of the UTC.

Key words: methodological approach, efficiency, development, resources, integrated territorial communities.

Охота В.І. СУЧАСНІ КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ЩОДО ЗБІЛЬШЕННЯ ВНУТРІШНІХ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ

Мета. Комплексна систематизація конкурентних стратегій щодо збільшення внутрішніх туристичних потоків.

Методика дослідження. Процес дослідження здійснювався із застосуванням методу системного підходу, який дав змогу систематизувати основні наукові підходи щодо конкурентних стратегій відносно збільшення внутрішніх туристичних потоків; комплексного методу дослідження, за допомогою якого визначено комплекс конкурентних стратегій за даним напрямком.

Результати дослідження. Визначено та охарактеризовано основні наукові підходи щодо конкурентних стратегій стосовно збільшення внутрішніх туристичних потоків. На підставі зазначених підходів сформульовано комплекс конкурентних стратегій, які є найбільш ефективними на сучасному етапі розвитку щодо збільшення

внутрішніх туристичних потоків. Зазначений комплекс стратегій представлений: а) адаптованими стратегіями розвитку в розрізі стратегій, що пов'язані з концентрованим, інтегрованим, диверсифікованим зростанням та інноваційними конкурентними стратегіями випереджаючого розвитку; б) конкурентними стратегіями функціонування на внутрішньому ринку туризму з огляду на відповідність сукупності конкурентних переваг очікуванням груп клієнтських сегментів; в) перспективними стратегіями прориву, що базуються на державно-приватному партнерстві, науковій та інноваційній складових розвитку туристичної діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження. Вперше в науковому просторі запропоновано та обґрунтовано використання інноваційних конкурентних стратегій випереджаючого розвитку (групи стратегій в рамках стратегій розвитку), що можуть бути використані в сучасних умовах індустрії туризму і характеристики яких відповідають потребам цієї сфери в інноваційному рості.

Практична значущість результатів дослідження. Представлений в дослідженні комплекс конкурентних стратегій дозволяє розширити теоретичну базу вивчення зазначеного питання, а в практичному напрямку цей комплекс може бути використаний у якості наочного формату для удосконалення стратегічного управління на рівні суб'єктів галузі, орієнтованих на підвищення конкурентних позицій на внутрішньому ринку тощо.

Ключові слова: внутрішні туристичні потоки, конкурентна стратегія, стратегія розвитку, туристична індустрія, підвищення, інноваційна стратегія, випереджувальний розвиток, стратегії прориву.

Охота В.И. СОВРЕМЕННЫЕ КОНКУРЕНТНЫЕ СТРАТЕГИИ ОТНОСИТЕЛЬНО УВЕЛИЧЕНИЯ ВНУТРЕННИХ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПОТОКОВ

Цель. Комплексная систематизация конкурентных стратегий по увеличению внутренних туристических потоков.

Методика исследования. Процесс исследования осуществлялся с применением метода системного подхода, позволившего систематизировать основные научные подходы к конкурентным стратегиям относительно увеличения внутренних туристических потоков; комплексного метода исследования, с помощью которого определен комплекс конкурентных стратегий по данному направлению.

Результаты исследования. Определены и охарактеризованы основные научные подходы к конкурентным стратегиям по увеличению внутренних туристических потоков. На основании указанных подходов сформулирован комплекс конкурентных стратегий, которые являются наиболее эффективными на современном этапе развития по увеличению внутренних туристических потоков. Указанный комплекс стратегий представлен: а) адаптированными стратегиями развития в разрезе стратегий, связанных с концентрированным, интегрированным, диверсифицированным ростом, и инновационными конкурентными стратегиями опережающего развития; б) конкурентными стратегиями функционирования на внутреннем рынке туризма с учетом соответствия совокупности конкурентных преимуществ ожиданиям групп клиентских сегментов; в) перспективными стратегиями прорыва, основанными на государственно-частном партнерстве, научной и инновационной составляющих развития туристической деятельности.

Научная новизна результатов исследования. Впервые в научном пространстве предложено и обосновано использование инновационных конкурентных стратегий опережающего развития (группы стратегий в рамках стратегий развития), которые могут быть использованы в современных условиях индустрии туризма и характеристики которых соответствуют требованиям этой сферы в инновационном росте.

Практическая значимость результатов исследования. Представленный в исследовании комплекс конкурентных стратегий позволяет расширить теоретическую базу изучения данного вопроса, а в практическом направлении этот комплекс может быть использован в качестве наглядного формата для совершенствования стратегического управления на уровне субъектов отрасли, ориентированных на повышение конкурентных позиций на внутреннем рынке и т.д.

Ключевые слова: внутренние туристические потоки, конкурентная стратегия, стратегия развития, туристическая индустрия, повышение, инновационная стратегия, опережающее развитие, стратегии прорыва.

Okhota V.I. MODERN COMPETITIVE STRATEGIES ON INCREASING DOMESTIC TOURIST FLOWS

Purpose. The research is aimed at complex systematization of competitive strategies to increase domestic tourism flows.

Methodology of research. The research process is carried out using a systematic approach, which allowed to systematize the main scientific approaches to competitive strategies in relation to the increase of internal tourist flows; a complex method of research, by which a set of competitive strategies in this direction is determined.

Findings. The main scientific approaches to competitive strategies concerning the increase of domestic tourist flows are identified and characterized in the article. A complex of competitive strategies is formulated on the basis of these approaches, which are most effective at the present stage of development in relation to the increase of internal tourist flows. The mentioned set of strategies is represented by: adapted development strategies in terms of: strategies related to concentrated, integrated, diversified growth; innovative competitive strategies ahead of development; competitive strategies of functioning in the domestic tourism market in view of the consistency of the combination of competitive advantages with the expectations of client groups; promising breakthrough strategies based on public and private partnerships, scientific and innovative components of tourism development.

Originality. The scientific novelty of this study is that for the first time in the scientific space, the use and development of innovative competitive strategies of advanced development (a group of strategies within the framework of development strategies), which can be used in the current conditions of the tourism industry, are proposed and substantiated, and the characteristics of which correspond to the needs of this sphere in the innovation growth.

Practical value. The complex of competitive strategies presented in the study allows to broaden the theoretical basis for the study of this issue, in practical terms this complex can be used as a visual format for improvement of strategic management at the level of the subjects of the industry, aimed at increasing the competitive position in the domestic market, etc.

Key words: domestic tourism flows, competitive strategy, development strategy, tourism industry, promotion, innovation strategy, forward development, breakthrough strategies.

Никига О.В. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТАЦІОНАРНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ТУРІВ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЛЬВОВА)

Мета. Виокремлення та аналіз соціально-економічних проблем організації стаціонарних пізнавальних турів у великому місті на прикладі Львова.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження виступили наукові праці стосовно економічних, соціальних та організаційних аспектів розвитку туристичної сфери України. Для досягнення поставленої мети використано такі методи, як: метод аналізу наукової літератури – для вивчення підходів до розуміння суті та структури пізнавального туризму, особливостей організації пізнавальних турів; метод анкетування через мережу Інтернет (стихийна вибірка) – для отримання інформації про проблеми організації стаціонарних пізнавальних турів у місті Львові.

Результати дослідження. Виокремлено такі соціально-економічні проблеми організації стаціонарних пізнавальних турів у Львові, як: відсутність комфортних умов проживання за доступною ціною; реставрація історичних об'єктів; недиференційовані пізнавальні програми; старіння туристичного продукту; низький розвиток транспортної мережі, зокрема комунального громадського транспорту; погана якість автошляхів; відсутня реклама внутрішнього туризму; нестабільна якість проведення екскурсій; недостовірне формування громадської думки про Львів як небезпечне для туристів місто.

Наукова новизна результатів дослідження. Набуло подальшого розвитку дослідження проблем функціонування туристичних дестинацій. Зокрема, сформульовано перелік проблем організації стаціонарних пізнавальних турів у великому місті.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності туристичних підприємств України та Львова, органів державної влади та місцевого самоврядування. Теоретико-методологічні узагальнення можуть бути основою для подальших наукових досліджень.

Ключові слова: пізнавальний туризм, дестинація, велике місто, стаціонарний тур, екскурсія.

Никига О.В. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ СТАЦИОНАРНЫХ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ТУРОВ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА ЛЬВОВ)

Цель. Выделение и анализ социально-экономических проблем организации стационарных познавательных туров в большом городе на примере Львова.

Методика исследования. Теоретической основой исследования выступили научные работы относительно экономических, социальных и организационных аспектов развития туристической сферы Украины. Для достижения поставленной цели использованы такие методы, как: метод анализа научной литературы – для изучения подходов к пониманию сути и структуры познавательного туризма, особенностей организации познавательных туров; метод анкетирования через Интернет (стихийная выборка) – для получения информации о проблемах организации стационарных познавательных туров во Львове.

Результаты исследования. Выделены такие социально-экономические проблемы организации стационарных познавательных туров во Львове, как: отсутствие комфортных условий проживания по доступной цене; реставрация исторических объектов; недифференцированные познавательные программы; старение туристского продукта; низкое развитие транспортной сети, в том числе коммунального общественного транспорта; плохое качество дорог; отсутствие рекламы внутреннего туризма; нестабильное качество проведения экскурсий; недоверие к формированию общественного мнения о Львове как опасном для туристов городе.

Научная новизна результатов исследования. Получило дальнейшее развитие исследование проблем функционирования туристических дестинаций. В частности, сформулирован перечень проблем организации стационарных познавательных туров в большом городе.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности туристических предприятий Украины и Львова, органов государственной власти и местного самоуправления. Теоретические обобщения могут быть основой для дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: познавательный туризм, дестинация, большой город, стационарный тур, экскурсия.

Nykyha O.V. SOCIAL AND ECONOMIC PROBLEMS OF ORGANIZATION OF STATIONARY COGNITIVE TOURS (ON THE EXAMPLE OF LVIV)

Purpose. The aim of the article is identifying and analysis of social and economic problems of organization of stationary educational tours in the big city on the example of Lviv.

Methodology of research. The theoretical basis of the research is the scientific works on the economic, social and organizational aspects of the development of the tourist sphere of Ukraine. The following methods are used to achieve this goal: the method of analysis of scientific literature – to study approaches to understanding the nature and structure of cognitive tourism, features of the organization of cognitive tours; questionnaire method via the Internet (spontaneous sampling) – to get information about problems of organization of stationary educational tours in Lviv.

Findings. The following social and economic problems of organization of inpatient educational tours in Lviv are highlighted, such as: lack of comfortable living conditions at an affordable price; restoration of historical sites; undifferentiated cognitive programs; aging of the tourist product; low development of the transport network, including communal public transport; poor quality of roads; no inland tourism advertising; unstable quality of excursions; false

opinion about Lviv as a tourist-dangerous city.

Originality. The research of problems of functioning of tourist destinations has been further developed. In particular, the list of problems of organization of stationary educational tours in the big city is formulated.

Practical value. The results of the study can be used in the activity of tourism enterprises of Ukraine and Lviv, state authorities and local self-government. Theoretical and methodological generalizations may form the basis for further scientific research.

Key words: cognitive tourism, destination, big city, stationary tour, excursion.

Феленчак Ю.Б. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ ТУРИЗМУ

Мета. Аналіз теоретичних підходів до визначення соціального туризму, які існують у сучасній науці, а також визначення місця та значення соціального туризму в контексті розробки та реалізації соціальної доктрини туризму.

Методика дослідження. Використано методи аналізу наукової літератури (монографічний, аналітичний, абстрактно-логічний) для вивчення підходів до розуміння суті соціального туризму, особливостей його організації та його ролі у реалізації соціальної доктрини туризму.

Результати дослідження. Розглянуто теоретичні підходи до визначення соціального туризму як самостійного напрямку туризмологічних досліджень, які існують у сучасній науці. Окреслено соціальні особливості розвитку сучасного туризму. Розглянуто визначення соціального туризму, розроблені вітчизняними та зарубіжними науковцями. Визначено соціальну доктрину туризму як складову частину соціальної доктрини держави. Обґрунтовано необхідність розробки і реалізації ефективної соціальної доктрини туризму з урахуванням регіональної соціальної специфіки.

Наукова новизна результатів дослідження. Набули подальшого розвитку дослідження соціального туризму як самостійного туризмологічного напрямку. Наголошено на соціальній значимості туризму, його ролі в різносторонньому розвитку особистості та формуванні світоглядних орієнтирів рівня і якості життя. Окреслено місце і роль соціального туризму у розробці і реалізації соціальної доктрини туризму держави.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності туристичних підприємств України та її регіонів, органів державної влади та місцевого самоврядування. Теоретико-методологічні узагальнення можуть бути основою для подальших досліджень у цьому напрямку.

Ключові слова: туризм, соціальний туризм, туристична послуга, соціальна доктрина, соціальна доктрина туризму.

Феленчак Ю.Б. ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СОЦИАЛЬНОГО ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ДОКТРИНЫ ТУРИЗМА

Цель. Анализ теоретических подходов к определению социального туризма, которые существуют в современной науке, а также определение места и значения социального туризма в контексте разработки и реализации социальной доктрины туризма.

Методика исследования. Использованы методы анализа научной литературы (монографический, аналитический, абстрактно-логический) для изучения подходов к пониманию сути социального туризма, особенностей его организации и его роль в реализации социальной доктрины туризма.

Результаты исследования. Рассмотрены теоретические подходы к определению социального туризма как самостоятельного направления туризмологических исследований, которые существуют в современной науке. Определены социальные особенности развития современного туризма. Рассмотрены определения социального туризма, разработанные отечественными и зарубежными учеными. Определено социальную доктрину туризма как составную часть социальной доктрины государства. Обоснована необходимость разработки и реализации эффективной социальной доктрины туризма с учетом региональной социальной специфики.

Научная новизна результатов исследования. Получили дальнейшее развитие исследования социального туризма как самостоятельного туризмологического направления. Отмечено социальную значимость туризма, его роль в разностороннем развитии личности и формировании мировоззренческих ориентиров уровня и качества жизни. Определены место и роль социального туризма в разработке и реализации социальной доктрины туризма государства.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности туристических предприятий Украины и ее регионов, органов государственной власти и местного самоуправления. Теоретические обобщения могут быть основой для дальнейших исследований в этом направлении.

Ключевые слова: туризм, социальный туризм, социальная доктрина, социальная доктрина туризма.

Felenchak Yu.B. APPROACHES TO DEFINITION OF SOCIAL TOURISM IN THE CONTEXT OF FORMATION OF SOCIAL TOURISM DOCTRINE

Purpose. The purpose of the article is to analyze the theoretical approaches to the definition of social tourism that exist in modern science, and to determine the place and importance of social tourism in the context of the development and implementation of the social doctrine of tourism.

Methodology of research. Methods of scientific literature analysis (monographic, analytical, abstract and logical) were used to study approaches to understanding the essence of social tourism, features of its organization and its role in the implementation of the social doctrine of tourism.

Findings. The article deals with theoretical approaches to the definition of social tourism as an independent direction of tourism research that exist in modern science. Social features of modern tourism development are outlined. The definitions of social tourism developed by domestic and foreign scientists are considered. The social doctrine of tourism is defined as an integral part of the social doctrine of the state. The necessity to develop and implement an effective social doctrine of tourism, taking into account the regional social specificity, is substantiated.

Originality. The study of social tourism as an independent tourism direction has been developed. The importance of tourism, its role in the versatile development of personality and the formation of outlook standards of quality and quality of life are emphasized. The place and role of social tourism in the development and implementation of the social doctrine of tourism of the state are outlined.

Practical value. The results of the survey can be used in the activities of tourism enterprises of Ukraine and its regions, state authorities and local self-government. Theoretical and methodological generalizations may form the basis for further research in this area.

Key words: tourism, social tourism, tourist service, social doctrine, social doctrine of tourism.

Алілуйко А.М., Миколук С.М., Стефурак Н.А. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ

Мета. Дослідити можливість використання методу аналізу ієрархій для здійснення управлінських рішень щодо вдосконалення діяльності держави по соціальному влаштуванню дітей.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані методи загальнонаукових та емпіричних прийомів, що ґрунтуються на системному підході. Крім цього для вирішення поставлених завдань, використовувались такі методи наукового пізнання: методи аналізу і спостереження використано для групування основних чинників впливу на прийняття рішень, метод оцінок для опрацювання експертної інформації, метод аналізу ієрархій для розв'язування задач планування та прийняття рішень.

Результати дослідження. Визначено та досліджено сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Сформовано критерії, які враховуються при виборі форм влаштування дитини. Методом аналізу ієрархій за даними експертних оцінок серед фахівців сфери соціального влаштування дітей встановлено, що економічні чинники є найвагомішими при виборі батьками форм влаштування дітей. Обґрунтовано необхідність впровадження нових економічних методів управлінської діяльності сфери соціального влаштування дітей.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано застосування методу аналізу ієрархій для дослідження багатокритеріальної задачі управління в сфері соціального влаштування дітей щодо вибору пріоритетних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Визначено першочергові кроки в оновленій моделі соціального влаштування дітей у різні форми виховання, враховуючи економічний аспект.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вдосконалення організаційно-економічних механізмів управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей.

Ключові слова: метод аналізу ієрархій, управлінська діяльність, соціальне влаштування дітей, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Алилуйко А.Н., Миколук С.Н., Стефурак Н.А. ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА АНАЛИЗА ИЕРАРХИЙ В УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СФЕРЫ СОЦИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА ДЕТЕЙ

Цель. Исследовать возможность использования метода анализа иерархий для осуществления управленческих решений относительно совершенствования деятельности государства по социальному устройству детей.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы общенаучных и эмпирических приемов, основанных на системном подходе. Кроме этого для решения поставленных задач, использовались такие методы научного познания: методы анализа и наблюдения использованы для группировки основных факторов влияния на принятие решений, метод оценок для обработки экспертной информации, метод анализа иерархий для решения задач планирования и принятия решений.

Результаты исследования. Определены и исследованы семейные формы устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Сформированы критерии, которые учитываются при выборе форм устройства ребенка. Методом анализа иерархий по данным экспертных оценок среди специалистов сферы социального устройства детей установлено, что экономические факторы являются важнейшими при выборе родителями форм устройства детей. Обоснована необходимость внедрения новых экономических методов в управленческой деятельности сферы социального устройства детей.

Научная новизна результатов исследования. Предложено применение метода анализа иерархий для исследования многокритериальной задачи управления в сфере социального устройства детей по выбору приоритетных форм устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Определены первоочередные шаги в обновленной модели социального устройства детей в различные формы воспитания учитывая экономический аспект.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для совершенствования организационно-экономических механизмов управленческой деятельности в сфере социального устройства детей.

Ключевые слова: метод анализа иерархий, управленческая деятельность, социальное устройство детей, дети-сироты и дети, лишенные родительской опеки.

Alliluiko A.M., Mykoliuk S.M., Stefurak N.A. APPLICATION OF THE METHOD OF ANALYSIS OF HIERARCHIES IN THE MANAGEMENT ACTIVITY OF THE SPHERE OF SOCIAL ARRANGING CHILDREN

Purpose. The aim of the article is to investigate the possibility of using the method of hierarchy analysis to make managerial decisions to improve the state's activities in the social arrangement of children.

Methodology of research. Methods of general and empirical techniques based on the systematic approach are used in the research process. In addition, the following methods of scientific cognition are used to solve the tasks: analysis and observation methods are used to group the main factors influencing decision-making, the assessment method for processing expert information and the method of hierarchy analysis to solve planning and decision-making tasks.

Findings. Family forms of placement of orphans and children deprived of parental care have been identified and investigated. The criteria that are taken into account when choosing forms of arrangement of the child are formed. The method of analysis of hierarchies according to expert estimates among experts in the field of social placement of children has established that economic factors are the most important in choosing parents forms of child placement. The necessity of introduction of new economic methods of management activity of the sphere of social arrangement of children is substantiated.

Originality. It is suggested to use the method of hierarchy analysis to study the multi-criteria management problem in the field of social placement of children with regard to the choice of priority forms of placement of orphans and children deprived of parental care. The priority steps in the updated model of social placement of children in different forms of education, taking into account the economic aspect, are identified.

Practical value. The obtained results of the study are the basis for improving the organizational and economic mechanisms of managerial activity in the field of social organization of children.

Key words: method of hierarchy analysis, managerial activity, social arrangement of children, orphans and children deprived of parental care.

Россоха В.В., Петриченко О.А. ФОРМУВАННЯ КОНТРАКТНИХ ВІДНОСИН У МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ НА ЗАСАДАХ ТЕХНОЛОГІЙ «БЛОКЧЕЙН» І SMART-КОНТРАКТІВ

Мета. Опрацювання змісту контракту, значення контрактних відносин для господарських взаємодій, окреслення перспектив використання smart-контрактів на основі технологій «блокчейн» та побудова концептуальної моделі формування контрактних відносин між учасниками молокопродуктового підкомплексу.

Методика дослідження. При визначенні сутності контракту, встановленні його економічного і юридичного змісту, принципів контрактації, окресленні контрактних відносин в інституціональній теорії використано монографічний метод дослідження. Огляд нормативно-правового забезпечення контрактації у молокопродуктовому підкомплексі спирається на методи аналізу й синтезу. Обґрунтування переваг і недоліків smart-контрактів відносно традиційних контрактів здійснено методами аналогій і порівнянь, а базових положень технологій smart-контрактів і «блокчейн» у цифровому форматі та можливості їх використання – структурно-функціональним та графічним методами.

Результати дослідження. З'ясовано, що контрактна взаємодія суб'єктів господарювання у ринковому середовищі передбачає мінімізацію ризиків. Встановлено надійність угоди, що спирається на аналіз факторів невизначеності, орієнтацію на економічний, а не статусний зміст контракту, ефективне управління контрактацією. Окреслено взаємозв'язки між учасниками молокопродуктового підкомплексу на засадах контрактації, що зумовлені потребою забезпечення впорядкованої соціально-економічної організації. Доведено, що формальний характер договірних відносин викликає необхідність використання smart-контрактів, які стали можливими завдяки технології «блокчейн», спрощують відносини купівлі-продажу, полегшують перевірку виконання угод, дають змогу відстежити весь ланцюг постачання від виробника, до споживача, здійснювати взаєморозрахунки у форматі реального часу. Обґрунтовано значення smart-контрактів для учасників молокопродуктового підкомплексу і кінцевих споживачів молочної продукції.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено концептуальну модель формування smart-контрактів у молокопродуктовому підкомплексі на основі використання технології «блокчейн», що слугує гарантією прозорості процесу виробництва й докорінно змінює нинішню практику господарювання підприємств молокопродуктового підкомплексу.

Практична значущість результатів дослідження. Впровадження результатів дослідження дає можливість сільськогосподарським підприємствам здійснювати належну перевірку постачальників матеріальних ресурсів, забезпечити обмін фізичних товарів разом з обміном платежів. Переробні підприємства будуть забезпечені інформацією для перевірки походження сировини та інгредієнтів від їхніх виробників, а споживачі зможуть перевірити походження та якість пропонованої у торговельній мережі молочної продукції.

Ключові слова: контракт, контрактація, контрактні відносини, учасники, smart-контракт, технологія, блокчейн, виробник, споживач, транзакція.

Россоха В.В., Петриченко А.А. ФОРМИРОВАНИЕ КОНТРАКТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В МОЛОКОПРОДУКТОВОМ ПОДКОМПЛЕКСЕ НА НАЧАЛАХ ТЕХНОЛОГИЙ «БЛОКЧЕЙН» И SMART-КОНТРАКТОВ

Цель. Определение содержания контракта, значение контрактных отношений для хозяйственных взаимодействий, установление перспектив использования smart-контрактов на основе технологий «блокчейн», разработка концептуальной модели формирования контрактных отношений между участниками молокопродуктового подкомплекса.

Методика дослідження. При визначенні сутності контракту, установленні його економічного і юридичного змісту, принципів контрактизації, виділенні контрактних відносин в інституціональній теорії використано монографічний метод дослідження. Обзор нормативно-правового забезпечення контрактизації в молокопродуктовому підкомплексі ґрунтується на методах аналізу і синтезу. Встановлення переваг і недоліків smart-контрактів відносно традиційних контрактів здійснено методами аналогій і порівнянь, а базових положень технологій smart-контрактів і «блокчейн» в цифровому форматі і можливості їх використання – структурно-функціональним і графічним методами.

Результати дослідження. Встановлено, що контрактне взаємодія суб'єктів господарювання в ринковій середі передбачає мінімізацію ризиків. Визначено надійність угоди, яке ґрунтується на аналізі факторів неопределенності, орієнтації на економічне, а не статусне зміст контракту, ефективному управлінні контрактизацією. Очерчено взаємозв'язки між учасниками молокопродуктового підкомплексу на принципах контрактизації, які передбачені потребою забезпечення упорядоченості соціально-економічної організації. Доведено, що формальний характер договірних відносин висуває потребу використання smart-контрактів, які стали можливими завдяки технології «блокчейн», спрощують відносини покупки-продажу, полегшують перевірку виконання угод, дають можливість відслідковувати всю ланцюжок постачання від виробника, до споживача, здійснювати взаєморозрахунок в форматі реального часу. Обґрунтовано значення smart-контрактів для учасників молокопродуктового підкомплексу і кінцевих споживачів молочної продукції.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено концептуальну модель формування smart-контрактів в молокопродуктовому підкомплексі на основі використання технології «блокчейн», що служить гарантією прозорості процесу виробництва і повністю змінює нинішню практику господарювання підприємств молокопродуктового підкомплексу.

Практична цінність результатів дослідження. Впровадження результатів дослідження дасть можливість сільськогосподарським підприємствам здійснювати належну перевірку поставщиків матеріальних ресурсів, забезпечувати обмін фізичних товарів разом з обміном платежами. Переробляючі підприємства будуть забезпечені інформацією для перевірки походження сировини і інгредієнтів від їх виробників, а споживачі зможуть перевірити походження і якість пропонованої в торгівельній мережі молочної продукції.

Ключові слова: контракт, контрактизація, контрактні відносини, учасники, smart-контракт, технологія, блокчейн, виробник, споживач, транзакція.

Rossokha V.V., Petrychenko O.A. FORMATION OF CONTRACTUAL RELATIONS IN THE DAIRY INDUSTRY ON THE PRINCIPLES OF SMART CONTRACTS AND BLOCK CHAIN TECHNOLOGY

Purpose. Examination of the contract content, significance of contractual relations for economic interactions, outlining of the prospects of using smart contracts based on the block chain technologies and development of a conceptual model for the formation of contractual relations between the participants in the dairy industry.

Methodology of research. The monographic method of research was used to determine the essence of the contract, establish its economic and legal content, principles of contracting, outline contractual relations in the institutional theory. An overview of legal regulation of contracting in the dairy industry is based on the methods of analysis and synthesis. Substantiation of the advantages and disadvantages of smart contracts regarding traditional contracts is carried out by methods of analogies and comparisons, and the basic principles of technologies of smart contracts and block chain in a digital format and the possibilities of their use were studied by the structural-and-functional and graphic methods.

Findings. It is established that the contract interaction of business entities in a market environment involves risk minimization. The article establishes the reliability of the agreement, which is based on the analysis of uncertainty factors, orientation towards economic, rather than the status content of the contract, effective management of contracting. The relationships between the participants in the dairy industry on the basis of contracting are conditioned by the need to ensure a well-organized socio-economic organization. It is proved that the formal nature of contractual relations causes the necessity to use smart contracts that became possible thanks to the block chain technology, simplify the sale relations, facilitate verification of the execution of agreements, allow to trace the entire chain of supply from the manufacturer to the consumer and to make mutual settlements in real time format. The value of smart contracts for participants in the dairy industry and end consumers of dairy products is substantiated.

Originality. A conceptual model of the formation of smart contracts in the dairy industry has been developed on the basis of the use of block chain technology, which guarantees the transparency of the production process and radically changes the current practice of managing the enterprises of the dairy industry.

Practical value. Implementation of the research results enables agricultural enterprises to properly inspect suppliers of material resources, to ensure the exchange of physical goods along with the exchange of payments. Processing enterprises will be provided with information to check the origin of raw materials and ingredients from their producers, and consumers will be able to check the origin and quality of the dairy products offered in the trade network.

Key words: contract, contracting, contractual relations, participants, smart-contract, technology, block-chain, producer, consumer, transaction.

Петрик О.І., Зорянський В.А. ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Мета. Дослідження теоретико-практичних аспектів податкового навантаження на банки в контексті забезпечення стабільності банківської системи.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальні та спеціальні наукові методи дослідження: логічне узагальнення, системно-структурний аналіз (при визначенні сутності податкового навантаження на банк, та його базових положень); аналіз і синтез (при дослідженні впливу податкового навантаження на стабільність банківської системи); абстрагування (при розкритті поняття «податкове навантаження на банківську систему»); статистичні методи (при дослідженні умов та факторів впливу податкового навантаження на стабільність банківської системи України) тощо.

Результати дослідження. Встановлено рівень податкового навантаження на банківську систему України та міжнародного досвіду у цій сфері; досліджено поточні зміни податкового законодавства щодо оподаткування банківських установ; здійснено аналіз сучасного стану розвитку банківської системи за основними показниками, що впливають на формування податкового навантаження банківських установ; визначено сучасні тенденції податкового навантаження на банківську систему; сформульовано пропозиції щодо корегування податкового навантаження на банківську систему України з метою забезпечення її стабільності.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано теоретико-практичний вплив податкового навантаження на банківську систему, що, на відміну від існуючих досліджень, враховує теперішні тенденції розвитку даного напрямку в Україні та деяких країнах світу, що сприяє забезпеченню стабільності банківської системи.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:

- досліджено динаміку зміни розміру ставки податку на прибуток в деяких країнах світу, та встановлено вплив таких змін на стан стабільності банківської системи країни;
- доведено безпосередній та опосередкований вплив податкового навантаження на банк зокрема та банківську систему в цілому;
- запропоновано застосування податкових пільг до встановлення оптимального рівня податку на прибуток для банків України на основі закордонного досвіду з даного питання;
- визначено необхідність застосування в Україні диференційної ставки податку на прибуток для різних банківських послуг.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можна застосовувати в банківській сфері (макрорівень та мікрорівень), з метою вироблення практичних рекомендацій в забезпеченні стабільності банківської системи.

Ключові слова: банки, банківська система, стабільність, оподаткування банківського сектору, податкове навантаження.

Петрик А.И., Зорянский В.А. НАЛОГОВАЯ НАГРУЗКА В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

Цель. Исследование теоретико-практических аспектов налоговой нагрузки на банки в контексте обеспечения стабильности банковской системы.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использованы общие и специальные научные методы исследования: логическое обобщение, системно-структурный анализ (при определении сущности налоговой нагрузки на банк, и его базовых положений); анализ и синтез (при исследовании влияния налоговой нагрузки на стабильность банковской системы); абстрагирования (при раскрытии понятия «налоговая нагрузка на банковскую систему»); статистические методы (при исследовании условий и факторов влияния налоговой нагрузки на стабильность банковской системы Украины) и другие.

Результаты исследования. Установлен уровень налоговой нагрузки на банковскую систему Украины и международного опыта в этой сфере; исследованы текущие изменения налогового законодательства о налогообложении банковских учреждений; осуществлен анализ современного состояния развития банковской системы по основным показателям, влияющих на формирование налоговой нагрузки банковских учреждений; определены современные тенденции налоговой нагрузки на банковскую систему; сформулированы предложения по корректировке налоговой нагрузки на банковскую систему Украины с целью обеспечения ее стабильности.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано теоретико-практическое влияние налоговой нагрузки на банковскую систему, что, в отличие от существующих исследований, учитывает нынешние тенденции развития данного направления в Украине и некоторых странах мира, способствует обеспечению стабильности банковской системы.

Наиболее весомыми научными результатами исследования являются:

- исследована динамика изменения размера ставки налога на прибыль в некоторых странах мира, и установлено влияние таких изменений на состояние стабильности банковской системы страны;
- доказано непосредственное и опосредованное влияние налоговой нагрузки на банк в частности и банковскую систему в целом;
- предложено применение налоговых льгот к установлению оптимального уровня налога на прибыль для банков Украины, на основе зарубежного опыта по данному вопросу;
- определена необходимость применения в Украине дифференциальной ставки налога на прибыль для различных банковских услуг.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования можно применять в банковской сфере (макроуровень и микроуровень), с целью выработки практических рекомендаций в обеспечении стабильности банковской системы.

Ключевые слова: банки, банковская система, стабильность, налогообложения банковского сектора, налоговая нагрузка.

Petryk O.I., Zorianskyi V.A. TAX BURDEN IN THE CONTEXT OF ENSURING THE STABILITY OF THE BANKING SYSTEM

Purpose. The aim of the article is the investigation of theoretical and practical aspects of the tax burden on banks

in the context of ensuring the stability of the banking system.

Methodology of research. General and special scientific methods of research are used to achieve this purpose: logical generalization, system and structural analysis (in determining the essence of the tax burden on the bank, and its basic provisions); analysis and synthesis (in the study of the effect of the tax burden on the stability of the banking system); abstraction (when disclosing the concept of "tax burden on the banking system"); statistical methods (when studying the conditions and factors of the effect of the tax burden on the stability of the banking system of Ukraine), etc.

Findings. The level of tax burden on the banking system of Ukraine and international experience in this area are established; the current changes in tax legislation concerning the taxation of banking institutions are researched; the analysis of the current state of development of the banking system based on the main indicators that affect the formation of the tax burden of banking institutions; the current trends of the tax burden on the banking system are determined; proposals for adjusting the tax burden on the banking system of Ukraine are formulated in order to ensure its stability.

Originality. The theoretical and practical influence of the tax burden on the banking system is substantiated, which, in contrast to the existing research, takes into account the current trends in the development of this trend in Ukraine and some countries of the world, which contributes to the stability of the banking system.

The most significant scientific results of the study are the following:

- the dynamics of changes in the size of the tax rate on income in some countries of the world are researched, and the impact of such changes on the stability of the banking system of the country is determined;
- the direct and indirect effect of the tax burden on the bank and in particular on the banking system as a whole;
- the application of tax privileges to the establishment of the optimal level of income tax for Ukrainian banks, based on foreign experience on this issue;
- the necessity of applying a differential income tax rate for different banking services in Ukraine is determined.

Practical value. The results of the study can be applied in the banking sector (macro level and micro level), in order to develop practical recommendations for ensuring the stability of the banking system.

Key words: banks, banking system, stability, taxation of the banking sector, tax burden.

Качула С.В. ОСНОВНІ ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Мета. Виокремлення основних етапів трансформації державної фінансової політики України за роки реформ та оцінка впливу її інструментів на соціальний розвиток.

Методика дослідження. У роботі застосовано сукупність методів дослідження, що дозволило реалізувати його концептуальну єдність, а саме: метод наукового узагальнення – при аналізі сучасних підходів до періодизації розвитку складових державної фінансової політики; логічний та історичний методи – при виокремленні етапів розвитку державної фінансової політики забезпечення соціального розвитку суспільства; діалектичний та структурний методи – при розкритті особливостей кожного етапу; статистичний – для зведення і групування показників; наукового абстрагування та синтезу – при формуванні висновків і пропозицій.

Результати дослідження. Встановлено, що розвиток державної фінансової політики у розрізі її складових/інструментів та їх застосування для вирішення цілей і завдань соціального розвитку мають відповідати стадії економічного циклу, стану соціальної сфери та враховувати ендогенні і екзогенні фактори впливу. Показано, що фінансово-економічні кризи та їх наслідки, а також трансформаційні соціально-економічні перетворення в країні стали вагомими чинниками переосмислення місця і ролі бюджетних та грошово-кредитних інструментів державної фінансової політики у соціальному розвитку суспільства. Визначено, що у цьому контексті важливо ідентифікувати та застосовувати адекватний економічним і соціальним завданням розвитку суспільства набір інструментів державної фінансової політики у системі державного регулювання соціальних процесів, виходячи із оцінки їх дієвості, вагомості, відповідності та ролі в збалансованому економічному і соціальному розвитку. Це сприятиме загальному підвищенню дієвості та адаптивності державної фінансової політики у системі забезпечення соціального розвитку суспільства.

Наукова новизна результатів дослідження. Систематизовано основні етапи розвитку вітчизняної фінансової політики забезпечення соціального розвитку суспільства з метою виявлення особливостей використання її складових – бюджетно-податкової та грошово-кредитної політик.

Практична значущість результатів дослідження. Результати можуть бути використані для формування фінансової політики у системі забезпечення соціального розвитку суспільства.

Ключові слова: державна фінансова політика, бюджетна політика, грошово-кредитна політика, фінансові інструменти, етапи трансформації, соціальний розвиток, ендогенні та екзогенні фактори.

Качула С.В. ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ТРАНСФОРМАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Цель. Выделение основных этапов трансформации государственной финансовой политики Украины за годы реформ и оценка влияния ее инструментов на социальное развитие.

Методика исследования. В работе применена совокупность методов исследования, что позволило реализовать его концептуальное единство, а именно: метод научного обобщения – при анализе современных подходов к периодизации развития составляющих государственной финансовой политики; логический и исторический методы – при выделении этапов развития государственной финансовой политики обеспечения социального развития общества; диалектический и структурный методы – при раскрытии особенностей каждого этапа; статистический – для сводки и группировки показателей; научного абстрагирования и синтеза – при формировании выводов и предложений.

Результаты исследования. Установлено, что развитие государственной финансовой политики в разрезе ее составляющих/инструментов и их применение для решения целей и задач социального развития должны соответствовать стадии экономического цикла, состоянию развития социальной сферы и учитывать эндогенные и экзогенные факторы влияния. Показано, что финансово-экономические кризисы и их последствия, а также трансформационные социально-экономические преобразования в стране стали весомыми факторами переосмысления места и роли бюджетных и денежно-кредитных инструментов государственной финансовой политики в социальном развитии общества. Определено, что в этом контексте важно идентифицировать и применять адекватный экономическим и социальным задачам развития общества набор инструментов государственной финансовой политики в системе государственного регулирования социальных процессов, исходя из оценки их эффективности, значимости, соответствия и роли в сбалансированном экономическом и социальном развитии. Это будет способствовать общему повышению эффективности и адаптивности государственной финансовой политики в системе обеспечения социального развития общества.

Научная новизна результатов исследования. Систематизированы основные этапы развития отечественной финансовой политики обеспечения социального развития общества с целью выявления особенностей использования ее составляющих – бюджетно-налоговой и денежно-кредитной политик.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты могут быть использованы для оценки и формирования финансовой политики в системе обеспечения социального развития общества.

Ключевые слова: государственная финансовая политика, бюджетная политика, денежно-кредитная политика, финансовые инструменты, этапы трансформации, социальное развитие.

Kachula S.V. MAIN STAGES OF TRANSFORMATION OF THE STATE FINANCIAL POLICY OF ENSURING SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY

Purpose. The aim of the article is identifying the main stages of transformation of Ukraine's state financial policy over the years of reforms and assessing the impact of its instruments on social development.

Methodology of research. The set of research methods is applied in the work, which made it possible to realize its conceptual unity, namely: the method of scientific generalization – in the analysis of modern approaches to the periodization of the development of the components of state financial policy; logical and historical methods – in identifying the stages of development of the state financial policy of ensuring social development of society; dialectical and structural methods – in revealing the features of each stage; statistical – for summary and grouping of indicators; scientific abstraction and synthesis – when forming conclusions and proposals.

Findings. It has been established that the development of the public financial policy in terms of its components / instruments and their application for solving the goals and objectives of social development should correspond to the stages of the economic cycle, the state of the social sphere and take into account endogenous and exogenous factors of influence. It is shown that financial and economic crises and their consequences, as well as transformational social and economic transformations in the country, have become important factors for rethinking the place and role of budgetary and monetary instruments of state financial policy in the social development of society.

It is determined that in this context it is important to identify and apply an adequate set of instruments of state financial policy in the system of state regulation of social processes, adequate to the economic and social tasks of the development of society, based on an assessment of their effectiveness, importance, relevance and role in balanced economic and social development. This will contribute to the overall increase in the efficiency and adaptability of state financial policy in the system of social development of society.

Originality. The main stages of the development of the domestic financial policy of ensuring the social development of society have been systematized in order to identify the peculiarities of using its components – fiscal and monetary policies.

Practical value. The results can be used to shape financial policies in the system of social development of society.

Key words: state financial policy, budgetary policy, monetary policy, financial instruments, stages of transformation, social development, endogenous and exogenous factors.

Ясишена В.В. ПРИНЦИПИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Мета. Виокремлення і систематизація ключових принципів, які необхідно враховувати при формуванні облікової політики в частині нематеріальних активів.

Методика дослідження. Теоретичною базою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем дослідження принципів обліку, формування облікової політики, обліку нематеріальних активів, законодавчі та нормативні акти з цих питань. Теоретичною і методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи (абстрагування, порівняння, узагальнення, аналізу, синтезу) – до пізнання принципів бухгалтерського обліку. Критичний аналіз і системний підхід при дослідженні принципів бухгалтерського (фінансового) обліку, управлінського обліку і податкових розрахунків щодо формування облікової політики підприємства. Абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків дослідження.

Результати дослідження. Встановлено, що облікова політика підприємства повинна охоплювати альтернативні аспекти бухгалтерського (фінансового) обліку, ключові аспекти і варіанти управлінського обліку і порядок ведення податкових розрахунків. Виокремлено принципи бухгалтерського обліку, що найчастіше згадуються науковцями і зазначені в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні». Обґрунтовано і запропоновано повторно включити до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» принцип обачності.

Наукова новизна результатів дослідження. Отримало подальшого розвитку дослідження принципів обліку, що лежать в основі облікової політики підприємства. Виокремлено і розкрито принципи облікової політики в частині управлінського обліку НМА.

Практична значущість результатів дослідження. Реалізація запропонованих в публікації принципів бухгалтерського (фінансового) обліку, управлінського обліку і податкових розрахунків дозволить сформувати облікову політику, що сприятиме покращенню ефективності управління НМА, що якісно вплине на визначення вартості підприємства.

Ключові слова: облікова політика, принципи бухгалтерського обліку, принципи управлінського обліку, нематеріальні активи.

Ясишена В.В. ПРИНЦИПЫ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ

Цель. Выделение и систематизация ключевых принципов, которые необходимо учитывать при формировании учетной политики в части нематериальных активов.

Методика исследования. Теоретической базой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых по проблемам исследования принципов учета, формирование учетной политики, учета нематериальных активов, законодательные и нормативные акты по этим вопросам. Теоретической и методологической основой исследования являются общенаучные методы (абстрагирование, сравнение, обобщение, анализа, синтеза) - к познанию принципов бухгалтерского учета. Критический анализ и системный подход при исследовании принципов бухгалтерского (финансового) учета, управленческого учета и налоговых расчетов по формированию учетной политики предприятия. Абстрактно-логический метод - для формулирования выводов исследования.

Результаты исследования. Установлено, что учетная политика предприятия должна охватывать альтернативные аспекты бухгалтерского (финансового) учета, ключевые аспекты и варианты управленческого учета и порядок ведения налоговых расчетов. Выделены принципы бухгалтерского учета, которые чаще всего упоминаются учеными и указанные в Законе Украины «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине». Обосновано и предложено повторно включить в Закон Украины «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине» принцип осмотрительности.

Научная новизна результатов исследования. Получило дальнейшее развитие исследование принципов учета, которые лежат в основе учетной политики предприятия, Выделены и раскрыты принципы учетной политики в части управленческого учета НМА.

Практическая значимость результатов исследования. Реализация предложенных в публикации принципов бухгалтерского (финансового) учета, управленческого учета и налоговых расчетов позволит сформировать учетную политику, что будет способствовать улучшению эффективности управления НМА, качественно влиять на определение стоимости предприятия.

Ключевые слова. Учетная политика, принципы бухгалтерского учета, принципы управленческого учета, нематериальные активы.

Yasyshena V.V. PRINCIPLES OF ACCOUNTING POLICIES OF INTANGIBLE ASSETS

Purpose. The aim of the article is to single out and systematize the key principles that need to be taken into account in the formation of accounting policies in the part of intangible assets.

Methodology of research. The theoretical basis of the research is the scientific work of domestic and foreign scientists on the problems of studying the principles of accounting, the formation of accounting policies, accounting for intangible assets, legislative and regulatory acts on these issues. Theoretical and methodological basis of the research are general scientific methods (abstraction, comparison, synthesis, analysis, synthesis) – to the recognition of the principles of accounting. Critical analysis and systematic approach in the study of the principles of accounting (financial) accounting, management accounting and tax calculations for the formation of enterprise accounting policies are proposed in the article. Abstract and logical method is used to formulate the findings of the study.

Findings. It is established that the accounting policy of an enterprise should cover alternative aspects of accounting (financial) accounting, key aspects and variants of managerial accounting and the procedure for conducting tax calculations. The principles of accounting, which are most often mentioned by scientists and specified in the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" are singled out. It is substantiated and proposed to re-include the principle of prudence in the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine".

Originality. The study of accounting principles underlying the accounting policy of the enterprise has received further development. The principles of accounting policy in the part of intangible assets of management accounting are disclosed.

Practical value. Implementation of the proposed principles of accounting (financial) accounting, management accounting and tax calculations proposed in the publication will formulate accounting policies that contribute to improving the effectiveness of intangible assets of management, which will have a qualitative effect on determining the value of the enterprise.

Key words: accounting policies, accounting principles, management accounting principles, intangible assets.

Шмигель О.Є. ОРГАНІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Мета. Визначення сутності стратегічного управлінського обліку та перспектив його впровадження на підприємствах як одного з ефективних інструментів управління.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: аналітичний метод застосовувався при огляді нормативно-правових джерел; метод класифікації дав змогу

диференціювати основні компоненти стратегічного управлінського обліку, а метод опису надати їм детальну характеристику; монографічний метод був використаний при вивченні літературних джерел з питань стратегічного управлінського обліку; системно-аналітичний метод застосовано при обробці отриманої інформації.

Результати дослідження. Розглянуто підходи до визначення сутності стратегічного управлінського обліку, визначено його особливості, обґрунтовано ідентифікаційні характеристики та значення для господарської діяльності. Узагальнено й удосконалено класифікацію стратегічного управлінського обліку відповідно до потреб управління. Ідентифіковано проблеми розвитку стратегічного управлінського обліку. Конкретизовано сутність поняття стратегічного управлінського обліку. Запропоновано підхід до оцінки об'єкта стратегічного управлінського обліку, обґрунтовано шляхи запровадження стратегічного управлінського обліку на підприємстві.

Наукова новизна результатів дослідження. Відображено різні підходи до трактування поняття «стратегічний управлінський облік» та взаємозв'язок стратегічного управлінського обліку з бухгалтерським обліком. Обґрунтовано пропозиції щодо розробки моделі стратегічного управлінського обліку на підприємстві. Набули подальшого удосконалення методологічні засади організації стратегічного управлінського обліку.

Практична значущість результатів дослідження. Розглянуто модель запровадження стратегічного управлінського обліку на підприємстві. Отримані результати дослідження можуть бути використані суб'єктами господарювання в бізнесі в процесі використання стратегічного управлінського обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, стратегічний управлінський облік, організація обліку, управління, модель, витрати, прибуток, підприємство.

Шмигель О.Е. ОРГАНИЗАЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель. Определение сущности стратегического управленческого учета и перспектив его внедрения на предприятиях как одного из эффективных инструментов управления.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: аналитический метод применялся при осмотре нормативно-правовых источников; метод классификации позволил дифференцировать основные компоненты стратегического управленческого учета, а метод описания предоставит им подробную характеристику; монографический метод был использован при изучении литературных источников по вопросам стратегического управленческого учета; системно-аналитический метод применен при обработке полученной информации.

Результаты исследования. Рассмотрены подходы к определению сущности стратегического управленческого учета, определены его особенности, обоснованы идентификационные характеристики и значение для хозяйственной деятельности. Обобщена и усовершенствована классификация стратегического управленческого учета в соответствии с потребностями управления. Идентифицированы проблемы развития стратегического управленческого учета. Конкретизирована сущность понятия стратегического управленческого учета. Предложен подход к оценке объекта стратегического управленческого учета, обоснованы пути внедрения стратегического управленческого учета на предприятии.

Научная новизна результатов исследования. Отражено различные подходы к трактовке понятия «стратегический управленческий учет» и взаимосвязь стратегического управленческого учета с бухгалтерским учетом. Обоснованы предложения по разработке модели стратегического управленческого учета на предприятии. Получили дальнейшее совершенствование методологические основы организации стратегического управленческого учета.

Практическая значимость результатов исследования. Рассмотрена модель внедрения стратегического управленческого учета на предприятии. Полученные результаты исследования могут быть использованы субъектами хозяйствования в бизнесе в процессе использования стратегического управленческого учета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, стратегический управленческий учет, организация учета, управление, модель, расходы, прибыль, предприятие.

Shmyhel O.Ye. ORGANIZATION OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING AT THE ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is defining the essence of strategic management accounting and prospects for its implementation at the enterprises as one of the effective management tools.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the process of research, in particular: the analytical method is used in the review of regulatory sources; the classification method made it possible to differentiate the main components of strategic management accounting and the description method to give them a detailed description; monographic method is used in the study of literary sources on strategic management accounting; the system and analytical method is applied in the processing of the received information.

Findings. Approaches to determining the essence of strategic management accounting are considered, its peculiarities are defined, identification characteristics and values for economic activity are substantiated. The classification and strategic management accounting according to management needs have been generalized and improved. The problems of strategic management accounting development have been identified. The essence of the concept of strategic management accounting is concretized. The approach to the estimation of the object of strategic management accounting is offered, the ways of introduction of strategic management accounting in the enterprise are substantiated.

Originality. Different approaches to the interpretation of the concept of "strategic management accounting" and the relationship of strategic management accounting with accounting are displayed in the article. The proposals to develop a model of strategic management accounting at the enterprise are substantiated. The methodological principles of strategic management organisation of accounting have been further refined.

Practical value. The model of introduction of strategic management accounting at the enterprise is considered. The obtained results of the study can be used by business entities in the process of using strategic management accounting.

Key words: accounting, strategic management accounting, accounting organization, management, model, costs, profit, enterprise.

Кошинець М.І. ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКИХ ЕКСПЕРТИЗ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Мета. Метою статті є критична оцінка чинного законодавства з питань здійснення судово-бухгалтерської експертизи, узагальнення шляхів його удосконалення, а також способів поширення інформації про інновації та розвиток інформаційних технологій у цій сфері. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: аналіз чинного нормативно-правового регулювання проведення судово-бухгалтерських експертиз та інформаційних порталів як каналів отримання відповідної оперативної інформації; формування пропозицій з питань розробки ефективної нормативно-правової та інформаційно-аналітичної системи судово-бухгалтерських експертиз.

Методика дослідження. В процесі проведення дослідження застосовано аналіз і порівняння чинних норм і положень з питань регулювання організації та методики проведення судово-бухгалтерської експертизи. Узагальнення використано для формулювання висновків за результатами проведеного аналізу. Оцінка та логіка застосовані при обґрунтуванні пропозицій з удосконалення нормативно-правового регулювання здійснення судово-бухгалтерської експертизи та щодо напрямів розвитку використання при її здійсненні сучасних інформаційних технологій.

Результати дослідження. Запропоновано розробку єдиної інструкції методичного плану та 2 різні інструкції з організації проведення експертиз для різних суб'єктів їх проведення. Для контролю взаємопов'язаності нормативно-правових актів, що регулюють питання проведення судово-бухгалтерських експертиз запропоновано використати досвід застосування платформ для перевірки на плагіат. При виявленні аналогій, в новому документі можна посилатися на пункти вже існуючих правових норм (із зазначенням в якому саме нормативно-правовому акті це вже прописано), а далі подавати лише інформацію, яка доповнює або характеризує відмінні положення. Обґрунтовано доцільність поширення інформації про інновації в законодавстві через існуючу комунікаційну мережу (в т. ч. на платній основі). Для попередження зловживань в економічній сфері запропоновано оприлюднювати інформаційні дані про результати судово-бухгалтерських експертиз (з дотриманням принципу конфіденційності) на сайтах відповідних організацій.

Наукова новизна результатів дослідження. Сформовано рекомендації з удосконалення нормативно-правового та інформаційного забезпечення судово-бухгалтерських експертиз, які, на відміну від існуючих, дозволяють позбутися дублювання регламентуючих положень, вирішити проблему специфіки організації експертиз різними організаціями та сформувати якісну інформаційну платформу для оприлюднення їх результатів.

Практична значущість результатів дослідження. Практична реалізація запропонованих інновацій сприятиме підвищенню оперативності проведення судово-бухгалтерських експертиз і забезпечить профілактику правопорушень в економічній сфері.

Ключові слова: судово-бухгалтерська експертиза, нормативно-правове регулювання, інформаційні технології, удосконалення, оптимізація.

Кошинец М.И. ПРОБЛЕМЫ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО И ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СУДЕБНО-БУХГАЛТЕРСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Цель. Критическая оценка действующего законодательства по вопросам осуществления судебно-бухгалтерской экспертизы, обобщения путей его совершенствования, а также способов распространения информации об инновациях и развитии информационных технологий в этой области. Для достижения цели были поставлены следующие задачи: анализ действующего нормативно-правового регулирования проведения судебно-бухгалтерских экспертиз и информационных порталов как каналов получения соответствующей оперативной информации; формирование предложений по вопросам разработки эффективной нормативно-правовой и информационно-аналитической системы судебно-бухгалтерских экспертиз.

Методика исследования. В процессе проведения исследования применены анализ и сравнение действующих норм и положений по вопросам регулирования организации и методики проведения судебно-бухгалтерской экспертизы. Обобщение использовано для формулирования выводов по результатам проведенного анализа. Оценка и логика применены для обоснования предложений по совершенствованию нормативно-правового регулирования осуществления судебно-бухгалтерской экспертизы и обоснования направлений развития использования современных информационных технологий.

Результаты исследования. Предложено разработать единую инструкцию методического плана и две разные инструкции по организации проведения экспертиз для различных субъектов их проведения. Для контроля взаимосвязи нормативно-правовых актов, регулирующих вопросы проведения судебно-бухгалтерских экспертиз, предложено использовать опыт применения платформ для проверки на плагиат. При обнаружении аналогий, в новом документе можно ссылаться на пункты уже существующих правовых норм (с указанием в каком именно нормативно-правовом акте это уже прописано), и подавать только информацию, которая дополняет или характеризует отличительные положения. Обоснована целесообразность распространения информации об инновациях в законодательстве через существующую коммуникационную сеть (в том числе на платной основе). Для предотвращения злоупотреблений в экономической сфере предложено обнародовать информационные данные о результатах судебно-бухгалтерских экспертиз (с соблюдением принципа конфиденциальности) на сайтах соответствующих организаций.

Научная новизна результатов исследования. Сформированы рекомендации по совершенствованию нормативно-правового и информационного обеспечения судебно-бухгалтерских экспертиз, которые, в отличие от

существующих, позволяют избавиться от дублирования регламентирующих положений, решить проблему специфики организации экспертиз различными организациями и сформировать качественную информационную платформу для обнародования их результатов.

Практическая значимость результатов исследования. Практическая реализация предложенных инноваций состоит в том, что их внедрение будет способствовать повышению оперативности проведения судебно-бухгалтерских экспертиз и обеспечит профилактический эффект борьбы с правонарушениями в экономической сфере

Ключевые слова. Судебно-бухгалтерская экспертиза, нормативно-правовое регулирование, информационные технологии, совершенствование, оптимизация.

Koshchynets M.I. PROBLEMS OF INFORMATIONAL, NORMATIVE AND LEGAL SUPPORT OF FORENSIC ACCOUNTING EXPERTISE AND WAYS OF THEIR SOLUTION

Purpose. The aim of the article is a critical assessment of the current legislation on the implementation of forensic accounting, generalization of ways to improve it, as well as ways to disseminate information on innovations and the development of information technology in this area. The following tasks are set to achieve the goal: analysis of the current legal and regulatory framework for conducting forensic expertise and information portals as channels for obtaining relevant operational information; the formation of proposals on the development of an effective regulatory and informational and analytical system of forensic accounting expertise.

Methodology of research. The analysis and comparison of current norms and regulations on the organization of regulation and methods of conducting forensic accounting expertise are used in the course of the study. The generalization is used to formulate conclusions based on the results of the analysis. The assessment and logic are used in substantiating the proposals for improving the regulatory and legal regulation of the implementation of forensic accounting expertise and on the directions of development of use in implementing its modern information technologies.

Findings. It is proposed to develop a unified manual of the methodological plan and 2 different instructions for conducting expert assessments for various subjects of their conduct. It is suggested to use the experience of using platforms for testing for plagiarism in order to control the interconnection of normative and legal acts regulating the issue of forensic accounting expertise. In identifying analogies, the new document can refer to items of existing legal rules (with an indication of which normative and legal act it is already prescribed), and then submit only information that supplements or characterizes the different provisions. The expediency of disseminating information about innovations in the legislation through the existing communication network (including on a paid basis) is substantiated. It is proposed to disclose information on the results of forensic accounting expertise (with due regard to the principle of confidentiality) on the websites of the relevant organizations in order to prevent abuse in the economic sphere.

Originality. The recommendations for improving the legal and informational support of forensic accounting expertise, which, unlike existing ones, allow us to eliminate duplication of regulatory provisions, solve the problem of the specifics of organization of expertise by different organizations and form a high-quality information platform for disclosure of their results.

Practical value. Practical implementation of the proposed innovations will increase the efficiency of forensic accounting expertise and provide for the prevention of offenses in the economic sphere.

Key words: forensic accounting expertise, normative and legal regulation, information technologies, improvement, optimization.

Мазуренок О.Р., Плекан У.М. СОЦІАЛЬНИЙ АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Мета. Аналіз сутності та технології проведення соціального аудиту на корпоративному рівні.

Методика дослідження. Теоретичну основу дослідження склали основні категорії і концептуальні положення соціального аудиту та організації його проведення на корпоративному рівні. При дослідженні використовувався діалектичний підхід при визначенні причинно-наслідкових зв'язків у процесі соціального аудиту та впливу реалізованих соціальних ініціатив на результати основної діяльності компанії. Застосовуючи методи аналізу, виявлено критерії організації корпоративної соціальної відповідальності та згруповано показники соціального аудиту, що відображають стан соціальної сфери компаній. Вагоме значення мали методи системно-структурного аналізу і синтезу – при здійсненні оцінки завдань та функцій соціального аудиту та визначенні класифікації соціального аудиту відповідно до основних ознак.

Результати дослідження. Досліджено сутність та особливості соціального аудиту, його значимість та вплив на розвиток корпорацій і суспільство в цілому. Доведено важливість соціального аудиту у фінансово-економічній системі як базису економічних інтересів компаній та визначено необхідність його впровадження з метою утвердження соціально відповідальної господарської діяльності бізнес-структур. Описано процеси розвитку соціального аудиту в світі та особливості його становлення в Україні. Досліджено завдання та функції соціального аудиту, наведено його класифікацію відповідно до основних ознак. На підставі проаналізованих літературних джерел описана технологія проведення соціального аудиту компаній.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновані базові критерії організації корпоративної соціальної відповідальності та згруповано показники соціального аудиту, що, на відміну від існуючих, забезпечують повніше відображення стану соціальної сфери компаній.

Практична значущість результатів дослідження. Результати наукових розробок і практичні рекомендації, наведені у статті, можуть бути використані вітчизняними компаніями при розробці ефективної технології соціального аудиту для розвитку соціально відповідальної сфери діяльності.

Ключові слова: соціальний аудит, контроль, корпоративна соціальна відповідальність, аудиторський звіт, соціально-економічна система.

Мазуренок О.Р., Плекан У.М. СОЦИАЛЬНЫЙ АУДИТ КАК ИНСТРУМЕНТ ОЦЕНКИ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Цель. Анализ сущности и технологии проведения социального аудита на корпоративном уровне.

Методика исследования. Теоретическую основу исследования составили основные категории и концептуальные положения социального аудита и организации его проведения на корпоративном уровне. В процессе исследования использовался диалектический подход при определении причинно-следственных связей в процессе социального аудита и влияния реализованных социальных инициатив на результаты основной деятельности компаний. Применяя методы анализа, выявлены критерии организации корпоративной социальной ответственности и сгруппированы показатели социального аудита, отражающие состояние социальной сферы компаний. Большое значение имели методы системно-структурного анализа и синтеза – при оценке задач и функций социального аудита и определении классификации социального аудита в соответствии с основными признаками.

Результаты исследования. Исследованы сущность и особенности социального аудита, его значимость и влияние на развитие корпораций и общество в целом. Доказана важность социального аудита в финансово-экономической системе в качестве базиса экономических интересов компаний и определена необходимость его внедрения с целью утверждения социально ответственной деятельности бизнес-структур. Описаны процессы развития социального аудита в мире и особенности его становления в Украине. Исследованы задачи и функции социального аудита, приведена его классификация в соответствии с основными признаками, определены базовые характеристики социального аудита. На основании проанализированных литературных источников описана технология проведения социального аудита компаний.

Научная новизна результатов исследования. Предложены базовые критерии организации корпоративной социальной ответственности и сгруппированы показатели социального аудита, что, в отличие от существующих, обеспечивают более полное отражение состояния социальной сферы компаний.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты научных разработок и практические рекомендации, приведенные в статье, могут быть использованы отечественными компаниями при разработке эффективной технологии социального аудита для развития социально ответственной сферы деятельности.

Ключевые слова: социальный аудит, контроль, корпоративная социальная ответственность, аудиторский отчет, социально-экономическая система.

Mazurenok O.R., Plekan U.M. SOCIAL AUDIT AS TOOL FOR ASSESSING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Purpose. The aim of the article is to analyze the essence of social audit and realization of technologies of social audit of companies.

Methodology of research. The foundation of this article is comprised of basic categories and concepts of social audit and steps in conducting social audit of companies. The dialectic approach is used in research to determine the cause-effect relationships, how they affect realization of social audit and what impact those social initiatives have on the main results of primary activity of companies in question.

The basic criteria of organization of social activity of companies are determined in research due to the use of analysis methods and the indicators of social audit that reflect the state of the social sphere of companies are suggested.

A big role in this was attributed to the methods of systematic structured analysis and synthesis to evaluate the tasks and functions of social audit, and a role in determining of its classification according to main characteristics.

Findings. The article gives an in-depth explanation of essence and characteristics of social audit. The importance of social audit and its impact on the development of corporations and society at large are analyzed. The importance of social audit in the financial and economic systems as the main basis of the company economic interests is developed and the necessity of its introduction with the aim of establishing socially responsible economic activity of businesses is determined.

A research of the development of social audit at the international level is conducted. The processes of social audit development and peculiarities of its formation in Ukraine are investigated. Its goal and functions are proved. The classification of social audit according to its main characteristics is given. The basic criteria of organization of social activity of companies are offered. Realization of technologies of social audit of companies is suggested on the basis of analyzed literary sources.

Originality. The basic criteria of organization of social activity of companies are offered and the indicators of social audit that unlike the existing ones provide a better reflection of the state of the social sphere of companies are suggested.

Practical value. Practical importance of the obtained results is in the possibility of using both scientific development findings and practical recommendations from the article for various domestic companies to elaborating efficient technologies of social audit for the development of socially responsible sphere of activity.

Key words: social audit, control, corporate social responsibility, auditor's report, social and economic system.

Кушнерьов О.С. ТЕНДЕНЦІЇ ШАХРАЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ НА БАНКІВСЬКОМУ РИНКУ ТА МОЖЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ

Мета. Визначення тенденцій шахрайської діяльності та окреслення можливостей протидії шахрайству на банківському ринку України та інших країн світу.

Методика дослідження. Основою методики даного дослідження є порівняльний, динамічний, структурний аналіз. В частині дослідження видів шахрайських операцій застосовується класифікація, індукція та дедукція. Широко застосовується графічний метод. Дані методи використано при визначенні обсягів втрат шахрайських операцій; при визначенні структури фінансових втрат в розрізі різновидів шахрайських операцій; при визначенні тенденцій у банківському шахрайстві.

Результати дослідження. На основі інформації щодо об'ємів шахрайських операцій проаналізовано їх структуру, а також визначено попередні прогностичні характеристики щодо розвитку ситуації щодо шахрайських операцій на українському та іноземних банківських ринках. Визначено, що Україна знаходиться серед країн, де ризик такого роду шахрайства є помірним. Проте, особливості розвитку і постійного вдосконалення методів, використовуваних зловмисниками, ставить задачу розробки гнучких та ефективних методів виявлення потенційних загроз шахрайства та запобігання їх реалізації. Також проаналізовано обсяги та структуру шахрайських операцій в розрізі глобального ринку. Детально проаналізовано структуру банківського шахрайства по типах застосовуваних технологій, розглянуто динаміку обсягу деяких видів шахрайських операцій та визначено основні заходи протидії банківському шахрайству. Відзначено, що найбільш ефективним заходом щодо протидії шахрайським операціям з боку клієнтів банків є максимальна поінформованість користувачів щодо необхідних дій в разі шахрайських атак або з метою їх запобігання.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено основні характерні особливості банківських шахрайських операцій та їх сегментації за «цільовою аудиторією» потенційних жертв.

Практична значущість результатів дослідження. Результати представленого дослідження дозволяють на основі запропонованого структурно-динамічного аналізу виявляти зміни, структуру та тенденції в сфері банківського шахрайства, а також у відповідності до визначених тенденцій будувати політику протидії шахрайству.

Ключові слова: транзакції, шахрайство, шахрайські операції, технології, тенденції, структура.

Кушнерев А.С. ТЕНДЕНЦИИ МОШЕННИЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЙ НА БАНКОВСКОМ РЫНКЕ И ВОЗМОЖНОСТИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Цель. Определение тенденций мошеннической деятельности в области банковских транзакций и поиск возможности противодействия мошенничеству на банковском рынке Украины и других стран мира.

Методика исследования. Основой методики данного исследования является сравнительный, динамический, структурный анализ. В части исследования видов мошеннических операций применяется классификация, индукция и дедукция. Широко применяется графический метод.

Результаты исследования. На основе информации по объемам мошеннических операций проанализирована их структура, а также определены предварительные прогностические характеристики по развитию ситуации по мошенническим операциям на украинском и иностранных банковских рынках. Определено, что Украина находится в числе стран, где риск такого рода мошенничества является умеренным. Однако, особенности развития и способность мошеннических технологий к постоянному совершенствованию ставит задачу разработки гибких и эффективных методов выявления потенциальных угроз мошенничества и предотвращения их реализации. Также проанализированы объемы и структура мошеннических операций в разрезе глобального рынка. Подробно проанализирована структура банковского мошенничества по типам применяемых технологий, рассмотрена динамика объема некоторых видов мошеннических операций и определены основные меры противодействия банковскому мошенничеству. Отмечено, что наиболее эффективной мерой по противодействию мошенническим операциям со стороны клиентов банков является максимальная осведомленность пользователей о необходимых действиях в случае мошеннических атак или для их предотвращения.

Научная новизна результатов исследования заключается в определении основных отличительных особенностей банковских мошеннических операций и их сегментации по «целевой аудитории» потенциальных жертв.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты представленного исследования позволяют на основе предложенного структурно-динамического анализа выявлять изменения, структуру и тенденции в сфере банковского мошенничества, а также в соответствии с определенным характером тенденций строить политику противодействия мошенничеству.

Ключевые слова: транзакции, мошенничество, мошеннические операции, технологии, особенности, структура, тенденции.

Kushnerov O.S. TRENDS OF FRAUDULENT TRANSACTIONS IN THE BANKING MARKET AND OPPORTUNITIES FOR COUNTERACTION

Purpose. The main of the article is determining the trends of fraudulent activity and outlining the possibilities of counteracting fraud in the banking market of Ukraine and other countries of the world.

Methodology of research. The basis of the methodology of this study is comparative, dynamic, structural analysis. Classification, induction and deduction are used in the study of types of fraudulent operations. The graphic method is widely used. These methods are used in determining the amount of losses of fraudulent operations; in determining the structure of financial losses in the context of types of fraudulent transactions; when determining trends in banking fraud.

Findings. The structure of fraudulent transactions is analyzed on the basis of information according their volumes, as well as the preliminary forecast characteristics for the development of the situation regarding fraudulent transactions in the Ukrainian and foreign banking markets. It has been determined that Ukraine is among the countries where the risk of such fraud is moderate. However, the peculiarities of the development and continuous improvement of the methods used by the attackers poses the task of developing flexible and effective methods for identifying potential fraud threats and preventing their implementation.

Also, the volume and structure of fraudulent transactions in the context of the global market are analyzed. The structure of banking fraud by types of technologies used is analyzed in detail, the dynamics of the volume of certain types of fraud operations is considered, and the main measures to counter banking fraud are determined. It is noted that the most effective measure to counter fraudulent transactions by bank customers is to maximize the awareness of users about the necessary actions in case of fraudulent attacks or in order to prevent them.

Originality. The main features of banking fraud operations and their segmentation by “target audience” of potential victims are identified.

Practical value. The results of the presented study allow to identify changes, structure and tendencies in the field of banking fraud based on the proposed structural and dynamic analysis, as well as to create a policy of counteracting fraud in accordance with the identified tendencies.

Key words: transactions, fraud, fraudulent transactions, technologies, trends, structure.

АВТОРИ НОМЕРА

Алілуйко Андрій Миколайович, канд. фіз.-мат. наук, доцент кафедри прикладної математики, Тернопільський національний економічний університет, **Миколук Світлана Миколаївна**, канд. екон. наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи, Тернопільський національний економічний університет, **Стефурак Наталія Андріївна**, канд. фіз.-мат. наук, викладач, Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола (aliluyko82@gmail.com; mukolyk_s@ukr.net; nat.stefurak@gmail.com);

Андрушків Богдан Миколайович, д-р екон. наук, професор, Президент Академії соціального управління, **Крамар Ірина Юріївна**, канд. екон. наук, доцент, **Погайдак Ольга Богданівна**, д-р екон. наук, старш. наук. співроб., Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя (andrushkiv.bohdan@gmail.com);

Ватаманюк-Зелінська Уляна Зеновіївна, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри державних та місцевих фінансів, **Назар Наталія Володимирівна**, **Кравцова Ольга Вікторівна**, Львівський національний університет імені Івана Франка (watamanyuk@ukr.net);

Водовозов Євгеній Наумович, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування і регіонального розвитку, **Палант Олексій Юрійович**, д-р екон. наук, доцент кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування і регіонального розвитку, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова (evodovozov@gmail.com; kharget@gmail.com);

Волощук Катерина Богданівна, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, **Лісевич Наталія Анатоліївна**, аспірантка, Подільський державний аграрно-технічний університет (lisevuch78@gmail.com);

Герасименко Оксана Олександрівна, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (gerasimenko_o_o@ukr.net);

Грей Юрій Миколайович, аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Подільський державний аграрно-технічний університет (Alladomanchuk@gmail.com);

Гурська Ірина Степанівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, **Лук'янова Марія Михайлівна**, канд. екон. наук, старший викладач кафедри економіки підприємства, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут» (IrinaGyrska@ukr.net; shevchyshyn@gmail.com);

Желюк Тетяна Леонтіївна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри менеджменту та публічного управління, Тернопільський національний економічний університет (tan.profesor@gmail.com);

Іванюк Тетяна Леонідівна, аспірант, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (tetjanaivanyk96@gmail.com);

Качула Світлана Валентинівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів, Дніпро (s.kachula@ukr.net);

Кошинець Маріанна Ігорівна, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансового права та фіскального адміністрування, Національна академія внутрішніх справ (kmarianna80@ukr.net);

Кушнерьов Олександр Сергійович, аспірант кафедри економічної кібернетики, Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС» (м. Суми) (o.kushnerov@uabs.sumdu.edu.ua);

Мазуренок Оксана Романівна, канд. екон. наук, ст. викладач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, **Плекан Уляна Михайлівна**, канд. екон. наук, асистент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (vnn123@ukr.net);

Місюк Микола Васильович, д-р екон. наук, професор, декан економічного факультету, **Бец Борис Борисович**, аспірант, Подільський державний аграрно-технічний університет (misuyuknikolai@gmail.com);

Никига Оксана Василівна, викладач кафедри туризму, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського (nykyha1993@gmail.com);

Нікітін Юрій Олександрович, д-р техн. наук, професор Державного університету інфраструктури та технологій, пров. наук. співроб. Інституту надтвердих матеріалів НАНУ, **Мельник Марина Василівна**, аспірантка Державного університету інфраструктури та технологій, мол. наук. співроб. Інституту надтвердих матеріалів НАНУ, **Кульчицький Олесь Іванович**, аспірант Державного університету інфраструктури та технологій, менеджер Громадської організації «Агенція Європейських Інновацій» (ynikitin@voliacable.com; marina_my@ukr.net; kula50@gmail.com);

Охота Віталій Іванович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (okhota_v@ukr.net);

Петрик Олександр Іванович, д-р екон. наук, професор, ст. викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Інститут банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи», **Зорянський Віталій Анатолійович**, аспірант, ДВНЗ «Університет банківської справи» (painbu@gmail.com; ha040892zva@gmail.com);

Россоха Володимир Васильович, д-р екон. наук, професор, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», **Петриченко Олександр Анатолійович**, канд. екон. наук, доцент, Вінницький національний аграрний університет (rossokha@ukr.net; petruchenko_o_a@ukr.net);

Феленчак Юлія Богданівна, канд. екон. наук, доцент кафедри спортивного туризму, Львівський державний університет фізичної культури ім. І. Боберського (yufelenchak@yahoo.com);

Чумак Оксана Володимирівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом», **Мельничук Марина Олексіївна**, старший викладач кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу, Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету (chumak_ov@i.ua);

Шаповал Валентина Михайлівна, д-р екон. наук, професор, завідувача кафедрою економіки підприємства Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», **Герасименко Тетяна Володимирівна**, канд. геолог. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (gkb_s@ukr.net);

Шевчук Любов Теодорівна, д-р екон. наук, професор, проректор з наукової роботи, ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»; **Федоришина Лариса Миколаївна**, д-р екон. наук, доцент, старший науковий співробітник відділу дослідження митних ризиків, Науково-дослідний центр митної справи НДІ ФП УДФСУ; **Шевчук Ірина Богданівна**, д-р екон. наук, доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики, Львівський національний університет імені Івана Франка (ltshevchuk@ua.fm; larisa.fedorishina@gmail.com; ibshevchuk@ukr.net);

Шмигель Ольга Євстахіївна, канд. екон. наук, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу THEU (olgashmygel@gmail.com);

Щуровська Алла Юріївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та управління проектами, Одеська національна академія зв'язку імені О.С. Попова (alla_yur@ukr.net);

Ясишена Валентина Валеріївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Вінницького навчально-наукового економічного інституту Тернопільського національного економічного університету (valentyna.yasyshena@gmail.com).

АВТОРЫ НОМЕРА

Алилуйко Андрей Николаевич, канд. физ.-мат. наук, доцент кафедры прикладной математики, Тернопольский национальный экономический университет, **Миколук Светлана Николаевна**, канд. экон. наук, старший преподаватель кафедры психологии и социальной работы, Тернопольский национальный экономический университет, **Стефурак Наталья Андреевна**, канд. физ.-мат. наук, преподаватель, Галицкий колледж имени Вячеслава Черновола (aliluyko82@gmail.com; mukolyk_s@ukr.net; nat.stefurak@gmail.com);

Андрушків Богдан Николаевич, д-р экон. наук, профессор, Президент Академии социального управления, **Крамар Ирина Юрьевна**, канд. экон. наук, доцент, **Погайдак Ольга Богдановна**, д-р экон. наук, старш. науч. сотр., Тернопольский национальный технический университет им. Ивана Пулюя (andrushkiv.bohdan@gmail.com);

Ватаманюк-Зелинская Ульяна Зиновьевна, д-р экон. наук, доцент, профессор кафедры государственных и местных финансов, **Назар Наталья Владимировна**, **Кравцова Ольга Викторовна**, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (watamanyuk@ukr.net);

Водовозов Евгений Наумович, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики предприятий, бизнес-администрирования и регионального развития, **Палант Алексей Юрьевич**, д-р экон. наук, доцент кафедры экономики предприятий, бизнес-администрирования и регионального развития, Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.М. Бекетова (evodovozov@gmail.com; kharget@gmail.com);

Волощук Екатерина Богдановна, д-р экон. наук, профессор, заведующая кафедрой экономики, предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, **Лисевич Наталья Анатольевна**, аспирантка, Подольский государственный аграрно-технический университет (lisevuch78@gmail.com);

Герасименко Оксана Александровна, канд. экон. наук, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (gerasimenko_o_o@ukr.net);

Грей Юрий Николаевич, аспирант кафедры менеджмента, публичного управления и администрирования, Подольский государственный аграрно-технический университет (Alladomanchuk@gmail.com)

Гурская Ирина Степановна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, **Лукьянова Мария Михайловна**, канд. экон. наук, старший преподаватель кафедры экономики предприятия, Обособленное подразделение Национального университета биоресурсов и природопользования Украины «Бережанский агротехнический институт» (IrinaGyrsk@ukr.net; shevchyshyn@gmail.com);

Желюк Татьяна Леонтьевна, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры менеджмента и публичного управления, Тернопольский национальный экономический университет (tan.profesor@gmail.com);

Иванюк Татьяна Леонидовна, аспирант, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника» (tetjanaivanyk96@gmail.com);

Качула Светлана Валентиновна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры государственных, местных и корпоративных финансов, Университет таможенного дела и финансов, Днепро (s.kachula@ukr.net);

Кошинец Марианна Игоревна, канд. экон. наук, доцент кафедры финансового права и фискального администрирования, Национальная академия внутренних дел (kmarianna80@ukr.net);

Кушнерев Александр Сергеевич, аспирант кафедры экономической кибернетики, Учебно-научный институт бизнес-технологий «УАБД» (г. Сумы) (o.kushnerov@uabs.sumdu.edu.ua)

Мазуренок Оксана Романовна, канд. экон. наук, ст. преподаватель кафедры бухгалтерского учета и аудита, **Плекан Ульяна Михайловна**, канд. экон. наук, ассистент кафедры бухгалтерского учета и аудита, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя (vnpv123@ukr.net);

Мисюк Николай Васильевич, д-р экон. наук, профессор, декан экономического факультета, **Бец Борис Борисович**, аспирант, Подольский государственный аграрно-технический университет (misyuknikolai@gmail.com)

Никига Оксана Васильевна, преподаватель кафедры туризма, Львовский государственный университет физической культуры имени Ивана Боберского (nykyha1993@gmail.com)

Никитин Юрий Александрович, д-р техн. наук, профессор Государственного университета инфраструктуры и технологий, ведущий науч. сотр. Института сверхтвердых материалов НАНУ, **Мельник Марина Васильевна**, аспирантка Государственного университета инфраструктуры и технологий, мл. науч. сотр. Института сверхтвердых материалов НАНУ, **Кульчицкий Олесь Иванович**, аспирант Государственного университета инфраструктуры и технологий, менеджер общественной организации «Агентство Европейских инноваций» (ynikitin@voliacable.com; marina_my@ukr.net; kula50@gmail.com);

Охота Виталий Иванович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры международного туризма и гостиничного бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет (okhota_v@ukr.net);

Петрик Александр Иванович, д-р экон. наук, профессор, ст. преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования, Институт банковских технологий и бизнеса ГВУЗ «Университет банковского дела», **Зорянский Виталий Анатольевич**, аспирант, ГВУЗ «Университет банковского дела» (painbu@gmail.com; ha040892zva@gmail.com);

Россоха Владимир Васильевич, д-р экон. наук, профессор, Национальный университет «Киево-Могилянская академия», **Петриченко Александр Анатольевич**, канд. экон. наук, доцент, Винницкий национальный аграрный университет (rossokha@ukr.net; petruchenko_o_a@ukr.net);

Феленчак Юлия Богдановна, канд. экон. наук, доцент кафедры спортивного туризма, Львовский государственный университет физической культуры им. И. Боберского (yufelenchak@yahoo.com);

Чумак Оксана Владимировна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, ЧАО «Высшее учебное заведение» Межрегиональная академия управления персоналом», **Мельничук Марина Алексеевна**, старший преподаватель кафедры учета, аудита и экономического анализа, Харьковский институт финансов Киевского национального торгово-экономического университета (chumak_ov @ i.ua);

Шаповал Валентина Михайловна, д-р экон. наук, профессор, заведующая кафедрой экономики предприятия Национального технического университета «Днепропетровская политехника», **Герасименко Татьяна Владимировна**, канд. геолог. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия Национального технического университета «Днепропетровская политехника» (gkb_s@ukr.net);

Шевчук Любовь Теодоровна, д-р экон. наук, профессор, проректор по научной работе, ЧВУЗ «Львовский университет бизнеса и права»; **Федоришина Лариса Николаевна**, д-р экон. наук, доцент, старший научный сотрудник отдела исследования таможенных рисков, Научно-исследовательский центр таможенного дела НИИ ФП УГФСУ; **Шевчук Ирина Богдановна**, д-р экон. наук, доцент, заведующая кафедрой экономической кибернетики, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (ltshevchuk@ua.fm; larisa.fedorishina@gmail.com; ibshevchuk@ukr.net);

Шмигель Ольга Евстахиевна, канд. экон. наук, доцент кафедры фундаментальных и специальных дисциплин, Чертковский учебно-научный институт предпринимательства и бизнеса, ТНЭУ (olgashmygel@gmail.com);

Щуровская Алла Юрьевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономической теории и управления проектами, Одесская национальная академия связи имени А.С. Попова (alla_yur@ukr.net);

Ясишена Валентина Валерьевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита Винницкого учебно-научного экономического института Тернопольского национального экономического университета (valentya.yasyshena@gmail.com).

AUTHORS OF THE NUMBER

Aliluiko Andrii Mykolaiovych, *cand.sc.(phys.-math.)*, associate professor at the department of application mathematics, Ternopil National Economic University, **Mykoliuk Svitlana Mykolaivna**, *cand.sc.(econ.)*, senior lecturer at the department of psychology and social work, Ternopil National Economic University, **Stefurak Natalia Andriivna**, *cand.sc.(phys.-math.)*, lecturer, Halytsky College named after Viacheslav Chornovil (aliluyko82@gmail.com; mukolyk_s@ukr.net; nat.stefurak@gmail.com);

Andrushkiv Bohdan Mykolaiovych, *dr.sc.(econ.)*, professor, President of the Academy of Social Management, **Kramar Iryna Yuriivna**, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., **Pohaidak Olha Bohdanivna**, *dr.sc.(econ.)*, senior research fellow, Ternopil Ivan Pulu National Technical University (andrushkiv.bohdan@gmail.com);

Chumak Oksana Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., associate professor at the department of finance, banking and insurance PJSC Higher education institution Interregional Academy of Personnel Management, **Melnuchyk Maryna Oleksiivna**, senior lecturer at the department of accounting, audit and economic analysis, Kharkov Institute of Finance of the Kyiv National University of Trade and Economics (chumak_ov @ i.ua);

Felenchak Yuliia Bohdanivna, *cand.sc.(econ.)*, associate professor at the department of sport tourism Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi (yufelenchak@yahoo.com);

Herasymenko Oksana Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.)*, associate professor at the department of personnel management and labour economics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (gerasimenko_o_o@ukr.net);

Hrei Yurii Mykolaiovych, postgraduate student at the department of management, public management and administration, State Agrarian and Engineering University in Podilya (Alladomanchuk@gmail.com);

Hurska Iryna Stepanivna, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., associate professor at the department of economics of enterprise, **Lukianova Mariia Mykhailivna**, *cand.sc.(econ.)*, senior lecturer at the department of economics of enterprise, Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute" (IrinaGyrsk@ukr.net; shevchyshyn@gmail.com);

Ivaniuk Tetiana Leonidivna, postgraduate student, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (tetjanaivanyk96@gmail.com);

Kachula Svitlana Valentynivna, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., associate professor at the department of state, local and corporate finance, University of Customs and Finance, Dnipro (s.kachula@ukr.net);

Koshchynets Marianna Ihorivna, *cand.sc.(econ.)*, associate professor at the department of financial law and fiscal administration, National Academy of Internal Affairs (kmarianna80@ukr.net);

Kushnerov Oleksandr Serhiiovych, postgraduate student at the department of economic cybernetics, Education and Research Institute for Business Technologies «UAB» (Sumy) (o.kushnerov@uabs.sumdu.edu.ua);

Mazurenok Oksana Romanivna, *cand.sc.(econ.)*, senior lecturer at the department of accounting and auditing, **Plekan Uliana Mykhailivna**, *cand.sc.(econ.)*, assistant at the department of accounting and auditing, Ternopil Ivan Pulu National Technical University (vnn123@ukr.net);

Misiuk Mykola Vasylovych, *dr.sc.(econ.)*, professor, dean of the faculty of economics, **Betz Borys Borysovych**, postgraduate student, State Agrarian and Engineering University in Podilya (misyuknikolai@gmail.com);

Nikitin Yurii Oleksandrovyh, *dr.sc.(techn.)*, professor of the State University of Infrastructure and Technologies, leading researcher of the Institute for Superhard Materials V. Bakul NAS Ukraine, **Melnyk Maryna Vasylivna**, postgraduate student of the State University of Infrastructure and Technologies, junior research fellow of the Institute for Superhard Materials V. Bakul NAS Ukraine, **Kulchytskyy Oles Ivanovych**, postgraduate student of the State University of Infrastructure and Technologies, manager of the NGO Agency of European Innovations (ynikitin@voliacable.com; marina_my@ukr.net; kula50@gmail.com);

Nykyha Oksana Vasylivna, lecturer at the department of tourism, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi (nykyha1993@gmail.com);

Okhota Vitalii Ivanovych, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., associate professor at the department of international tourism and hotel business, Ternopil National Economic University (okhota_v@ukr.net);

Petryk Oleksandr Ivanovych, *dr.sc.(econ.)*, professor, senior lecturer at the department of finance, banking and insurance Institute of Banking Technologies and Business by Higher State Educational Institution "Banking University", **Zorianskyi Vitalii Anatoliiovych**, postgraduate student, Higher State Educational Institution "Banking University" (painbu@gmail.com; ha040892zva@gmail.com);

Rossokha Volodymyr Vasylovych, *dr.sc.(econ.)*, professor, The National University «Kyiv-Mohyla Academy», **Petrychenko Oleksandr Anatoliiovych**, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., Vinnytsia National Agrarian University (rossokha@ukr.net; petruchenko_o_a@ukr.net);

Shapoval Valentyna Mykhailivna, *dr.sc.(econ.)*, professor, head at the department of economics of enterprise, National Technical University "Dnipro polytechnic", **Herasymenko Tetiana Volodymyrivna**, *cand.sc.(geological)*, assoc. prof., associate professor at the department of economics of enterprise, National Technical University "Dnipro polytechnic" (gkb_s@ukr.net);

Shchurovska Alla Yuriivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of economic theory and project management, O.S. Popov Odessa National Academy of Telecommunication (alla_yur@ukr.net)*;

Shevchuk Liubov Teodorivna, *dr.sc.(econ.)*, *professor*, *vice-rector for science, PHEE "Lviv University of Business and Law"*; **Fedoryshyna Larysa Mykolaivna**, *dr.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *senior researcher fellow at the Department of research of customs risks, Scientific and Research Center of Customs Affairs of Research Institute of Fiscal Policy of University of State Fiscal Service of Ukraine*; **Shevchuk Iryna Bohdanivna**, *dr.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *head at the department of economic cybernetics, Ivan Franko National University of Lviv (ltshevchuk@ua.fm; larisa.fedorishina@gmail.com; ibshevchuk@ukr.net)*;

Shmyhel Olha Yevstakhiivna, *cand.sc.(econ.)*, *associate professor at the department of fundamental and special disciplines, Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of Ternopil National Economic University (olgashmygel@gmail.com)*;

Vatamaniuk-Zelinska Uliana Zenoviivna, *dr.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *professor at the department of state and local finances, Nazar Nataliia Volodymyrivna, Kravtsova Olha Viktorivna, Ivan Franko Lviv National University (watamanyuk@ukr.net)*;

Vodovozov Yevhenii Naumovych, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of enterprise economics, business administration and regional development, Palant Oleksii Yuriiovych, *dr.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of enterprise economics, business administration and regional development, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (evodovozov@gmail.com; kharget@gmail.com)*;*

Voloshchuk Kateryna Bohdanivna, *dr.sc.(econ.)*, *professor*, *head at the department of economics, business, trade and exchange activities, Lisevych Nataliia Anatoliivna*, *postgraduate student, State Agrarian and Engineering University in Podilya (lisevuch78@gmail.com)*;

Yasyshena Valentyna Valeriivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of accounting and audit, Vinnytsia Education and Research Institute of Economy of Ternopil National Economic University (valentyna.yasyshena@gmail.com)*;

Zheliuk Tetiana Leontiivna, *dr.sc.(econ.)*, *professor*, *prof. at the department of management and public administration, Ternopil National Economic University (tan.profesor@gmail.com)*.

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ,
що подаються для опублікування у науково-виробничому журналі
“ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА”

**Науково-виробничий журнал “Інноваційна економіка” зареєстрований
БАК України у переліку № 20 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747
як наукове фахове видання України (економічні науки)).**

Науково-виробничий журнал “Інноваційна економіка” виходить щомісячно обсягом до 30 ум. друк. арк. **РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ:** *транскордонна конвергенція між Україною та ЄС; економіка та інноваційний розвиток національного господарства; економіка та конкурентоспроможність підприємств; економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування; економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища; демографія, зайнятість населення і соціально-економічна політика; маркетинг і ринкові відносини; фінансово-кредитна і грошова політика; статистика, облік, аналіз та аудит; інформаційні технології та економічна безпека.*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

До друку приймаються статті, що мають науково-практичну цінність. Автор має право представити тільки одну наукову статтю в один номер, котра є унікальною і раніше не публікувалася.

1. До друку подаються статті (електронний варіант) у форматі **MS Word (doc, rtf, docx)**.

2. Приймаються до розгляду статті *українською, російською та англійською мовами*. (**Обсяг статті має становити від 11 сторінок основного тексту статті; формат – А 4; інтервал – 1,5; кегель – 14; шрифт – Times New Roman; поля з усіх сторін – 20 мм**). В одному файлі зі статтею після *References* слід розмістити анотації **3-ма мовами** (вимоги до анотацій зазначені нижче).

3. Структура статті.

3.1. Структура статті: **рядок 1** – УДК (вирівнювання по лівому краю); **рядок 2** – JEL Classification.

рядок 3 – прізвище та ініціали автора (співавторів (не більше 3-х співавторів)); **рядок 4** – науковий ступінь і вчене звання, посада та місце роботи (повна назва кафедри, структурного підрозділу, установи, *без аббревіатур*), кожен співавтор з нового рядка, вирівнювання по правому краю; **рядок 5** – назва статті (вирівнювання по центру, напівжирний шрифт, великі літери), **рядок 6** – текст статті із зазначенням необхідних елементів (згідно пункту 3.2 даних вимог). Текст статті закінчується висновками з проведеного дослідження та використаною літературою.

3.2. Відповідно до постанови Президії БАК України від 15.01.2003 р. №7-05/1 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку БАК України” наукові статті, що подаються до друку, повинні містити такі необхідні елементи з їх зазначенням:

Постановка проблеми, де обґрунтовується актуальність теми (*висвітлюються існуючі проблеми з напрямку дослідження в масштабах країни, галузі, підприємств, визначені напрями державної політики у їх вирішенні, їх зв'язок із поставленими науковими чи практичними завданнями*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, де вказуються основні вітчизняні та зарубіжні вчені-дослідники, які займаються визначеною проблематикою, подається аналіз останніх результатів їх досліджень і публікацій, а також **обов'язково висвітлюються невирішені частини** загальної проблеми, яким присвячена стаття.

Постановка завдання, де формулюється мета і завдання дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження, де висвітлюються теоретичні та практичні аспекти отриманих результатів дослідження.

Висновки з проведеного дослідження, де даються розгорнуті конкретні висновки (по пунктах) за результатами дослідження та перспективи подальших розробок у цьому напрямку.

Бібліографічний список (не менше 8-ми джерел) розміщується після статті у порядку згадування або у алфавітному порядку, друкується через 1,5 інтервалу, кеглем 14, шрифтом Times New Roman і оформляється у відповідності до наказу **МОН України від 12.01.2017 №40** та встановленими вимогами національного стандарту **ДСТУ 8302:2015**.

3.3. Посилання на джерела Бібліографічного списку в тексті слід давати в квадратних дужках, наприклад, [4, с. 31; 2, с. 21–39], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в бібліографічному списку, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (без сторінок) відокремлюється від іншого крапкою з комою, наприклад, [1; 2; 5; 8; 11; 19].

Окрім того, після Бібліографічного списку обов'язково подається **References** – **бібліографічний список латиницею** (це необхідна вимога міжнародних наукометричних баз реферування та індексування і виконується із застосуванням стилю APA).

3.4. Після Бібліографічного списку і References дається **3-ма мовами** (укр., рос., англ.) розширена анотація у формі реферату (не менше 1800 знаків з пробілами, включаючи ключові слова; міжстрічковий інтервал – 1; кегель – 14; шрифт – *Times New Roman*), що має такі структурні частини: **назва статті, мета, методика дослідження, результати, наукова новизна, практична значущість, ключові слова** (це необхідна вимога міжнародних наукометричних баз реферування та індексування). Рекомендації щодо оформлення та змісту анотацій розміщені у Додатку 3.

Увага!!!

- 3 метою запобігання неякісного перекладу анотацій англійською мовою переклад здійснює фахівець редакції за окрему плату (40 грн за сторінку).

- Сторінки статті, на яких розміщується анотація 3-ма мовами в розмір оплати за друкарські послуги не включаються.

- Статті англійською мовою друкуються за половину вартості друкарських послуг (25 грн за 1 сторінку) у таких випадках: а) якщо переклад професійний, а не машинний (що відповідно буде перевірятись фахівцем редакції); б) якщо переклад здійснюватиме фахівець редакції (вартість послуг перекладача – 40 грн за сторінку).

3.5. Вимоги до структури та оформлення матеріалів:

- всі назви структурних розділів по тексту мають бути виділені жирним шрифтом;
- всі статистичні дані мають бути підкріплені посиланнями на джерела;
- всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела;
- якщо в огляді літератури або далі по тексту Ви посилаєтесь на прізвище вченого – його публікація має бути у Бібліографічному списку;
- виклад основного матеріалу дослідження повинен закінчуватися текстом, а не таблицею чи рисунком.

3.6. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинен бути оптимальним. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер, вирівнювання по правому краю (наприклад, *Таблиця 1*) і назву (друкується над таблицею посередині напівжирним шрифтом, наприклад, **Кількість малих підприємств в Україні**). Текст таблиці подається **шрифтом Times New Roman, кегель 12, інтервал 1**). Рисунок повинен бути єдиним графічним об'єктом (**згрупованим**). Після таблиць та рисунків – зазначити **джерело** (*[]*; *розробка автора*; *складено автором на основі [] тощо*). Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel. Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються поза згрупованим графічним об'єктом (наприклад, **Рис. 1. Динаміка рівня заробітної плати в Україні**). Ілюстративний матеріал обов'язково повинен бути контрастним чорно-білим. Формат таблиць та рисунків **лише книжковий**. Формули (з стандартною нумерацією) виконуються в редакторі Microsoft Equation. Підписи рисунків та формул повинні бути доступні для редагування. **Усі графічні об'єкти не повинні бути сканованими**.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та використання макросів. При наборі слід вимкнути автоматичний “м'який” перенос (заборонені “примусові” переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею “Enter”, не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша “Tab”). Не допускається використовувати ущільнений або розріджений шрифт. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: **Антоненко_стаття**).

4. Порядок подання статті.

4.1. До редакції подається електронний варіант статті (див. **додаток 1**) та заявки (див. **додаток 2**) для попереднього розгляду на предмет відповідності тематиці і вимогам журналу.

4.2. При позитивному висновку до редакції надсилається **електронною поштою** пакет сканованих документів:

- рецензія (*крім авторів – докторів наук*), підписана доктором наук і завірена печаткою тієї установи, де працює рецензент;
- для авторів без наукового ступеня обов'язковим є витяг із протоколу засідання кафедри (відділу) установи, де навчається або працює здобувач, з рекомендацією статті для друку;
- копія квитанції про оплату вартості публікації (*оплата здійснюється після затвердження редколегією статті до друку*);

5. Для **аспірантів** на першій сторінці статті робиться примітка внизу, в якій вказуються

прізвище та ініціали наукового керівника, його науковий ступінь та вчене звання.

6. Для оформлення Бібліографічного списку латиницею слід використовувати стиль APA (<http://www.apastyle.org/>).

7. Транслітерувати інформацію потрібно згідно постанови КМУ від 27.01.2010 №55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>)

Редакція не несе відповідальності за викладену в статті інформацію.

Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор), точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

Скорочення слів і словосполучень, крім загальноприйнятих, не допускається.

Матеріали, оформлені з відхиленням від зазначених вимог, редколегія не розглядає.

Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

Автору (авторам) статті висилається один авторський примірник журналу. Про додаткові примірники попереджувати завчасно з відповідною доплатою.

Автори дають згоду на збір і обробку персональних даних з метою включення їх в базу даних відповідно до Закону України № 2297-VI “Про захист персональних даних” від 01.06.2010. Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього журналу, будуть використовуватись виключно для виконання внутрішніх технічних завдань цього журналу; вони не будуть поширюватись та передаватись стороннім особам.

Відшкодування витрат.

Відшкодування витрат за комплекс редакційних і поліграфічних робіт, а також доставку Укрпоштою журналу автору складає **50 грн. за сторінку**.

Номер рахунку переказача та сума до сплати за переклад повідомляється кожному автору окремо.

Реквізити для оплати:

ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва»

ЄДРПОУ 35218979

р/р 26008018628001

МФО 300346

ПАТ «АЛЬФА-БАНК»

Призначення платежу: За послуги опублікування статті в журналі **від прізвище ініціали**

Контактна особа: Ольга Михайлівна

Тел. роб. (0352) 51-31-60

Тел. моб. 0989420882 (в робочі дні з 9.00 до 17.00)

Email: dovhanom@gmail.com

Web: www.ie.at.ua

Додаток 1

УДК 338.43.008 004:631

JEL Classification L 830, O 130

Ткачук В.В.,
канд. екон. наук, доцент,
декан економічного факультету
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Постановка проблеми. В умовах стабільно зростаючого попиту на послуги сільського туризму особливо гостро відчувається відсутність налагодженого механізму розповсюдження інформації про сільський туризм ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну та методологічну основу дослідження складають праці А. Татаринцевої, О. Олійник, які досліджують питання управління підприємствами туристичної сфери ...

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення способів поширення інформації про сільський зелений туризм та розвитку інформаційних технологій у цій сфері. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: аналіз сучасних туристичних порталів як каналів отримання оперативної інформації про сільський туризм; дослідження сучасних трендів та технологій в сільському зеленому туризмі; узагальнення пропозицій щодо розробки ефективної інформаційно-аналітичної системи сільського туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не викликає сумніву той факт, що ...

текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст, текст...

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз інформаційно-аналітичного забезпечення сільського туризму засвідчує, що на сьогоднішній день відсутня ефективна інформаційна система, яка...

Література

1. Степанюк О. О., Бабікова К. О., Ісаєнко В. М. Роль інформаційних технологій в організації сільського зеленого туризму. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 1. С. 58–61.
- 8.

References

1. Stepaniuk, O.O., Babikova, K.O. and Isaienko, V.M. (2016), "The role of information technology in the organization of rural green tourism", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, no. 1, pp. 58–61.

Анотація

Ткачук В.В.
ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Мета.
Методика дослідження.
Результати.
Наукова новизна.
Практична значущість.
Ключові слова.

Аннотация

Ткачук В.В.
ПРОБЛЕМЫ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА

Цель.
Методика исследования.
Результаты.
Научная новизна.
Практическая значимость.
Ключевые слова.

Annotation

Tkachuk V.V.
PROBLEMS OF RESEARCH AND INFORMATION PROVIDING OF DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM

Purpose.
Methodology of research.
Findings.
Originality.
Practical value.
Key words.

ЗАЯВКА
на розміщення статті у науково-виробничому журналі
“Інноваційна економіка”

Дані про автора	укр. мовою	рос. мовою	англ. мовою
Прізвище, ім'я, по батькові			
Місце роботи			
Посада			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Назва статті			
Назва розділу журналу			
E-mail			

Адреса та телефон для контактів та надсилання авторського примірника (усі рядки обов'язково слід заповнити):

Отримувач	
Вулиця	
Номер будинку	
Номер квартири (кабінету, кімнати)	
Назва населеного пункту	
Індекс	
Контактний телефон	

Підтверджую своє бажання розмістити статтю у науково-виробничому журналі “Інноваційна економіка”. Погоджуюсь з усіма висунутими редакційною колегією вимогами щодо змісту, обсягу, оформлення і порядку подання матеріалів.

Даю згоду на збір і обробку персональних даних з метою включення їх в базу даних відповідно до Закону України № 2297-VI “Про захист персональних даних” від 01.06.2010.

Дата

Підпис

Додаток 3

**Основні рекомендації,
що слід враховувати при оформленні анотації статті**
(не менше 1800 знаків з пробілами)

- 1. Мета** (перенесіть зі статті).
- 2. Методика дослідження** має розкривати, які методи використані для отримання того чи іншого результату дослідження (наприклад, метод порівняння використано для обґрунтування чи вибору технології виробництва.....). Тобто, методика має узгоджуватися з результатами дослідження.
- 3. Результати** дослідження мають узгоджуватися з висновками статті. Тому висновки статті мають бути чіткими (за пунктами), що розкривають суть результатів і їх значення для науки чи практики (наприклад: обґрунтовано, визначено, сформовано і т.д., а не узагальнюючими). Не може бути результатом дослідження проаналізовано, досліджено.
- 4. Наукова новизна** має впливати з результатів дослідження (тобто, один із результатів дослідження має наукову новизну). Наукову новизну необхідно викласти так: розроблено (обґрунтовано.....), що, на відміну від існуючого, (включає, охоплює.....), (сприяє, забезпечує..... вищу продуктивність, ефективність.....знижує собівартість.....тощо).
- 5. Практична значущість.** Необхідно вказати де, в яких сферах (підприємствах, інституціях, галузях.....) можуть бути запропоновані для впровадження результати дослідження і на який ефект можна очікувати від впровадження.
- 6. Ключові слова:** 6-10 слів (словосполучень).